

Jogtörténeti
Értekezések 51.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 51.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

MÁTHÉ GÁBOR

Közép-Európa újkori születése A magyar közjog elemi forrásai 16–20. század

Geburt Mitteleuropas in der Neuzeit
Elementare Quellen des ungarischen Staatsrechts
vom 16. bis 20. Jahrhundert

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 51.

A kötet az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat tagjaként
az ELTE Magyar Állam- és Jogi Történeti Tanszékén működő
MTA–ELTE Jogi Történeti Kutatócsoport programja keretében jelenik meg.
mtajogtortenet.elte.hu

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

A kötetet szerkesztette
Megyeri-Pálfi Zoltán

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Máthé Gábor, 2021

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolatkiado

A kiadásért felel Bácskai István
Borítót tervezte Pintér László
Tördelő Jeszenszky Katalin

ISBN 978-963-556-149-0
ISSN 1218-3814

TARTALOM

Közép-Európa kora újkori születése – Előszó	9
I. Közjogtörténeti értékeink folytonossága	13
Alapvetés	13
„Államszemélyiség”-korona	14
A perszonalitás elvétől – a területi szuverenitásig	15
A magyar korona és a közjogi garanciák	17
Nemzetállamok – A kettős Monarchia: Ausztria–Magyarország	19
A területi elv „feloldódása”	21
II. A jogfejlődés jogtörténeti jellemzői	22
Az „első fél évezred”	22
Translatio imperii	25
Ius commune – recepció problematika	26
Usus modernus Pandectarum – Pandektisztika	28
A Négyeskönyvről	29
III. A két különleges közjogi törvény: az 1687. évi decretum;	
a Pragmatica Sanctio	33
Az 1687. évi decretum	34
A Pragmatica Sanctio	35
Összegző alapvetés a Pragmatica Sanctióhoz,	
a királyi hatalom elnyerési módjáról	37
IV. Az 1790. évi dekrétumok közjogi értékelése,	
a kapcsolódó jogszabályokra utalással	40
Unio cum reliquis Regnis et Provinciis haereditariis	41
Nulli alteri regno, aut populo obnoxium,	
sed propriam habens consistentiam et constitutionem	42

Leges ferendi, abrogandi et interpretandi Potestatem legitime coronato Principi et Statibus et Ordinibus Regni ad comitia confluentibus communem esse	44
De legislativae et executivae Potestatis Exercitio	48
„Dass aber die oesterreichischen Länder mindestens siet der pragmatischen Sanction eine einheitliche Gesamtmonarchie gebildet haben, wovon Ungarn auch ein specieller Theil war” (Lustkandl)	50
V. A 19. századi közjogi viszonyok, a Wiener Kongress alapítóinak együttműködési elvei	53
A konstruktív szellem	53
Wiener Kongress–Heilige Allianz	54
A magyar közjogi formula	55
Tartományok szerinti differenciálódás – korai konstitucionalizmus	57
Alkotmányozási stációk	59
VI. A kiegyezés közjogi eredményei, következményei	62
Magyarország közjogának alapelvei	64
Kiegyezési törvények	66
Közös jellemzők	67
Alkotmányjogi tartalom	68
Politikai következmények	70
Politikai nemzet	71
VII. A közjogi mestermű megítélése	74
A nagy gárda	74
Kasszandra-levél	75
Municipalisták és centralisták	76
„Államépítményi ellehetetlenülés”	
– politikai csoportok kompromisszuma	77
Európai érdekmegnyilvánulás	79
Mi Közép-Európa és mi nem?	81
VIII. A magyar jogállam intézményrendszere a kettős monarchiában	82
A jogállamról	82
Az állam mint a törvényesség őre	84
A hatalmi ágak rendszere	85
<i>Legislativa</i>	85
<i>Országgyűlés szervezete, törvényalkotás</i>	85
<i>Törvénytőló rendeletek</i>	86

<i>Az országgyűlés ellenőrzési szerepköre</i>	87
<i>Executiva</i>	88
<i>Miniszterelnökség</i>	89
<i>Az államtitkári hatáskör alakulása</i>	90
<i>Minisztertanács</i>	94
<i>Az általános és a szakigazgatás</i>	95
<i>Főbb szakigazgatási területek</i>	95
<i>A belügyi igazgatás</i>	95
<i>A pénzügyi igazgatás</i>	96
<i>Oktatásügyi igazgatás</i>	97
<i>Gazdasági igazgatás</i>	98
<i>A többfokozatú területi igazgatás: megye-járás-község</i>	101
<i>A középszintű és a helyi igazgatás</i>	101
<i>A törvényhatóságok</i>	102
<i>A vármegyék</i>	102
<i>A városok</i>	104
<i>A községek</i>	105
<i>Fővárosi Közmunkák Tanácsa</i>	106
<i>Változások a közép- és helyi szintű igazgatásban</i>	107
<i>Judicativa</i>	110
<i>A bírói hatalom, bírósági szervezet</i>	110
<i>Ügyészség – Ügyvédség – Közjegyzőség</i>	111
<i>Különbíróságok rendszere</i>	113
<i>A Közigazgatási Bíróság</i>	113
Zárógondolatok	115
Elementare Quellen des ungarischen Staatsrechts vom 16. bis 20. Jahrhundert – Zusammenfassung	118
Zeitgeschichtliche Übersicht	118
Unsere Werte in der Geschichte des öffentlichen Rechts sind rechtshistorische Kennzeichen der Rechtsentwicklung	120
Zwei besondere Gesetze des Staatsrechts	122
Die Untersuchung der Fragen, wie der öffentlich-rechtliche Inhalt des Ausgleichs und die öffentlich-rechtlichen Verhältnisse des „langen 19. Jahrhunderts“, sowie die Stationen der Verfassungsgebung in der verfassungsmäßigen Monarchie beurteilt werden	125
Schlussgedanken	129

Források – Quellen	131
A Magyar Korona Országai – Habsburg Birodalom (Länder der ungarischen Krone – Habsburgerreich)	131
I. Ferdinánd császár és király koronáztatási esküje és az 1527. évi törvényczikkek	131
I. Lipót 1687. évi decretuma	132
III. Károly 1723. évi decretuma	135
II. Lipót 1790. évi decretuma	140
Ferencz 1792. évi decretuma	145
Ausztria–Magyarország (Österreich–Ungarn)	147
1867. évi XII. törvény-czikk	147
Landesgesetz-Sammlung für die Jahre 1865/67 und 1868 – XII. Gesetzartikel	158
1868: XXX. törvény-czikk	172
1868: XLIII. törvény-czikk	175
1868: XLIV. törvény-czikk	176
1869: IV. törvény-czikk	181
1871: VIII. törvény-czikk	184
1871: IX. törvény-czikk	195
1871: XXXI. törvény-czikk	196
1871: XXXIII. törvény-czikk	198
1896: XXVI. törvény-czikk	201
1870: XLII. törvény-czikk	207
1886: XXI. törvény-czikk	213
 Szakirodalom ajánló – Empfohlene Literatur	 219
 Jogtörténeti Értekezések	 221

KÖZÉP-EURÓPA KORA ÚJKORI SZÜLETÉSE – ELŐSZÓ

A kiváló történész, kutató professzor, *Pálffy Géza*, akadémiai doktori értekezésében: a magyar királyság 16. századi működésével és a közép-európai Habsburg-államkonglomerátumban elfoglalt helyével, kapcsolatrendszerével foglalkozik.¹ Tézisei, következtetései jelentősek a jogtörténeti kutatások számára. Így a magyar közjog forrásait tárgyaló munka sem nélkülözheti korértékelését.

A részben közös témáról ugyanazt másként, más metodikával elért kutatási eredmények összevethetőségét előmozdítandó született ez a rendhagyó „előszó” az akadémiai értekezésből vett citátumok felvonultatásával.

Facta loquuntur:

„1526 így joggal tartható a Habsburgok Osztrák Háza (*Casa de Austria*) iránnyította, későbbi Duna-menti nagyhatalom születési esztendejének és egyúttal Közép-Európa kora újkori történelme kezdőpontjának is.”²

„A Habsburgok összetett állama kapcsán egy nagyon fontos dolgot szükséges még kiemelten hangsúlyozni. Noha a közös uralkodóknak köszönhetően 1556/58 után a Német-római Császárság és a Magyar Királyság sorsa hosszú időre szorosan összekapcsolódott, az utóbbi sohasem tartozott a Német Birodalomhoz. Nem volt része viszont az örökös tartományoknak sem [...] a Magyar Királyság kizárólag a Habsburg Monarchiának volt része [...] Így területén a császári adminisztrációról, hivatalnokszerkezetről vagy uralomról beszélni – mint a magyar történetírás is sokszor teszi – komoly tárgyi tévedés

¹ PÁLFFY Géza: *Szent István birodalma a Habsburgok közép-európai államában. A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* (akadémiai doktori értekezés) Budapest, 2008 (továbbiakban PÁLFFY 2008); A mű monografikus változata: PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest, 2010, História–MTA Történettudományi Intézete

² PÁLFFY 2008, 43. p.

[...] Magyarországot a Habsburgok mindvégig magyar királyokként és nem német-római császárokként kormányozták. [...] teljességgel igazat lehet adni Thomas Winkelbauernek, aki az 1526 utáni évtizedekben Közép-Európában létrejött Habsburg-államalakulatot újabban »rendi államok monarchikus úniói alkotta monarchikus uniónak és különböző tartományokból összeálló államok összetett államának« nevezte.”³

„A Habsburgok monarchiájának államfejlődését sokkal inkább tekintik evolúciónak, azaz hosszú fejlődési folyamatnak, mint gyorsan végbemenő »abszolutisztikus« forradalmaknak [...]»⁴

„I. Ferdinánd politikai-modernizációs programja mintegy négy évtized alatt mind a Habsburg Monarchia udvartartása, mind központi és kiemelt fontosságú magyar területeinek államigazgatása, illetve legfőbb pénz- és hadügyi terén meghatározó alapokat teremtett. Nevezetesen olyanokat, amelyekre azután évszázadokon át építhettek 17–18. századi reformer utódai.”⁵

„Az erős integrációs tendenciák és sikeres centralizációs intézkedések ellenére a Magyar Királyság a monarchián belül mégis mindvégig jelentős önállósággal, korabeli értelemben tekintélyes állami szuverenitással rendelkezett.”⁶

„A 16. századi Öreg Kontinens – John H. Elliott találó megfogalmazása szerint – az »összetett monarchiák Európája (*Europe of composite monarchies*)« volt.”⁷

„*Modern értelemben* tehát a 16. század dinasztikus összetett államainak különféle tagjai (királyságok, hercegségek, örgrófságok, grófságok stb.) elsősorban ’belső szuverenitással’ rendelkezettek. *Korabeli értelemben* értékelhető szuverenitásuk tehát teljes állami függetlenség (’külső’ és ’belső szuverenitás’) nem, csak ’belső szuverenitás’ lehetett. Az utóbbi mértéke azonban országonként és tartományonként nagyon különböző volt. [...] Mindez államszervezeti, geopolitikai és földrajzi tényezők mellett mindenekelőtt az uralkodói trón betöltésének módjától, a rendek erejétől a belpolitika, a törvényhozás, az igazság- és jogszolgáltatás, valamint a helyi önkormányzatok sajátosságaitól [...] függött.”⁸

„Végül Szent István birodalma a dinasztikus törekvések dacára nem csupán választómonarchia (*Wahlmonarchie*), hanem erős rendi állam, sőt valójában egy kisebb rendi monarchia (*Ständemonarchie*) is maradt. A nagy Habsburg Monarchián belül pedig a legerősebb és legszámosabb rendiséggel bíró államalakulattá vált. A magyar és a nemzetközi történetírás általános felfogásával

³ PÁLFFY 2008, 69–70. p. (A szerző az eredeti német szöveget is idézi lábjegyzetében: „eine monarchische Union monarchischer Unionen von Ständestaaten und ein aus zusammengesetzten Staaten zusammengesetzter Staat”.)

⁴ PÁLFFY 2008, 71. p.

⁵ PÁLFFY 2008, 78. p.

⁶ PÁLFFY 2008, 218. p.

⁷ PÁLFFY 2008, 219. p.

⁸ PÁLFFY 2008, 219. p.

szemben a sikeres centralizáció és az erős rendiség tehát egyáltalán nem zárta ki egymást. A magyar politikai elit ugyanis különböző okokból mind az eredményes centralizációban, mind az erős rendiség fenntartásában érdekelt volt. Így különböző minőségekben és identitásokkal ugyan, de mindkét folyamatban meghatározó szerepet vállalt.”⁹

„A Habsburg-udvar és a magyar elit között a 16. században – a[z] [...] egymásrautaltság közepette és a kölcsönös lemondások dacára – igen szilárd kompromisszumrendszer jött létre. [...] Az 1526 utáni évtizedekben lezajlott alapvető változások így összességében igen hosszú távra határozták meg a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia együttélését.”¹⁰

⁹ PÁLFFY 2008, 280. p.

¹⁰ PÁLFFY 2008, 364. p.

I. KÖZJOGTÖRTÉNETI ÉRTÉKEINK FOLYTONOSSÁGA*

Alapvetés

A jogtörténet tanítása arra utal, hogy a közjog a magánjoghoz viszonyítva sokáig elkülönített és másodlagos szerepet játszott. Igaz Erk Volkmar von Heyen professzor állítása, miszerint az újkori jogtörténet magánjogi eredete mindig is háttérbe szorította a közjog történetének kutatását.¹¹ Nem véletlen, hogy a Helmut Coing professzor szerkesztésében, a frankfurti Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte kiadásában 1973-tól megjelent monumentális jogtörténeti kézikönyv¹² a közjoggal nem, hanem csak a magánjoggal foglalkozik – hangsúlyozza Raoul Charles van Caenegem genti jogtörténész.¹³ E pótolhatatlan mű hiányosságának kiegészítését egy közjogtörténeti monográfia közreadásával egyébként tervezik.

Az államtudományi központként működő heidelbergi Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht igazgatója, Armin von Bogdandy, *A nemzeti jogtudomány szerepe az európai jogi térségben* című manifestumban¹⁴ megállapította, hogy jelen korunkban az egyre előrehaladottabb európai integráció alapvető kérdések elé állítja a nemzeti jogtudományokat. Olyan kihívásokra keresi a választ, amely a jogtudomány identitásának

* Vö. MÁTHÉ Gábor: A közjogtörténeti alapok folytonossága. *Iustum Aequum Salutare*, 2016. 4. sz. 51–58. p.

¹¹ HEYEN, Erk Volkmar von (hg.): *Geschichte der Verwaltungsrechtswissenschaft in Europa. Stand und Probleme der Forschung*. (Studien zur europäischen Rechtsgeschichte. Ius Commune Sonderheft 18.) Frankfurt am Main, 1982, Klostermann

¹² COING, Helmut (hg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*. Band II. (Neuere Zeit. 1500–1800) München, 1977, C. H. Beck

¹³ CAENESEM, Raoul Charles van: Bevezetés a nyugati alkotmányjogba. Budapest, 2008, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 20–21. p.

¹⁴ BOGDANDY, Armin von: A nemzeti jogtudomány az európai jogi térségben – Kiáltvány. *Magyar Jog*, 2012. 4. sz. 248–255. p. (továbbiakban BOGDANDY 2012)

europizálódását és pluralizálódását adekvátan segíti. A német Tudománytanács ajánlásai, noha nem hazai indíttatásúak, de számunkra is érdekesek lehetnek. Csupán egy elemét kívánjuk kiemelni ennek a német projektnek: a nemzeti jogrendek europizálása olyan mértéket ért el, amelyet leginkább az európai jogi térség, az *europäischer Rechtsraum* tud leírni. Bár ez a folyamat apró jogi rendelkezéseken keresztül ad hoc módra megy végbe, az egységesülés – egyes szakértők szerint – mégis erősebb, mint az USA-ban az egyes tagállami jogok egymásra hatása. Valami új keletkezett – állítja a manifesztum –, egy térség jött létre, mégpedig a nemzetállamok jogának sokféleségével. A térség még egyszerre kerüli az európai integráció szövetségi állami értelmezését és a nemzetközi jogi felfogását.

„Államszemélyiség”-korona

Minderre figyelemmel térjünk vissza a történeti ívhez, kanyarodjunk a közjogi téma felé. A 13. század elején Accursius a *Digesta* vonatkozó pontjaihoz fűzött kommentárjában¹⁵ a közjogról úgy szól, mint ami ad statum conservandi ne pereat, azaz a feladata, hogy az államot megvédje a pusztulástól, az összeomlástól.¹⁶

A modern nyelvhasználat előnye, hogy az állam szót, különböző formációk államaira is alkalmazhatjuk. Nem véletlen, hogy a királyság helyzete kifejezésből például lekopott a királyság, mivel a századok során az állam fontosabb szempont lett, mint a monarchia. Eredetileg az ország tartozott a királyhoz, ám a 18. században, a kiváló genti professzor szerint a király tartozott az államhoz. A porosz Nagy Frigyes például az állam szolgájának nevezte magát. Már itt jegyzem meg, hogy a korona-tanunk egyik legfontosabb tézise a dologiasodása, s a király személyétől való függetlenedés. Jól ismert a velencei köztársasággal kötött szerződés (1381), s ennek szövege maga is elárulja az államfogalommal való küszködést és törekvést annak meghatározására, hogy a lemondás nemcsak a magyar királlyal, hanem a magyar állammal szemben is kifejezésre jusson. Szemléletesen értékeli a helyzetet Eckhart Ferenc koronatanában: „Az állam személyiségének hiányát az államhatalmat gyakorló királyok egymásutánja és hatalmuk mindenkori jelvénye, a korona pótolja.”¹⁷

¹⁵ *Corpus juris civilis. Institutiones. Comm. Franciscus Accursius*. Lyon, 1491–1492, Jean Dupré

¹⁶ Vö. BÓNIS Péter: Accursius és hatása az európai jogtudományra és a középkori magyar jogi kultúrára. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2011. Tom. 29. 1. 23–37. p.

¹⁷ ECKHART Ferenc: *A Szentkorona-eszme története*. Budapest, 1941, MTA (továbbiakban ECKHART 1941) 65. p.

A Szent István-i államalapítástól ugyanis elválaszthatatlan a Szent Korona, a magyar királyi hatalom jelképe, amely évszázadokon keresztül a magyar állam jogfolytonosságát képviselte. Története során sajátosan nyilvánultak meg közjogi attribútumai, így:

- a király személyétől – az angol koronaeszmével analóg módon – elváló *corporatio sola*,
- majd a 15. századtól az államszemélyiség jogalánya. 1848-ig a paralel főhatalom tárgyi szimbóluma, amely 1848-ban az alkotmányos törvényhozás útján egységgé;
- ám sajnálatos módon, a szabadságharcba kényszerült nemzet döntésével pedig elkülönültté (trónfosztás 1849),
- de két évtized kitérő után (1867 kiegyezés) teljességgé vált.

A Szent Korona tehát különös közjogi jelentőséggel rendelkező közjogi értékünk, állami felségjelvény, egyben a szuverenitás történeti megjelenítője.

A perszonalitás elvétől – a területi szuverenitásig

Közismert Európa három integrációs korszaka. Az első (a 8. és 9. században): Nagy Károly közjogi téren erős birodalmat hozott létre. Római császárrá koronáztatta magát, és ettől Nyugat-Európa teljesen egyenrangúnak minősült Bizánccal, noha Konstantinápoly mellett Aachen még csak azzá váló követendő példa volt. Ezzel a korszakkal esik egybe a Szent István-i államépítés. Az első Európa bomlásával a 10. században megosztottság uralkodott, ám a 11. században újjászületett a királyi hatalom, újfent helyreállt a közigazgatás. A Fürstentstaat erős uralkodó alatt szerveződött, visszaállította és megerősítette az államhatalmat. A születőben lévő erős monarchia nemzetállamai ekkor alakultak, ám cselekvési szabadságukat még korlátozta a császári, pápai hatalom. A klasszikus abszolutizmus korában a 16–18. században viszont e korlátokat felszámolták, és a reformáció véget vetett a Curia egyetemes tekintélyének, s a Német-római Birodalom nemzeti, német monarchiává alakult. Számos országban pedig a felvilágosult abszolutizmus korszerű kormányrendszert vezetett be. Mindennek gyümölcset a 19. század takarította be, melynek uralkodó eszméje a liberális, alkotmányos parlamentáris államforma lett.

A Szent Korona jogi fejlődési ívében említettük, hogy a szuverenitás külső megjelenítője volt. Fel kell idéznünk, hogy a 12. századtól a napjainkig létezett államok az európai politika alapegységei voltak, s nemcsak nemzeti, hanem független szuverén államok is. Általában nem ismertek el magukra kötelezőnek semmilyen szupranacionális jogot, intézményt. Ezek a superiorok tehát szuverének voltak, vagyis minden autoritás felett álltak, maguk határozták

meg külpolitikájukat, döntöttek háború és béke kérdésében. Ennek volt belső dinamikája is, nevezetesen az országlakosok, polgárok semmilyen külföldi autoritásnak nem voltak alávetve.

A szuverenitás fogalma a 12. században alakult ki. A jogászok ekkor mondták ki a *rex est imperator in regno suo* axiómát, azaz minden királyi kormányzat a nemzet határain belül szuverén és semmilyen autoritás nem állhat az érintett imperator autoritása felett. Megjegyzendő: a szuverén hatalom különösen hasznos lehetett a középkorban, hiszen a monarchiák, ha keservesen is, de egyre eredményesebben küzdöttek jogrendjük, hatalmuk, jogosítványaik kialakításáért. A középkori Európa államai között így kialakult valamiféle jogilag szabályozott kapcsolatrendszer. Ezek az alakulatok voltak a korai modern államok. A nemzetközi jogban egyébként nem definiált állam, csak az abszolutizmus idejére kialakult állam fogalommal lesz adekvát.

Ezek a kapcsolatok elsősorban a perszonalitás elvét tükrözték, példaként a vagyoni viszonyokat meghatározó hűbéri adományjogot említjük. Ezek bizonytalansága vezetett el a területhez kötött felségjoghoz, a mai tartalmú szuverenitáshoz, s ez lett az újkori szuverenitáselmélet alapja.

A feudális trónöröklés joga, örökösödési háborúk, a spirituális közösségek, *respublica christiana*, ami a keresztény Európát összekötötte a perszonalitás fedője alatt; a különféle politikai szereplők, kisebb vagy nagyobb államok, birodalmi városok, városszövetségek érdekkonfliktusai: Johannes Burkhardt szavaival államalakító háborúkhoz vezettek. Megemlítendő, hogy az új jogi térstruktúrák kialakításában nagy szerepet játszott még a katolikus egyház, mivel az alapvető evangelizációs célkitűzésen túl már korán magához ragadta az írásbeliséget, vezette az anyakönyveket. Ugyanígy területi tagoltságon alapult az egyházi bírászkodás is.

Összegezve: a jogi gondolkodásban a személyi elv egyeduralmát (mely a domináns magánjogi viszonyokban öltött testet) az államok változó jogfelfogásával összefüggésben felváltotta a területi elv. Az államok egyre jobban kiépítették a területi szuverenitáson alapuló belső jogrendet és az ezt működtető bírósági rendszert. Ennek az új rendezőelvnek hatékonyságát – szemben az elv jelenkori negligáló kísérleteivel – igen kifejezően értékeli Georg Simmel 1908-ban írott *Soziologie* című monográfiájában.¹⁸ „A tér, mint a szervezés alapja, rendelkezik a magatartás pártatlanságával és egyenlőségével, amely az államhatalommal való korrelációjában a szubjektumok meghatározott összessége számára magatartási szabályok előírására alkalmassá teszi.”¹⁹

¹⁸ SIMMEL, Georg: *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig, 1908, Duncker & Humblot (továbbiakban SIMMEL 1908) 460. p.

¹⁹ SIMMEL 1908, 692. p.

A jogtörténeti kutatások szerint az 1648-as vesztfáliai béke jelenti a fordulópontot, amellyel a területileg szerveződött modern államszerkezet kialakulása megkezdődött, s kialakult a térszerkezethez kötött jogrendszer.

Mint az említést nyert, Európában a modern értelemben vett államok az abszolút monarchiák időszakában jöttek létre. Az abszolút monarchiák ugyanis rendelkeztek azokkal a specifikumokkal, amelyekkel a modern állam is rendelkezik. A nemzetközi politikai rendszerek elméletében a vesztfáliai békét követő időszakot a territorialitás, a szuverenitás és a legalitás elvén alapuló rendszerként definiálták, s ez utóbbi képezte a nemzetközi jog uralmát.

Az abszolutizmus a 18. századra azt is jelentette, hogy a szuverén fejedelmek a törvények felett álltak. Ez a periódus a francia forradalomig tartott. S egy páratlan jelenség a világtörténelemben, hogy az eredetileg a pápától és a császártól független uralkodókra szabott szuverenitásfogalom, a francia forradalommal magától értetődően ment át a népszuverenitás fogalmába.

A vesztfáliai béke jelentette tehát a klasszikus nemzetközi jog születésének pillanatát, s ez a periódus 270 éven át 1918-ig tartott. Ez a klasszikus nemzetközi jog két pilléren nyugodott: a szuverenitás korlátozásmentes elméletén és az új jogalanyok egymás közötti jogviszonyait szabályozó két egyenértékű jogterületen: a háború és a béke jogán.

A magyar korona és a közjogi garanciák

Ebben az áttekintett európai trendben egyértelművé válik a magyar királyság, a magyar korona kiemelt szerepe.

A korona a közös hatalomgyakorlás szimbóluma a *corona regia* mellett a *corona regni* fenntartotta magának a jogot, hogy a trónra lépő uralkodót maga ruházza fel az uralkodói jogok teljességével. Azaz a koronázás mellett olyan alkotmányos garanciák törvénybe iktatásával, mint a koronázási eskü, hitlevél, amelyekben a király kötelezettséget vállal az ország függetlenségének megvédésére és az ország alaptörvényeinek tiszteletben tartására. A koronázási hitlevél és eskü a nemzet és a király közötti hatalomátruházási szerződés közjogi formája. Werbőczy István *Hármaskönyvében* válik egyértelművé, hogy a nemesség, a *populus Werbőczyanus* lesz a hatalom forrása, mely a koronázással átruházza a hatalmát az uralkodóra, aki visszanesemesíti. A nemesség, mint a korona tagjai, részesei a törvényhozásnak. A törvényhozás – így a *Hármaskönyv* – a komunitást illeti meg, s törvények hozatalára pedig akkor kerül sor, ha a közösséget egyenlően érdeklő dolgok merülnek fel. A *populus maior principe* elv szerint ugyanis az összességet a fejedelem mellett és a fejedelem felett a törvényhozó

hatalom illeti meg. Ez az állapot a rendi képviseleti monarchia – a rendi dualizmus, azaz az uralkodót a közösen hozott törvények kötik, a *legibus solutus* elve feltétlenül kötelezi a magyar, koronával felkent uralkodót. Különleges közjogi függés ez, a szuverén uralkodót köti, a magyar korona útján a belső törvénye.

A korona joghatósága alá eső területeken azonban más jogi norma érvényesült, mint a Habsburg koronatartományok területén. A 18. században ez az állapot válságot eredményezett, amiből a kiutat a megállapodásbeli végzemény, a *Pragmatica Sanctio* jelentette. A *Pragmatica Sanctio* előtt említendő még az 1687. évi törvény, amelyben a rendek lemondtak a királyválasztás jogáról, s egyben elismerték a Habsburg-ház német és spanyol fiágának elsőszülöttségi örökösödését a magyar trónra, ezzel egyidejűleg a *ius resistendit* is eliminálták. Ettől kezdve a koronázási hitlevél és eskü a legfontosabb alkotmánybiztosíték lett. A hitlevél most már nem csupán választási alku, hanem konkrét formulák gyűjteménye. A *Pragmatica Sanctio* jelentőségére utal továbbá, hogy a Német-római Birodalom felbomlását követően az Osztrák Császárság területi alapját a Magyar Királysággal együtt birtokolt területek jelentették. A bécsi kongresszus – mint az köztudott – nem állította helyre a német császárságot, hanem a német birodalom helyén olyan konföderációt hozott létre, amely szuverén államok szövetsége volt. Ehhez adalék a rendek 1811. évi üzenete, amelyben hangsúlyozták, hogy a korona joghatóságának azért engedtek át olyan jelentős alapokat és jövedelmeket, hogy azok segítségével az állam (a status) szükségleteiről gondoskodni lehessen.²⁰

A 19. század a szuverén nemzetállamok korszaka. Az elmúlt 200 esztendőből az első száz a Szent Szövetség által meghatározott: I. Sándor orosz cár, I. Ferenc osztrák császár és magyar király, továbbá III. Frigyes Vilmos porosz király katonai szövetségén és az általuk deklarált területrendezési és együttműködési elveken nyugodott.

Az 1815. évi *Wiener Kongressz* 1914-ig eredményesen kezelte a nemzetközi válságokat, maradéktalanul érvényesítette száz éven keresztül az elfogadott elveket: a legitimitást, az egyensúlyban lévő államok szövetségét, s végül a konfliktusok mikénti feloldásában a jövő iránti felelősséget.

A *Heilige Allianz* a jogállamot realizáló ipari forradalommal hatékony gazdaságot teremtő 19. századra új rendet tudott biztosítani. A francia forradalom eszméivel szemben hirdette a legitimitást, s ebben a restaurációban főként a monarchikus, dinasztikus szolidaritás fejeződött ki. Ez a hatalom keresztény volt, a trón és az oltár szövetségében épült ki.²¹

²⁰ MÁTHÉ Gábor: A Szent Korona-eszme – Parafrázis. In MEZEY Barna (szerk): *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Budapest, 2004, Gondolat Kiadó, 281–295. p.

²¹ MÁTHÉ Gábor: A Szent Szövetség – magyar közjogi formula – kettős Monarchia. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2015. 2. sz. 5–10. p. (továbbiakban MÁTHÉ 2015a)

Noha a történeti fejlődés nem volt zökkenőmentes, a forradalmakat követően a század 60-as évtizedére mégis sikerült érvényesíteni az új hatalmpolitikai elveket, s a sajátos magyar közjogi formula Ausztria és a Magyar Királyság közös befogadásában eredményt hozott.

Nemzetállamok – A kettős Monarchia: Ausztria–Magyarország

A kiegyezési tárgyalások feltételét: az ország független és jogfolytonosság alapján való elismerésével (az 1848 előtti közjogi garanciák és az áprilisi törvények között pedig az egyetlen dogmatikailag megalapozott kapcsolatot) a *Pragmatica Sanctio* jelentette.

Közismert Deák Ferenc nagybecsű műve, s ebből az *unio cum reliquis Regnis et provinciis hereditariis* levezetés, amelyben bizonyította az osztrák közjogászok, különösen Wenzel Lustkandl tézisének:²² azaz a magyar királyság nem bír több jogot, mint az osztrák tartományok tarthatatlanságát. A jogi abszurditás tagadását pedig a *Pragmatica Sanctio* képviselte méginkább: a jó kormányzás alapja a nemzet saját alkotmánya szerinti uralkodás.

Mindezek után kiemelten jelentősnek tekinthető Deák értékelése az osztrák–magyar történeti viszony alakulásáról, miszerint a birodalmat három egymásba kapcsolódó sikeres „szilárdsági próba” reprezentálta.

Az első, I. Ferdinánd Magyarország szabadon választott királyának koronázása, amelyet a Habsburg Birodalom – Magyar Királyság szimbiózisával a birodalom tényleges alakulásának tekintett.

A második a *Pragmatica Sanctio*, amely nélkül az uralkodó: VI. Károly halálával a birodalom szétesett volna.

S végül harmadikként az 1861–1865. évi országgyűlések az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás és közös védelem deklarációjából indultak ki, megteremtve a kiegyezés lehetőségét.

A korabeli európai hatalmi politikai állásfoglalás pedig megerősítette a kelet-közép-európai politikai alternatíva realitását: „...mi elhisszük, sőt megengedjük, hogy nektek igazatok van; hogy Magyarország külön alkotmánya jogilag érvényes, de nekünk abban nincs semmi érdekünk, hogy ez Ausztriával szemben továbbra is fennálljon, nekünk mindegy, hogy akár van Magyarország, akár nincs, de az érdekünkben áll, hogy Közép-Európában azon állam létezzék, melyet Ausztriának nevezünk. Ámde Ausztria nem állhat fenn, Magyarország

²² Vö. LUSTKANDL, Wenzel: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage*. Wien, 1863, Wilhelm Braumüller (továbbiakban LUSTKANDL 1863)

különállásával, ezért érdek az egyesülés.”²³ A magyar önállóság bizonyítása, mármint hogy nincs érdekellentét az osztrákokkal, Deák Ferenc politikai remeke volt.²⁴

Fredric Jameson, az Egyesült Államok egyik legjelentősebb kortárs gondolkodója, a posztmodern kulturális logikájával foglalkozó monográfiájában rendkívül szellemes értékelését adja a Monarchiának. A posztmodern mai világunk uralkodó eszméje, azaz a történetiség elvesztésével, a pusztá árucikké válás folyamatának fogyasztását értjük. Jameson történetileg gondol a jelenre olyan korban, amely elfelejtette, hogyan kell a történetiséget használva érteni a jelent. Íme a sziporkázó értékelése a Monarchiáról: „A Monarchia nemcsak az utolsó régi, archaikus birodalom volt, de egyben az első multinacionális, több etnikumú állam is, amely Poroszországgal összehasonlítva kényelmesen impotens, a cárokhoz képest pedig emberséges és toleráns, és végső soron nem olyan rossz kombináció ez a saját nemzetek utáni, de nacionalizmusok által még mindig marcangolt korunkban egy érdekfeszítő modell.”²⁵

A Monarchia végső jellemzésénél fontos kiemelni azt a tényt is, hogy elsőként a jogrend volt a domináns, s e keretek között bontakozott ki a gazdaság. Az 1870–1914 közötti helyi piacok dominanciájával működő gazdaság alapvetően szociális indíttatásával új polgári életstílust eredményezett. Figyelemre méltó példázat lehet továbbá a kettős monarchia gazdasága, ahol a pragmatikus ügyek költségvetési aránya 70–30% volt, s néhány módosulás után, utoljára 1908-ban 63,6–36,4% arányban alakult a birodalmi tanács országainak hátrányára.²⁶ A gazdasági eredményesség pedig ebből következően a magyar szuverénnek kedvezett. Louis Eisenmann francia történész értékelése szerint: „Magyarország 67-tel a költségek harmadáért megkapta a jogok felét, és megszerezte a befolyás kétharmadát a Monarchiában.”²⁷

²³ DEÁK Ferenc: Beszéd a Deák-párt értekezletén. Pest, 1867. február 17. In DEÁK Ágnes (szerk.): *Deák Ferenc válogatott politikai írások és beszédek*. II. kötet 1850–1873. Budapest, 2001, Osiris Kiadó (továbbiakban DEÁK 2001) 428. p.

²⁴ DEÁK Ferenc: A Húsvéti cikk a Pesti Naplóban (1865. április 16.) In DEÁK 2001, 305–321. p.

²⁵ JAMESON, Fredric: *A posztmodern avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*. Budapest, 2010, Noran Libro, 316. p.

²⁶ Vö. BALOGH Judit: Közös érdekű ügyek a dualizmus rendszerében. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. sz. 2–7. p. (továbbiakban: BALOGH 2007)

²⁷ EISENMANN, Louis: *Le compromis Austro-Hongrois de 1867. Etude sur le dualisme*. Paris, 1904, Société Nouvelle de Librairie et d'Édition (Libraire Georges Ballais), IX. p. (A francia eredetiben: „La Hongrie, dans la monarchie austro-hongroise, contribue à l'heure présente pour un tiers aux charges communes; mais, par son influence prépondérante, elle exerce deux tiers, et plus, des droits communs; et -cependant la politique hongroise semble aspirer sans cesse plus vivement à rompre les liens du dualisme.”)

A területi elv „feloldódása”

A labilis jelenben, a 21. században a globalizáció kihívásaival kell megmérkőzni. A globalizációval ugyanis feloldódik az államterület és az államhatalom egybeesése. Ezért is állítható, hogy a szuverenitás és a jogállam komplementer fogalmak, ennek minden konzekvenciájával együtt.

A globalizáció állandóan kiterjedő regionális és globális kapcsolatrendszer a gazdaságban, az ökológiában, a kommunikációban, a migrációban, a biztonságpolitikában. A globalizációt a téma szakértői nem alaptalanul a nemzetállami önrendelkezés tudatos gyengítésének tekintik. Ez a tőke legeredményesebb kísérlete a nyereség növelésére és a szociális vívmányok leépítésére, amely Barabási Albert László világhírű hálózatelméletével²⁸ megtestesíti, hogy a gazdagok még gazdagabbak, a szegények pedig még szegényebbek lesznek. Mindez a jog világa felé nyitva egyértelműsíti, hogy a nemzetközi jog és a belső jog összeolvadásának, homogenizálódásának és a gyengébb idegzetűek szerint pedig a nemzetközi jogi konstitucionalizmusnak vagyunk a tanúi.

Mi a feladat tehát a Raison d'état hatalmi erőegyensúlyt elsöprő világunkban, ahol az új korszakban, új szereplők jelennek meg, az államokkal versengő, a nemzeti jogrendszerektől függetlenedő, erős gazdasági hatalmi erőt koncentrááló multinacionális vállalatok irányában?

A tények és körülmények együttes mérlegelése meggyőző arról, hogy a szuverenitást még nem szükséges végleg eltemetni; a tudományos identitást nem sikertelen módszerekhez ragaszkodással, hanem kérdés-felelet polémiával kell meghatározni. Továbbra is a dogmatikai munkának kell a jogtudományi kutatásokban dominálni.

A heidelbergi államtudományi központ igazgatója, a már hivatkozott Armin von Bogdandy professzor felhívása mindezt világosan megerősíti: „Egy komplex jogrend, amelynek nincs kifinomult dogmatikája, rendszerint híján van a világosságnak, az előreláthatóságnak, és ennek folytán a tisztességnek.” Ezért az európai jogrendek struktúráját kell tanulmányozni, a történelmi tapasztalatokat szükséges megismerni, s kutatni a nemzeti jogok gyakorlatát, tudományos stílusát.²⁹

²⁸ BARABÁSI Albert László: *Behálózva. A hálózatok új tudománya: hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és mit jelent ez a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben.* Budapest, 2003, Magyar Könyvklub

²⁹ BOGDANDY 2012, 248–255. p.

II. A JOGFEJLŐDÉS JOGTÖRTÉNETI JELLEMZŐI*

Az áttekintés elsőként a *legisztika–canones* fejlődési ívet érinti, majd a *translatio imperii* elvét (*Hármaskönyv* I. rész 3–4. cím, a rendi alkotmány kialakulása) magyarázza. Harmadik elemként a *ius commune* recepció kérdéskörével foglalkozik, végül utal a *Négyeskönyvre*, amit az *usus modernus pandectarum: ius romano-germanicum* 16. századtól kiteljesedő eredményeivel részben analógnak tekint.

Az „első fél évezred”

Közhely, hogy a legisztika 1000–1500 között meghatározó. Az is köztudott, hogy a középkor római joga Justinianus császár jelentős törvényhozó aktusaira nyúlik vissza. 530 körül több kompiláció született az addig hatályos jog rendszerezett összefoglalásaiként, részben módosítva azokat az ún. interpolációkkal.³⁰ Ennek eredménye – a *Digesták–Codex–Novellák–Instituciók* egyesítésének következményeként – a 13. századból a *Corpus Juris Civilis*.

A jogtudomány önállósulása – egy átfogóbb, a filozófia és a teológia racionális értelmezését végző: skolasztikából indult ki, mégpedig a trivium: nyelvtan, retorika, didaktika alkalmazásaként. A kolostorokban történő képzés: levél-okirat formulák használatára – az *ars dictandi* – konkrét pragmatikus jogi ismereteket is közvetített egyben. Ennek a középkori műveltségigénynek pedig

* Vö. MÁTHÉ Gábor: A jogfejlődés jellemzői jogtörténeti áttekintésben. In MÁTHÉ Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Budapest, 2014, Nemzeti Közzolgálati Egység, 349–365. p.

³⁰ BRAUNEDER, Wilhelm: *Közép-Európa újabb magánjogtörténete Ausztria példáján (1900-ig)*. Budapest, 1995, Eötvös József Kiadó, (továbbiakban BRAUNEDER 1995) 19–20. p.

szellemi és politikai központja az észak-itáliai Bologna volt, ahonnan kiindult a római jog bázisán nyugvó „világi”, illetve az „egyházi” jogtudomány.³¹

Az egyházi törvényekkel foglalkozó tudomány, a kanonisztika – 1140 táján – a *Decretum Gratianival* teljeseedik ki, majd kronológiai sorrendben a *Liber extra*, *Liber sextus*, *Clementinae* és a pápai döntések nem hivatalos gyűjteményeként az *Extravagantes*, összefoglaló néven – 1580-tól – a *Corpus Juris Canonicivel* alkotják az egyházi jogtudomány alapjait.

A 15. században az ókor iránti érdeklődés fokozódásával a humanizmus hódít tért, s a legisztika elemeit már nem autoritatív törvényeknek tekintik, hanem történeti forrásnak, s így a honi joggal, a iurisprudenciális joggal való viszonyuk válik központi témává. Tehát nemcsak a justinianusi, hanem a honi jog kutatása kerül előtérbe. Ez egyébként az interpoláció kutatási időszak.

Ez a folyamat a 16. századra, ahogy azt méltán nevesítették a jog évszázadának – a Német-római és a Habsburg Birodalom tartományai számára rendkívüli jelentőségűvé válik. A worms birodalmi gyűlésen meghirdetett reform a birodalmi alkotmány megújítására, továbbá 1517-ben Luther Márton téziseivel kezdődő hitreform, a reformáció, az általános jogelveket kifejező *ius commune* létrejöttével minőségi jogrendszeri változáshoz vezetett. Brauner okadatolásával:

- jelentős törvényhozási tevékenység indult meg a birodalom szintjén főként tartományúri városi területen;
- megkezdődött a tudományos irodalom feltűnő mennyiségű gyarapodása, amelyet segített a könyvnyomtatás feltalálása;
- az intézményes-territoriális állam kiépítése meggyorsult;
- s a peregrinációval³² megnőtt az uralkodó szolgálatában, a *ius commune* ismeretével rendelkezők száma.³³

Ámde ennek a „kettős reformációnak” is volt előzménye, mégpedig az, hogy a 13. században már megkezdődött a tárgyi jog rendszerezett írásba foglalása. Ennek célja nem elsősorban új jog létrehozása, hanem a fennálló jogrend

³¹ BRAUNEDER 1995, 22. p. Lásd még HAMZA Gábor: *Az európai magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok útján*. Budapest, 2002, Nemzeti Tankönyvkiadó, 30–35. p.

³² Vö. SZABÓ Béla: *Magyarországi jogi stúdiumai külföldi egyetemeken (1520–1800)* (kandidátusi értekezés) Miskolc, 1993; SZABÓ Béla: *Magyarországi joghallgatók külföldi akadémiákon a 16–18. században. Kérdések és eredmények*. In SASFI Csaba (szerk.): *Írástörténet – szakszerűség*. Szombathely, 2001, Hajnal István Kör, 87–93. p.; SZABÓ Béla: *Magyarországi politica-disputatiói nyugat-európai egyetemeken a 17. században*. In PÉNZES Ferenc – RÁCZ Sándor – TÓTH-MATOLCSI László (szerk.): *A szabadság felelőssége. Írások a 65 éves Dénes Iván Zoltán tiszteletére*. Debrecen, 2011, Debreceni Egyetemi Kiadó, 276–308. p.; SZABÓ Béla: *Egy be nem végzett feladat: külföldi egyetemjárás és hazai jogi kultúra a korai újkorban*. *Iustum Aequum Salutare*, 2016. 1. sz. 111–120. p.

³³ BRAUNEDER 1995, 43. p.

írásbeli rögzítése volt. Így példaként Bractus traktátusai Anglia törvényeiről, a Skanse Lov (Dél-Svédország) Beauvaisis: *Coutumes*, 1290-ból.

Bónis György közli a *Középkori jogunk elemei* című művében, hogy nálunk már az 1320-as évek óta a királyi bírászkodás, a kancelláriai munka a gyakorlaton nevelkedő protonotáriusok, notariusok kezébe kerül, s a klerikus mellé Európaszerte odaállt a jogász, a jogszolgáltatás és az igazgatás szakszerű intézője.³⁴

Nyugat- és Közép-Európa jogtörténetébe, ebbe a reformációba forduló világba 1514-ben, utolsónak robbant be Werbőczy *Hármaskönyve*. Noha az 1500-ig terjedő időszak anyagát foglalta össze, szemléletében már nyitott volt a *ius communé*ra, mégis egy széteséssel fenyegető, territóriális állam jogaként jelent meg.

Az azonban tény, hogy „Mátyás alatt a Kuria munkáját kétségtelenül irányító magyar gyakorlati jogászság szerencsésebb viszonyok között szilárd támasza lehetett volna – a Bethlen Gábor – veretű magyar abszolutizmusnak”.³⁵ Bónis eme szentenciája megalapozott, mint az is, hogy ez a jogtudó, praxisban jártas jogászság egész tudásának tárházát örököltette a *Hármaskönyv*be, s ez a *book of authority* lett egy korhű összegző szintézis, amely Grosschmid Béni kifejező fogalomalkotásával: intézményi individualitást adott, örökölt az 1541 után szétesett nemzetnek és jogászságnak.³⁶ Hiszen a jogászrend csak hatalmi központokban virágzik, s ez a 16. század közepétől a magyar királyságnak nem adatott meg. A központi bírászkodás hosszú szünetek beiktatásával működött, és a Habsburg központi szervek sajátosan biztosították a bécsi, illetve örökös tartományoknak tekintett területek hatalmi és bírászkodási tevékenységének összhangját.

Talán éppen ebben az ellentmondásos helyzetben értékelődött fel a jogtudó értelmiség s Werbőczy opusa.

Ebből az aspektusból – az alteráló nézetekre figyelemmel – tarthat figyelemre számot a jelenkori tudós jogász professzor, Szabadfalvi József monográfiája is: *A magyar jogbölcséleti gondolkodás kezdeteiről*. „Összegzés gyanánt megálapítható – írja a szerző –, hogy a *Tripartitumból* kitetsző jogszemlélet a [...] természetjogi hagyományt követő fogalomhasználatában nem következetes, a pozitív (szokás)jog eredetét és érvényességét magyarázni kívánó, különösebb okfejtésre nem törekedő sajátosságokkal bír.”³⁷ Elutasítóbb – noha igaztalan –

³⁴ „A magyar bírósági szokásjog (consuetudo, iudiciaria) századokig fennálló épületét a gyakorlatban dolgozó és tanító diákok építették fel.” Találó Uzsi János rosszallása, miszerint a „bírákat nem »doktorok« tanították, hanem: iuvenes a senioribus et compares a comparibus ex auditu” – tanulták meg az eljárás menetét. BÓNIS György: *Középkori jogunk elemei. Római jog. Kánonjog. Szokásjog*. Budapest, 1972, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (továbbiakban BÓNIS Gy. 1972) 161. p.

³⁵ BÓNIS Gy. 1972, 280. p.

³⁶ GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*. Budapest, 1905, Athenaeum, 713. p.

³⁷ SZABADFALVI József: *A magyar jogbölcséleti gondolkodás kezdetei. Werbőczy Istvántól Somló Bódógig*. Budapest, 2011, Gondolat Kiadó (továbbiakban SZABADFALVI 2011) 13–14. p.

Moór Gyula véleménye: „Werbőczy Hármaskönyve 1848-ig pozitív jogként érvényesült, s ennek is tulajdonítható nemcsak az, hogy a római jog recepcióját Magyarországon el lehetett kerülni, hanem az is, hogy a természetjogi spekulációk sem nyertek soha befolyást a magyar jogtudományra.”³⁸

Translatio imperii

Ugyancsak ismert tény, hogy a legisták és kanonisták az uralkodót *legibus solutus*ként tisztelték. A *Hármaskönyv* azonban a hatalomátruházás római tételét honosította meg. A 13. században a király egy klerikusa, Kézai Simon mestertől származó tétel, hogy őseink a hunok, maguk választották vezetőiket, akiket azonban a *communitas* le is tehetett. Ezt a teóriát Turóczy János proto-notiáriustól vette át a *Hármaskönyv* szerzője. A 15. századi közjogi helyzetet jellemezve az Ulászló koronázása okán született oklevél kinyilvánította, hogy a koronázás a rendek akaratából történik, s a Szent István-i korona minden ereje a királyi hatalom teljességével az új koronára száll.

Ezt a felfogást örökítette tovább Werbőczy. E szerint a magyarok a királyi jogokat a Szent Koronára, s így viselőjére, a királyra ruházták. Ennélfogva rendelkezik a *Hármaskönyv* I. rész 4 címe, a kölcsönös függésről, azaz: „...a nemeseket ékesítő és a nem nemesektől megkülönböztető birtok adományozásának jogát, s teljes hatalmát az uralkodással és országlással együtt a község a maga akaratából, az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte, és következőképpen fejedelmünkre és királyunkra ruházta: Ettől fogva Ótőle ered minden nemesítés és e két dolog mintegy a viszonos átruházásnál és a kölcsönösségnél fogva, annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól külön választani és elszakítani nem lehet, s egyik a másik nélkül nem történhetik.” Leegyszerűsítve a tételt: a hatalom forrása a nemesség, mely a koronázással átruházza a potestast, s a viszonyosság okán a fejedelem pedig visszanesemít. Az ilyen nemesek a Szent Korona tagjai, akik senki más hatalmának – a törvényesen megkoronázott fejedelmen kívül nincsenek alávetve.³⁹

A nemesség rendiségének ékes bizonyítékaként pedig beiktatásra kerül, az *Aranybulla* utolsó megújítási törvényének fordulata is, a politikai értelemben vett: *una eademque libertas* tétel, s ennek konzekvenciájaként a *Primaenon*ban rögzült nemesi szabadságjogok is.

³⁸ SZABADFALVI 2011, 14. p.

³⁹ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. Corpus Juris Hungarici*. Budapest, 1896–1901. Franklin-Társulat (továbbiakban CJH) Hármaskönyv. 1897, 55, 59. p.

A korona dologiasodásával, a jogi személy tanának okleveles megjelenésével pedig a *corona regia*, *corona regni* elkülönülés jelenik meg, a korona nemzetközi szerződés jogalanyaává válik, területi impériuma van, s a területen élők valamennyien a korona alattvalói, de természetesen eltérő jogi minőségben, hiszen a *Primae nonus* csupán a hatalom forrásaiként megjelölt nemességet illeti meg.

A *Hármaskönyv* hatalomátruházási elmélete alapozta meg a történeti alkotmányt, s konszolidálta a rendiséget, biztosítva a Habsburg Monarchián belül az önálló magyar királyság jogfolytonosságát.

Ius commune – recepció problematika

A *Hármaskönyv* jogi tételeinek alapkérdése az eredetük mikénti megjelölése. Az a korábbi szakirodalmi vélekedés, hogy a római jog nem kellően képviselt a műben, értékelési zavar csupán.

A történettudományi kutatási novumok mellett a jogtörténettudományi eredmények éppen e kérdéskörben lényegesek. Két kiváló szerző, Zlinszky János és Bónis Péter példázzák a megoldást. Zlinszky professzor több monográfiában reprezentálta⁴⁰ a recepció problematikát s így tanulmányában a római jog recepciójával tézisekben foglalkozott. Ezek közül két megállapítását emelem ki. „Werbőczy a közös jog mellett Magyarországon sajátosan érvényesülő jogot rendszerezte. [...] mint Európában mindenütt a tudományban már recipiált jog eszköztárát természetes közvetlenséggel használta.”⁴¹

A másik döntő argumentuma, hogy Werbőczy nem tartotta szükségesnek a bíróságok által alkalmazott jogtételeknek az összegyűjtését.⁴²

Ezt a két tézist gazdagítja kategóriákkal és példázatokkal a fiatal jogtörténész kutató, Bónis Péter, *A Tripartitum forrása és az európai ius commune* című tanulmányában.⁴³ Bónis a témának egy remek monográfiát⁴⁴ is szentelt, s ezeknek az eredményeknek a bemutatása különösen indokolt.

A közös jog (ius commune) saját jog–joggyakorlat–római jog viszonyrendszerében az alap, az első elem definiálása. Az általam választott szaktekintély

⁴⁰ ZLINSZKY János: *Ius privatum. A római magánjog története*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó. Lásd még ZLINSZKY János: *A római jog továbbélése. Áttekintő jegyzet*. Budapest, 1997, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Római Jogi Tanszék

⁴¹ ZLINSZKY János: Werbőczy és a római jog recepciója. In MÁTHÉ Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltján*. Budapest, 2014, Nemzeti Közszolgálati Egyetem (továbbiakban ZLINSZKY 2014), 207. p.

⁴² ZLINSZKY 2014, 208. p.

⁴³ BÓNIS Péter: *A Tripartitum forrása és az európai ius commune. Jogtörténeti Szemle*, 2015. 4. sz. 26–33. p.

⁴⁴ BÓNIS Péter: *Az európai közös jog születése*. Budapest, 2011, Rejtjel Multimédia Kft., 168–190. p.

meghatározásával kezdem a levezetést. Franz Wieacker, a német jogtudomány pápája szerint a *ius commune* egy kultúrtörténeti folyamat és egy térségenként eltérő időben, de a kölcsönhatás által mindenütt egyértelműen lejátszódó jelenség, a jog művelésének tudományá válásával.

Bónis érveléstechnikáját alkalmazva, a folyamat kölcsönhatásait jellemezve következtetéseink az alábbiak:

- a *ius commune* nem Justinianus császár joga, s nem pusztán az előzőekben már említett *Corpus Juris civilis*;
- nem római jog, hanem e jogrendszer elemeinek felhasználásával,
- a glosszátorok által kifejlesztett *sui generis* jogrend, jogi kultúra, amelynek alapja a kommentált római jog az egyházi és a hűbéri jog elemeivel, amely szoros szimbiózisban volt a *ius propriummal*.

A *ius commune* nem törvényi, hanem jogtudományi (iurisprudenciális) jog, legnagyobb része nem törvényhozási aktussal születő normarendszer, hanem tudós jog, amelyet a jogtudománnyal foglalkozók alkotnak. Azaz a *ius commune* állam nélküli jog, a középkori Európa nem a legiszlátív unifikáció útját járta. A *ius commune* jogában a természetjoggal ellenkező törvény vagy jogszokás nem érvényes. A római jog fogalmait a *ius commune* részeként az egyházjog és a hűbérjog is adja, s ezért indokolt a római jog tudományos módszereivel művelt egyház és hűbérjogról beszélni, mint azt Helmut Coing az *Europäisches Privatrecht* című munkájában⁴⁵ hangsúlyozta.

A *ius commune* és a saját jog, a *ius proprium* további egymáshoz kötött rendszert képez, melyben a római jog akkor is szerepet kap, ha nem történt meg a recepciója (lásd Zlinszky értékelését).

A *ius proprium* úgy van megszerkesztve, hogy hiányzik belőle az a norma, ami amúgy is benne van a *ius communéban*. S végül a *ius proprium* minden normájának értelmezéséhez szükség van a *ius commune* normáira, akkor is, ha nem történt volna meg a római jog recepciója.

S mivel a *ius commune* egyben *ratio scripta*, s így az emberi társadalom észszerű berendezkedésének írásba foglalt joga, teljesen racionális az a jelenkori elképzelés is, hogy a jogtudomány képviselői a nemzeti jogrendek erőteljes europizálódásával, az európai jogi térségben (europäischer Rechtsraum) új *ius commune* létrehozásán munkálkodjanak.⁴⁶

⁴⁵ COING, Helmut: *Europäisches Privatrecht*. Bd. 1. Älteres Gemeines Recht (1500–1800) München, 1985, C. H. Beck

⁴⁶ Vö. MÁTHÉ Gábor: Gondolatok a nemzeti és az európai uniós jogról. *Magyar Közigazgatás*, 2012. 1. sz. 136–142. p.

Usus modernus Pandectarum – Pandektisztika

A glosszátorok által született jog kapcsolatát a gyakorlattal a kommentátorok teremtették meg, akik elegyítették a justinianusi jogot kánonjogi elemekkel. Ez a keverékjog lett a német recepció alapja. Az új szabályok és e keverékjog közötti kapcsolatot pedig a praktikusok (Kameraljuristen) hívták életre azzal, hogy a recipiált római jogot a hazai viszonyokhoz alakították. Ezzel a 16–18. században Németországban megjelent a *ius communé*hoz és a német partikuláris jogokhoz kapcsolódó irodalom, az *Usus modernus Pandectarum*.⁴⁷

Ez a jogi irodalom a praktikusok szintjén azonban kevésbé volt megfelelő a pandektajog rendszerbe foglalására. Új irányzatoknak kellett feltűnnie a *gemeines Recht* és a *Partikularrecht* szintézisének megszületésére. Ezt a célt szolgálta volna elsőként a 17. században a természetjog tudománya, ám szűk praktícizmusa hatására csupán a civiljogi kodifikáció területén jelentkezett a *Porosz Landrecht*, valamint az *Osztrák Polgári Törvénykönyv* megalkotásával összefüggésben.

A szakirodalom állásfoglalásai szerint a 18. század végén alapított, ám csak Friedrich Carl Savigny munkásságával kiteljesedett történeti jogi iskola volt alkalmas arra, hogy olyan pandektatudomány jöjjön létre, amely lehetővé teszi egy új pandektajog meghonosítását. Ez az iskola olyan tudományt célzott meg, amely a történeti szemléletet, az eredeti justinianusi forrásokat, rendszeralkotást s az általános jogkeletkezési elméletet foglalta magában.

A pandektisztika elméletét, historiográfiáját feldolgozó megkerülhetetlen alapmonográfia szerzője, Pólay Elemér professzor kiváló elemzésében bizonyította, hogy ez az irányzat a 19. század első éveitől bontakozik ki, s a *Pandekták* magánjoga alapján egy sajátos, német magánjogtudományt eredményezett. Megteremtette azt a német pandektajogot, amely 1900. január 1-ig a *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB), azaz a német Polgári Törvénykönyv életbelépéséig közel egy évszázadon át a római eredetű német magánjogot, „a heutiges römisches Recht”-et jelentette.⁴⁸

Pólay professzor továbbá precíz elhatárolással világította meg a 16–18. és a 19. századi tudományosság különbözőségeit. Az *Usus modernus* a justinianusi forrásoktól teljesen elszakadt, praktikus jellegű kazuisztika, partikuláris jellegű joganyag volt, míg a Puchta által „Pandekten”-nek nevezett matéria a justinianusi forráskritikán, s e rendszeren is nyugodott, univerzális jellegével kitűnően.

⁴⁷ PÓLAY Elemér: *A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára*. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica. Tom. XXIII. Fasc. 6.) Szeged, 1976, Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (továbbiakban PÓLAY 1976) 11–12. p.

⁴⁸ PÓLAY 1976, 16–21 p.

Végül igen kifejező a másság az előzőnél a praktikus esetjogképző tevékenység, míg az utóbbinál az élet igényeinek megfelelő magánjogi rendszer elméleti megalapozása a jellemző. Így a polgári kor igényeit szolgáló magánjog tudománya fogalomelemző dogmatizmusával, tételeivel messzemenően alkalmas volt arra is, hogy Európa magánjogi elméletére hatást gyakoroljon.⁴⁹

Ebből eredeztethető az a kérdés is, hogy csupán német pandektisztikáról beszélhetünk-e.

Pólay – Koschaker és Wieacker értékelését idézve – egyértelműsítette, hogy a 19. században a történeti jogi iskola munkássága nyomán kifejlődött és a század végéig tartott magánjogtudomány ugyan a német *gemeines Recht* doktrínájaként jelenti a pandektisztikát, de ennek expanzív jellege folytán a pandektatudomány már a kezdetektől fogva túlhatott a német nyelv- és kultúrterületen.⁵⁰ Pólay álláspontja szerint erre tekintettel a hazai magánjogtudomány fejlődését értékelve, lehetséges „magyar pandektisztikáról” is beszélni.⁵¹

A Négyeskönyvről

Az *Usus modernus Pandectarum* és az érintett magyar jogfejlődés analógiája ugyan kutatói hipotézisem, mégis több feltevés igazolhatja azt. Argumentum ad hominem kiemelendő Degré Alajos professzor örökbecsű magánjogperjogtörténeti monográfiája,⁵² s benne a 16. századi két középkori jogtörténeti kódexünkről írott értékelése, a *Quadripartitum* „nagyfontosságú új tételeinek” kigyűjtése, melyekből a korabeli magyar praktikusok jogi tevékenysége részben kikövetkeztethető – talán meggyőzően hatnak.

Nem is említve Degré ifjonti kutatóműhelyének, az Illés Szemináriumnak eredményeit. Az Illés József professzor vezetésével működő Budapesti Jogtörténeti Szeminárium érdeme, hogy egyedülállóan örökítette meg a 16. század első felének jogtörténetét.⁵³ Azt a korszakot, amelyben az ország létét fenyegető török veszély idején, majd a nemesi-főúri érdekviszályok miatt az általuk behívott török csapatok pusztítása nyomán egy korábban virágzó magyar királyság leépülése lett sorsfordítónak történelmünkben. S erre az időszakra

⁴⁹ PÓLAY 1976, 19–20. p.

⁵⁰ PÓLAY 1976, 21–22. p.

⁵¹ PÓLAY 1976, 22. p.

⁵² DEGRÉ Alajos: *Négyeskönyv perjogi anyaga*. (A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jogtörténeti szemináriuma. 3. sz.) Budapest, 1936, Az Illés Szeminárium Kiadványa (továbbiakban: DEGRÉ 1936)

⁵³ DEGRÉ Alajos: *Beszámoló a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jogtörténeti Szemináriumának működéséről 1928–1934*. (Az Illés Szeminárium Kiadványai. 1. sz.) Cegléd, 1934, Sárík (továbbiakban DEGRÉ 1934)

esett a *Négyeskönyv* szerkesztőinek munkássága, kik főként gyakorló jogászok voltak, közöttük helytartó, fellebbezési bíró, személynök alországbíró, királyi jogügyek igazgatója és idegenként egy bécsi jogtanár is szerepelt.

Köztudott, hogy a két jogkönyv szerkesztésének elve részben eltért egymástól. Werbőczy az ország szokásjogának összeírását végezte el, s emellett a királyi akarat a *Collectio Decretumot*, az érvényben lévő törvények egybeűjtését is megkívánta. Ez utóbbi munkálatról, illetve eredményességéről nincs értékelhető adatunk.

A *Négyeskönyv* viszont teljes joganyag (törvény és szokásjog) összeállítására törekedett, s egyben szövegkorrekciót is tartalmazott, főként az ősi szokásokban ütköző római jog tételek kirotálását végezte el. Így például a női ág öröklésének megtiltását, avagy a fellebbezésen kívül az *inhibitio*, *repulsio* megtartását iktatta be.

Degré külön is kiemeli, hogy a *Quadripartitumba* azonban olyan törvények és jogtételek is bekerültek, amelyek nívumként értékelendők, ám ezeket az ősi szokásjog keretébe illesztették, „az isteni és természeti jogi követelményekhez képest megváltoztatták, de mindezt a nemesség jogainak és szabadságának sérelme nélkül tették”.⁵⁴

A javítási célzatú szerkesztési elvek közül – perjogi relációban – példaszzerűen érdemes kiemelni néhányat. Az említendő: a Kúria hatáskörének pontosabb megjelölése, a bizonyítás anyagszerűsége, oklevelek megkívánásával (szemben a *Tripartitummal*, amely minden esetben megkívánta az esküt), a per gyorsítása (a tanúk ellen alaptalan és perhalogató kifogások visszautasítására), perbeli bírságok, terhek csökkentése (*repulsio*, ügyvédészó visszavonása miatt a szankció azonnal fizetendővé vált), továbbá a peresztés fél köteles volt megfizetni a pernyertes ügyvédi díjat, a pernyertes által használt oklevelek árával egyetemben.

Érdemes végül felfigyelni arra, hogy a *Négyeskönyv* jóval kevesebb római jogi tételt, citátumot tartalmazott, mint a *Hármaskönyv*. Degré ezt azzal magyarázza, hogy Werbőczy tankönyvnek is szánta művét, s a kategóriák pontos ismeretével kívánta segíteni az ifjúságot. Ez egyértelműen sikerült is, mivel a *Tripartitum* Wenzel Gusztávig a magánjogi tanulmányok gerince volt – a szakmai vélekedés szerint.

Az *Usus modernus Pandectarum* alapvető jellegzetességeinek összehasonlításában azonosságok fedezhetők fel a középkori módszerekben, a *Corpus Juris* anyagától való eltávolodásban, s nemkülönben a partikuláris jogok érdekcélzatú

⁵⁴ A bizottság tagjai között praktikusként: Újlaki Ferenc helytartó, Mérey Mihály személynök, Kamaray Tamás alországbíró, Pókateleky Zömör János királyi jogügyek igazgatója, Bodenarius Márton bécsi jogtanár szerepelt. DEGRÉ 1934, 18. p.

fokozatos felhasználásában. A *Négyeskönyv* későbbi interpolált szövegváltozatai azonban a honi különbözőségekre is utalnak.

Degré tizenöt olyan nívumot emelt ki analízisében, amelyek a gyakorlat által is elfogadottá váltak. Felsorolásunkban elsőként említendő, hogy az ítélmesterek az ország rendes bíróivá váltak; az idézőlevelekben a per tárgyának kötelező feltüntetését írták elő; a perfelvétel után pedig a keresetváltoztatás tilalmát mondták ki; míg az ügyvédek a per folyamán napi 20 dénár elismerésben részesülhettek.

A rendes bírák kettős pecséthasználatát újfent szabályozták; lehetővé vált továbbá, hogy két peres fél beleegyezésével, bármelyik perben nem nemesek is tanúskodhattak. Megjegyzendő, ezt a lehetőséget a törvényeink csak a 18. századtól engedték meg. Ugyanez a metódus volt érvényben: a perletéssel vonatkozásában; itt az ítélelhozatalig élhettek vele, a törvények esetében a bizonyítás lefolytatása után már tiltottá vált. Végül az ugyanazon földesúr két jobbágya közötti polgári perben a fellebbezést kizárta a *Négyeskönyv*.⁵⁵

Noha a törvények és a szokásjog megoldásainak sajátos kombinációjával jött létre a *Négyeskönyv*: alaprendelkezései és interpolációs változtatásai ellenére ez a munka sem lett törvény, osztozott méltó elődje sorsában.

Zárógondolatként feltétlenül említendő, hogy a *Négyeskönyv* tartalmát tekintve a téma legjelesebb kutatója: Illés József professzor kétféle kézirati szöveget különböztetett meg. Az egyiket a *Quadripartitum* eredeti szövegéből született másolatok képviselik, amelyek hamisítatlanul maradtak meg a 18. század végéig, ahogy azt a „birodalomalapító” Ferdinánd király által kiküldött szakértői testület 1553-ban elkészítette. A másik variánst a hamisított közjogi jellegű interpolációk jelentik.

Illés A *Quadripartitum* közjogi interpolációi című munkájában⁵⁶ a kézirati variánsok áttekintését adva az alábbi helyzetképet rögzítette. A Nemzeti Múzeumban négy kézirati példányt őriznek. A jogkönyvkínálatot – mindemellett – gazdagítja az Egyetemi Könyvtár kéziratárában a Hetvenesi Collectio XIX. kötete. Mindezekhez társul még, az említettektől eltérő szövegű, s a bécsi Nationalbibliothekben: *Jus Hungaricum* név alatt őrzött *Quadripartitum* példány. A legelterjedtebb változatot pedig az 1798-ban Zágráiban, Novoszel Antal consiliarius nyomdájában előállított munka reprezentálja. Ehhez kapcsolódva jegyzi meg Illés, hogy ez a Novoszel-féle variáns a közjogi, magánjogi és perjogi interpolációk tekintetében teljesen követi a Hevenesi kéziratot.⁵⁷

⁵⁵ DEGRÉ 1936, 242–244. p.

⁵⁶ ILLÉS József: *A Quadripartitum közjogi interpolációi*. (Értekezések a Filozófiai és Társadalmi Tudományok Köréből 4. kötet 2. sz.) Budapest, 1931, Magyar Tudományos Akadémia (továbbiakban ILLÉS 1931)

⁵⁷ ILLÉS 1931, 5–11. p.

Degré Alajos az Illés Szemináriumban kutatva utalásokat tesz a szöveg-változatokra, megállapítva, hogy a legrégebbi interpolált példány 1583-ban keletkezett, ám nem kizárva azt sem, hogy „találnánk ennél régebbi kéziratot is, hisz több szóbeli eltérés teszi nyilvánvalóvá, hogy a nyomtatott szöveg és a Hevenes gyűjteményben lévő Négyeskönyv kézirat, oly példányról vannak másolva, mely az eredetihez közel állott”.

A 2015-ben közzétett NK. Iv. 1573 jelzetű *Quadripartitum* kézirat tartalmi kivonata igazolva a kutatási hipotézist, a kutatói analízisekkel többféle bizonyítékul is szolgálhat.⁵⁸

A közjogi relációban egyes hamisított interpolációk ellenére azonban igazolást nyert, hogy a *Hármaskönyv* és a *Négyeskönyv* szoros organikus egységet képez. A korrektív, ellentervezeti szándékkal ellentétben a *Quadripartitum* szerkesztői alapos munkát végeztek. A jeles jogtudósok elismerték Werbőczyt: „...ő ugyanis az az első találékony szerző, akinek egyedülálló gondja és iparkodása, valamint nem kis számú virrasztásai, fegyelme és tanultsága és a gyakorlatban való nem közönséges tapasztalata révén Magyarország törvényei és határozatai, valamint rendelkezései és szokásjogai új fényükre, megfontolt és helyesen megszerkesztett összefoglalásukhoz eljutottak.”

E munka folytatásaként a szerkesztők a trónöröklési, nádori bíráskodási, *Aranybulla* cikkekkel a Szent Korona-tant, azaz a magyar alkotmányjogi álláspontot erősítették meg.

Találón írja Illés, hogy a *Quadripartitum* közjogi tételei közül egyike a legfontosabbaknak „a szent korona magyar alkotmányjogi jelentőségének teljes elismerése”.⁵⁹

Nem felejtendő ugyanis, hogy az újkori Magyarország első uralkodója Ferdinánd, a mohácsi összeomlás után a jogilag szuverén királyi Magyarország intézményrendszerét kívánta újjáalakítani, s ezt tette utóda, a lutheránus Miksa is. A birodalomalapító Habsburgoknál a Szent Koronával koronázás egyfelől legitimitást, másfelől a megkoronázott uralkodó és a *corona regni* közötti, hatalom átruházást fejezte ki, azaz a királyválasztás a magyar szuverénnek biztosította a hatalom érdemi és kölesönös gyakorlását. Ez a közjogi értékelés nyert megerősítést Deák Ferenc örökbecsű – *Adalék a magyar közjoghoz című* – művében⁶⁰ is kihangsúlyozva első stációként a birodalomalapító Ferdinánd koronázását, továbbá az 1687-es és az 1723-as törvények megerősítő jelentőségét.

⁵⁸ MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Quadripartitum kézirat azonosítása – NK Iv. 1573*. Budapest, 2015, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

⁵⁹ ILLÉS 1931, 25. p.

⁶⁰ DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz*. Pest, 1865, Pfeifer Ferdinánd (továbbiakban DEÁK 1865a)

III. A KÉT KÜLÖNLEGES KÖZJOGI TÖRVÉNY: AZ 1687. ÉVI DECRETUM; A PRAGMATICA SANCTIO

A kiváló romanista és jogtörténész, Zlinszky János professzor a *Történeti alkotmányunk fejlődése* összegzésében a „titulált törvények” apropóján írta: „A királyválasztási jogot a rendek csak fokozatosan és biztosítékok ellenében átmenetileg adták fel, 1687-ben is a fiági örökösödés elismerésével, 1723-ban pedig, a Pragmatica Sanctioval. Maguk az erről szóló törvények igazolják, hogy nem végleges lemondásról, csak átmeneti rendezésről egyeztek meg a felek törvényben.”⁶¹

Köztudott, hogy a magyar rendi állam jellegét a hatalom megosztottságából, a hatalom hordozói közötti egyensúly létezéséből indokolt levezetni. A hatalom hordozói nem szuverén, egymástól független politikai tényezők, akik között a kölcsönös harc, versengés, avagy az érdekegyeztetések kényszere dominál. A hatalom a fegyveres szabadok, a nemzet hatalma, s annak egyes jogosítványait a nemzet ruházza át – hangsúlyozza Zlinszky János. „Impérium és translatio imperii római közjogi fogalmak, valószínűleg bizánci közvetítéssel jelentkeznek és válnak integránssá a magyar közjogban.”⁶² A főhatalom, a központi királyi hatalom, mint forrás, fokozatosan elválik a király személyétől és jelképesen a korona által nyer kifejezést. Ezt a kettősséget reprezentálja a Szent Koronatan. A hatalmi egységet jelképező Szent Korona hordozója az uralkodó, akinek egyedi döntései a korona döntései. E koronának azonban tagjai – mint arról az I. részben értekeztünk – az összes rendek: bárók, köznemesek, egyházi személyek. Zlinszky tovább gondolásával, még „[a]lvetettségükben és védelmi igényükben tágabb értelemben hozzá, hatalma alá tartoznak a nem nemesek is.

⁶¹ ZLINSZKY János: *Történeti alkotmányunk fejlődése I. rész. Magyar Szemle*, 2002. 3–4. sz. (továbbiakban ZLINSZKY 2002) 36. p.

⁶² ZLINSZKY 2002, 49. p.

A szent korona képviselte hatalmi teljesség hordozójává a korona összes tagjai együtt teszik a királyt, és vele együtt testesítik meg a hatalom egységét.”⁶³ A Szent Korona így lett a magyar önálló államhatalom szimbóluma a 15. század végére. „Jelentősége csak emelkedett, amikor az ország egysége, hatalmi szuverenitása megbomlott, megingott.”⁶⁴ Ezt példázzák a címben szereplő dokumentumok.

Az 1687. évi decretum

1686 szeptemberében a másfél száz éves török uralom alól végre megszabadult az ország. Az I. Lipót által megtartott utolsó országgyűlésen, Pozsonyban „a nádor, a főpapok s a kir. személynök által vezetve, csekély akadékoskodás után, hódolva borult a győztes uralkodónak, mint az ország visszafoglalójának s jóltevőjének lábaihoz, s elfogadta a győzelmek dicsfényében ragyogó király mindamaz előterjesztéseit, melyek családja biztosítását célozták, királylyá koronázta József főherceget; törvénybe igtatta a Habsburg-ház német és spanyol férfiágának elsőszülöttség elve szerint való örökösödését (2-ik s 3-ik t.- czikk) s ezzel a szabad király választási jognak (kivéve a férfiág teljes kihalásának esetét) megszorítását; lemondott a nemességnek az aranybulla 31-ik pontjában foglalt törvényes ellentállási jogáról (4-ik t.-cz.); a mi a megkoronázott József főherceg koronázási esküjében már érvényre is jutott.”⁶⁵ Ám a törvény királyi előterjesztésében foglaltak igen figyelemre méltóak, aminek ismerete érthetővé teszi, hogy a követek tábláján nem volt felhőtlen a lelkesedés. Így: „E királyi előterjesztésben el van mondva, hogy: «kedves Magyarországa, mely I. Ferdinand trónra lépte óta a habsburgi ház uralkodásának mindörökre alávettetett, s maga a korona és a császári székhely Bécs is, a gonoszok pártoskodása által, iszonyú veszélynek volt kitéve, de az ellenség Isten segélyével legyőzetvén s az országból kifizetvén, Buda főváros s az országnak török járom alatt nyögő nagyobb része a gyalázatos rabság alul felmentetett. Az ország nyugalmanak biztosítására s hasonló veszélyek megelőzésére, legczélszerűbb módnak hitte az országgyűlés összehívását, s József főherceg megkoronáztatását. Jogában állna ugyan ez országot, melyet a törököktől visszaszerzett, a háborujog alapján magának s örököseinek megtartani, s annak részére új törvényeket szabni, de ő, veleszületett kegyelmességénél fogva, beleegyezik, hogy a fegyverrel visszaszerzett részek

⁶³ ZLINSZKY 2002, 43. p.

⁶⁴ ZLINSZKY János: *Történeti alkotmányunk fejlődése.* (különlenyomat) Budapest, 2005, Magyar Szemle, 43. p.

⁶⁵ TÓTH Lőrincz: I. Lipót uralkodásai és törvényei. In MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1657–1740. évi törvénycikkek – Corpus Juris Hungarici. Millenniumi emlékkiadás 6.* Budapest, 1900, Franklin-Társulat (továbbiakban TÓTH 1900a) 65. p.

kedves Magyarországa ismét bekebeleztesse, a régi törvények, a rendek szabadságai s kiváltságai továbbra is érintetlenül maradjanak, s a koronázandó új király által, I. Ferdinand király esküformája szerint, hittel is megerősítsenek, azonban a szükséges igazításokkal; nevezetesen: hogy a II. Endre király 1222-ki 31-ik t.-cikkében foglalt ellenállási jog, mely I. Ferdinand esküjében még fenntartott, jövőre kihagyassék s eltörültessek».⁶⁶

Visszaulva Zlinszky professzor okfejtésére, az 1687. évi országgyűlési tárgyaláson részben mutatkozó bizalmatlanságon túllépve a többség a szabad választás megszorítására vonatkozó engedményt nem tekintette az ország lényeges jogáról való lemondásnak, mert az alkotmány biztosítását nem a szabad választásban, hanem a koronázásban s az ennek alkalmával letett esküben, a kiállított oklevélben találta. Pragmatikus hasznossági szempontok is közrejátszottak ebben, hiszen fontos volt a már I. Ferdinánd óta érvényben lévő szokás fenntartása, hogy az uralkodó családnak azt a fiát ajándékozza meg Szent István koronájával, ki egyszersemind a német császári, s cseh királyi koronát is viseli, ez pedig rendszerint az uralkodóház elsőszülött fia volt.⁶⁷ Ismert az is, hogy a német birodalmi választók nem szoktak eltérni a Habsburg családban fennálló örökösödési rendtől, „Lipót császár hadainak fényes győzelmei, melynek haszna s dicsősége Németországra is kiterjedt, majdnem kétségtelenül biztosították a reményt, hogy a német császári korona ezentul is a Habsburgok fejére száll, s ez a Magyarországra nézve nélkülözhetetlen vagy legalább igen előnyös személybeli unio jövőre is fennmarad”.⁶⁸

A Pragmatica Sanctio

A *Pragmatica Sanctio* olyan alapszerződés, amely a Habsburg Birodalom és az önálló Magyar Királyság *modus vivendi*-jét jelentette. Eredendően a dinasztia kiemelt belső rendszabálya, a Habsburg-ház öröklési rendje, ami az 1703-as Lipót féle módosítással vált különösen fontossá. III. Károly (mint német-római császár VI. Károly) országglása idején a nagy spanyol örökségből, a szövetségesei támogatásával megtarthatta még Németalföldet, Milánót, Szardíniát és Nápolyt, s így sikerült egy nagy kiterjedésű folyton támadásoknak kitett közép-európai birodalmat megteremtteni a család számára. Így a legfőbb uralkodói feladatot pedig ennek a mozaikrendszerű birodalomnak a megtartása, védelme jelentette, mégpedig az eddig kizárólag csak a fiágra terjedő öröklési jogon való utódlással (a magyar országgyűlés 1687-ben fogadta el), amit

⁶⁶ TóTH 1900a, 65–74. p.

⁶⁷ Vö. TóTH 1900a, 74. p.

⁶⁸ TóTH 1900a, 74. p.

azonban fiú utód hiányában – III. Károly 1717-ben született lányára, Mária Teréziára tekintettel – ki kellett terjeszteni az osztrák ház nőágára is. Az örököségi rend illetően megváltoztatásával viszont az ún. *Pragmatica Sanctió*t hosszú előkészületekkel, diplomáciai taktikázásokkal kellett az összes országgal, tartományokkal s legvégül 1722-ben a magyarokkal elfogadtatni.⁶⁹

A magyar igenlés megnyeréséhez, a történeti jog alapján azonban e tárgy magyar országgyűlési tárgyalására is szükség volt. Az évtizedig tartó processzus 1712-ben kezdődött, ugyanis az összehívandó országgyűlést megelőző sajátos tanácskozássra, a magyar főurak értekezletére 1712. július 1–7. között került sor, azzal az uralkodói fondorlattal, hogy a leányági örökösödést a magyarok a „maguk önkéntes ösztönükből” mondják ki.⁷⁰ Rendkívül tanulságos és alkotmányos történeti jogunk szempontjából mértékadónak tekintendők ennek a tanácskozmánynak az állásfoglalásai. Így: „Az uralkodó ház trónra emelendő nőtagja elválaszthatatlanul s feloszthatatlanul egy testben birja az összes örökös tartományokat; az örökös osztrák tartományok rendei pedig még az országgyűlés folyamán jelentsék ki, hogy ez alkalommal Magyarországgal szövetségre lépnek, s kötelezzék magokat, hogy ők is meghatározandó összeggel járulnak a határokat őrző katonaság fenntartására, melynek védelme reájuk is kiterjed: mert e védelem szüksége az a történeti tény, mely az osztrák monarchia alkotórészeit egyesítette, s egymáshoz kötötte.”⁷¹ A további feltételekkel – a többi között – a tanácskozmány kikötötte a magyar önállóság megőrzését annak hangsúlyozásával, hogy Magyarország mint különálló fél szerződik a többi részek összességével, s egyben követelte, hogy a trónra lépő nőutód oklevél és eskü által biztosítsa az országot, hogy nem fogja ezt a többi örökös országok, s tartományok módján, hanem saját alkotmánya s törvényei szerint kormányozni.⁷² Ez az elővélemény „további célszerű tartózkodásra” készítette az uralkodót, ami azt is jelentette, hogy bölcs megfontolással halasztotta e törvényhozási tárgynak országgyűlések elé vitelét. Erre több év után került csupán sor, ugyanis az uralkodó az új öröklési rend további tartományi megerősítését szorgalmazta. 1719–1720-ban Cseh-Morvaországban, Sziléziában, Alsó- és Felső-Ausztriában, Stájerországban, Tirolban nehézség nélkül, készségesen felajánlották, hogy a női örökös életük árán is védelmezni fogják. Végül

⁶⁹ Vö. Tóth Lőrincz: Bevezetés. III. Károly uralkodása. A *pragmatica sanctio*. In MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1657–1740. évi törvénycikkek – Corpus Juris Hungarici. Millenniumi emlékkiadás* 6. Budapest, 1900, Franklin-Társulat (továbbiakban TÓTH 1900b) 370. p.

⁷⁰ TÓTH 1900b, 376. p.

⁷¹ TÓTH 1900b, 376. p.

⁷² TÓTH 1900b, 376. p.

az 1722-ben összeült magyar országgyűlésen is, a rendek egyhangú igenléssel szavaztak az „üdvös unióra”, arra, amely a „monarchiát erőssé teszi”.⁷³

Az erős monarchia vágya azonban csak illúzió maradt. Az európai hatalmak az egyensúly fenntartásának ürügye alatt a saját érdekeik túlsúlyára törekedtek. III. Károlynál a prioritást a diplomáciai elismerések jelentették, s a változó katonai sikerek párosulva a területvesztésekkel bizonyították, hogy kiváló hadvezére Savoyai Jenő intelmeit s tanácsát nem fogadta el, pedig azok reálpolitikai indíttatásúak voltak. Példaként: „ha a császár elveszti Németalföldet, melyet a francia magához ragad, akkor csak Magyarország képezheti az osztrák monarchia alapját. «A *pragmatica sanctio*», így okoskodott, «bár voltaképp csak házi ügy, előbb-utóbb háborúkba keveri a birodalmat, s ez esetben csak az szolgál megnyugtatóra, hogy a magyar nemzet bir a legszebb tulajdonságok azon egyikével, hogy nincs az az áldozat, melyet a benne helyezett bizalom iránti elismerésből fel nem ajánlana».”⁷⁴

A bölcs, előrelátó prófécia pedig egyértelműen igazolta, hogy az uralkodó halálával máris háború indult az osztrák örökség megszerzéséért, s az új uralkodó, Mária Terézia, koronája megvédése okán, a pozsonyi országgyűlésen kénytelen volt a magyar nemességhez fordulni, akik *vitam et sanguinem* „kiáltással” 11 huszárezredben (35 000 fő) kiálltak a korona védelmében az európai hadszíntéren.

Összegző alapvetés a Pragmatica Sanctióhoz, a királyi hatalom elnyerési módjáról*

1. A királyi hatalom Magyarországon átruházott természetű. A Szent Koronatan lényege szerint egy kettős szerződésre szorítkozik. Az egyik kontraktus a szuverenitáshoz kötődik. A szuverenitás pedig a nemzetet illeti. A nemzetet 1848-ig a nemesség jelentette, majd ezután a polgári korszaktól az állampolgári egyenjogúság alapján az egész nép. A szuverenitásból eredő jogokat a nemzet átruházta a Szent Koronára (a Szent Korona ebben az értelemben a nemzet tagjai által kötött első szerződés szimbóluma), s egyben a nemzet fenntartotta magának a jogot, hogy trónra lépése alkalmával minden egyes királyt maga ruházza fel az uralkodói jogok teljességével. Azaz a koronázás mellett olyan alkotmányos garanciák törvénybe iktatásával, mint a koronázási eskü és a koronázási hitlevél, amelyekben a király kötelezettséget vállal az ország függetlenségének megvédésére és az ország alaptörvényeinek tiszteletben tartására. Így a koronázás ténye, a koronázási hitlevél és eskü a második, a nemzet és

* Vö. *Jogi Compendiumok Gyűjteménye VI. A magyar közjog kompendiuma*. 1918, 47–53. p.

⁷³ Vö. TóTH 1900b, 390–393. p.

⁷⁴ TóTH 1900b, 388. p.

a király közötti hatalomátruházási szerződés közjogi formája. A nemesség tagjai – miként már korábban szó esett róla –, mint a korona tagjai, pedig részesei a törvényhozásnak. A törvényhozás a *communitast* illeti meg, törvények hozatalára pedig akkor kerül sor, ha a közösséget egyenlően érdeklő dolgok merülnek fel. A *populus maior principe* elv szerint ugyanis az összességet a fejedelem mellett és a fejedelem felett a törvényhozó hatalom illeti meg. Ez az állapot a rendi képviseleti monarchia, ami a 18. században válságba került, és a Habsburg koronatarományok, valamint a magyar örökös tartomány között (osztrák közjogászok tételezése) egy újabb „megállapodásbeli végzeményhez”, a *Pragmatica Sanctio*hoz vezetett.⁷⁵

2. A királyi hatalom megszerzésének, a trónbetöltésnek módja a honalapítástól az Árpád-ház kihaltáig a választás, vagy mint tartják, az örökösödésre oltott választás volt. A választás ugyanis egy család (dinasztia) tagjaira, mégpedig az elsőszülöttre volt szorítva. Az Árpád-ház kihaltával a nemzet a vérszerződés értelmében visszanyerte szabad királyválasztási jogát, s egy ideig azok közül választott (Vencel, Ottó, Róbert Károly), akik az Árpád-ház leányágaitól származó fiúmaradékok voltak, de erre kötelezve nem volt.

A mohácsi vész után I. Ferdinánddal, a Habsburg-ház fiága kerül – 1527-ben – Magyarország trónjára választás útján, s az 1547. évi V. törvénycikk szerint „az ország rendei és karai nemcsak őfelsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának örök időkre alávetették magukat”.⁷⁶

Ez mégsem állapította meg a Habsburg-ház fiágának örökösödési jogát, csak általában az ausztriai háznak a trónra való jogát, s miután az örökösödési rend nem lett megállapítva, a trónbetöltés módja továbbra is az országgyűlés választása volt, ámbar mindig az elsőszülöttet koronázták meg.

Az 1687. évi III. törvénycikk a fiági örökösödést az osztrák ágának (I. Lipót fiú örököseinek) megadta, a II. Károly, akkori spanyol királytól leszármazó fiú-örökösökre is kiterjesztette, kimondta azt is, hogy II. Károly fiúutódainak kihaltával a nemzet szabad királyválasztási joga ismét feléled.

A nőági örökösödés családi rendelkezését III. Károly 1713-ban elkészítette. Ennek sora: a fiág kihalása esetén a trón az ő lányait illette, ezek után testvérbátyjának lányai, majd Károly nővérei, vagyis I. Lipót leányai, s végül a Habsburg-ház bármely többi leányági következt. Az örökösödési rendet, mint arra korábban utalás történt, a magyar országgyűlés 1723-ban (I., II. és III. törvénycikk) fogadta el.

⁷⁵ KUKORELLI István – MÁTHÉ Gábor: Közjogi értékeink a preambulumban. In LAMM Vanda – MAJTÉNYI Balázs – PAP András László (szerk.): *Preambulum az alkotmányokban*. Budapest, 2011, Complex, 11. p. Vö. Jelen munka *A magyar korona és a közjogi garanciák* (I. részével).

⁷⁶ Ténykérdés, hogy a szakirodalom elismeri Ferdinánd időtálló döntését, miszerint „centralizálta a Habsburgok osztrák ágának »közép-európai államkomplexumát«”.

A *Pragmatica Sanctio* tehát az ági örökösödést úgy állapította meg, hogy az egy ágban mindaddig megmarad, míg ott örökösödésre képes: akár férfi, akár nő van. De amíg az örökösödésre hivatott (leány) ágban férfi van, addig nő nem örökölhet, vagyis a férfiak ugyanazon női ágban mindig megelőzik a nőket. Ezt nevezték vegyes örökösödésnek (*successio mixta*).

Az örökösödés az elsőszülöttség rendjét követte. Ebből következik a képviselői jog (*ius repraesentationis*), amelynél fogva, ha az elsőszülött korábban meghal, mint atya, de öröklésképes utódot hagy hátra, akkor a korona nem száll a testvérrre, hanem a fiú örököl.

Végezetül: a *Pragmatica Sanctio* egy olyan kétoldalú szerződésnek tekintendő, amely mindkét félnek kötelezettséget jelentett: a magyar rendek viszont azzal, hogy lemondtak a királyválasztási jogról, cserébe megkapták a hatalomban való részesedésük közjogi biztosítékait, ami egyben az önálló államiság létét is kifejezte. Ebből fakadt, hogy a később több vitát kiváltó *unio* fogalom értelmezése – az *indivisibiliter et inseparabiliter* – problematika a magyar rendeknek nem okozott jogértelmezési gondot. Ám a *Pragmatica Sanctio* olyan „szövetség”, olyan védelmi kötelezettség is volt, amely az örökös tartományokat és Magyarországot bármilyen oldalról ért, kívülről jövő támadás (*contra vim externam*) esetére közös katonai fellépést ír elő. A paktum azonban csak arra vonatkozott, hogy az örökös tartományokat képviselő uralkodó, valamint a magyar országgyűlés (ugyanazzal az uralkodóval mint magyar királlyal) szuverén módon határozzák meg a védelmi katonai hozzájárulás mértékét.

A közjogi alapok vázolt rendezésének meghatározó módja mellett – ha csupáncsak utalásszerűen is, de – említendőek az 1723. évi országgyűlés „államrendezési szempontból” kiemelendő – közigazgatási, törvénykezési reformokat releváló – törvények. Melyek közül feltétlenül nevesítendőek: a hétszemélyes és a báni tábla, valamint a kerületi táblák felállítása, a „Közigazgatási Főhatóság”, azaz a Helytartótanács életre hívása az országos közpénztárosi, biztosi hivatal rendszeresítése, a megyei tisztújítás hatásköri rendezés, az adózási, a kereskedelmi ügyeket érintő rendezés. Általában el kell ismerni, hogy III. Károly uralkodása a felvilágosodásnak, a teret hódító természetjogi felfogásnak a jegyében – a korlátlanságra törekvő abszolutizmus ellenére – az emberségesebb, keresztényibb kívánalmakat próbálta életre hívni.

IV. AZ 1790. ÉVI DEKRÉTUMOK KÖZJOGI ÉRTÉKELÉSE, A KAPCSOLÓDÓ JOGSZABÁLYOKRA UTALÁSSAL

1. A közjogi alapokat meghatározó 1723. évi törvény mellé a század végén még igen jelentős alkotmánytörténeti sarkalatos jogok társultak, melyek kettős arculatúak voltak, ugyanis a rendi alkotmányosság keretei között tartalmazták mindazokat a garanciákat az országgyűlés számára, amelyeket a 18. század eszméi a polgárság képviselőiből is álló törvényhozásnak szántak. Így pl. II. Lipót 1790. évi decretumának 10. cikkelye kimondta, hogy Magyarország önálló léttel bíró független állam, mely tulajdon törvényei és szokása szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgató és kormányzó ország. A 11. cikkely az ország határainak sérthetetlenségét deklarálta; a 12. cikkely pedig a törvényhozó és a végrehajtó hatalom gyakorlásáról intézkedett. E szabályban találkozunk először az államhatalmi ágak megosztásának követelményével, a pátensekkel történő kormányzás tilalmával. Végül a 19. cikkely a segedelmekről és adózásról rendelkezett. Nem véletlenül említette Eckhart professzor igen találóan: „sajátos volt ez a magyar felvilágosodás, amelynek génusza egyik kezében Montesquieut és Rousseaut, a másikban pedig a Tripartitumot tartotta.”⁷⁷

2. Az irodalomban *communis opinio*, hogy a jogfolytonosság, azaz az ország függetlenségének 1848 előtti közjogi garanciái és az áprilisi törvények közötti egyetlen dogmatikailag megalapozott kapcsolatot a *Pragmatica Sanctio* jelentette.

A továbbiakban a hivatkozott kompendium alapján a jogintézmény fejlődési ívének autentikus értékelését a hazai és a külhoni szakmai álláspont ütköztetését, a nevezetes Deák–Lustkandl „történeti vita” bemutatásával kívánjuk

⁷⁷ ECKHART 1941, 254.

érzékeltetővé tenni, ugyanis az önálló magyar állam és a *Pragmatica Sanctio* korrelációt ez fejezi ki egyértelműen.⁷⁸

Deák az *argumentum ad personam* tagadásaként vitapartnerének állításait tematikusan csoportosítva foglalta össze, majd ezeket jogi tények értékelő felvonultatásával cáfolta.

Unio cum reliquiis Regnis et Provinciis haereditariis

Az osztrák szélsőséges közjogi álláspont az volt, hogy a magyar koronataromány semmivel sem bír több jogot, mint az örökös országokkal és tartományokkal fennálló, s a sanctio pragmaticával kapcsolatos egyesülés. Ebből következik – így folytatódik az osztrák vitapartner állítása –, hogy a király eskü alatt ígérte, hogy minden alattvalót kényszeríteni fog arra, hogy a törvényeket, azaz az országok egyesülését megtartsák. Ha tehát az uralkodó nem írhat alá semminemű törvényt, ami az egyesülés ellen szól (der begründeten union mit den Ländern feindlich entgegenstellt⁷⁹), akkor a Magyarországgal egyesült országok hozzájárulása nélkül pl. az uralkodó (I. Ferenc József) hitlevéllel sem erősíthetné meg az 1848. évi törvényjavaslatokat, a többi örökös tartományok képviselőinek hozzájárulása nélkül.

Deák – mivel Lustkandl pozitív adatok nélkül értelmezte, reálunióknak minősítve az „egyesülést” – argumentációjában egy abszurd helyzetjellemzéssel egészítette ki az osztrák partner közjogi képtelenségét állító véleményét. Lustkandl a különböző törvényekből önkényesen kiragadott „confoederatio” és „bona vicinitas” fogalmakból levezetett abnormitást, miszerint a magyar király és a magyar nemzet törvényhozási joga függővé tétetett Ausztriától, továbbá a nőágra kiterjesztett öröklési rend, s e trónöröklésekre, a többi örökös tartományokban ugyanúgy elfogadott elsőszülöttségi sorrend, valamint Magyarország és az örökös tartományok uralkodó általi együtt és viszonyosan – elválaszthatatlanul és feloszthatatlanul – történő birtoklása a kormányzat teljes közösségével – miért jelentené azt, hogy a „magyar királynak és a magyar nemzetnek soha teljes törvényhozási joga nem volt közjogi viszonyaira nézve?”⁸⁰

⁷⁸ DEÁK 1865a. (A monográfiát, mint különösen jelentős tudományos eredményeket tartalmazó munkát, a Magyar Tudományos Akadémia Törvénytudományi Osztálya [1867] akadémiai nagydíjban kívánta részesíteni, amit csak Deák közbeavatkozása hiúsított meg.)

⁷⁹ LUSTKANDL 1863, 281. p.

⁸⁰ DEÁK Ferenc: Észrevételek Lustkandl Venczel ily című munkájára: „Das ungarisch-österreichische Staatsrecht” a magyar közjog történelmének szempontjából. *Budapesti Szemle*, 1865. 1. sz. (továbbiakban DEÁK 1865b) 102. p.

Avagy ezekből az állításokból logikusan következik-e az, hogy a magyar nemzet és király egykor teljes törvényhozási joggal bírtak ugyan, de lemondottak eme jogról világosan és határozottan, s átruházták vagy megosztották e jogukat más országokkal, különösen az osztrák tartományokkal?

Közismert, hogy a *Pragmatica Sanctio*ban a nemzet kikötötte jogainak sértetlenségét, s kiváltképp a törvényhozási jogban a szupremáciáját, hangsúlyozva, hogy „Magyarországon a fejedelem ne a többi tartományok módja szerint, hanem magának az országnak saját törvényei szerint uralkodjék és kormányozzon”.⁸¹

Ebből pedig vitathatatlanul következik, hogy az ország szabadságának sértetlenségét, a saját törvényei szerinti kormányzást nem adta fel, s így az alkotmányos önállóságát semmi más országnak nem engedte át. Ezért tehát Lustkandl úr tétele, nevezetesen a császár, az osztrák tartományok beleegyezése nélkül nem jogosított Magyarország törvényeinek elismerésére, olyan helytelenség, mintha a magyarok azt vitatnák, hogy a *Pragmatica Sanctio* szerint Magyarország királya nem mondhatott volna le az osztrák tartományokban addig abszolút hatalommal gyakorolt fejedelmi jogainak bármely részéről, Magyarország beleegyezése nélkül.

Nulli alteri regno, aut populo obnoxium, sed propriam habens consistentiam et constitutionem

1. Az 1790. évi X. törvénycikkely deklaráta: Ő felsége elismeri, hogy az ausztriai ház nőágának, az 1723. évi I. és II. törvénycikkek által Magyarországon és kapcsolt részeiben megállapított örökösödése ugyanazt a fejedelmet illeti. Mindazonáltal Magyarország kapcsolt részeivel együtt szabad ország, s kormányzatának rendszere (beleértve minden kormányzékét) független, azaz semmilyen más országnak vagy népnek lekötve nincs (*nulli altero regno, aut populo obnoxium*), hanem tulajdon önállással és alkotmánnyal bíró ország (*sed propriam habens consistentiam et constitutionem*). Azaz Magyarország királyai által, saját törvényei és törvényes szokásai szerint, nem pedig más tartományok mintájára kormányzandó és igazgatandó entitás, mint azt egyébként az 1715. évi III. és az 1741. évi VIII. és XI. törvénycikkek elrendelték.

Magyarország önálló alkotmányát Lustkandl úgy értelmezte, hogy a törvények szerint meg kell különböztetni a közös ügyeket a tisztán magyar ügyektől.

⁸¹ DEÁK 1865b, 104. p.

Deák replikái erre a fordulatra, önmagukért beszélnek. Elsőként azt veti fel, hogy a császár, mint magyar király, ha nem szentesíthette az 1848-as törvényeket, akkor hogyan képzelhető el a közös ügyeket tárgyaló reálunió?

2. Izgalmasabb kérdés azonban, hogy mennyire részei a magyar alkotmány-nak az örökösödési rendre – a regáliákra –, a kereskedelemre, a pénz- és a hadügyekre vonatkozó rendeletek, úgyszintén a konföderációt megállapító törvény és az a törvény, amely a politikai, katonai s közigazgatási rendszernek a kidolgozását szorgalmazta. Valóban nem tartoznak a magyar alkotmányhoz Magyarország és a többi örökös tartomány közötti kölcsönös egyetértést és uniót megállapító törvények?

A kiindulópont az a magyar állítás, hogy a korona és jogai az uralkodóháznak kerültek átadásra, s nem az ausztriai tartományoknak. A *Pragmatica Sanctio* ugyanis világosan fogalmaz. Az uralkodó örökös király és örökös tartományokban uralkodhat, de ez nem teszi a nemzetet „más ország vagy tartomány sajátjává”. Hiszen a Szent Korona magyar királlyá emel, s így a fejedelem sem ismerné el a korona joghatóságának más ország alá rendelését.

Ebből következik, hogy a fentebb felhozott tárgyakban született egyes törvények nem képezhetik az alkotmánynak lényegi részét – állítja a haza bölcse.

Deák amaz érve azonban kissé meggyengül, amikor különbséget tesz eseti tárgyú és általános kihatású *lex* között. Az utóbbit közjogi viszonyt alapozónak minősíti, s mint ilyet alkotmányhoz tartozónak deklarálni, mégpedig azon az alapon, hogy e normák, „maguknak a törvényeknek valóságos értelme szerintiek”.

Lustkandl pedig éppen az 1790. évi X. törvénycikket mint közjogi alaptörvényt vitatja, hiszen „az ideértve minden kormányzék” szövegrészt – *huc intellectis quibusvis Dicasteriis suis*⁸² – kiemelve a *suis* szót; mondván, a törvényben kimondott függetlenség egyedül csak a magyar dikasztériumokra értendő. Deák értelmezésében: az országban minden kormányzék független, helyesen azt jelenti, hogy az ország egész törvényes „alakzatára” nézve független, azaz Magyarország önálló léte okán az ország kormányzékai nem függnék a többi tartománytól és természetesen azok kormányzékaitól sem.⁸³

Deák következetessége példás, ám a dikasztériumok a központi (uralkodói), a birodalmi kormányzervek és a tartományokban kiépített dikasztériumok lehetnek ugyan elkülönültek, de személyi és tárgyi értelemben a hierarchizált viszonyokban nem kizárt az alárendelt helyzetük. Az viszont igaz, hogy az uralkodónak kiépült kormányzervek, az abszolút monarchia jellemzőjeként, nem kérdőjelezték meg az uralkodás jogcímét.

⁸² LUSTKANDL 1863, 283. p.

⁸³ DEÁK 1865b, 109. p.

Leges ferendi, abrogandi et interpretandi Potestatem legitime coronato Principi et Statibus et Ordinibus Regni ad comitia confluentibus communem esse

1. Az 1790. évi XII. tc. egy fordulata, a duális rendi képviseleti monarchia klaszszikus tételét tartalmazza, miszerint: „a törvények alkotásának, eltörlésének, s magyarázásának hatalma Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben [...] a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybegyűlt országos karokat és rendeket közösen illeti.”

A vitázó felek között, a még meg nem koronázott uralkodónak a törvényhozás és a kormányzás gyakorlása terjedelme tekintetében alakult ki véleménykülönbség.

Lustkandl elfogadta, hogy a törvények hozatala kétpólusú hatalomgyakorlás, de az 1790. évi III. tc. rendelkezését – minden jog megilleti a koronázatlan királyt is, kivéve a privilégiumok adományozását – kiterjesztően értelmezve állította, hogy az uralkodó megkoronázása előtt is gyakorolhatja az ország rendjeivel együtt a törvényhozás jogát.

Deák a királyi jog terjedelmét szűkebben értelmezi. A hivatkozott törvényhely ugyanis azt tartalmazza, hogy az örökös királyt a koronázás előtt: az ország alkotmány szerinti közkormányzatához tartozó minden jog megilleti. Szöveg illusztrációként: „salvis tamen intermedio tempore omnibus furibus haereditarii Regis, quae ad publicam, constitutionique conformen Regni administrationem pertinent.” Tehát az általános szabály a „közkormányzást” tartalmazza, míg Lustkandl a királyi hatalom minden ágát, a törvényhozást is ideérti, noha a kivétel, a privilégiumadás tilalma nem ad alkalmat a kiterjesztő általánosításra.

2. Lustkandl pedig minden érvet megpróbál igaza bizonyítására felhozni. Szerinte a törvényhozási joggal analóg például a koronázási hitlevél kiadása. A *diploma inaugurale* a fejedelem és a rendek egyezkedésének eredménye, ami a koronázás előtt kerül nyilvánosságra, s azt mint koronázatlan fő szentesíti az uralkodó.

Deák – helyesen – éles különbséget tesz a törvény és hitlevél között. A hitlevél mint előfeltétel a koronázás attribútuma, más minőség, mint a törvényhozási eredmény. A hitlevél adása kötelezettség, amelyet az uralkodó, mint az ígért alkut szentesíti (...zu welcher Sanction er aber Selbst wiederum verpflichtet ist). A hitlevél tartalma kötött, elemei a későbbi uralkodókat is kötik. Így a fejedelem az ország jogaira, törvényeire, szabadságára, a Szent Korona országban őriztetésére, a visszaszerzett, illetve visszaszerzendő területeknek az országhoz csatolására, a trónörökösödésre jogosítottak magvaszakadtával a szabad választás jogának feléledésére; s végül a trónt utódlóknak az ő hitlevele

elfogadtatására, az uralkodó esküt tesz. A törvényhozási jog pedig a koronázott királyt megillető jogosultság, amelynek során az elé terjesztett törvényeket vagy elfogadja, vagy elveti, s azokat nem köteles szentesíteni.⁸⁴

A hitlevél és a törvény jogi különbsége így világos, szabatos kifejtést kapott Deák művében. Annál is inkább fontos a koronázás és a törvényhozás colloráriumának tisztázása, mert az 1790. évi XII. tc.-nek egy másik fordulata a pátensekkel történő kormányzás tilalmát taglalja. A vitázó felek nézetbeli különbségét az adta, hogy az uralkodó soha nem fog pátensekkel kormányozni (Deák álláspontja), illetve csak azokra az országgyűlési törvényhozási tárgyakra vonatkozik ez a korlátozás, amelyek a törvényszékeknél *in judiciis* előfordulhatnak. Erre a szövegbeli disztinkcióra alapozta Lustkandl kétértelmű tézisét. Köztudott, hogy a törvényszéki gyakorlat nem fogadta el az edictumokat. A cinikus értelmezést, hogy csupán csak a „törvényszéki tárgyakra” vonatkozik az országgyűlés törvényhozási részvétele, azzal utasította el Deák, hogy a pátensekkel történő kormányzást a törvényszékeknél amúgy sem fogadhatnák el, az a törvényhozási jognak nem megszorítása, hanem következménye. Az általános tilalom kötelező, míg a részértelem adottság. Egyébiránt – így Deák – a törvényhozási joga a nemzetnek nem 1790-ből való.⁸⁵

Mint hangsúlyozza, ez az ősi jog évszázados eredetű. A *Hármaskönyv* II. rész 3. címében foglaltakat maga Lustkandl is osztotta, miszerint a király valóságos törvényhozó, és az ország rendjei privilégiumaik őrei voltak. Ám arról nem kívánt tudomást venni, amire Deák plasztikusan utalt, hogy „a fejedelem nem saját korlátlan hatalmával alkotta meg a törvényeket, hanem összehíván a népet, megkérdezte, ha ily törvények tetszenek-e vagy nem; és ha a nép azt felelte, hogy tetszenek, akkor lett csak a törvény szentesítve: valamint gyakran a nép is, a mit a közjóra nézve szükségesnek tartott, közakarattal elhatározta, írásban a fejedelem elébe terjesztette, s ha a fejedelem elfogadta, törvény lett belőle”.⁸⁶ Íme – ahogy Deák nevezte – a fejedelem és a nemzet közötti megosztott törvényhozó hatalom, mindegyik része rendelkezett tehát kezdeményezési joggal. Több példa hozható fel az egyoldalú döntések testületi korrekciójára. Így a 17. században – II. Rudolf 1604-ben – a rendek hozzájárulása nélkül, a vallás tárgyában iktatott egy cikkelyt az általa már szentesített törvénybe. Rövid időn belül a bécsi békekötés (1606) első pontjában azonban el is törölték, mivel a rendek konszenzusa nélkül erőltették a törvénybe: *cum is extra Diaetam et sine Regnicolarum assensu adjectus fuerit, et propterea etiam tollitur*.⁸⁷

⁸⁴ DEÁK 1865b, 112. p.

⁸⁵ DEÁK 1865b, 113. p.

⁸⁶ DEÁK 1865b, 114. p.

⁸⁷ DEÁK 1865b, 114. p.

3. Az 1790. évi törvényhozást megelőző *legislatio* ékes példája továbbá, a már hivatkozott 1715. évi III. tc. is, bizonyítja a dualisztikus hatalomgyakorlás egymásrataltságát: miszerint a fejedelem az addig hozott, s azt követő országgyűlésileg elfogadott törvények szerint fog kormányozni. Az így született törvények pedig mindazon törvényhozási tárgyakat involválják, amik a kormányzás részei. Mi több, ezek témájuknál fogva gazdagabbak, mint a törvénykezési tárgyak – az *in judiciis* – értelmében. Noha a szatmári béke utáni *lex* idején a *mutua cointelligentia* és *unio* nem volt szabatosan definiált, mint a *Pragmatica Sanctio*, mégis fontos tudni, hogy az 1715. évi törvényt az 1723. évi II. tc. ismételten megerősítette, s egyben hozzákötötte a nőági örökösödés elfogadásához.⁸⁸

4. A rendi hatalomgyakorlással és az uralkodóházzal kapcsolatos polémia mellett kiemelt jelentőségű az a Lustkandl-tézis is, hogy Magyarország törvényhozása (kompetencia) sohasem terjedt ki a regaliákra, a katonai és pénzügyekre, valamint a külviszonyokra.

A regaliák témája viszonylag egyszerűen volt elintézhető, mert csupán felsorolásszerűen is imponáló az a törvénymennyiség, amivel a tényleges helyzetet jellemezte Deák. A bányák, a pénzverés, a só, a salétrom és a posta tárgyában – 1492-től 1843–1844-ig – közel fél száz törvényt hozott a magyar országgyűlés.⁸⁹

5. Izgalmasabb azonban az a nézetkülönbség, ami a klasszikus három ügy: külügy, katonaság, pénzügy – az irodalomban közös érdekű, közösen intézendő és közös ügyek – körül bontakozott ki, hiszen a terminus technicusoknak más és más volt a közjogi vonzata, ám mindhárom „elfért a perszónalunióként felfogott államkapcsolat keretei között” – hangoztatta kiváló értékelő elemzésében Kovács István alkotmányjogász professor.⁹⁰

A katonai ügyek vonatkozásában Lustkandl igen kritikus, mivel az *insurrectiót* sem kívánja betudni egyedüli nemesi elhatározásnak, hanem azt I. István idejéből számítva, királyi jognak titulálja.⁹¹ Már az e tárgyú törvények száma (24) is cáfolatul hathat, de az igazi ellenbizonyíték a 18. században megváltozott európai védelmi rendszerre adott magyar országgyűlési válasz. Az 1715. évi VIII. tc.-ben az ország rendjei kimondták, hogy banderális seregekkel és nemesi fölkeléssel

⁸⁸ DEÁK 1865b, 115. p.

⁸⁹ DEÁK 1865b, 116–119. p.

⁹⁰ KOVÁCS István: A törvény és törvényerejű rendelet problematikájához. *Állam- és Jogtudomány*, 1973. 3. sz. (továbbiakban KOVÁCS 1973) 333–391. p.

⁹¹ DEÁK 1865b, 119. p.

az országot megvédeni már nem lehet, s ezért erős állandó katonaságot kell tartani, amihez pedig adózni szükséges. Deák felhívja partnere figyelmét, hogy az „e célra szükséges adók és subsidiumok mindenkor országgyűlésen, hová azok egyébként is tartoznak, tárgyalassanak”.⁹² Az állandó magyar katonaságnak, vagyis a magyar ezredeknek a fenntartása részint toborzás által (Werbung), részint pedig – ha a helyzet úgy kívánta – újoncozás által történt, ami pedig országgyűlési jóváhagyást élvezett.

A hadügyek és a pénzügyek szoros összetartozása, szubszidiárius jellege értelemszerűvé tette, hogy a magyar pénzügyek kettős természetűek voltak. Az állam bevételeinek egyik ágát képező korona- és kamarai jövedelmek kezelése ugyanis ab ovo nem tartozott országgyűlési tárgyhoz. Igaz, hogy a koronajavak elidegenítéséhez a rendek hozzájárulása kellett, ám a kamarajavakról az uralkodó önhatalmúlag döntött. Az állami közjövedelmek másik csoportjára: a regaliákra pedig már eddig is kimutattuk az együttes rendelkezési jogot.

A közjövedelmek harmadik csoportját az egyenes adók képviselték, s ezek első alakzata az 1342-ben szabályozott *lucrum camerae* volt, amely portális alapon szerveződött, több évszázadon át fennmaradt, s nem nemesi adóteherként működött. Lustkandl felületes állítását tehát a fentiek, az e tárgyban hozott, s Deák által nevesített húsz törvény, s különösen az 1825–1827. évi országgyűlésen elfogadott IV. cikkely látványosan szétzúzta. E törvény deklarálta, hogy a közadó megállapítása csak az országgyűlés alá tartozik, azt innen elvonni nem lehet, s az egyik országgyűléstől a másikig megajánlott adót sem mennyiségére, sem nemére megváltoztatni nem lehet.

Végezetül pedig az államviszonyok fejlődésének eredményeként – 1848-ban, más országok példájára – az ország alkotmányos jogaként – elhatározást nyert: a részletes költségvetés előterjesztésének kötelessége, mégpedig az országgyűlési jóváhagyás céljából.

A külön uralkodói felségjogként deklarált külügyekre, Lustkandl állítását nem tételesen cáfolva, csupán az 1861. évi országgyűlési második felirat érrendszeréből tudott csak meríteni Deák Ferenc: „vannak hazánkban is oly fejedelmi jogok, melyeket magára a király személyére ruházott az alkotmány. Ilyen fejedelmi jog a magyar királynak azon joga, miszerint a külhatalmak iránti viszonyokat, vagyis a kül-ügyeket, legmagasabb királyi hatalmával intézi.”⁹³

⁹² DEÁK 1865b, 122. p.

⁹³ DEÁK 1865b, 135. p.

De legislativae et executivae Potestatis Exercitio

1. A már többször hivatkozott alkotmányos érvényű törvény, az 1790. év XII. tc., nemcsak a törvényhozás, hanem a végrehajtás gyakorlatáról is rendelkezett.

A jogtörténészeknek *communis opinio*, a pátensekkel történő kormányzás tilalma, ami azonban egyetlen esetben engedélyezett, midőn a közzététel sikeresen csakis e módon eszközölhető. A főként rendkívüli körülményekre hagyatkozás viszont csak akkor volt elfogadott, ha a pátens a törvénnyel egyező tárgyban született. „Ubi in rebus legi alioquin conformibus, Publicatio debito cum effectu hac unica Ratione obtineri valeret.” (Azaz egyszerűen: „publicatio debito cum effectu...”)

Lustkandl és Deák között az értelmezésbeli különbség a mennyiségi és az eljárásjogi kondíciók eltérő megítélésében jelentkezett. Ebből is a processuális megközelítés milyensége a lényeges. A tényhelyzet ugyanis Magyarországon az volt, hogy a törvény szerint, a legfőbb hatalom rendeletei az országos kormányzések útján a törvényhatóságokhoz küldettek, s itt kerültek kihirdetésre. Ez a rend biztosította, hogy mind a két fórumnak joga és módja volt a sérelmesnek vélt rendelet ellen felterjesztést tenni. A királyi rendelet–országos kormányzések–törvényhatóság modell minősült törvényes megoldásnak. Többször adódott, hogy nem így adtak ki rendeletet, s az ilyen normát nevezték pátensnek. Az 1791. évi törvények éppen ezt a rendhagyó modelltől eltérő kihirdetési eljárást tiltották, s ab ovo az általános tilalom dominált – minden kivétel nélkül deklaráta a törvény, hogy az ország pátensek által nem fog kormányoztatni: „...nunquam per Edicta, seu sic dictas Patentales Regnum et Partes annexas gubernandas fore.” Ez egyébként azt is jelentette, hogy az ilyen rendhagyó módon született pátens semmilyen törvényszék sem fogadhatta el, tehát alakjuk miatt még azokat sem akceptálhatta, amelyeknek tárgya nem volt törvényellenes.

Luskandl viszont a rendkívüli esetre vonatkozó – például lázadás, járvány miatt működni nem tudó kormányzések, törvényhatóság – pátenskiadást tekintette általános lehetőségnek, s mindez a sajátos interpretációjában: „wo in den, dem Gesetze sonst angemessenen Angelegenheiten die Verkündigung eines Gesetzes mit dem schuldigen Erfolge nur auf diese einzige Weise erzielt werden kann...”⁹⁴

⁹⁴ LUSTKANDL 1863, 294. p.; DEÁK 1865b, 139. p.

2. Az 1790. évi XII. tc. végszakasza tulajdonképpen az 1869. évi IV. tc. előfutáraként értékelendő, azaz a főhatalom a kormányzás és az ítélkezés elválasztásáról rendelkezik.

Elsőként deklarálja, hogy a törvényes úton felállított bíróságokat a király önhatalmúan nem változtathatja meg; ugyanígy a törvényes ítéletek végrehajtását királyi parancsokkal nem akadályozhatják meg. A törvényszékek ítéleteit úgyszintén nem másíthatják meg, sem a király, sem pedig egy kormányzék, pl. kreált felülvizsgálati okot kitalálva.

Lustkandl ezt az „időben korai”, kiemelkedő elvi jelentőségű normát redukált kategóriának tekintette, jelezvén: „also lauter Justiz-Sachen!” A szótani értelmezés meggyőző erejét használta Deák, amikor is tartalmas költői kérdésével válaszolt vitapartnerre okoskodó kérdésére. Miként lehet a törvényi végsorokat: „executiva autem potestas, non nisi in sensu Legum per, Regiam Majestatem exercebitur?” – csupán törvénykezési tárgyakra redukálni?⁹⁵

Lustkandl nem csupán a törvénykezési, de a törvényhozási tárgyak tekintetében is Magyarország devalválásának legodaadóbb híveként mutatkozott meg. Abból a tévtanból indul ki, hogy Magyarország rendjeinek soha nem volt valós törvényhozási joga a birodalom összérdekeire. Azzal azonban, hogy a reálunió tervbe vétetett, helyesnek mutatkozik, hogy a politikai, katonai és közgazdasági rendszer meghatározásában a magyar rendek is részt vegyenek (nicht ohne einen gewissen Einfluss der ungarischen Stände⁹⁶), mégpedig a *mutua cointelligentia et unio cum reliquis Regnis et Provinciis haereditariis* értelmében.⁹⁷

Deák tényeken alapuló szellemes replikája az ál-okoskodó, olvasásbani figyelem teljes hiányában szenvedő, tájékozatlan vitapartner ellehetetlenítését szolgálta. Lustkandl állításait az 1715. évi LIX. tc.-re alapozta. Deák éppen e törvény teljes magyarázatával bizonyította, hogy Magyarországnak mindig volt joga politikai, katonai és közgazdasági dolgokban nemcsak tanácsot, hanem konkrét javaslatokat is tenni.⁹⁸

Deák az 1715. évi törvény szakaszainak értelmezése során kimutatta, hogy a magyar országgyűlés által kiküldött biztosok, továbbá a király által felkért biztosok közös bizottsági munkája az egyik bizonyíték, illetve az itt született deputációs javaslat országgyűlési megvitatása, majd király elé terjesztése a többi meggyőző érv – Lustkandl állításának alaptalanságára. Azaz egyértelmű, hogy a király és a nemzet e reáluniós tárgyak felett is gyakorolta a törvényhozás jogát.

⁹⁵ DEÁK 1865b, 139. p.

⁹⁶ LUSTKANDL 1863, 294. p.

⁹⁷ DEÁK 1865b, 139–140. p.

⁹⁸ DEÁK 1865b, 140. p.

**„Dass aber die oesterreichischen Länder
mindestens siet der pragmatischen Sanction
eine einheitliche Gesamtmonarchie gebildet
haben, wovon Ungarn auch ein specieller Theil
war” (Lustkandl)**

Deák Ferenc felkészültsége okán a rendkívül tanulságos szakmai vita végszakaszában elérkezett a partner előbb idézett „tromfjához”.

A szellem helyettesítéseként az erőfölényből támadó Lustkandl már nemes egyszerűséggel formulázta: hogy az osztrák tartományok, legalábbis a *Pragmatica Sanctio* óta egységes össz-monarchiát képeztek, melynek Magyarország csak egy speciális része volt. A bécsi közjogász logikája zárt, a reáluniót is feladva össz-monarchiában gondolkodik. A *Gesamtmonarchie* speciális része tehát Magyarország is az osztrák örökös tartományokkal egyetemben; ergo így Magyarország osztrák tartomány.

1. Deák gondolkodásának töretlen logikája a változatlan premisszákkal a vitapartner egyoldalú állításainak ellehetetlenüléséhez vezetett. Deák zsenialitása mindvégig azon alapult, hogy az ausztriai tartományokat törvényes örökösödési joggal ugyanaz az uralkodó, mégpedig elválaszthatatlanul s feloszt-hatatlanul birtokolja. A fejedelem azonossága okán képeznek az adott országok/tartományok egy monarchiát, s így Magyarország is – de csakis ebben a korrelációban – a közös monarchia birodalmának része. De nem osztrák tartomány, hanem jogilag független entitás mind törvényhozására, mind kormányzatára nézve. A *Pragmatica Sanctio*t nem az osztrák tartományokkal kötötte a magyar nemzet, hanem a saját akaratelhatározásából választott uralkodójával, a magyar királlyal. Ám ez a megállapodás azonnal jogérvényét veszti, amint a perszonális kapcsolat „végképeni magvaszakadtával” megszűnik.⁹⁹

2. Deák ellenérvei között az egész „Adalék”-ban, de különösen e részében: az ország közjogi entitásának osztrák tagadásában, megkülönböztetett szerep jutott a törvénytörésekre történő hivatkozásoknak és azok etimológiai értelmezésének. Így igen jellemző az 1805. évi és az 1807. évi törvények bevezetéséből a Lustkandl általi kiemelésekre adott válasz. A vitapartner helytelen idézeteiből világos a célzott ferdítés. Ugyanis a törvényhelyekben mind a Monarchia, mind Magyarország külön-külön is megnevezésre került. Azaz: „Regnum Hungariae cum universa monarchia – totius monarchiae et perhari Hungariae Regni, és ismét Regni Hungariae et totius monarchiae.”¹⁰⁰

⁹⁹ DEÁK 1865b, 142. p.

¹⁰⁰ DEÁK 1865b, 144. p.

Világos, ha csupán osztrák tartománynak tekintették volna Magyarországot, akkor erre felesleges lenne a külön megnevezés, mert a *totius monarchiae* híven kifejezné a „vágott” állapotot.

A „Regni Hungariae et totius monarchiae” – Magyarországnak és az egész monarchiának – törvényi formulájával nem azt kívánták magyar oldalról kifejezésre juttatni, hogy az ország, „ő felsége uralkodása alatt álló örökös országok (haereditaria Regna) közé nem tartozik”, hanem azt hangsúlyozták, hogy a közjogi tekintetben is önálló külön ország a törvényhozási tárgyokban, választott királyával együtt az osztrák népektől függetlenül, külön határoz.¹⁰¹

1. Az örökös tartományok felfogással szemben kormányzati, dikasztériális szempontból is figyelem tarthat számot egy császári pátens kihirdetésének gyakorlata is.

Lustkandl az 1804. augusztus 11-i császári pátenssel azt vélte igazoltnak, hogy ennek tartalma – a Ferenc által felvett ausztriai császári cím – mivel 1805-ben, a magyar országgyűlésen elfogadásra került, így a császári pátent szemben törvényi értékűnek is kell tekinteni.

Deák a császári pátens tartalmának és magyarországi kihirdetésének pontos felidézésével ellehetetlenítette a fenti állítást. A pátens ugyanis világosan utalt arra, hogy a császári cím felvétele nem érinti a királyságok, tartományok alkotmányát, előjogait, ezek továbbra is érvényben maradnak. „Dass unsere sämmtliche Königreiche, Fürstenthümer und Provinzen ihre bisherigen Titel, Verfassungen, Vorrechte und Verhältnisse fernerhin unverändert beibehalten sollen.”¹⁰²

Ami pedig a kihirdetést illette, nem a császári pátens került megküldésre, hanem egy külön királyi leiratban – a magyar kormányzások közvetítésével – értesítették a köztörvényhatóságokat az ausztriai császári cím felvételéről. Deák kiváló érzékkel összekapcsolta a tényhelyzetet az 1790. évi XII. tc. tilalmi rendelkezésével, azzal, hogy magyar honban még a törvénnyel megegyező dolgokban is csak akkor adhatnak ki pátent, ha az egyébként a hagyományos kihirdetéssel sikeresen nem biztosítható. Ez esetben pedig, akadály nem lévén, pátens nélkül is kihirdethető volt a császári cím felvétele.¹⁰³

2. Végül pedig Lustkandl „alkotmány-vesztés” elméletének igazolására szánt tételt vesszük görcső alá. Az osztrák vitapartner provokatív kérdéssel vezeti fel állítását, nevezetesen hogy szükséges-e új koronázási diploma (?), mivel az 1848. évi törvények jogilag nem érvényesek, miután „az októberi diploma, s a februári alkotmány (alias pátens) csak azon szabályok teljesítése, melyeket

¹⁰¹ DEÁK 1865b, 145. p.

¹⁰² LUSTKANDL 1863, 312. p.

¹⁰³ DEÁK 1865b, 145–146. p.

a magyar törvények 1715, 1723 és 1729 óta felállítottak: ő felségére a császárra nézve, nem szükséges új királyi hitlevél”.¹⁰⁴

Deák tényyszerű és egyben szellemes, ironikus válasza nem hagyott kétséget afelől, hogy a magyar alkotmány szerint a király koronázása nem pusztán ünnepélyes szertartás, hanem mint a teljes királyi hatalom alapja, közjogilag lényeges. Törvényeink szerint mint közjogi princípium szerepel, hogy a király koronázása előtt adjon ki hitlevelet, amelyben biztosítja az ország jogait, törvényeit, s ezt esküvel erősítse meg.

Közjogtörténetünk egyedülálló vitájának tanulságai, egyben Deák Ferenc szellemi arzenáljának, érvelési eleganciájának és meggyőző erejének fényes bizonyítékai. Olyannyira azok, hogy Deák kiegyezési remekművében – az 1867. évi II. és XII. törvénycikkkel – egyértelműen visszaköszönnék.

¹⁰⁴ DEÁK 1865b, 150. p.

V. A 19. SZÁZADI KÖZJOGI VISZONYOK, A WIENER KONGRESSZ ALAPÍTÓINAK EGYÜTTMŰKÖDÉSI ELVEI*

A konstruktív szellem

Guglielmo Ferrero rendkívüli hatású monográfiájában¹⁰⁵ az építő szellem első vívmányát a jogrendben jelöli meg, állítva, hogy a jogrendszer a konstruktív szellem legnagyobb alkotása. Ez a szabályozásra irányuló szisztéma, az erkölcsi renddel kiegészülten a világrend két egymásra épülő eleme, melynek működéséhez egy harmadik komponensre: a politikai rendre is szükség van. Azaz ez képes megakadályozni, hogy a hatalom azt az erőszakot, amellyel a jog betartását kikényszeríti, ne használhassa a jog és az erkölcs megsértésére. Mindez talán még fontosabb az országok egymás közötti kapcsolataiban. Azaz az államok között ugyancsak követelmény, hogy létezzen egy koherens nemzetközi rend, példaként arra, hogy kiszámítható legyen: mikor és milyen körülmények között támadhatja meg bármelyiküket a másik állam. „Ez a kiszámíthatóság azonban csak akkor realizálódik, ha az országok önkéntesen elfogadják, hogy egymás közötti kapcsolataikban bizonyok szabályokhoz tartják magukat. E szabályok összessége, melyet az európai országok kitaláltak és a 17. századtól 1914-ig betartottak, alkotta a nemzetközi jogot, avagy a nemzetközi közjogot.”¹⁰⁶

* Vö. MÁTHÉ 2015a, 4–11. p.

¹⁰⁵ FERRERO, Guglielmo: *Újjáépítés. Talleyrand Bécsben 1814–1815*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó (továbbiakban FERRERO 2002)

¹⁰⁶ FERRERO 2002, 38–40. p.

Wiener Kongress–Heilige Allianz

Világos a fenti nemzetközi jogi összefüggés, amelynek meghatározó eredményét, az 1815. szeptember 26-án született első össz-európai béketeremtő, biztonsági rendszert szavatoló szerződés reprezentálja, amelyet a Szent Szövetség alapítói hoztak tető alá. Az I. Sándor orosz cár, I. Ferenc osztrák császár és magyar király s a III. Frigyes Vilmos porosz király által létrehozott katonai szövetség 1848-ig meghatározó befolyást gyakorolt Európára, s mi több, négy évtizeden át megakadályozta a nagyhatalmak egymás elleni háborúit.

A kegyességet, békeszeretetet, hűséget hangsúlyozó paktum egyben biztosítékul is szolgált a napóleoni háború győztesei által kezdeményezett bécsi kongresszuson (1814. szeptember – 1815. június) – kialakult területi, hatalompolitika elképzelések garantálására.¹⁰⁷

Európa történetében a nagyhatalmi kezdeményezéseket nevezetes kongresszusok kísérték. A csupán vázaltszerű áttekintés is jól szemlélteti mindezt. Az elsőt a 17. században, a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke képviseli, amely a többi között a szuverenitás alapfeltételének tekinti a költségvetés szuverén meghatározását. Kiemelt jelentőségű a már említett 19. századi bécsi kongresszus, mely 1914-ig eredményesen kezelte a nemzetközi válságokat, azaz száz esztendőn keresztül szinte maradéktalanul „érvényesítette” az alapítók által deklarált területrendezési és együttműködési elveket: a legitimitást, az egyensúly és a felelősség követelményét. A három követelmény együttes érvényesítése volt tehát a záloga az eredményességnek: első a legitimitás, azaz a hatalom örökletesen vagy választás útján való gyakorlásának rendje, majd az egyensúlyban lévő államok szövetsége volt a kritérium, s végül a konfliktusok feloldásában mindig a jövő iránti felelősség dominált.

Csupán csak hasonlítóként: Európa második száz évét már nem ezzel a hatásfokkal befolyásolták a békerendszerek. Az első világháborút lezáró versailles-i béke felrúgta a területi rendet, szétzilálta Kelet-Közép-Európát. A második világháború utáni jaltai egyezményvel, a párizsi békemegállapodással pedig Európa „transzatlantivá vált”. Az 1989. december 2-i máltai egyezmény Közép-Kelet-Európa újraintegrálásával már teljesen más minőséget hozott, hiszen a washingtoni konszenzussal kellett e területeknek visszatérnie a 20. század második felében született római szerződések politikai és gazdasági kapcsolatrendszeréhez.

Újfént kapcsolódva a *Wiener Kongress–Heilige Allianz* képlethez: osztjuk azt a szakirodalmi értékelést, hogy az ún. hosszú, jogállamot realizáló, az ipari forradalommal hatékony gazdaságot teremtő 19. század „új rendet” tudott

¹⁰⁷ SÁSDI Tamás: *A kongresszusok kora és a Szent Szövetség Európája*. <https://korok.webnode.hu/products/a-kongresszusok-kora-es-a-szent-szovetseg-europaja/>

biztosítani. Noha a francia forradalom eszméivel szemben hirdette a legitimitást, ebben a restaurációban főként a monarchikus, dinasztikus szolidaritás fejeződött ki. Ez a hatalom továbbá keresztény volt: a trón és az oltás szövetségében épült ki, s végül meg tudott maradni kontinentálisnak, hiszen Angliának mint társalapítónak nem voltak agresszív ambíciói.¹⁰⁸

Tudott, hogy e feltételek nem felhőtlenül teljesültek, hiszen az 1848. évi európai forradalmak valóban megrengették ezt az európai építményt, s végül az 1853–1856 közötti krími háború zárta a kihívások sorát.

A népek forradalmi mozgalmai között azonos, illetve hasonló célkitűzések szerepeltek. Így a polgári átalakulás, alkotmányozás, nemzeti függetlenség (Magyarország), Németországban, Itáliában a nemzeti egység, új hatalompolitika Franciaországban a köztársaság, alkotmányozás – melyeket 1849 végére a szövetség visszavert.

A 19. század második felében, az 1860-as évtizedre, a megváltozott érdekviszonyok felismerésével és megértésével azonban a szövetség fokozatosan kezdte befogadni az „új rendjével” egyeztetendő, alapvetően új szemléletet követelő hatalompolitikai elveket. Ennek a folyamatnak legmeggyőzőbb példája, a magyar átalakulási törekvéseket korábban Oroszország segítségével drámaian megtorló Ausztria és a Magyar Királyság viszonya egy sajátos magyar közjogi formula mindkét fél általi érdemi adaptálásában, a birodalom valamennyi tartományára kiterjesztően.

A magyar közjogi formula

Az 1848. évi forradalmi mozgalmak hatásaként, közakarattal megszületett történetünk első koncepcionális polgári alkotmányának tekintendő 31 törvénycikk, a kapcsolódó 11 erdélyi cikkel. Mindez igazolta Széchenyi István kételyein túlmutató hitét: „Ha reakció nem történik és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység s több a polgári erény, mint a dicsvágy, én biz azt hiszem, lesz még a magyarbul valami s pedig sok!”¹⁰⁹

S noha a reakció, mint ismert, áldozatok és mártírium árán bekövetkezett, ám a *Vormärz* olyan eszme- és jogi értékrendszeret véssett gondolkodásunkba, megteremtve a 48-as „mértéket”, amely mindmáig közjogunk alapjává lett.

Az áprilisi törvények az abszolutisztikus kormányzással szemben – tallózva csupán: a parlamentnek felelős kormányzás deklarálásával, a népképviselési

¹⁰⁸ HARMAT Árpád Péter: *A bécsi kongresszus és a Szent Szövetség*. <http://tortenelemcikkek.hu/node/319>

¹⁰⁹ VISZOTA Gyula (szerk.): *Gróf Széchenyi István összes munkái 15. Gróf Széchenyi István naplói 6. 1844–1848*. Budapest, 1939, Magyar Történelmi Társulat, XLVII. p.

választójoggal, a köztelherviséssel, az úrbéri terhek eltörlésével, a szabadságjogok szabályozásával – megteremtették a szabadság és tulajdon kettősségén alapuló átalakulás jogi feltételeit.

A szabadságharcba kényszerült nemzet azonban nem sokáig élvezhette kezdeti eredményeit, mert ezután 12 éven át megfosztva közjogi alapjaitól, a *Verwirkungstheorie* igaztalan vádjával, a Habsburg-ház föderalisztikus kísérleteivel az 1860–1861. évi pátensek nyomása alá került. A rendkívüli és egyben tarthatatlan helyzetben összeült 1861. évi országgyűlésnek így csupán egyetlen feladata lehetett: bizonyítani, hogy a magyar alkotmány és Magyarország törvényes önállása nem ellenkezik Ausztria fennállásával és hatalmával.

Ugyanezt hangsúlyozta a császárral történő, a kiegyezési feltételekről szóló első tárgyalásán Deák Ferenc. Így minden, az összbirodalmi érdekeket érintő kérdés megoldásában a tárgyalások előzetes feltétele az ország független és önálló állami létének jogfolytonosság alapján való elismerése. Enélkül ugyanis Magyarország nem lehetett partner olyan államközi tárgyaláson, amely az összbirodalmi érdekeket szem előtt tartó közjogi megoldásokat volt hivatott vizsgálni.

A jogfolytonosság, azaz az ország függetlenségének 1848 előtti közjogi garanciái és az áprilisi törvények közötti az egyetlen dogmatikailag megalapozott kapcsolatot a *Pragmatica Sanctio* jelentette. Az 1848-as törvények pedig ezt a normatartalmat nem kívánták tagadni.

Mi több, e törvények „Előbeszédében” rögzült sorok pátosszal telítetten közvetítették az egybetartozó tartományok és népek jogban-érdekben való egyesítését.

Igaz, hogy az 1848. évi III. törvénycikk lényegében a központi hatalom gyakorlásának egyetlen elemét rendezte. A hatalom gyakorlásában részt vevő más fő szervek egymáshoz való viszonyát tisztázatlanul hagyta. Ám a törvény 13. §-a már számolt az országot és az örökös tartományokat érdeklő ügyekkel, s ezekre hívta életre az uralkodó körüli miniszter tisztségét. Ugyanez fejeződik ki még a 19. § szövegében, miszerint az új szervként felállítandó álladalmi tanács az érintett tartományok közös érdekű ügyeire gyakorolt volna érdemibb befolyást. A lényeg tehát, hogy *a közjogi alapot a Magyar Királyság és az örökös tartományok különállása és nem az örökös tartományok részének tekintett Magyarország jelentette.*

Összecseng ezzel a formulával a Monarchia jeles statusférfiának, a bécsi kongresszus egyik alapítójának, Metternich hercegnek az uralkodóhoz címzett bölcs véleménye, nevezetesen, „ha Felséged Magyarországot könnyen és jól akarja kormányozni, kormányozza azt saját alkotmánya szerint”.¹¹⁰

¹¹⁰ DEÁK 2001, 308. p.

Ez tehát az a magyar közjogi formula, ami az önálló alkotmánnyal bíró nemzetet, a Szent Koronában megtestesülő jogfolytonosságot reprezentálja, egyben a korona által közvetített közjogi jogosítványoknak garanciális biztosítója, azaz a koronázás az uralkodó és a nemzet közötti perszonális kapcsolat alapeleme.

Tartományok szerinti differenciálódás – korai konstitucionalizmus

A Habsburgok monarchiája 1848-ig rendi államok uniója volt. „A Habsburg monarchia a Pragmatica Sanctio által legalább a trónöröklés egységes szabályozását és az oszthatatlanság megállapítását biztosította. A későbbi dualizmus alapjait tulajdonképpen már akkor lerakták. Erre vonatkozik egy sajátos magyar felfogás (sic!). A Pragmatica Sanctio valóban a dualizmus alapját képezte: Az 1848. évi forradalmak után a rendi állami intézmények fennmaradása már nem volt lehetséges. Ezért kellett olyan megoldásokat keresni, amelyek a dualizmusban az összmonarchia régi rendi állami rendjének adottságait valamiképpen a XIX. század közepe jogi gondolkodásához igazítják.” (Az értékelő álláspontot az osztrák jogtörténet-tudomány kiválósága, Hans Lentze bécsi professzor: *A dualizmus rendi alapjaihoz* című esszéjében rögzítette.) Zárójelben jegyzendő meg Lentze professzor utalása a „sajátos magyar felfogásra”.¹¹¹

Ismert, hogy az 1806. évi augusztusi pátens a Német-római Birodalmat megszüntnek tekintette, s e területek az Osztrák Császárság többi részével egyetemben „szuverén államokká” alakulnak. A Német Szövetség, mint szuverén államok egyesülése, államszövetség. Az Osztrák Császárság azonban egykori birodalmi területeivel nem egészében tartozik hozzá. Noha a hatalmi ágak az uralkodóban „egyesülnek”, így a tartományi rendi alkotmányoknak is meg kell valósulnia, megőrizve a monarchikus legitimitás elvét.

Ugyanis a szuverenitás koncepciója a soknemzetiségű Osztrák Császársággal összeegyeztethetetlen volt. Ezért társult a Vormärz világában a korai konstitucionalizmushoz a tartományok szerinti differenciálódás, ami különösen Csehország, Magyarország, Lombardia, Velence okán releváns. Az összállam (Gesamtmonarchie) tehát korai alkotmányos állam, differenciált föderalizmussal.

A korai alkotmányosság kritériumait szemléletesen jellemezte Wilhelm Brauner professor kiváló alkotmánytörténeti monográfiájában.¹¹²

¹¹¹ LENTZE, Hans: A dualizmus rendi alapjaihoz. In CSIZMADIA Andor – PECZE Ferenc (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok 2. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*. Budapest, 1968, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 73–75. p.

¹¹² BRAUNEDER, Wilhelm: *Osztrák alkotmánytörténet napjainkig*. Pécs, 1994, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (továbbiakban BRAUNEDER 1994) 134–136. p.

Hangsúlyozva, hogy ennél a formális alkotmányosságnál az uralkodó oktrojál és a szuverenitás egyedüli hordozója.¹¹³

Az 1848–1849-es alkotmányozás kiegészülten a kreamsieri alkotmánytervezettel viszont ötvözte a monarchikus legitimitást a népszuverenitással, s a hatalommegosztás rendszere felé nyitott. Mindezek még különlegességként involválták a *Pragmatica Sancti*ót. Az 1849-es alkotmány szerint minden ügy birodalminak minősült. Mindenekelőtt az összállamot illette a „hatáskörök hatásköre”, a kompetencia kérdésében történő döntés. Megszüntette a tartományi hatalmat, s az eddigiek helyére képviseleti tartománygyűlések léptek, s ez lett az állami közigazgatási kerületbeosztásnak is az alapja.

A korai alkotmányos korszaknak véget vető 1851–1852. évi császári pátensek azonban az 1849. évi alkotmányt hatályon kívül helyezik, és az új rendként funkcionáló neoabszolutizmust alapozzák meg. Ezt jelzi, hogy a törvényhozás és a végrehajtás együttesen az uralkodót illeti, de a tartományok a történeti államjog alapján továbbra is megmaradnak, ám mint arra utaltunk, csupán közigazgatási területi besorolással. A tartományi elégedetlenség, továbbá a sikertelen háborúk (francia, szárd hadi események) hatására – a megerősített Birodalmi Tanács javaslatára – végül megszületett 1860. októberében, egy császári oklevél, amely a belső államjogi viszonyokat szabályozta a ciszlajtániai tartományok, az összállam számára, amelyet visszavonhatatlan állami alaptörvénynek tekintettek, valójában nem volt más, mint rendi privilégium, ahogy azt kritikusan értékelte az osztrák alkotmányfejlődést elemző monográfiájában Brauner.

Magyarországnak az összállamba történő ekkénti beépítése, mint az tudott, nem volt sikeres. Ezt a négy hónappal később 1861-ben kiadott, ún. februári pátent – „Birodalmi Alkotmányt” – ugyancsak elutasította a magyar királyság, noha a ciszlajtániai országok többsége elfogadta azt.

¹¹³ Az 1848-as alkotmányozás időrendi anomáliáira utal Brauner, a többi között kiemelve, hogy a császár még az 1848-as alkotmány kibocsátása előtt – 1848. április 8-án – külön alkotmányt ígért Csehországnak, sőt Magyarország számára 1848. április 11-én ilyet jóvá is hagyott. „Magyarország ettől kezdve a monarchia többi részével csupán perszonálunióban lévőknek tekinthette magát.” A pillersdorfi értelmezés azonban ezt sikertelen „tartományi alkotmánynak” minősítette. A magyar radikalizálódás következtében az 1848-as osztrák alkotmányt Magyarországon nem léptethették életbe, s a monarchiának ezen részeit kizárták a területi érvényesüléséből, még akkor is, ha továbbra is részei maradtak az Osztrák Császárságnak (BRAUNER 1994, 140. p.).

Alkotmányozási stációk

A 19. század közepétől eltelt két évtized alkotmányozási és területrendezési stációi: 1848, 1849, 1851–1852, 1860–1861, 1865–1867, a Habsburg császár, az örökös tartományok és a Magyar Királyság közjogi helyzetének mikénti alakulását tükrözik.

S mivel ennek az időszaknak utolsó előtti fázisában sem jött létre kompromisszum a császári kormányzat és a magyar rendek között, a kérdést egyelőre jegelték, mint azt szellemesen írja a monarchiakutatások kiemelkedő szak tekintélye: Werner Ogris bécsi professzor.¹¹⁴

Nem tekinthető véletlennek, hogy a magyar politikában az évtizedes passzív ellenállást: 1865–1867-re Deák Ferenc színre lépése törte meg. 1865-ben jelent meg a korábbiakban már hivatkozott korszakos műve, az *Adalék a magyar közjoghoz*, a magyar közjog dogmatikájának kiemelkedő szintézise.¹¹⁵

A mű hatásáról igen kifejezően írta emlékiratában – a kortársi megítélést is tükrözve – gyámleánya, Vörösmarty Ilona: „A magyar közjogról sokszor nyilvánultak már téves vélemények Ausztriában; s midőn a magyar közjog és alkotmány alapjaiból fog kiindulni egy kiegyezés: az ügy helyes megértésére és simább kezelésére, a két fél kedélyének nyugodt fenntartására mérhetetlen nagy fontossággal bírt, hogy a fölött a vélemények világosak, határozottak legyenek. Az útból súlyos akadályok elhárítása volt egyik fő érdeme, mielőtt a politika nagy feladatai előbbre vonultak. Második messze kiható politikai ténye ez évnek: Deák Ferenc »Húsvéti cikke« volt, melyben kinyilvánította kiegyezési Program-ját.”¹¹⁶

Az 1865-ös országgyűlést megnyitó trónbeszédre kialakult vitában, 1866-ban az opportunitásról mondott deáki válasz pedig a harmadik megnyilvánulás, ami a kiegyezési történeti jogi alapok fontosságát aláhúzta. A birodalom hatalmi állását hangsúlyozó uralkodói beszédre a *Pragmatica Sanctio* jelentőségével felel Deák: „Tudom én azt, hogy a védelemhez hatalom kell és pedig annál nagyobb, minél nagyobb a megvédendő tér, s minél hatalmasabbak azon szomszédok, kik ellen a védelem egyszer vagy másszor szükséges lehet. De inkább akartam mégis a *pragmatica sanctio*ban kifejezett közös védelem, és az abból származó közös biztosság eszméjét venni fel a feliratba, mint oly kifejezést használni,

¹¹⁴ OGRIS, Werner: Die Doppelmonarchie Österreich Ungarn und ihre Länder – Eine Einführung. In MÁTHÉ, GÁBOR – MEZEY, BARNÁ (Hrsg.): *Kroatisch-ungarische öffentlich-rechtliche Verhältnisse zur Zeit der Doppelmonarchie*. Budapest, 2015, Eötvös University Press (továbbiakban OGRIS 2015) 11–31. pp.

¹¹⁵ Vö. DEÁK 1865a

¹¹⁶ SZÉLL KÁLMÁNNÉ VÖRÖSMARTY ILONA: *Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből*. Budapest, 1925, Pallas, 88. p.

mely sem a *pragmatica sancti*óban, sem törvényeinkben, sem országgyűlési iratainkban sehol elő nem fordul. [...]

De úgy hiszem, nincs is e szavakra szükség a feliratban. [...] A közös és kölcsönös védelem kötelezettsége, melyet egymás irányában elvállaltunk [...] mindkét részről a szövetkezett népek egész erejére kiterjed. E védelmi szövetkezés alapította meg a birodalmat, s növelte erejét és hatalmát. E védelmi szövetkezés, mely soha nem szólott hatalmi állásról, tette lehetővé, hogy Ausztria nagyhatalom lett; e szövetkezés, melyet őseink kötöttek, közös védelmi és önvédelmi volt, tehát inkább békére, mint harcra számítva; s mint a tények mutatják még sem következett az, hogy Ausztria nagyhatalmi állása, noha benne nem volt a *pragmatica sancti*óban, megcsonkított, sőt azáltal igen növekedett. [...]

Az tehát, hogy mi e feliratban úgy, mint őseink a *pragmatica sancti*óban nem hatalmi állást emlegettünk, hanem a birodalom biztonságát, s a közös s kölcsönös védelmet hozzuk fel, nem zárja ki, sőt inkább magába foglalja azon eszmét, hogy, ha e közös biztonságot bárhonnán legkisebb veszély fenyegetné, az alkotmányos Magyarország soha nem fog hátra maradni törvény szabta legszentebb kötelességének teljesítésében, s a birodalom többi részeivel együtt fogja védeni hazáját, királyát és fejedelmének birodalmát.”¹¹⁷

Az alkotmányfejlődési vázlat mozzanatait összegezve megállapítható, hogy az 1848. április 11-i magyar alkotmányos törvények lehetővé tették a szuverenitás kinyilvánítását azzal, hogy a *Gesamtmonarchie* perszónálunióvá osztható. Ennek kontrája az udvarban az volt, hogy Magyarország az összállamon belül csak különleges állásának fokozatát kapta, és föderalizmusa tovább differenciálódott. S ezt a differenciálódást szorították vissza, az összállam által megkívánt mértékre a neoabszolutizmusban. Ennek uralkodói konklúziója volt, hogy a 48-as alkotmány ellenében Magyarország az összállamnak alárendelt tartomány. Ehhez még hozzájárult a *Verwirkungstheorie*, az, hogy a magyarok szabadságharcukkal eljátszották alkotmányukat.

Az 1860–1861-ben éppen csak életre hívott differenciált föderalizmus pedig a *Sistierung periodus* lezárultával (1865–1867) az Osztrák Császárságban mélyreható jogi változáshoz vezetett. A kiegyezési tárgyalások eredménye magyar részről Deák Ferenc érdeme volt, aki az európai politikai realitásokat felismerve, az Osztrák Császárság (*Gesamtmonarchie*), illetve az önálló magyar állam érdekeit remek politikai és jogdogmatikai érveléssel ötvözve

¹¹⁷ GREGUSS Ágost (szerk.): *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója*. (továbbiakban Képviselőházi napló) I. kötet. Pest, 1866, Emich Gusztáv, 296. p.

vitte eredményre. A politikai kompromisszum pedig érdemben az Ausztria–Magyarország képletben realizálódott, ahol a császár, a kiegyezéssel a „magyar tartományi hatalom hatásköreit, birodalmi hatalommá” emelte, s így alakult a differenciált föderalizmus dualizmussá. Így különültek el a magyar korona országai a ciszlajtániai tartományoktól. Ebből következett, hogy az Osztrák Császárság tartományaival, mint Ausztria állam, az azonos jogállású magyar állammal (Magyarország) alkotott két államot (Doppelmonarchie), amit a közös ügyek okán a közös szervek kötnek össze. Az összmonarchia egységes hatáskörében maradó közös hadügy, külügy s az ezekre vonatkozó pénzügyek uralkodói prerogatívaként szerepeltek, ám az egyedüli rendelkezési jog alkotmányos korlátozásával.

VI. A KIEGYEZÉS KÖZJOGI EREDMÉNYEI, KÖVETKEZMÉNYEI

A Habsburg Birodalom és a Magyar Királyság (1527–1867) három és fél évszázados alakulásában – mint arra utaltunk az *A nemzetállamok – A kettős monarchia* című első fejezet részben – Deák Ferenc „három egymásba kapcsolódó szilárdsági próbát határozott meg”.

Az elsőt I. Ferdinánd Magyarország szabadon választott királyának koronázása jelentette, amelyet Deák egyszersmind a „birodalom tényleges alakulásának” tekintett. A második „birodalom alakulást” a *Pragmatica Sanctio* képviselte, amely nélkül az uralkodó halála után a birodalom szétesett volna.

Mindez Deák első válaszfelirati javaslatában (1866. február 8.) formulázva: a *Pragmatica Sanctio* mint közösen elismert jogalap „Magyarországnak és ahhoz kapcsolt részeknek közjogi s belkormányzati önállóságát biztosította. [...] De mind a fejedelemnek, mind a nemzetnek törekvése egyszersmind oda is volt irányozva, hogy a megállapított trónöröklés rendje szerint egy közös uralkodó alatt álló s feloszthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandó országok és tartományok együttes erővel könnyebben és biztosabban ellenállhassanak minden külső és belső ellenségnek.”¹¹⁸

Végezetül a harmadik szilárdsági próbát a Habsburg-ház és a Szent Korona országai között az 1865. évi országgyűlést megnyitó trónbeszéd, s az arra adott fölirati javaslatok, nemkülönben a 67-es bizottság tárgyalásai jelentették. Deák közjogi, logikai érvrendszere ebben a „statusz-játszmában” a legmeggyőzőbb. Az eddigi alkotmányozási folyamat végeredményét, az októberi diplomát és februári pátenst ismételten értékelve új elemekkel gazdagította az önálló, alkotmányos magyar állam koncepcióját.

¹¹⁸ DEÁK Ferenc: Első válaszfelirati javaslat. In DEÁK 2001, 341. p.

Mint a matematikai tétel bizonyításához, az alapállítást egymásra épülő lemmákkal bővítve igazolják, s Deák is így erősítette a *Pragmatica Sanctiót* a kormányzás, a felelős minisztérium, a törvényhatóságok s a jogfolytonosság „lemmáival”, hogy cáfolhatatlan legyen: „léteznek oly viszonyok, melyek Magyarországot a Fölséged uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik, s igyekezetünk oda lesz irányozva, hogy e viszonyok megállapítására s mikénti kezelésére nézve oly határozatok jöjjenek létre, melyek alkotmányos önállásunk s törvényes függetlenségünk veszélye nélkül a célnak megfeleljenek. Ugyanezért [...] teljes megnyugvást szerez nekünk Fölséged bölcs és igazságos elhatározása, hogy minden országait és tartományait alkotmányos úton akarja kormányoztatni.”¹¹⁹ „Mert a *pragmatica sanctio* közjogi viszonyainkra nézve ünnepélyes alapszerződés – hangsúlyozta Deák – [...] mely az uralkodó alatti összes országokat a közös uralkodónak személye és a közös védelem eszméje által összetartja.”¹²⁰

A kormányzás kérdésében pedig a februári pátens megosztó, centralizáló közigazgatási rendelkezését is vitatta, kárhóztatva a két különböző közigazgatási hatalom létét egy alkotmányos államban. „Alkotmányunknak és önálló belkormányzatunknak ily megsemmisítését elfogadni legszentebb polgári kötelességünk tiltja.”¹²¹ A trónbeszédben rögzült további uralkodói célt: a fejedelmi jogok hatályának, és a kormányzat hatáskörének – 48-as törvényeink – átvizsgálását viszont már toleránsan kezeli, felajánlva az alkotmányos alapelveinkkel összhangban lévő javaslatok országgyűlésen történő „keresztülvitelét”.¹²²

S a két kérdésre – hogy mik ezek az alkotmányos alapelvek, s mik a magyar közjog alapelvei – adandó válasz „visz el” a magyar önálló állam jogi alapjaihoz, melyek nélkül a kiegyezési törvényekben a kettős monarchia nem realizálódhatott volna. A felirati javaslat képviselőházi vitájában érett meg a helyzet az összegzéshez, melyet Deák fogalmazott meg.

¹¹⁹ DEÁK 2001, 342–343. p.

¹²⁰ DEÁK 2001, 342. p.

¹²¹ DEÁK 2001, 346. p.

¹²² A hatvanhetes bizottság albizottságának javaslata. Pest 1866. június 25. In Deák 2001, 391–401. p. „Ha tehát Magyarország alkotmánya teljesen és tetteleg helyre lesz majd állítva, s őfelsége többi országai is tetteleg valóságos alkotmánnyal bírnak, s a törvényszerű felelős kormány itt is, ott is átvette a kormányzatot, akkor, de csakis akkor lehetne azon ügyeket, melyek a megállapodás szerint közöseknek lesznek tekintendők, a következő módon közösen kezelni” (28. pont). DEÁK 2001, 395. p.

Magyarország közjogának alapelvei

Deák közjogi tételét: a magyar közjog három alapelve; a tetteges jogfolytonosság alkotmányos elvei és a Habsburg Birodalom – Magyar Királyság (Magyarország) történeti, jogi viszonya reprezentálja.¹²³

a)

- törvényt alkotni, módosítani vagy eltörölni csak a király és nemzet egyetértésével lehet;
- a törvényhozó hatalomnak azon része, mely a fejedelmet illeti, csak a koronázott király gyakorolhatja;
- a király, koronázás előtt köteles kiadni a koronázási hitlevelet, melyben ünnepélyesen ígéri, hogy az ország jogait, szabadságát s törvényeit szentül megtartja és másokkal is megtartatja.¹²⁴

b) Deák Ferenc dogmatikai remekéhez eljutva, előadói beszédében felvetette: ha a régi törvényeket felfüggesztették, s az új megoldások még nem lehettek törvények, mivel azokat csak a koronázás után lehetett szentesíteni, azaz így milyen jogokat biztosított az *inaugurale diploma* a nemzetnek? – kérdésekre a választ az *alkotmányos elvek* közvetítették. Ezeknek a formulázását – kapcsolatban a közös viszonyokat érintő 1848-as törvényekkel – okfejtésének bevezetőjében egy jogi logikai paradoxon szemlélteti. „A jognak elismerése által csak az ok vagy ürügy van elhárítva, melynél fogva a tetteges életbe léptetés meggátoltatott, de nincs megszüntetve a joggal viszonyos kötelezettség, mely az elismerés után még erősebb.”¹²⁵ A magyarok által követelt jogfolytonosság nem elv, hanem azon kétségtelen elveknek, amelyeket az uralkodó is elismert, legszorosabb logikai következménye. Így egyrészt *alkotmányos elv* az, hogy a törvényhozás rendes útján alkotott törvényeket csak a törvényhozás rendes útján lehet ismét megváltoztatni. Másfelől alkotmányos elv az, hogy a törvények megtartandók, míg azokat a törvényhozás meg nem változtatja – hangoztatta.

Deáknak a két premisszából levont következtetése pedig a tetteges jogfolytonosság vitathatatlan formuláját eredményezte, azaz mivel Magyarország törvényei a törvényhozás rendes útján lettek megalkotva, s azokat az alkotmányos törvényhozó hatalom eleddig nem változtatta meg, így egyszerű, világos és szoros következtetés az, hogy azokat meg kell tartani – szólt a jogi szentencia.

¹²³ DEÁK Ferenc: Képviselőházi beszéd a fölrirati javaslat parlamenti vitájában. Pest 1866. In DEÁK 2001, 355. p., 356. p.

¹²⁴ DEÁK 2001, 355. p.

¹²⁵ DEÁK 2001, 356. p.

c) A közjogi tétel harmadik elemét: a Habsburg Birodalom és Magyarország történeti viszonyát illetően is Deák igen egyértelműen, kifejezően és kendőzetlenül fogalmazta meg álláspontját a parlamenti vitában. Ez a politikai nyíltság egy páratlan értékű történeti jogi alapra, a már hivatkozott *Adalék a magyar közjoghoz*, a Lustkandl–Deák-vitára épült. Deák félreérthetetlenül hangsúlyozta, hogy a birodalmi tartományok és a magyar koronaországok kapcsolatában egész másképp kell történnie annak, amit a Habsburg oldal birodalmi alakulásának nevez. „Egymástól függetlenek vagyunk, s ők is, mi is függünk a közös uralkodótól. Rendezze tehát mindenik magát egymástól függetlenül saját fejlődésének hozzájárulásával, s amiben ezen, egyébként különálló országoknak a közös cél, a közös érdekek tekintetéből egymással érintkezniök kell, az képezi a valósággal közös viszonyokat, vagy, mint nevezni szokták, a közös ügyeket, melyeknek meghatározása és kezelésök módjának megállapítása teendi a közöttünk és közöttök szükséges kiegyenlítésnek tárgyát.”¹²⁶

Deák álláspontja az volt, hogy azt az alapot nem lehet elhagyni, amelyen a birodalom kezdetben kialakult, és amelyen eddig fennállott.¹²⁷

Ennek a magyar jogi alapnak történeti esszenciáját, továbbá reálpolitikai meggyőződését pedig a következőkben summázza:

„Magyarország önállóan, függetlenül, szabad akaratból választotta meg az uralkodóházat, és emelte a magyar trónra. Szabad akaratból mondá, hogy Magyarország és annak koronaországai ugyanazon uralkodó alatt, ugyanazon örököségi rend szerint elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtokában lesznek, tehát közösen és kölcsönösen védelmezik egymást. Ezen ünnepélyes szerződés most is fennáll, s annak jogerejét minden eddigi fejedelmeink s legközelebbi őfelsége is elismerte Magyarország, ideértve a társországokat is, mint önálló, független, szabad nemzet kötötte e szerződést, s kimondotta, hogy mindaddig, de csak addig, míg az általa megválasztott uralkodóház ki nem hal, Magyarország koronája ugyanazon fejedelmet illesse, ki a megállapított örököségi rend szerint a többi országoknak és tartományoknak is fejedelme. Kimondotta továbbá mindezen országokra nézve az együttes és viszonyos, elválhatlan és eloszthatatlan birtoklást, melyből származik a közös és kölcsönös védelem kötelezettsége. De emellett határozottan fenntartotta alkotmányos önállóságát és törvényes függetlenségét.

¹²⁶ DEÁK 2001, 368. p.

¹²⁷ Vö. RUSZOLY József: Két adalék az újabb magyar alkotmánytörténelemhez. Az 1849. évi nemzeti törvényről és az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezésről – a külföldnek is. *Acta Universitatis Szegediensis – Acta Juridica et Politica*, 2004. Tom. LXVI. Fasc. 18. 25–43. p.

E szerződés úgy lépett életbe, mint kötve volt. Magyarország híven teljesítette mindenkor szerződésileg elvállalt kötelezettségeit, s fenntartotta mindig önállóságát.¹²⁸

Kiegyezési törvények

A tárgyalások eredményeként a császár késznek mutatkozott a hatalomeljárási elmélet feladására. 1867. február 17-én visszaállították a magyar alkotmányt, kinevezve Andrássy Gyula grófot miniszterelnöknek. Az új kormány 1867. március 15-én, Budán hűségesküt tett Ferenc Józsefnek. Április elején (a február 27-én visszaállított) birodalmi gyűlés pedig elfogadta a magyar törvényt. Ezzel lehetőség nyílt a császár, magyar apostoli királlyá koronázására, ami június 8-án meg is történt a Mátyás-templomban. A király június 12-én szankcionálta a kiegyezésről szóló GA XII/1867 örvényt: *a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról*. Werner Ogris professzor értékelésében:¹²⁹ Jogilag nézve és formálisan az eljárás az uralkodónak magyar királyi minőségben a magyar rendekkel kötött szerződését jelentette. Ciszlajtánia tartományai ebben az eljárásban jogilag (egyelőre) nem vettek részt.

Megállapítható, hogy míg a magyar kiegyezési törvény a közjogi alapok tekintetében a *Pragmatica Sanctio*n nyugodott, illetve a magyar király és a magyar rendek szerződésével jött létre, addig az osztrák kiegyezési törvény az ún. 1867-es decemberi alkotmányhoz kötött. Az osztrák tartományokkal folytatott polémia ugyancsak kompromisszummal végződött. Módosított formában ugyan, de megmaradt a februári alkotmány az 1861-es alaptörvénnyel egyetemben, ám ezeket hat törvénnyel egészítették ki. Ezekhez járult továbbá a 15 tartományi rendtartás és 15 tartományi gyűlés választási rendje a ciszlajtániai tartományok számára. A hat törvény a következő volt: a birodalmi képviselőtről, az állampolgárok általános jogairól, a birodalmi bíróság felállításáról, a bírói hatalomról, s a kormányzati és a végrehajtó hatalomról szólók. És végül kuriózumként: a Monarchia minden tartományának közös ügyeiről és azok kezelésének módjáról rendelkező törvény, amely módosításokkal ugyan, de megismételte a magyar kiegyezési törvény rendelkezéseit.

¹²⁸ DEÁK 2001, 367. p. A kiegyezés értékelésére lásd még RÁCZ Lajos: Adalékok Ausztria és Magyarország közjogi viszonyáról – a kezdetektől kiegyezésig. *Jogtudományi Közöny*, 1998. 3. sz. 75–80. p.

¹²⁹ OGRIS, Werner: Der Rechtsstaat – eine Einführung. In MÁTHÉ, Gábor – OGRIS, Werner (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?* Budapest–Wien, 2010, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, (továbbiakban OGRIS 2010) 21–23. p.

Összehasonlításként elgondolkodtató, hogy az 1867. évi XII. törvénycikket, a magyar kiegyezési törvényt – ugyanazon cím megnevezéssel – ugyancsak további négy törvény teszi teljessé: a Transzlajtániát megtestesítő: 1868. évi XXX. tc. (*Magyarország, s Horvát-, Szlavon és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről*); Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról (1868. évi XLIII. tc.); a nemzeti egyenjogúság tárgyában elfogadott törvény (1868. évi XLIV. tc.) és végül a hatalommegosztást realizáló, a végrehajtó hatalomtól elkülönülő: a bírói hatalomra vonatkozó alapelveket deklaráló 1869. évi IV. tc.

Mindehhez rendkívül szemléletes a kettős monarchiát reprezentáló „tartományi rend”: Cisz-Transzlajtánia, továbbá Bosznia és Hercegovina tagozódását tekintve. Lábjegyzetben közöljük a koronatarományokat (Ausztria), a Szent Korona országait (Magyarország) és a sajátos jogállású Bosznia-Hercegovinát, amely negyedik pragmatikus ügyként a kettős monarchia kondomíniuma lett a közös Pénzügyminisztérium irányítása alatt.¹³⁰

Közös jellemzők

A jelenkori történelmi jubileumokra – a Szent Szövetség Európájának 200. és az Osztrák–Magyar Monarchia 150. évfordulójára – született, a monarchiát tárgyaló kutatási eredmények – a többi között – három monográfiával gazdagították a rendkívül terjedelmes szakirodalmat. Az egyik: *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?*², mely osztrák–magyar kollégák szerkesztésében, cseh–lengyel jogtörténészek tanulmányaival, a témát tárgyaló bécsi akadémiai konferenciát követően, 2010-ben jelent meg.¹³¹

A második kismonográfia, a többéves horvát–magyar együttműködésen alapult, s az elkészült tanulmányok a zágrábi műhelykonferenciát követően,

¹³⁰ Ciszlajtánia – a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és tartományok; a 17 koronatarományok nevezett terület: Cseh Királyság, Dalmácia Királyság, Galícia és Lodoméria Királyság Krakkó Nagyhercegséggel és Auschwitz és Zator hercegséggel; Ausztria Főhercegség az Ennstól keletre. Ausztria Főhercegség az Ennstól nyugatra. Salzburg Hercegség; Stájer Hercegség; Karintia Hercegség, Krajna Hercegség, Bukovina Hercegség, Morva Órgrófság, Felső- és Alsó Szilézia Hercegség, Tirol hercegesített Grófság, Vorarlberg Tartomány, Isztria Órgrófság, Görz és Gradiska hercegesített Grófság, Trieszt szabad város és területei.

Transzlajtánia – Magyar Királyság (benne az Erdélyi Nagyfejedelemség), Horvát-Szlavón Királyság, Fiume Város és Kerülete, Bosznia-Hercegovina – a Monarchia két részének kondomíniuma.

¹³¹ MÁTHÉ, Gábor – OGRIS, Werner (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?* Budapest–Wien, 2010, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó [továbbiakban MÁTHÉ–OGRIS (Hrsg.) 2010]

letisztulva, ugyancsak az Eötvös Kiadónál szerkesztett kismonográfiában kerültek közzétételre.¹³²

A harmadik magyar nyelvű szintézis, az ELTE és az MTA Állam- és Jegtörténeti Albizottság közös jubileumi tudományos ülésén elhangzott előadások átdolgozásával készült tanulmánykötet.¹³³

A legújabb kutatási eredmények iránti tisztelet okán is a – továbbiakban a horvát–magyar–osztrák – projekt előkészítésében meghatározó szerepet vállaló, azóta elhunyt kiváló professzor: Werner Ogris Einführung összefoglalójának az öt alkotmányjogi tartalomnak, s az ugyancsak öt politikai jellemzőnek lényegi rezüméjét adjuk közre.¹³⁴

Alkotmányjogi tartalom

Az 1804-ben egységként létrehozott Osztrák Császárság kettős monarchiává vált, vagy hivatalos elnevezéssel „Osztrák–Magyar Monarchia” lett. Két egyenjogú részből állt: egyrészt a „birodalmi tanácsban képviselt királyságokból és tartományokból”, másrészt a Magyar Királyságból, vagyis a Szent Korona országaiból. A Lajta határfolyóra való tekintettel a két rész nem hivatalos elnevezése (Bécsből nézve) Ciszlajtánia és Transzlajtánia volt. Az Ausztria elnevezést Ciszlajtániára használták, de hivatalossá csak 1915-ben vált.

A két részben a közös a dinasztia volt, amelynek mindenkori vezetője Ausztriában császárként, Magyarországon pedig királyként uralkodik (perszonálunió), továbbá három közös ügy, melyek VI. Károly 1713-ban kibocsátott *Pragmatica Sanctió*jából erednek és ezért pragmatikusnak nevezik (korlátozott reálunió), mégpedig a külügy, a hadügy és az ehhez szükséges pénzek. Ezeket császári és királyi (k. u. k.; cs. és kir.) miniszterek intézték, mégpedig a császári (és királyi) ház és a külügyek minisztere, a k. u. k. hadügyminiszter és a k. u. k. pénzügyminiszter. Ebben a környezetben a törvényhozó szerv az osztrák birodalmi tanács, illetve a magyar országgyűlés által kiküldött 60-60 tagú delegáció. A delegációk évente felváltva Bécsben és Budapesten gyűlnek össze, de közösen nem üléseznek. Írásban tárgyalnak egymással. Tevékenységük a gyakorlatban arra korlátozódott, hogy felállították a pragmatikus ügyek költségvetését, mivel az osztrák és a magyar kiegyezési törvény különbözőképpen rendelkezett a delegációk

¹³² MÁTHÉ, Gábor – MEZEY, Barna (Hrsg.): *Kroatisch-ungarische öffentlich-rechtliche Verhältnisse zur Zeit der Doppelmonarchie*. Budapest, 2015, Eötvös University Press [továbbiakban MÁTHÉ–MEZEY (Hrsg.) 2015]

¹³³ MÁTHÉ Gábor – MENYHÁRD Attila – MEZEY Barna (szerk.): *A kettős Monarchia. Die Doppelmonarchie*. Budapest, 2018, ELTE Eötvös Kiadó [továbbiakban MÁTHÉ–MENYHÁRD–MEZEY (szerk.) 2018]

¹³⁴ OGRIS 2015, 11–31. p.

törvényhozási kompetenciájáról. Állandó sérelmek forrásai voltak a közös ügyek költségei. Az arányokat, tehát a ciszlajtániai országok, illetve a Szent Korona országainak százalékban kifejezett hozzájárulását a pragmatikus ügyek költségeihez időről időre (többnyire tízévenként) a 15-15 tagból álló deputációk megállapodásban rögzítették. Mint azt fentebb már említettük, az arány kezdetben 70–30% volt, néhány módosítás után (mint 1873-ban) utoljára (1908) kb. 63,6–36,4% volt, mindig a birodalmi tanács országainak hátrányára. A kvótákról folyó tárgyalásokra nézve nagy veszélyt jelentett, hogy a kiegyezési törvényekben semmiféle számítási alap nem szerepelt (hadsereg létszám, gazdasági erő, adóbevételek, népességszám), ezért *a deputációk sokszor önkényes álláspontra helyezkedtek, és egymástól teljesen eltérő eredményre jutottak, mert más-más mércét alkalmaztak.*

Az összetartozás gondolata, még ha nagyon gyenge formában is, megjelenik továbbá az úgynevezett dualisztikus ügyekben, melyeket a mindenkor parlamentieknek és kormányoknak formálisan egymástól függetlenül, de időről időre egyeztetett alapelvek szerint közös megegyezéssel meghozott törvényekkel és rendeletekkel kellett szabályozniuk. Idetartoznak főleg a kereskedelmi és vámügyek, a pénzügyek kibocsátása, a közlekedés (mint a vasutak), a védelmi rendszer rögzítése. Igazgatásukat viszont önállóan végezték a császári és királyi, illetve a magyar királyi miniszterek. A dualisztikus ügyek (egységes) kezelését a birodalom két részében meghatározott időtartamú (tíz évre) kötött megállapodásokkal szabályozták. Ez az úgynevezett gazdasági kiegyezés a kettős monarchia két felének viszonyát újra és újra megterhelte.

Az összes többi ügyet a törvényhozásban és a közigazgatásban is szétválasztották. Ciszlajtániában a császári és királyi miniszterek (k. u. k. Minister), Magyarországon pedig a magyar királyi (k. ungar./m. kir. = magyar királyi) miniszterek intézték (pl. császári és királyi kultusz- és oktatási miniszter, magyar királyi igazságügyi miniszter).

A kiegyezés utáni monarchia jogi természete vitatott volt (és a tudományban még ma is az). Különböző variációkról vitakoztak: szövetségi állam, államszövetség? Alapjában véve azonban minden a következő alternatívákat eredményezte: két önálló, csak a perszónálunióban (uralkodó) és a korlátozott reálunióban (pragmatikus ügyek) egymáshoz kapcsolódó államról volt-e szó, vagy pedig egy két birodalmi félből álló (főlérendelt) összállamról? Az utóbbi, Bécs által képviselt álláspont a későbbiekben egyre inkább defenzívába kényszerült, és egyre inkább tért nyert a magyarok által vehemensen képviselt „két állam” elmélet. Ennek egyik jele, hogy Bécs makacsul megtagadta az Ausztria elnevezés hivatalos használatát csak Ciszlajtániára vonatkozólag; a tényt, hogy 1915-ben Bécs mégiscsak beadta a derekát, a magyar felfogás győzelmeként kell értékelni.

Politikai következmények

Elégedettek csak a magyarok és bizonyos tekintetben a németek lehettek; semmi esetre sem a szlávok, akik az összmonarchiában a lakosság többségét tették ki. Csalódottságukban többen közülük csatlakoztak az Oroszország által támogatott pánszláv mozgalomhoz. Különösen a csehek tiltakoztak a magyaroknak biztosított különleges helyzet miatt, és 1867–1879-ben bojkottálták a birodalmi tanácsot. 1848-tól a cseh államjogra való hivatkozással sikraszálltak a cseh tartományok messzemenő autonómiával felruházott egy csoportjának létrehozása mellett, és ennek alapján a cseh országgyűlés követelte 1871-ben az úgynevezett *Fundamentális törvénycikkek* alapján, hogy vizsgálják felül a kiegyezést, térjenek át az osztrák–magyar dualizmusról az osztrák–cseh–magyar trializmusra az egyesült koronatarományokkal, Csehországgal, Morvaországgal és Sziléziával mint harmadik birodalomrészszel. Ez a megoldás megbukott a német-osztrákok és a magyarok ellenállásán, akik félték dominanciájuk csökkenésétől.

Galícia országgyűlése sem érte el a megcélzott kiegyezést, de elérte az oktatásügy messzemenő lengyelesítését, és azt, hogy a lengyelt hivatalos nyelvnek ismerték el a bíróságok és a közigazgatási hatóságok előtt. Ezenkívül 1871-től rendszeresen a császári kormányzat tagja volt egy a birodalmi tanács lengyel tagjai közül kinevezett galíciai „hazánkfia” miniszter, akit galíciai államminiszternek neveztek, de valójában tárca nélküli miniszter volt.

Később, mégpedig különösen Bosznia elfoglalása és annektálása után, ami jelentősen megerősítette a délszláv elemet, felbukkant az a terv, hogy egyesítsék a Ciszlajtánia (Dalmácia, Tengermellék, Krajna, Dél-Karintia, alsó Stájerország), Transzlajtánia (Horvátország) és Bosznia területén élő népeket, és osztrák–magyar–délszláv trializmus formájában a monarchia külön részévé tegyék. De a projektet, melyet többek között Ferenc Ferdinánd trónörökös is támogatott, sosem valósították meg.

Transzlajtániához, tehát a magyar Szent Korona országaihoz tartozott, mint már említettük, a Magyar Királyság (Erdéllyel együtt), a Horvát-Szlavón Királyság, és – különleges helyzetben – Fiume (Rijeka) város és környéke.

Csak a horvátoknak sikerült részeredményt elérni a magyar–horvát kiegyezéssel 1868-ban. Ez a birodalmi tanács GA XXX/1868 számú és a horvát országgyűlés GA I/1868 számú egybehangzó törvényhatározatával jött létre, amit a király 1868. szeptember 20-án szentesített, és az országnak részleges autonómiát biztosított.¹³⁵ Ugyanúgy, mint az 1867-ben született „nagy testvére”, különbséget tett a Magyarországgal fennálló közös ügyek, illetve Horvátország

¹³⁵ Lásd MÁTHÉ, Gábor: Kroatisch-ungarische öffentlich-rechtliche Verhältnisse. In MÁTHÉ-MEZEY (Hrsg.) 2015, 120–125. p.

és Szlavónia autonóm ügyei között. A közös ügyek taxatív felsorolásban főleg a honvédelmet, a pénzügyeket (adóüggyel együtt), bank- és biztosításügyet és a gazdaságot (posta, vasutak, hajózás stb.) jelentették. Ennek megfelelően a magyar kormány illetékes minisztériumait közöseknek nyilvánították, ezenkívül a budapesti közös kormányban egy tárca nélküli horvát–magyar minisztert neveztek ki, akinek a feladata a horvát érdekek Budapesten és az uralkodó előtt való képviselése lett volna, azonban a kiegyezés gyakorlatában a magyar érdekek horvátországi ellenőréként működött. A fenti ügyekben a törvényhozást a (magyar–horvát) birodalmi tanács gyakorolta, amelynek megfelelő számú horvát képviselő is tagja volt. A Horvát–Szlavón Királyság autonóm működési területéhez tartozott: a belső közigazgatás, a kultúra és oktatás, valamint a bíróságok minden szintje (kivéve a tengerügyi bíráskodást). Autonóm szervek voltak a horvát országgyűlés (Sabor) és a tartományi kormány, élén a király által (a magyar miniszterelnök javaslatára és annak ellenjegyzésével) kinevezett bánnal. A kiegyezés feleinek egymáshoz fűződő államjogi viszonya, ugyanúgy, mint Ciszlajtánia és Transzlajtánia között, zavaros és vitatott volt (reálunió, szövetségi állam, egységállam¹³⁶). Míg a magyarok Horvátországot többnyire (széles körű önkormányzással rendelkező) provinciának tekintették, a horvátok inkább két szuverén állam összekapcsolódásáról beszéltek, még ha Horvátország szuverenitását korlátozta is Magyarország hegemóniája.¹³⁶

Politikai nemzet

1. Ogris professzor analízise mélyen szántó, s a jogi szabályozás deskriptív közelítésén alapul. A nemzetiségi politikai értékelésének szempontjai között azonban a tények minősítésének eltérő motivációja is meghúzódik. A krakkói jogtörténész, Sobolewska Barbara például az egyes államok nemzetiségi politikájának különbözőségét abban jelölte meg, hogy egyes statusoknál nem azonos a nemzetek száma (Poroszországban gyenge a nemzeti kisebbség, Ausztriában viszont jóval több), továbbá a tekintélyuralmi rendszerekhez képest, a bizonyos parlamentarizmussal együtt járó törvényességhez ragaszkodó államokban, így Ausztriában és Magyarországon a nemzeti kérdést szabatos, lehetőleg ellentmondásmentes jogi normák szabályozzák.¹³⁷

¹³⁶ Vö. SZALMA József: A magyar–horvát közjogi kapcsolatok a dualizmus idején. *Jogtudományi Közlemény*, 2017. 2. sz. 98–102. p.

¹³⁷ SOBOWLEWSKA, Barbara: Megjegyzések az osztrák–magyar dualizmus nemzeti problémájához. In CSIZMADIA Andor – PECZE Ferenc (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok 2. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*. Budapest, 1968, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, (továbbiakban *Jogtörténeti Tanulmányok 2.*) 79–80. p.

Más bírálatok, köztük a pozsonyi Leonard Bianchi értékelése az 1868. évi XLIV. törvénycikket (a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában) a nemzeti egyenlőtlenség példájaként aposztrofálta, csak egyszerűen nyelvtörvénynek titulálta, mely a saját anyanyelv korlátolt használatára szűkült a helyi hatóságokkal és a bíróságokkal való érintkezésben, s mindezt a törvényszöveg hibájának nyilvánította, hivatkozva az ominózus tételre: „Magyarország minden honpolgára – nemzetiségre való tekintet nélkül – az oszthatatlan egységes magyar nemzethez tartozik.”¹³⁸

2. A 19. század a nemzetállamok létrejöttének nagy korszaka. Ez a kijelentés látszólag ellentmondásban van az Osztrák–Magyar Monarchia közjogi képzetével, ami nem a népnemzet, hanem a népek–politikai nemzet kategóriát releválja.

A politikai nemzet fogalom lényege pedig az, hogy az államterület az elsődleges, s az azon élő népek alkotják a nemzetet. Az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő népek így involválódnak a politikai nemzetben.

Az osztrák közjogi felfogás – eredendően – Gesamtmonarchie-t tételez, s a Habsburgok örökös tartományainak egységét hirdeti. A magyar közjog ugyanakkor az önálló Magyar Királyság koncepciójából indul ki, s a koronázás tényével az osztrák császár mint egyben magyar király harmadik jogalanyként kapcsolja össze: Ausztria–Magyarországot. Így a kaiserliche und königliche Monarchie területén élő népek közül a történelmi individualitásukat kifejezésre juttatni képes horvátok pedig a magyarokkal, s úgyszintén a lengyelek az osztrákokkal kötnek szerződéses paktumot, mégpedig törvényi formában. Mintegy igazolódni látszik Bismarck aforizmája: nem a nemzetek alakítják az államokat, hanem fordítva, az államok hozzák létre a nemzeteket.

Kompromisszumra kellett jutni tehát mindkét államban egy másik nemzetiséggel is, el kellett érni ennek a másik nemzetnek az együttműködését a dualizmus elismerésében, és be kellett vonni őket az együttes kormányzásba. Két olyan nép, amelynél a nemzeti határ nem esett egybe a társadalmi határral, mint a ruténoknál vagy a szlovákoknál, és részben a szerbeknél, illetve a románoknál. A kompromisszum ezeknél a népeknél nem csupán lehetséges volt, hanem társadalmi szempontból egyenesen kívánatos – elemzi a dualizmus politikai elméletét és funkcióit kiváló tanulmányában: Konstanty Grzybowski lengyel jogtörténész.¹³⁹

A tartományok történelmi individualitásának elve így eszköz volt az azonos cél: a dualizmus működése érdekében. A monarchia fél évszázados fennállását

¹³⁸ BIANCHI, Leonard: A polgári szabadságjogok Magyarországon a dualizmus időszakában. In *Jogtörténeti Tanulmányok* 2. 157–163. pp.

¹³⁹ GRZYBOWSKI, Konstanty: A dualizmus történeti fejlődése, politikai elmélete és funkciói. In *Jogtörténeti Tanulmányok* 2. 19–29. pp.

a fentiek függvényében az egyenlőtlen cenzusos választójog, a nemzetek képviselőinek mesterséges korlátozása, s a történelmi nézetek sajátos apologizálása biztosította.

A 19. századi helyzetkép a vázolt jellemzők mellett – további árnyalással – feltétlenül kiegészítendő a nemzetiségi politika értékeléséhez, a népességi viszonyok áttekintésével.¹⁴⁰ A statisztikai adatsorokat két mértékadó forrásból merítettük. A hivatkozott adatok Jean Rudolf von Salis *Weltgeschichte der neuesten Zeit*¹⁴¹ és Hugo Hantsch *Die Nationalitätenfrage im alten Österreich*¹⁴² című kötetekből származnak. A kiinduló állapot: 51 millió fő a monarchia összlakossága. A Gesamtreich nemzetiségi megoszlása pedig a következő: német 23,9%, magyar 20%, cseh 12,6%, lengyel 10%, horvát 5,3%, rutén 7,9%, román 6,4%, szerb 3,8%, szlovén 2,6%, olasz 2%, mohamedán ekkor 1,2%.

Az arányok pedig a Magyar Királyságban 1910-ben: 48,1% beszél magyarul, 14,1% román, 9,8% német, 9,4% szlovák, 8,8% horvát, 5,8% szerb, 2,3% rutén, 2,1% más.

A nemzetiségi számmisztikát egyébként – Salis szerint ajánlottan – érdemes a későbbi nemzetállami népességi korrelációval egybevetni. Amíg ez a mértékadó analízis elkészül, a monarchia bukását követő területrendezés eredményét egy nagy formátumú statusférfi, Henry Kissinger professzor kiemelkedő diplomáciatörténeti értékelésével szemléltetjük.¹⁴³

„Mivel Keleten nem létezett olyan nagyhatalom, amellyel szövetkezhetett volna, Franciaország az új államokat próbálta erősíteni. Támogatta az új kelet-európai államokat, hogy minél több területet vegyenek el Németországtól, és abból, ami még Magyarországból megmaradt. Nyilvánvalóan az új államoknak megvolt az indítéka, hogy bátorítsák azt a téveszmét, miszerint ők fogják alkotni az egyensúlyt Németországgal szemben.” Kissinger végkonklúziója: „Ennek a folyamatnak a végén, amit az önrendelkezés nevében hajtottak végre, csaknem annyi ember élt idegen uralom alatt, mint az Osztrák–Magyar Monarchia idején, azzal a különbséggel, hogy most sokkal több, sokkal gyengébb nemzetállam között osztották meg őket, s ezek, hogy még jobban aláássák a stabilitást, egymással is konfliktusban álltak.”

¹⁴⁰ Vö. MÁTHÉ Gábor: A jogállami intézményrendszer klasszikus korszaka és a kettős monarchia. *Jogtörténeti Szemle*, 2015. 3. sz. 34–39. p. (továbbiakban MÁTHÉ 2015b)

¹⁴¹ SALIS, Jean Rudolf von: *Weltgeschichte der neuesten Zeit. Bd. 1. Die historischen Grundlagen d. 20. Jh. 1871–1904.* Zürich, 1955, Orell Füssli

¹⁴² HANTSCH, Hugo: *Die Nationalitätenfrage im alten Österreich. Das Problem der konstruktiven Reichsgestaltung.* Wien, 1953, Herold

¹⁴³ KISSINGER, Henry A.: *Problems of National Strategy. A book of readings.* New York, 1965, Praeger

VII. A KÖZJOGI MESTERMŰ MEGÍTÉLÉSE

Deák Ferenc a 19. századi reformnemzedék kimagasló képviselője, a legnagyobb magyar közjogász, a kiegyenlítés/kiegyezés mestere, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a legkiválóbb kodifikátor, a régi és az új, a konzervatív és a modern eszmék különleges képességű egyesítője, a korabeli európai nemzetállam más állammal való jogi együttélésének megteremtője.

Annak a reformnemzedéknek a tagja, akik a status quo megváltoztatását közös ügyként kezelték, de politikai nézetrendszerük különbözőségeit imponáló, mesteri technikával is közömbösíteni voltak képesek.

A nagy gárda

A nagy gárda, a politikus triász tagjai: *Deák Ferenc*, a haza bölcse, *Széchenyi István*, a legnagyobb magyar, *Kossuth Lajos*, a lángelkű forradalmár.

A jelzős szerkezetek jellemzéseként: Deák mindig, mindent csak törvényes úton és törvényes eszközökkel kívánt elérni. Széchenyi „merjünk naggyá lenni” célkitűzése ugyancsak a tolerancia jegyében a Habsburgokkal való közjogi rendezés szellemében fogant. Itt kell a figyelem középpontjába helyezni egy igen értékes közjogi munkát, amelyet a halhatatlan emlékezetű gróf Széchenyi István „az ország legkitünőbb státusférfiaival tanakodva azon nehéz napokban állított egybe, midőn már megtört szívvél ugyan, de egyenlően sértetlen hűséggel Királya és Nemzete iránt, a fejedelem kiengesztelésén s a nemzet alkotmányos

életének megmentésén tündődött”.¹⁴⁴ Míg Kossuth hitvallását: a veletek, ha tetszik, nélkülötek, sőt ellenetek, ha kell formula jellemzi. Deák és Széchenyi nem volt forradalmár, Kossuth sem, csak az európai külpolitika alakulásával lett azzá.

A konklúzió okán csupán arra irányítanánk a figyelmet, hogy a jogi mesterművet, a kiegyezést az Osztrák–Magyar Monarchia létrejöttét, ezt a sajátos Közép-Európa identitást a kortársak hogyan értékelték.

Kasszandra-levél

A magyar polgári nemzetállami modellváltást realizáló 1867. évi XII. kiegyezési törvényt Kossuth a híres *Kasszandra-levél*ben marasztalta el. Talán nem érdektelen néhány fontos idézet kiemelése a levélből:

„Most szólok, és hozzád és nyiltan szólok, mert úgy látom – s az évek és szenvedések terhe alatt meghiggadt ítélet tekintetével látom úgy, – hogy nemzetünk a jogfeladások sikamlós meredélyén veszélybe, többbe mint veszélybe, halálba sodortatik. [...]

A jogvisszaszerzés álláspontjáról a jogfeláldozás sikamlós terére jutottál, s mert minden álláspontnak megvan a maga kérlelhetlen logikája, e téren anynyira látom vive a dolgokat, hogy mély fájdalommal kell kérdenem, mi marad még feladni való a nemzet önállásából? mi marad még feladni való mindazon jogokból, melyek az alkotmányos állami élet lényegét s biztosítékait képezik, s melyek hazánk sajátlagos helyzetében még nagyobb becsnel birnak, mint oly országokban birhatnának, melyeknek fejedelme nem más országoknak is uralkodója, melyek tehát nincsenek azon veszélynek kiteve, hogy idegen érdekeknek eszközeivé sülyesztessenek? [...]

...látom, az ezen irányban nézeteidet [...], mely a megyei institutiónak – hazánk ezen utolsó horgonyának – elmállasztására. ország-politikai s alkotmányóri állásából kivetkőztetésére és pusztá adminisztrationális bureaunkká sülyesztésére irányoztatik. [...]

A mit most a közösügyi munkálat az úgynevezett birodalmi egységnek s nagy-hatalmi állásnak áldozatul hoz, az lényegében éppen az, a mi 1848-ban Jelasics betörését megelőzőtt ultimatumképp tőlünk követeltetett. [...] Úgy ismerted

¹⁴⁴ Magyarország sarkalatos törvényei, s államjogi fejlődése 1848-ig. Gróf Széchenyi István hagyományából. Közreadja Török János, aki még Széchenyi életében kapott engedélyt a kiadatlan kéziratok közzétételére. TÖRÖK János: Előszó. In SZÉCHENYI István: *Magyarország sarkalatos törvényei és államjogi fejlődése 1848-ig*. Széchenyi István hagyományából [kiad. Török János] Pest, 1864, Eggenberger, VI. p.

A közjogi művet – államelméleti és dogmatikai forráselemzéssel – Rácz Lajos színvonalas tanulmányban mutatja be. RÁCZ Lajos: Aki nem érhetette meg a kiegyezést. In MÁTHÉ–MENYHÁRD–MEZEY (szerk.) 2018, 115–160. p.

akkor is a *pragmatica sanctiót*, mint most; de megemlékezél az 1790: X. cikkéről is, s a jogtalan követelésre a jog, a teljes jog követelésével feleltél; és megmondottad a közös érdekű viszonyokra (melyek hiszen egészen különálló országok közt is létezhetnek, annál inkább az egy fejedelmet ismerők közt), megmondottad, hogy esetről esetre majd intézkedendik az ország önállóság, miként joga hozza magával, loyaltással, miként mindig tevő. [...]

Lassan-lassan fellebben a fátyol a Béccseli alkudozások titkairól. Úgy lát-szik, mind ez már kicsinált dolog, s az országgyűlés csak arra van hivatva, hogy a bevégzett ténnyt regisztrálja.

De én e tényben a nemzet halálát látom; s mert ezt látom, kötelességemnek tartom megtörni hallgatásomat; [...]

Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyről többé a jövőnek nem lehet mes-tere! [...] Ne vezesd hazánkat oly áldozatokra, melyek még a reménytől is megfosztanának!

Tudom, hogy a Cassandrák szerepe hálátlan szerep. De Te fontold meg, hogy Cassandrának igaza volt!”¹⁴⁵

Municipalisták és centralisták

Nos, ennek a gondolatsornak azért tulajdonítottunk jelentőséget, mert véljük, hogy a kossuthi megítélés a kiegyezési jogi konstrukcióról, egyértelmű és egyenes következménye egy intézményfelfogásnak, egy politikai hitvallásnak. Hiszen – 1848-tól a kiegyezésig terjedően – a különböző politikai irányzatok és áramlatok képviselőinek megnyilatkozásait olvasva, rádöbbenhetünk arra, hogy nincs nagy különbség közöttük. A reformkori nemzedéknek az a zsenialitása ugyanis, hogy radikálisan közelítették a politikai témákat, viszont reálisan foglalmazták meg a problémákat, és – mondani is szörnyű – különböző megoldási alternatívákat kínáltak. Lényegében e köré csoportosíthatók a Széchenyi–Kossuth–Deák, a konzervatív-liberális és a legkülönbözőbb nézetrendszerek, amelyeknek a politikai elit szempontjából már eddig is több ragyogó összefoglalása olvasható a szakirodalomban. Nem lehet kivonni magunkat a korabeli politikai nemzedéknek a meggyőző gondolatai alól, leegyszerűsítve mégis az mondható, hogy az alapvető kérdés ennek az 1867 májusában, a *Magyar Ujságban* közzétett *Kasszandra-levélnek* az apropójára az, hogy Kossuth nem tudja politikailag vesztesként elfogadni, hogy az ő intézménye, a megye nem került valamilyen formában a modellváltás során adaptálásra.

¹⁴⁵ *Kossuth Lajos iratai VIII.* (Sajtó alá rendezte Kossuth Ferenc.) Budapest, 1900, Athenaeum, 3–17. p.

Meggyőződésünk, hogy a municipalista-centralista álláspont, amely mindvégig, mindmáig hat jogi gondolkodásunkban, különleges üzenetértéke van, nevezetesen hogy a nemzet előtt álló problémáknak a modellváltás szempontjából történő mikénti megítélése a jog és a politikai gondolat szintjén, milyen toleranciával zajlik le. Ha a kossuthi gondolkodást és a megyerendszert vesszük alapul, akkor a különböző szakirodalmi megnyilatkozásokból egyértelművé válik, hogy nem biztos, hogy el kell marasztalni Kossuthot azért, hogy a megyét szakralizálja, és a megyei képviselőből egy országos képviselőt akar kialakítani. Fontos lenne ugyanis összehasonlító formában megvizsgálni ennek az intézménynek a sajátos adaptációját, értékelni azt, hogy az akkori 52 szubordinált megye képviselőinek országos képviselője valóban eredményesen működhetett volna. Egyértelműen megállapítható, hogy Kossuth az országgyűlést továbbra is a megyék küldötteiből kívánta megszerkeszteni, hiszen azt mondta egy helyütt, hogy a „követválasztások feletti bíráló hatalom a municipalizmusok összességében, vagyis a KK és RR (Karak és Rendek) táblájában összpontosítassék... Én pedig újra is mondom, hogy szerelmes vagyok a municipális szabadságba, mégpedig annyira, hogy mintsem a megye megszűnjék, később vagyok inkább a miniszteriális törvényt megakasztani igyekezni.”¹⁴⁶ Kossuth álláspontja kristálytiszta: a nyugati parlamentarizmust elutasítva egy sajátos magyar intézményt akar fenntartani a népképviselőten nyugvó parlament helyett. Nos, tehát e téma számbavétele nem érdektelen, mert más reformkori politikusknál is felvetődött a megye–parlament dichotómia, de ennek megoldási módzatait és eszközeit különböző formákban tartották megvalósíthatónak.

„Államépítmenyi ellehetetlenülés” – politikai csoportok kompromisszuma

A reformkori gondolkodók, különösen Kossuth és az ellentábor képviselői magatartásának egy másik jellemző vonása, hogy a külpolitikai konstellációban bekövetkezett változásokra adekvát módon reagálnak. Különösen tanulságos erre a helyzetre egy *Metternich*-idézet. Metternich azt fejtegette 1844-ben egy elaborátumában, hogy „Magyarországon az idő mindenén áthatoló hatóerői” lényegesen módosították az alkotmányos viszonyokat, és ezen hatóerők „a magyar államépítmenyt *lakhatalanná* tették”.¹⁴⁷ Ebből a magyar államépítmenyi ellehetetlenülésből jött a különböző politikai csoportoknak

¹⁴⁶ Idézi Nagy Endre a 994. oldalon. Vö. NAGY Endre: A centralisták és municipalisták vitája. *Magyar Közigazgatás*, 1991. 11. sz. 988–1002. p. (továbbiakban NAGY 1991)

¹⁴⁷ Metternich előterjesztése az államkonferenciához. In CSIZMADIA Andor (szerk.): *Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban*. Budapest, 1979, Gondolat, 227. p. Idézi NAGY 1991, 996. p.

a kompromisszumra törekvése. Batthyány Lajos – a független magyar kormány első miniszterelnöke – például felszólította a centralistákat, hogy szüntessék be a megye elleni támadásaikat, avagy a municipalista Pulszky Ferenc Eötvös Józsefhez írott nyílt levelében arra ösztönöz, hogy „vonuljatok vissza, és próbáljátok meg közös érdekekkel nem hagyni, hogy kihasználják az alkotmányos életben bekövetkezett változások miatt az ország függetlenségét”. Ezért tehát nagyon irigylésre méltó ez a politikai nemzedék – hogy noha homlokegyenest ellentétes nézetrendszerek mögött állnak, mégis meg tudják alkotni például az ominózus politikai dokumentumot, az *Ellenzéki Nyilatkozatot*, és végeredményben közös kompromisszumként Kossuth is elfogadja az 1848. évi III. törvénycikk apopójára a parlamentnek felelős kormányzást s a miniszteri ellenjegyzés intézményét. Ugyanúgy, mint ahogy Deák elfogadja a megyei törvényeknél az évszázados megyék sajátos jogállását és az ún. felirati jogot. Mindannyian tudjuk, hogy ennek a nagy 19. századi váltásnak az az alapja, hogy a független felelős minisztériummal a bécsi kormánysszervek visszaszorultak, s itt lényegében egy nagy választáshoz kerültünk, hiszen a kormányzati szempontok sajátos közjogi megítélés tárgyává alakultak.

Azzal, hogy a különböző intézmények elfogadására a kompromisszum bekövetkezik, ez a politikai-jogi megítélésben a nyugalmat hordozza, de nem jelenti egyben az értelmiségnek sajátos ethosváltását. Mert ez az értelmiségi ethosz akkor is, 48-ban, és azt követően 67-ig, a különböző egyéni, emberi, csoport- és nemzeti tragédiákon keresztül egy politikai attitűdöt fogalmaz meg, és ez lényegében az úgynevezett „harmadikutasság”. A kossuthi gondolkodásban, a politikai intézményrendszerrel kapcsolatos szélsőséges radikális álláspontnak egyértelműen az autochton fogalmazás felel meg, szemben a klasszikus *Occidens* mintát követő Deák és liberális társaik nyugatos elképzeléseivel. Nos tehát, az autochton Kossuth állandóan választ a haza és haladás között, de mindig a haza mellett foglal állást úgy, hogy a pragmatista politikai képletet nem tudja tökéletesen kezelni, mert az érzelmei gyakran elragadják.

A jogi kérdésekről szólva pedig csak annyit kívánunk röviden érinteni, amennyit a kossuthi gondolkodás és a Deák-féle logika, továbbá a Kasszandra-levélben megfogalmazott elítélő vélemény indokol. Miután Kossuth sem vitatta a parlamentnek felelős kormányzást, természetesen soha nem adta fel a lelke mélyén, a megyei institúciót sem. De kompromisszumra volt képes. Deáknak azt a koncepcióját, amiről a Kasszandra-levélben nyilatkozik; nevezetesen a *Pragmatica Sancti*ót, és a 67-es kiegészítéssel ezt a *Pragmatica Sancti*ót: „miért kívánod egy birodalmilag megváltozott helyzetben feladni” – kérdése mögött lényegében az húzódik meg, hogy nem kívánja a reális helyzetet felismerni. A reális helyzet ugyanis az, hogy a 48-as törvényekhez ragaszkodás, az 1848. évi III. törvénycikk, az lényegében csak a Magyar Királyság és a császár közötti közjogi kapcsolatot rendez, de nem érinti a birodalmi kapcsolatot.

Nincs igaza Kossuthnak akkor, amikor szemére veti Deáknak, hogy a közjogi helyzetet és a birodalmi egységet magyar önfeladással és a függetlenség feláldozásával próbálta megingatni. Olyannyira nem, hogy a *Pragmatica Sanctio* az az összekötő kapocs, ami egy nagyon vékony palló csak az 1848. évi III. törvénycikken keresztül a korábbi feudális közjoghoz, amely a magyar önállóságot próbálja reprezentálni. De a külpolitikai kényszer miatt is, be kell fejezni ezt a politikai rendszerépítést, és ezt csak 1867 tudja lezárni, hiszen rendezni kellett a közjogi kérdéseket a birodalom többi országához képest. Az 1861-es emlékirat – ahogy Deák fogalmaz – lényegében attól rendkívül eredeti, hogy felkínálja a lehetőséget a *Pragmatica Sanctio* további perszonálunióként történő gyakorlatára és arra, hogy a nemzet érintőlegesen saját akaratelhatározásából dönt. Tehát nem csupán birodalmi uralkodói döntés végrehajtására lép a két ország egymással kapcsolatba. Ezeket a gondolatokat és ezeket a jogi finomságokat Kossuth már nem is kívánta értékelni, legalábbis ez tűnik ki a Kasszandra-levélből, hiszen abban mindenki egyetértett, hogy az intézményrendszernek meg kell újulnia. Valamennyien azt vallották, hogy a nemzet megújulásának egyértelműen az új korszak programja, a parlamentáris monarchia felé kell elmozdulnia.

Kossuth és Deák logikai párharcából számunkra a kompromisszumra törekvés a lényeg. Egy reálpolitikát folytató Deáknak egy radikális politikát folytató Kossuthtal szemben – noha kibékíthetetlennek tűnő politikai gondolatokat tükröz a Kasszandra-levél – egyértelmű logikája, hogy politikai realitás a kiegyezés, ami lényegében az országot a haza és haladás útjára sodorta, megalapozva közjogi jövőjét. Egybehangzóan a jelenkor történelmi ítéletével: „A kiegyezési mű nem volt tökéletes, de a 16. század óta, amikor sorsunk összekötöttet a Habsburgokéval, minden kényszerű megalkuvásunk közül ez volt a legszerencsésebb” – idézi Romsics Ignác professzor *A múlt arcai*. Történelem, emlékezet, politika című tanulmánykötetében¹⁴⁸ a liberális Balla Antal újságíró, történész és kisgazda politikust.¹⁴⁹

Európai érdekmegnyilvánulás

Az Osztrák–Magyar Monarchia létrehozásának nem csupán magyar részről voltak opponensei.

Deák Ferenc 1867. február 17-i beszédében értékelte a magyar alkotmányos élet helyreállítását, s ennek a folyamatnak az európai megítélését. Kossuth Kasszandra-levelének egy másik, sajátos változata az „európai

¹⁴⁸ ROMSICS Ignác: *A múlt arcai. Történelem, emlékezet, politika*. Budapest, 2015, Osiris Kiadó, 311. p.

¹⁴⁹ BALLA Antal: *Magyarország története*. Budapest, 1942, Singer és Wolfner, 237–238. p.

érdekmegnyilvánulás”, egyes nemzetek állásfoglalása. Íme a Deák-beszéd részlete: „mit mondott a külföld, vagy legalább a külföldnek némely országai? Azt mondták: mi elhiszszük, sőt megengedjük, hogy nektek igazatok van; hogy Magyarország külön alkotmánya jogilag érvényes; de nekünk abban nincs semmi érdekünk, hogy ez Ausztriával szemben tovább is fenálljon; nekünk mindegy, akár van Magyarország, akár nincs; de az érdekünkben áll, hogy Középeurópában azon állam létezzék és hatalmas legyen, melyet Ausztriának nevezünk. Amde Ausztria nem állhat fenn Magyarországnak külön önállásával; ennek alkotmánya ellentétben áll Ausztria léteivel és hatalmával, s annál fogva ellentétben a mi érdekünkkel is. Mi tehát a ti követeléseiteket, ha szintén jogosak is, nem pártoljuk, még erkölcsi támogatással sem; és hogy azokat Ausztria nem teljesíti, eléggé igazolva látjuk önfentartásának szüksége által. [...]

Mi volt a teendők ezen nyilatkozatokkal szemben [...]?

...teendők volt, bebizonyítani s meggyőzni a világot arról, hogy a magyar alkotmány és Magyarország törvényes önállása nem ellenkezik Ausztria fenállásával és hatalmával, [...] hogy midőn mi saját alkotmányunkat és önállásunkat követeljük, azzal semmi olyant nem kívánunk, ami Ausztria fenállását s őfelsége többi országai jóllétét lehetetlenné tenné, vagy ami Európa érdekeivel ellenkeznék.”¹⁵⁰

Deák Ferencnek sikerült bebizonyítani, hogy az országnak a léte, a magyar nemzetállam a kiegyezéssel, az Ausztria-Magyarország közjogi viszonytal; egy egyeztetett európai érdek. A kiegyezés pedig megteremtette a jogalap mellett a lehetőségét is a nemzetgazdaság kialakításának és egy európai jogállam kiépítésének.

A magyar jogállam a 19. század végére kiépült, s a mai Európa nemzetállamának egyenrangú képviselője. A deáki múról a nagy rivális Kossuth elismerése talán a legkifejezőbb: „És én mégis azt mondom Önnek, e téves, e meghiusult mű a legbámulatosabb revelációja Deák mind nagy eszének, mind nemes jellemének.”¹⁵¹

A 19. századi nemzetállamok megszületésével tehát lehetővé vált, hogy az emberiség kultúrtörténetének legmaradandóbb szervezési elve érvényre jusson, s a jogállam intézményrendszere kiépüljön.

A 20. század első felében, a monarchia felbomlásával sajátos fejlődés kezdődött. Ezt azonban erősen beárnyékkolták a Párizs környéki békék, amelyek kölcsönös félelmeket indukálva minden érintett állam viszonyát megmérgezték. A politikai viszonyok nem sok esélyt adtak arra, hogy megteremtődjenek a békés közép-európai régió feltételei. Ezt fényesen igazolta a második világháború s az azt újfent lezáró békék.

¹⁵⁰ KÓNYI Manó (szerk.): *Deák Ferenc beszédei 4.* Budapest, 1903, Franklin-Társulat, 327. p.

¹⁵¹ Kossuth levele Helfy Ignácához. 1876. február 14. *Kossuth Lajos iratai IX.* (Sajtó alá rendezte Kossuth Ferenc.) Budapest, 1902, Athenaeum

Mi Közép-Európa és mi nem?

A témával foglalkozó szerteágazó irodalomból egy vita tanúságait idézzük fel végezetül. Milan Kundera és Egon Schwarz a *Mi Közép-Európa és mi nem?*¹⁵² című konferencián arra a következtetésre jutott, hogy Közép-Európa ma már csak a kultúra fogalma lehet. „Mivel definiálható Közép-Európa nem létezik, szabadságunkban áll egy utópikusat posztulálni. Fogadjuk el, hogy ez a Közép-Európa, amely gyenge a történelemben, múlandó a jelenben, több mint bizonytalan a jövőben, kulcsot ad ahhoz, ami bár nincs, de lennie kellene; fogadjuk el tehát, hogy ez a Közép-Európa egy lelki tartás, ethosz.” Találóaan idézi Erhard Busek *Az elképzelt Közép-Európa* című kötetében a magyar Konrád Györgyöt: „Közép-Európa voltaképpen nem több mint egy álom. És éppen ez benne a forradalmi. A látomásoknak minden bizonnyal megvan az esélyük arra, hogy megvalósuljanak. Politikai szempontból sem Európa, sem Közép-Európa nem létezik. Csak Kelet és Nyugat létezik. Ha nincs Közép-Európa, akkor Európa sincs.”¹⁵²

A Deák közjogi tevékenységével fémjelzett kiegyezés eredménye az Osztrák–Magyar Monarchia sajátos Közép-Európa identitás volt. A 21. században a 15-ről 27 államra bővült *Europa sui generis* identitás, s nem integrálja a korabeli Közép-Európa (19. század) teljességét. Nem is teheti a 20. századi jogi örökség okán. A kérdés tehát megmaradt: A 21. századi Európa milyen államok Európája?

¹⁵² BUSEK, Erhard: *Az elképzelt Közép-Európa. Tanulmányok*. Budapest, 1992, Európai Utas–Századvég, 120–121. p.

VIII. A MAGYAR JOGÁLLAM INTÉZMÉNYRENDSZERE A KETTŐS MONARCHIÁBAN

A jogállamról

Jelenkori államunk alkotmányos jogállam. A 19. századi nemzetállamunk pedig történeti alkotmánnyal bír, az állami berendezkedés lényegét egymásra épülő törvények sokaságával kifejező jogállam. Ez az az alkotmányos monarchia, melynek alapeszméje a *rex regnat, sed non gubernat* formula. A parlamentnek felelős kormányzás a jogállam princípiuma. Az állam ugyanakkor nem más – Kant formulájával –, mint az emberek összessége a törvények uralma alatt. A szabadnak és elidegeníthetetlen jogokkal született ember, abbéli állapotának szavatolására társadalmi szerződést kötött. Ebből következik egyfelől, hogy a szuverén, az önmaga fölött uralkodó nép képviselőjeként létrehozta a népszuverenitás letéteményesét, a parlamentet, amelynek az a funkciója, hogy előre kiszámítható, tervezhető viszonyokban rögzítette a magatartási szabályokat, s garantálja a szabadság és a tulajdon szentségének érvényesülését.¹⁵³

A monarchia és a parlament kapcsolatában pedig a felelős kormányzás terhe a kormányra hárul. A centralisták, a doktrínerek ezért erős központi kormányhatalmat akarnak, s a fejedelmet megillető szuverenitás és a népszuverenitás között az egyensúlyi állapot fenntartására törekednek.

A Rousseau-féle társadalmi szerződésen és a népszuverenitáson nyugvó államelmélet mellett a másik a nemzetállam elmélete, amelyik az államot az ember társas lény mivoltából fakadóan történelmi adottságnak tekinti. Akármelyik államszemléletet vesszük is alapként, az államot jogi szervezetnek kell tekintenünk. Az állam a jog formái között, a jog által létesített közintézmények összehangzó működésében létezik. A nemzetállam iskolapéldáját pedig a magyar állam állítja elénk – hangsúlyozza Molnár Kálmán az *Államelméletek*

¹⁵³ A jogállam elemzésére lásd BRAND, Jürgen – HATTENHAUER, Hans: *Der Europäische Rechtsstaat. 200 Zeugnisse seiner Geschichte*. Heidelberg, 1994, C. F. Müller

lecsapódásai a tételes alkotmányjogban című tanulmányában.¹⁵⁴ „A Szent korona tanára felépített államszervezet szinte eszményi tökéletességben valósítja meg az állami életnek azt a formáját, amely a nemzeti akarat érvényesülésének a lehetőségét kellőképpen biztosítja. [...] Míg egyrészt a nemzeti önrendelkezés nagy elvét viszi bele az állam összes intézményébe, másrészt jogi fogalmának felépítésével gondoskodik arról, hogy a volonte générale érvényesülhessen. A nemzetállamban pedig [...] a népképviselőnek az a szerve, amely a közösség, a nemzet érdekében, s olyképpen van megszervezve, hogy a sokszor széthúzó, sokszor a közérdekkel ellentétes részérdekek fölé emelkedve, a nemzeti érdeket világosan és tisztán legyen képes felismerni, megállapítani és megvalósítani, s így közvetve tagjainak/polgárainak tágabb szemhatáron nézett valódi érdekeit is a leghatékonyabban szolgálni.”¹⁵⁵

A 19. század második felére a megváltozott érdekvizonyok felismerésével világossá vált tehát, hogy az új szemléletet követelő hatalompolitikai elvek befogadása korszerűsületté vált. Már az 1846-ban kiadott *Államlexikonban* Johann Gustav Droysen lényegre törő problémafelvetése utalt mindenre: „minden törekvés célja, hogy megalapozzuk a fejedelem és a nép között azt az elmozdíthatatlan jogviszonyt, amely mindenkinek kijelöli a saját területét.” Más megközelítésben a korai jogállam fogalom a politikai liberalizmus kívánságainak összegzése. Ezek a kívánalmak: az uralkodó alárendelése a pozitív jognak (a *princeps legibus solutus* „évszázados dilemmájának” lezárása), az állami tevékenység joghoz kötése, s végül, de nem utolsósorban a jogalkotás és végrehajtás formális lehetőségeit ne használják fel a polgárok alapvető jogaiba történő jogellenes beavatkozásokra. Ez egy olyan politikai szervezeti formát követelt, amely involválta a hatalommegosztást, a bírói függetlenséget, valamint az egyének egyenlőségét, a polgári szabadságot. Ezért a kialakuló új államban kompromisszum született a formális állam javára. „A jogállam jellegével egyáltalán csak a törvényes rend sérthetlensége adott, nem pedig a tartalma. Az állam lényege: pontosan határozza meg és megváltoztathatatlanul biztosítsa a jog által saját működésének pályáját, határait, valamint polgárainak szabad mozgásterét. Az erkölcsi eszméket államként, vagyis közvetlenül ne valósítsa meg messzebbmenően, mint az ahogy a joghoz tartozik” (Friedrich Julius Stahl). Világossá vált, hogy a biztos jogalapok, a jogvédelem, a bírák egyéni szabad mozgásterének megőrzése stabilizálóan, s mi több, gazdaságilag előnyösen ható tényezők. A politikum érdeklődése így egyfelől az elérendő eredményekre összpontosult, másrészt a formális jogvédelem

¹⁵⁴ MOLNÁR Kálmán: *Államelméletek lecsapódásai a tételes alkotmányjogban*. Budapest, 1932, Pallas (továbbiakban MOLNÁR 1932)

¹⁵⁵ MOLNÁR 1932. Lásd még MÁTHÉ Gábor: Polgári kori közigazgatásunk történeti jellemzői. In IMRE Vilmos – LAMM Vanda – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006, Aula, 262–267. p.

különösen a közigazgatási ügyek területén vált központi kérdéssé. Mindez Ogris professzor már hivatkozott szellemes megfogalmazásában: „A jogállam eszméje eltávolodott az államelmélettől, és vehemenciával átugrott a közigazgatási jogra és a közigazgatás-tudományra.”¹⁵⁶

A döntő kérdést ugyanis az jelentette, hogy a biztosított jogok mennyire állnak meg a tapasztalás iskolájában. Erre született a közigazgatás ellenőrzésének kényszere, amelyet 1895-ben a német Otto Mayer fogalmazott meg: „A jogállam a jól szervezett közigazgatási jog állama, s ez nem más, mint a közigazgatás igazságszolgáltatási formájúságát jelenti.” A közigazgatási bíróságok felállításával pedig konkrét formát öltött a polgárok jogvédelme az állam jogellenes intézkedéseivel szemben.¹⁵⁷

Az állam mint a törvényesség őre

A 19. század közepétől mindezért a különböző irányzatokat képviselő politikusok, jogászok törekvése arra irányult, hogy szilárd fundamentumot biztosítsanak a polgári jogviszonyoknak, hogy védelmezzék azokat a szélsőséges támadásokkal szemben. Ennek eredménye a magyar politikában is a jogállam kiépítésének koncepciója, azaz az „állam mint a törvényesség őre” konstrukció, amit a hatalmi ágak elkülönítésében véltek biztosítottak, s így a törvényhozás (legislativa) és a végrehajtás (executiva) viszonyát az adócenzusos választójogon nyugvó képviselő, a törvények primátusa, illetve a parlamentnek felelős kormányzati rendszer jellemezte.

A közigazgatás és az igazságszolgáltatás kettéválasztását pedig az 1869. évi IV. törvénycikk deklarálta, s e törvény mintegy zárófejezete lett az 1790. évi XII. törvénycikkben foglaltaknak: a közigazgatástól elkülönítendő bíráskodás kívánalmának.

A jogállam tehát egyfelől a *polgárok jogainak védelmét* volt hivatott biztosítani, másrészt a *jogrendszernek szánt döntő szerepet a hatalmi ágak szervezetrendszerének kialakításában*.¹⁵⁸

„E munka sem több, sem kevesebb, mint újra szervezni az államot. Mert Magyarországon mindenki érzi és tudja, hogy midőn a 48-ki törvényhozás e félig hűbéri államot az újabb kor elveire fekteté [...] akkor a régi Magyarország helyett egy a kor szellemében átalakult új Magyarországnak vetette meg alapját. De viszont azt is érezzük és tudjuk mindnyájan, hogy azon intézmények, melyek ezen átalakult állam életműködésére okvetlenül szükségesek,

¹⁵⁶ OGRIS 2010, 21–23. p.

¹⁵⁷ MÁTHÉ 2015b, 34. p.

¹⁵⁸ GNEIST, Rudolf: *A jogi állam*. Budapest, 1875, MTA

a legnagyobb részben hiányzanak; azon intézmények pedig, melyeket a múltból örököltünk, majdnem kivétel nélkül a hűbéri viszonyok korából veszik eredetüket, és ennél fogva nemcsak harmóniában nincsenek, de sőt sok tekintetben a legnagyobb dissonanciában állanak éppen azon elvekkel, melyeket a 48-ki törvényhozás inaugurált” – vázolta az új államépítés gigantikus feladatait az ebben a munkában később is szerepet játszó Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter, a kiegyezés utáni második, 1869 és 1872 közötti országgyűlési ciklus nyitó ülésén.¹⁵⁹

Az államhatalom „igazságos megosztása” politikai programjának megoldása azonban több nehézségbe ütközött. A problémát a kormányzat és a törvényhatóságok egymáshoz való kapcsolata, a hatáskörök elhatárolása jelentette, s ezenkívül rendezni kellett a megyék testületi és egyedi szervei kialakítására vonatkozó szabályokat. A centralista és a municipalista elvek konfrontációja viszont mutatta, hogy az alapvető kérdés a vármegyéknek az új kormányzati rendszerbe történő mikénti illeszkedése volt, azaz magukat a magyar alkotmányos szabadság védőbástyáinak valló megyéket hogyan lehet a parlamenti kormányzattal összhangba hozni.¹⁶⁰

A hatalmi ágak rendszere

Legislativa

Országgyűlés szervezete, törvényalkotás

A kiegyezési törvények – közöttük az 1867. évi X. tc. – az országgyűlésre vonatkozó 1848-as szabályozást átvéve, külön rendelkezést tartalmazott a törvényhozási tárgyak köréről. A költségvetés elfogadását, illetve a gazdálkodásról készült beszámolót (zárszámadást), az adók megajánlásával együtt kizárólagos hatáskörbe utalta. Ez a parlament egyoldalú, uralkodó általi felosztatását lehetetlenné tette, mivel a fenti tárgyakban a döntés hiánya exlex állapotot eredményezett, s gyakorlatilag a kormány bukását vonta maga után.

Az országgyűlés kétkamarás rendszerű volt. A képviselőház tagjai választás útján nyerték el megbízásaikat. A főrendiház feudális szervezetét örökölte; reformjára csupán 1885-ben került sor. Ekkor kaptak képviselést a bevett egyházak, a Curia, az Ítéltábla és a Közigazgatási Bíróság elnöke, továbbá itt nyílt lehetőség a tagok élethossziglani kinevezésére.

¹⁵⁹ *Képviselőházi napló*, 1869. XI. kötet, 24. p.

¹⁶⁰ NAGY 1991. 988–1002. p.

Az országgyűlési választójogot a népképviselési választásokról szóló törvény (1848. évi V. tc.) novellája szabályozta 1874-ben, a vagyoni cenzus adócenzusra történő alakításával, s így a választásra jogosultak köre jelentősen csökkent. A választások feletti bíraskodás hatáskörében a képviselőház, illetve annak választott bizottsága és 1899-től (taxatív felsorolással) a Curia osztozott.

A törvényalkotás mechanizmusában továbbra is megmaradt az uralkodó törvénykezdeményezési, szentesítési joga, ehhez járult még a kihirdetés kötelezettsége. Az első az országgyűlési ciklust megnyitó trónbeszéd testesítette meg. Ebben a megalkotandó törvények és indokai kerültek meghatározásra. A törvényjavaslatok előkészítése a minisztériumok, illetve az Igazságügyminisztérium *kodifikationális* osztályán történt. Az egyes javaslatok az uralkodó elé kerültek előszentesítésre, majd a minisztertanácsi vita, illetve a képviselőházi általános és részletes (szakaszonkénti) tanácskozás következett. A főrendiház hasonló módussal élt. Az egyeztetett javaslat a miniszterelnök felterjesztésével került az uralkodó elé szentesítésre, s az így aláírt törvény az országgyűlés két házában kihirdetésre; végül pedig (1881-től) az Országos Törvénytárban közzétételre. Törvényjavaslatot az egyes képviselők is beterjeszthettek.

A két ház viszonyában meghatározó jelentőségű a képviselőház volt, ugyanis a jogalkotásban a főrendiház véleménye nem kötötte. A monarchia bukása után az országgyűlés egy kamarára (nemzetgyűlés) zsugorodott, amely az 1926. évi XXII. törvénycikkkel újfent kétkamarásra változott, s az alkotmányos fejlődés folytonosságát biztosító felsőházzal már érdemibbé vált a törvényhozás. A felsőházban négy jogcímen: méltóság, hivatal, választás, kinevezés alapján lehettek tagok.

Törvénytőló rendeletek

A törvényhozó és a végrehajtó hatalom egyensúlyának klasszikus elve az, hogy a *kormány önálló jogalkotását* csak a törvény alapján kiadott ún. végrehajtó rendeletek képezik. Az elméletben, francia forradalmi koncepciónak nevezett megoldást a 19. században, a történeti felfogás egészítette ki. Ez elismerte az uralkodó és kormánya önálló jogalkotási hatáskörét, amit a törvénytőló rendeletek kategóriájával alapozott meg.¹⁶¹

Törvénytőló rendeleteknek tekintették azokat a szabályokat, amelyeket törvényi felhatalmazás alapján adtak ki, a törvény hézagainak kitöltése céljából hoztak, és végül a törvény helyett olyan tárgyban született rendeletek

¹⁶¹ KOVÁCS 1973, 333–391. p.

sorolandók ide, amelyeknek szabályozása szükséges lett volna, de törvényi úton még nem következett be.¹⁶²

A két utóbbi típus a kormány eredeti jogalkotó hatalmának elismerését jelentette. Az említett képlet teljes érvényesülésére azonban csak a századfordulót követően került sor. Az 1867 utáni fejlődésben fokozatosság figyelhető meg. Általános jelenség, hogy e kormányzati rendszerek mindegyike visszatér a hatalom megosztásának szervezeti elvéhez. A hatalmi ágak megosztása klasszikus elvének alkalmazását ugyanis racionális szükségszerűség diktálta. Az egyensúly biztosítása az uralomra került polgárság érdekeit szolgáló kormányzati rendszer kiépítéséig volt cél csupán. A *csoporthérdek*ek pártpolitikai érdeké történő koncentrálódásának törvényszerű következménye e viszonylagos egyensúly borulása, mégpedig a *végrehajtó hatalom javára*. Míg kezdetben a törvénypótló rendeletek érvényességének feltételeként megkívánták, hogy a kérdéses tárgyban a törvényhozás elé mielőbb javaslatot terjesszen a kormányzat, törvényi utánszabályozás céljából, addig a 1880-as évektől megváltozik a helyzet. A kormány eredeti jogalkotó hatalmának kritériumaként megfogalmazott sürgős szükség már nem szerepel a törvényesség kelléktárában. Sőt a háborús felhatalmazási törvény (1912. évi LXIII. tc.) pedig egyértelműen lehetővé tette e *rendeletalkotási jogot*.

Az országgyűlés ellenőrzési szerepköre

Az országgyűlésnek a kormány feletti ellenőrző funkciója kétirányú volt. Egyrészt felügyeletet gyakorolt a legfőbb végrehajtó szerv egész tevékenysége felett, másrészt a kormánynak biztosított anyagi eszközök felhasználásának módját kontrollálta.

Az országgyűlés vizsgálóbizottság kiküldésével, *helyszíni vizsgálatokkal*, valamint az *egy-egy igazgatási ágazatokról bekért jelentésekkel* gyakorolhatta ellenőrzési funkcióját. A szóbeli ellenőrzésre az *interpelláció* szolgált. A képviselőház tagjai a kormány hatáskörébe tartozó ügyekben felvilágosítást kérhettek, amire a miniszter azonnal vagy legfeljebb 30 napon belül köteles volt válaszolni. A *miniszter politikai felelősségét* ugyan a jogszabály konkrétan nem határozta meg, a tárcák vezetőinek mégis az országgyűlés többsége által helyesnek tartott politikai irányelveket kellett érvényre juttatniuk.

A kormány gazdasági ellenőrzésében a *legislativa* jelentős jogosítványt kapott. Mint említést nyert, a törvényhozás hatáskörébe tartozott az állami költségvetés meghatározása. A költségvetés megszavazásával a parlament

¹⁶² MOLNÁR Kálmán: *Kormányrendeletek. Tanulmány a magyar közjogról*. Eger, 1912, Érseki Liceumi Könyvnyomda

a kormány által előterjesztett kiadások szükségességének és mértékének elismerését honorálta. A zárszámadási joggal pedig a költségvetési előirányzatoknak a gazdálkodás eredményeivel történő értékelését végezte el. A teljesség kedvéért, a költségvetési joggal összefüggésben még két jogintézményt kívánunk megemlíteni. Az egyik (*appropriáció*) a költségvetési törvény meghatározott végrehajtását az azt benyújtó kormányra bízta (*bizalmi szavazat*). A másik az *indemnitás (felhatalmazás)*, amit a parlament törvényben fogalmazott meg, s lehetővé tette a kormánynak, hogy az *előző évi költségvetési törvény keretei között gazdálkodjon* mindaddig, amíg az új tárgyévi költségvetést nem készítette el. A felhatalmazás törvényi elismerésére 1897-ben került sor. Addig ugyanis – harminc éven keresztül – csupán két alkalommal kezdték a gazdasági évet megszavazott költségvetéssel.¹⁶³

A kormány pénzügyi, gazdasági tevékenységének ellenőrzését kezdetben a Pénzügyminisztériumban szervezett állami-főkönyvelési osztály látta el, majd 1870-ben életre hívták az Állami Számvevőszéket.¹⁶⁴ Az igazgatástól formailag elkülönített szerv elnökét, az országgyűlés által kijelölt három személy közül az államfő nevezte ki. A számszék feladata a közigazgatás valamennyi ágára kiterjedően az ellenőrzés, a nyilvántartások megszervezését foglalta magában. Gondoskodott az ún. állami főkönyv vezetéséről, melynek számlái az állami költségvetés szerkezetének feleltek meg. Vizsgálta továbbá a számadások megalapozottságát, a költségvetési törvényben előírtak megtartását. Működésének mérlegét megvonva, csupán formális feladatteljesítést nyugtázhatjuk. Alapvető problémát jelentett ugyanis az, hogy a Számvevőszék jelentéseit nem közvetlenül, hanem a kormány elnökén keresztül juttatta el a parlamenthez. Ezen az 1914. évi szabályozás sem változtatott érdemben, csak az elnevezés módosult Legfőbb Állami Számvevőszékre.

Executiva

A parlamentnek felelős minisztérium szervezetét a kiegyezési törvények alapozták meg. Az egyes igazgatási ágak élén a miniszterek állottak, akiket 1867 óta a *miniszterelnök előterjesztésére az uralkodó* nevezett ki. A minisztériumok száma folyamatosan változott: 1899-ben jelentősebb újjászervezésekre, illetve 1917-ben a *tárca nélküli miniszteri* intézmény bevezetésére került sor. A miniszterek együttesen alkották a Minisztertanácsot.

A kormányzati tevékenységben a *Miniszterelnökségnek* kitüntetett szerepe volt.

¹⁶³ KMETY Károly: *A magyar közigazgatási és pénzügyi jog kézikönyve*. Budapest, 1911, Grill

¹⁶⁴ RÉVÉSZ Tamás: *A központi állami ellenőrzés szervezetének kialakulása Magyarországon 1867 után*. Budapest, 1971, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogi történelmi Tanszék, (Jogtörténelmi Értekezések 1.) 20–37. p.

Miniszterelnökség

A miniszterelnökség feladata a *politikai* és a *gazdasági vezetés*, valamint a *minisztériumok koordinatív irányítása* volt. A hatáskörébe vont ügyeknek három csoportja különböztethető meg. Az elsőbe a kormány elnökére háruló állandó és járulékos feladatok, a másodikba a több tárcát érintő, periódusonként változó ún. kiemelt ügyek, végül a harmadik csoportba a hozzárendelt közel ötven hivatal speciális ügyei tartoztak.

A miniszterelnökség szervezete – 1867-től – fokozatosan alakult ki. Az első évtizedekben az ügycsoportok szerinti elkülönülés meg nem történt meg. Kezdetben a központi fordító osztály, majd 1879-től a sajtóosztály működött. A szervezeti rendezettség első variációja Bánffy Dezső miniszterelnökhöz kötődik.¹⁶⁵ A miniszterelnökség mindenkori szervezetének részét képezte továbbá a Számvevőség és a Segédhivatal.

A miniszterelnök állandó feladatai között az államfő (király, kormányzó) elhatározásaival, döntéseivel; az országgyűlés összehívásával, feloszlásával; a törvényjavaslatok előkészítésével; az interpellációkra adandó válaszokkal, a külügyekkel kapcsolatos intézkedések említendők.

A kormányzati munkával összefüggésben a *minisztertanácsi előterjesztések gondozása, a jegyzőkönyvek elkészítése* a tárcaközi értekezletek rendszeresítése, a *miniszterek személyi* ügyei, a kiténtetések, címadományozások, az állampolgársági ügyek, továbbá *az országos jellegű ünnepélyek, kongresszusok rendezése*, valamint az évenkénti kormányjelentés beterjesztése – nevesíthetők. Az állandó ügykörhöz sorolandók – értelemszerűen – a *miniszterelnökség belső szervezeti, személyi* (alkalmazás, kinevezés, előléptetés, fegyelmi, nyugdíj, segély, pótlék stb.) és gazdasági (fenntartás, fejlesztés, gépkocsi ügyek stb.) feladatai. A járulékos hatáskört különösen az egyes *minisztériumok fontosabb ügyeinek döntésére, illetve jóváhagyásra történt felterjesztései* alapozzák meg (pl. 1898-tól adó, csendőrségi, folyamszabályozási, egyházi, hadsereg szervezési, hitelpolitikai, külkereskedelmi, munkásmozgalmi, rendőrségi ügyek).

Elnöki kompetenciába vonták még az ún. *kiemelt ügyeket*. Ezek közül több állandósult (pl. nemzetiségi), míg időszakosan, vegyes természetűek (államrendészet, szociálpolitika, propaganda, gazdasági figyelőszolgálat, sőt mintegy fél évtizedig az erkölcsrendészeti „irányítás” stb.) is szerepeltek.

Végül a *miniszterelnökséghez közvetlenül kapcsolott intézmények felügyeletéből* következő (elvi, személyi, költségvetési) feladatok tették teljessé hatáskörét. Az alárendelt szervek (bizottságok) száma mindvégig változott. Közel ötven intézményt, bizottságot felügyelt és irányított. Közülük a *Fővárosi Közmunkák*

¹⁶⁵ MÁTHÉ Gábor: A miniszterelnökségi államtitkári intézmény. In ÁDÁM Antal – BENEDEK Ferenc – SZITA János (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok. Emlékkönyv Csizmadia Andor hetvenedik születésnapjára.* (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 95.) Pécs, 1980, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 259–271. p.

Tanácsa, a *Központi Statisztikai Hivatal*, az országgyűlés elé terjesztendő évi jelentés szerkesztésére alakult *Vegyes Bizottság*, létrejöttétől a vizsgált korszak végéig hozzá tartozott. *Felügyeleti tevékenysége* a többi között a *Legfőbb Állami Számvevőszékre*, a *Hatásköri Bíróságra*, a *Magyar Távirati Irodára*, a hírközlés szerveire is kiterjedt. Szerepe a kormánybiztosságok és tárcaközi bizottságok szervezésében, irányításában kiemelkedő volt (pl. a Közigazgatás Egyszerűsítését Előkészítő Kormánybizottság).

A miniszterelnökség vázolt feladatköréhez közelített szervezetben – a polgári korszak egészét tekintve – az elnöki, a nemzetiségi (kisebbségi) és a sajtóosztály funkcionált. Más egységek, hosszabb-rövidebb ideig a változó kormányok politikájának érdekeit szolgálva szerveződtek. Így például a közjogi osztály a Monarchia igényeként alakult; a tájékoztatási-propaganda ügyek kiemelését a háborús helyzet diktálta, a társadalom-szociálpolitikai osztályt pedig a gazdaságpolitikai aszimmetriák kiküszöbölése indokolta.

A miniszterelnökségen alkalmazott tisztviselők létszáma a 19. század végi reformok idején (1898) 38 fő volt. Ebből 16 fogalmazói, 8 fordítói, 2 számvevő-ségi és 12 segédhivatali beosztást nyert. A *fogalmazókat* az V–X., a *tudósítókat-fordítókat* a IX., a *számvevőségi tisztviselőket* a VIII–IX., a *segédhivatali beosztottakat* a X–XI. fizetési osztályba sorolták. A szolgálati évek szerinti megoszlás arányos képviseletet tükröz: 40 év felett két főt, 25–40 év között nyolc főt alkalmaztak, 15–24 év munkaviszonnyal 7 főt, 1–14 évi szolgálattal tizenkilenc főt rendelkezett. Ez utóbbi kategóriában két személy 10, illetve 13 évi folyamatos megyei szolgálatot teljesített. A két fizetés nélküli fogalmazó gyakornok mint „pályakezdő” között szerepel a később politikai államtitkárnak jelölt Klebelsberg Kuno.

A fogalmazói korból verbuválódott a későbbi *elnöki osztály*. Ez további differenciálódással a konstans ügycsoportoknak megfelelő egységet teremtette meg. A *sajtó*, a *fordítóosztály*, a *számvevőség* és a *segédhivatalok* a fenti létszámok függvényében különültek el.

Az államtitkári hatáskör alakulása

A kibontakozó hivatali szervezetben egyre bővülő hatáskörrel meghatározóvá vált a *miniszterelnökségi államtitkárság*.¹⁶⁶

Az intézmény polgári kori fejlődésének általános jellemzője a „*főnöki szerepkör*” megerősödése, a *tisztséget betöltő személy kormányváltásoktól való függetlenedése*, a minisztertanács jegyzői feladatainak ellátása. Az államtitkári

¹⁶⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) K 26 ME 317, 396, 613, 614, 3066, 12351, 17321, 18259/1898 – 412. cs.

tisztség folyamatossága dominált, de időnként kisebb megszakításokkal betöltését szüneteltették. Ilyenkor a miniszteri tanácsosi rangban levő elnöki osztályvezető államtitkári hatáskörrel intézkedhetett. Ezzel a formával először a dualizmus utolsó évtizedében találkozunk. *A politikai államtitkár elnevezés 1917-ben, a címzetes és az egyidejűleg két vagy több helyettes államtitkár működése 1919-ben ismert.* A két háború közötti időszakban a helyettes államtitkári tiszthez járult a minisztertanácsai jegyzői megbízás, de meghonosodott az ilyen címmel történő felruházás is.

Az 1895 és 1910 közötti periódusban uralmon lévő hat kormányt két államtitkár működése kísérte. Az időhatár (1910. január 1.) választóvonal, mivel az államtitkári állás átmenetileg nem került betöltésre.

Az államtitkári feladatok a miniszterelnökség külső és belső tevékenységi köréből deriválhatók. Az előbbit az uralkodóval, az országgyűléssel, a minisztertanáccsal, a miniszterek személyi ügyeivel, az informatív szolgálattal, a protekcionista sajtópolitika irányításával kapcsolatos ügyek testesítették meg.

Az uralkodó elé legfelsőbb jóváhagyásra terjesztendő témacsoport rendezetlensége, valamint az ellenjegyzés nélküli kéziratok hivatalos közzététele vezetett annak a 30 tételből álló feladatregiszternek az összeállításához, amelyet a kormány 1898-tól, következetesen kívánt érvényesíteni.

Az államtitkári feladatok súlyozott részét képviselték továbbá a miniszterek kitüntetésével, hivatali tevékenységével kapcsolatos személyi ügyek is.

A miniszternek a kormányfőhöz intézett megkereséseit érdemben az államtitkár „bírálta el”. Ez nem mindig párosult segítő szándékkal. Így például sajátos az a válasz, amely a vallás- és közoktatásügyi tárcától, a szervezeti-ügyviteli szabályzatához kért iránymutatásra született. Az alábbi idézet jól szemlélteti a miniszterelnökség belső szervezettségét, az uralkodó felfogást, s egyben magyarázat a lassú kibontakozásra. „A miniszterelnökség csekély hivatali létszáma, aránylag szűkebb ügyköre nem tették és nem teszik szükségessé szervezeti-ügykezelési szabályzat kiadását. Az itteni fordítóosztály számára 1878-ban ugyan adott ki ügykezelési szabályzat, s ez ma is érvényben van (1903!), de specialitásánál fogva a jelzett célra nem hasznosítható.”

A protekcionista sajtópolitika érvényesítésében azonban már rugalmasabb megoldást követett a kormányzat. A miniszterelnökségi sajtóosztály tevékenységét az államtitkár felügyelte. A kormánypolitika propagálásának támogatásában aktív szerepet vitt. A negyedévenkénti szubvenció kérdésében a főispánokkal közvetlen kapcsolatot tartott. Itt jegyezzük meg, hogy a miniszterelnökség a középszintű igazgatás vezetőjével, a belügyminisztert kiiktatva is tárgyalt. Így nem meglepő, hogy a törvényhatóságok évenkénti általános jelentéseiket egyenesen ide terjesztették be.

A publicitást nem igénylő protekcionizmus a sajtóosztály költségeiként, bővítve az informatív szolgálat, a külföldön élő magyar állampolgárok „gondozásával”,

a miniszterelnökségen előirányzott hitel címen szerepelt. Az indemnitásról szóló törvény alapján a segédhivatalhoz átutalt összegek felhasználásának, szétosztásának biztosítása az államtitkár irányításával történt. (1907-ben 20 000 koronát emésztett fel a sajtótámogatás, míg a külföldi szervezést 30 000 korona illette.)

Az informatív szolgálat átrendezésével a miniszterelnökség fordítóosztálya közel négy évtizedes működés után megszűnt. Teendőit a belügyminisztérium vette át, s a négy státusz (VIII. fizetési osztály) a jogutód költségvetésébe épült be. Az e tárgyú államtitkári intézkedés mégis megmaradt, mivel az elnökség részére készült lapszemle munkálatok igényelték a koordinációt.

A századfordulót követően a miniszterelnökség szervezetében két átfogó szabályozás jelent cezúrát. Az egyik az államtitkári intézmény időleges felfüggesztésével járó 1910. évi ügyrend, a másik pedig az 1924. évi strukturális rendezést magában foglaló „ügykör és munkabeosztás”. Az évszámok közötti periódus a köztörténeti kronológiát, a korszakhatárokat áttöri. A változó kormányformák a jelzett időszakban alapjaiban nem érintették a miniszterelnökségi szervezetet. Az új hatalomkoncentrációt megtestesítő állam, a Tanácsköztársaság fennállása idején a végrehajtó hatalom legfelsőbb szerve, a Forradalmi Kormányzótanács gyakorolta a miniszterelnökségi jogkört.

Az 1910 és 1924 közötti évekkel azonos számú kormányváltás (Bethlen-kormányig) egyben jelentős államtitkári „váltógazdálkodással” is párosult (12 fő). Ez a korszak teremtette meg a szervezeti módosításokhoz igazított hatáskörű államtitkári intézmény formai *gazdagságát*. A dokumentumok alapján államtitkár, államtitkár-helyettesek, politikai, címzetes, ilyen hatáskörrel megbízott, végül kvázi államtitkár címek különböztethetők meg. Ez a „bőség” a politikai viszonyok változásainak következménye. Periódusunk félidejéig a stabilitás jellemző, a felfüggesztés intermezzójától eltekintve, hat évig ugyanazon személy töltötte be a tisztséget. A „devalválódás” folyamata a monarchia utolsó éveiben kezdődött, és a Károlyi-korszakban kulminált. Ezt mutatják a hónapos, a *párhuzamos helyettesi, címzetes* kinevezések variációi.

Az 1910. évi ügyrend a *miniszterelnökség három osztálya (elnöki, közjogi, sajtó)* mellé a *nemzetiségi*, továbbá az *egyházi ügyek* intézésére új szervezeti egység felállítását rendelte el. Ez részben a meglévő osztályok feladatváltozását is jelentette, de lényegesebb újítása a szervezet felügyeletének szabályozása volt. Az egyes osztályok közötti hatásköri megosztás az alábbiak szerint alakult. Az *elnöki osztály (I) az uralkodóval, az országgyűléssel, a külügyekkel* (megosztva a II. osztállyal), *a minisztertanáccsal, a kitüntetésekkel és az egyes bizottságok irányításával kapcsolatos ügyekben* járt el. Az uralkodó kéziratainak, elhatározásainak nyilvántartásán felül a királyi várak fenntartására szánt alapokat, a budai vár építési ügyeit felügyelte. Az országgyűlés összehívása, berekesztése, elnapolása felozlatása iránt a legfelsőbb elhatározást, ugyanúgy a törvények szentesítését, kihirdetését eszközölte. Az osztályhoz tartoztak továbbá a

főrendház örökös jogú és élethossziglani tagjainak kinevezési felterjesztései, az interpellációkkal összefüggő ügyek. Külügyi téren, a kinevezési törvény alapján, a miniszterelnököt megillető hatáskör érvényesítésében, más államok konzuli képviselőitengedélyezésében közvetített. *A nemzetközi szerződések, az államhatár kérdései* az államközösségi együttműködéssel a II. (közjogi) osztályhoz tartoztak. Az elnöki osztály gondozta továbbá a kormány elnökének minisztertanácsai előterjesztéseit, az ülésjegyzőkönyvek vezetését. Gondoskodott a kormány határozatainak közléséről, felterjesztéseiről. Megkülönböztetett szerepét a miniszterek személyes ügyei, a kitüntetések erősítették meg. Feladatai között tartották számon az Állami Számvevőszéknek a kormányfő hatáskörébe utalt ügyintézését, a miniszterelnöki palota, könyvtár felügyeletét.

A II. osztályban a vázolt külügyi tevékenységen túl a *közigazgatási bizottságok félévi jelentéseit* tárgyalták meg, a közigazgatási bíróságról szóló törvény alapján a miniszterelnöki kompetenciába utalt ügyeket intézték, felügyelték a *Fővárosi Közmunkák Tanácsát*. Nyilvántartást vezettek a honosítási és elbocsátási ügyekről.

Az „*idegenbe*” szakadt magyar állampolgárok nemzeti gondozásából fakadó „*misszió*”, továbbá a miniszterelnökségi közbenjárást igénylő *egyházi jogi kérdések* az újonnan létesített III. osztályhoz kerültek. Elkülönítették viszont a görögkeleti szerb egyház ügyeinek intézését (a II. osztályhoz utalták).

Végül a *sajtóosztály (IV.) az uralkodó, a miniszterelnök részére* „*Stimmungsbild*”-eket készített, a fővárosi lapok részére *külföldi lapszemléket* állított össze, s egyben olyan ellenőrzést gyakorolt, amelyet a kormányzat szükségesnek ítélt.¹⁶⁷

A struktúra viszonylagos nyugalmi állapotát a háborús események kezdték ki. A miniszterelnökség hivatali állománya az „*első szervezés*” induló létszámát lassanként megduplázza. A hadbavonultak távozásával (1916-ban) az egyes részlegek, különösen az elnöki osztály munkája akadozott: itt a tíz főből négy hiányzott; a II. osztály: hat főből egy, a III. osztály: négyből ugyancsak egy személyt nélkülözött. A sajtócsoport (9 fő), a segédhivatal (20) nem vesztett munkaerőt, míg a 22 altisztból 6 tartósan távol maradni kényszerült.

A gazdasági helyzet, az ellátási problémák miatt egyre szaporodó kérvényáradaton gyors államtitkári intézkedésekkel igyekeztek úrrá lenni. Ennek érdekében az 1917-ben kinevezett politikai államtitkár (Klebensberg Kuno) magához vonta valamennyi tisztviselő, alkalmazott illetményrendezési, jutalmazási, segélyezési, továbbá szabadságolási stb. ügyének intézését. E kinevezéssel egyébként átmenetileg megszakadt a több kormányban szolgálatot teljesítő elődök sora (Tarkovich József, Márffy Albin, Jeszenszky Sándor). Megjegyzendő, hogy Klebensberg kinevezésével összefüggésben került a miniszterelnökségre (az államtitkár titkáraként) a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

¹⁶⁷ MNL OL K 26 ME 3590/1910-838. cs., 1573/1911-911. cs.

segédtitkára, Magyary Zoltán, a közigazgatás korszerűsítési munkálatainak későbbi kormánybiztosa. Közel két hónapi működés után azonban ugyanabból az okból, amiért kikérték, de már minisztériumi érdekből, mint nélkülözhetetlen rendelték vissza. A minisztériumi átrendelések a háború utolsó éveiben még inkább rendszeresedtek. A miniszterelnökségen bekövetkezett személyi változások pedig újabb előléptetések, kinevezések forrásává váltak. A második Tisza-kormány idejéből még éppen „tellett” az új miniszteri osztálytanácsosi kinevezésekre, köztük a Horthy-korszak kormányzati kulcsszereplőjének ismert, később államtitkári kinevezést nyert Bárczy Istvánra.

Minisztertanács

A minisztertanács tevékenysége kétirányú volt. Egyrészt megvitatta a *kormány politikai irányvonalát*, azokat a *kiemelt fontosságú ügyeket*, amelyek hatást gyakoroltak az állam működésére, vagy amelyek több szakminisztert érintettek, végül határozott az egyes szakminisztériumok közötti *hatásköri összeütközések* esetén. Másrészt mint testületi szerv, döntött a hatáskörébe utalt, vagy a szakminiszterek által elé vitt *egyedi ügyekben* (pl. főrendiházi kinevezések: kegyelmezési ügyek, állami tisztviselők kinevezése, nyugdíjazása: egyezmények, szerződések kötése: meghatározott értéket meghaladó építkezések engedélyezése).

A minisztertanács elé kerültek az országgyűléshez benyújtott előterjesztések: a törvényjavaslatok, az új hivatalok, állások szervezésének, a hitbizományok megerősítésének, az egyes vállalatalapításoknak az ügyei.

A minisztertanácson az államfő (uralkodó) távollétében a miniszterelnök elnökölt. Az üléseket általában hetenként – néha többször is – tartották. Kezdetben csak a tárcák vezetői vehettek részt a tanácskozásokon, később már a főhatóságok vezetőinek, továbbá tisztségviselőinek helyettesítő részvételét, majd a szakelőadók meghallgatását is megengedték. A minisztertanácsai gyakorlat szerint az első időkben az érintettek személyesen ismertették az ügyeket. Ezt felváltotta az előterjesztések írásbeli változatának előzetes megküldése, illetve a szakminiszterek írásos válaszája. Minden minisztertanácsai ülésről jegyzőkönyv készült a miniszterelnökségi államtitkár hitelesítő aláírásával.¹⁶⁸

¹⁶⁸ NAGY Ernő: *Magyarország közigazgatása. Államjog*. Budapest, 1907, Athenaeum

Az általános és a szakigazgatás

A közigazgatással szemben támasztott követelmények a megfelelő szervezetrendszer kialakítását szorgalmazták. A központi igazgatási szervek mellett, *az önkormányzatok és az állami szervek párhuzamos kiépítésére* került sor. A kormánynak alárendelt *hatékony területi igazgatási rendszerekben többfokozatúság* figyelhető meg. A magyar fejlődésben: a *megye-járás-község modell* honosodott meg. A területrendezési problémákat éppen a szakszerűség igénye miatt, a tárgyi szempontok szerinti elhatárolás kérdései váltották fel. A *közigazgatás összefogása (centralizáció)* és a *szakpartikularizmus elvének konkurálása* a központosítás térhódításához vezetett. A különböző igazgatási területekre szakosított szerveket többnyire az általános közigazgatási hivatalokba olvasztották be, vagy azoknak rendelték alá (decentralizáció), ezen túl egyes feladatokra *többfokozatú hivatali szervezetben működő osztályokat hoztak létre (dekoncentráció)*. Tehát az önkormányzati szervek, *mint általános hatáskörű közigazgatási szervek* elláthattak szakfeladatokat, de a kormányzat ezeket el is vonhatta, és a területre kihelyezett állami szakigazgatási (dekoncentrált) szervekre telepítette. Ebből a szervezési elvből következett az a helytelen felfogás, ami *megkettőzte a közigazgatást az önkormányzati és az állami igazgatási szervezet párhuzamba állításával*. Tulajdonképpen itt nincs másról szó, mint az egységes közigazgatásról, ami az említett szervezési elvek kombinációját tartalmazta.

Főbb szakigazgatási területek

A BELÜGYI IGAZGATÁS

A Belügyminisztérium hatáskörébe tartozott az általános igazgatás felügyelete. Az általános igazgatás középfokú szervei: a törvényhatóságok, alsófokú szervei pedig a községek voltak. Az elsőfokú közigazgatási hatósági jogkört a községek vonatkozásában *főszolgabírák, rendezett tanácsú városokban a polgármesterek, törvényhatósági jogú városokban a tanács által megbízott tisztviselők látták el*.

A *rendészeti (szak)igazgatás „államosítására”, az 1881-ben felállított fővárosi rendőrséggel* és az ugyanakkor szervezendő közbiztonsági szolgálattal, a csendőrséggel került sor. A fővárosi rendőrség közvetlenül a Belügyminisztérium alá tartozott. Feladatát képezte a személy- és vagyónbiztonság megóvása, a béke, közrend fenntartása, az ezek ellen vétők felkutatása, hatóságnak feljelentése, átadása stb. A csendőrség – a főváros és a törvényhatósági városok kül- és

belterületét kivéve – az országos közbiztonságért volt felelős. Az ország területén hat csendőrparancsnokság működött.

A két háború között – az 1921. évi XXXV. tc. alapján a közbiztonsági szolgálat: a csendőrségi, az államrendőrségi és a folyamőrségi intézmények egységes irányítására – országos rendőrfőkapitányi állást rendszeresített a kormány. A Belügyminisztérium megmaradt továbbra is a rendészet legfőbb szervének, ellátta továbbá az önkormányzati igazgatás felügyeletét, illetve a Népjóléti Minisztérium megszűnése után pedig a *szociális és közegészségügy irányításával* bővült a hatásköre.

A szociális állam programját részben a nem teljes körű *társadalombiztosítás megszervezése*, továbbá a *produktív szociálpolitika kialakítása* (ONCSA – Országos Nép és Családvédelmi Alap), a *közjóléti szövetkezetek létrehozása* fémjelezte, amelyet a Belügyminisztérium szerveként az *Országos Szociális Felügyelőség* irányított.

A *közegészségügy* és a *gyámügy* ugyancsak a belügyi igazgatás részét képezte.

A közegészségügyet (1876-ban) a preventív egészségügyi feladatokra és az egészségügyi szolgálatra tekintettel, törvény rendezte. A szolgálat alsó szerve a község, amely meghatározott, átengedett egészségügyi feladatokon túl, az egészségügyi személyzet (orvos, szülésznő) választásának jogát gyakorolta. Az *elsőfokú egészségügyi hatósági teendőket a szolgabíró végezte, szakközegének*, a járási orvosnak közreműködésével; másodfokon a tv. *hatóság első tisztviselője a tiszti főorvossal, harmadfokon pedig a belügyminiszter volt illetékes*. A három fokozatban véleményező szervként, egészségügyi bizottságok is működtek (a belügyminiszter mellett Országos Közegészségügyi Tanács).

A *gyámügyi feladatok* ellátásán a közigazgatási és bírói fórumok osztoztak mindaddig, amíg az 1877. évi XX. tc. a *gyámhatóságot végleg a közigazgatásra telepítette*. A gyámügyi igazgatást *első fokon a községek* is gyakorolták (községi jegyző, közgyám). Elsőfokú gyámhatóságként a törvényhatóságok, rendezett tanácsú városok árvaszékei jártak el. A *testületi szervként működő árvaszéknél a laikus ülnökök kivételével a tagoknak jogvégzetteknek kellett lenniök*. Községi szintről a törvényhatósághoz, innen a közigazgatási bizottsághoz lehetett fellebbezni. A középszinten indult ügyekben viszont már kétfokú fellebbvitelre nyílt csupán mód.

A PÉNZÜGYI IGAZGATÁS

A pénzügyi igazgatás háromfokozatú rendszerét a neoabszolutizmus idején alakították ki. A *pénzügyigazgatóságoknak* alárendelten mint pénzügyi közep-hatóságok *kerületi igazgatóságok*, illetve *alsó fokon adóhivatalok működtek*.

1867-től a fokozatos átszervezés eredményeként középszinten pénzügyi felügyelőségek, illetve *pénzügyigazgatóságok* felállítását eszközölték: a fogyasztási adókra, illetékekre, dohányjövedékekre kiterjedő hatáskörrel. Az egyenes adók igazgatása, 1889-től ment át a *pénzügyigazgatóságokra* (57), amikor is kimondták, hogy minden megyében a külön felállított *pénzügyigazgatóságok* a *középfokú pénzügyi szervek*.

A pénzügyi igazgatóság *alsófokú szerveként*, főleg az egyenes adók és illetékek kivetése, beszedése és beszolgáltatása feladatkörben az *adóhivatalok funkcionáltak*. Állami gyűjtőpénztárként is működtek, majd 1909-től jogot szereztek a köztartozásoknak végrehajtás útján való behajtására. Számuk folyton nőtt, a korszak végére 360 adóhivatalt tartottak nyilván.

A pénzügyi *karhatalmi és nyomozati cselekmények* ellátására további dekoncentrált szervként a pénzügyőrséget rendszeresítették, a területileg illetékes pénzügyigazgatóságnak alárendelten.

A pénzügyminisztérium felügyelete alá vont szervek sorát a *földadó-nyilvántartás állami szervezete* is gazdagította (1885. évi XXII. tc.)

A törvényhozás 1924-ben létesítette a *Magyar Nemzeti Bankot*, és ráruházta a bankjegyek kibocsátásának kizárólagos jogát. Az állam a lehetőség szerint a banknál biztosította pénzforgalmát, s a bankot volt köteles megbízni *az állam számlájára történő arany- és devizaműveletek végrehajtásával*. A hitelügyi kérdések szakszerve pedig az 1931-ben felállított *Országos Hitelügyi Tanács* volt. 1924 óta az összes állami, valamint a *vármegyei készpénzbevételek és -kiadások kezelését (a gyámpénztárakét is) a posta-takarékpénztár látta el*.

OKTATÁSÜGYI IGAZGATÁS

Az oktatásügy kiemelkedő jelentőségére már az abszolutizmus idején is felügyeltek, és az állami befolyás kiterjesztését szorgalmazták. Az általános tankötelezettséget és a *népoktatás ingyenességét* deklaráló későbbi törvények (1868, 1908) iskolakényszert állapítottak meg, s ezt *büntető szankciók* kilátásba helyezésével is megerősítették. Szabályozták az *iskolafenntartási jogot*, amit a *községek, hitfelekezetek, társulatok* és az állam gyakorolt. *Elsőfokú hatóság* az állami iskoláknál a főispán által jóváhagyott *gondnokság*, a *községeknél* és a *hitfelekezeti iskoláknál az iskolaszék volt*. *Közbenső hatóságként a közigazgatási bizottság, a tanfelügyelő, illetve a tankerületi főigazgató szerepelt*. Az 1883. évi törvényhozás az országot 12 tankerületre osztotta (1918-ban 13 tankerület). A kerület élén álló tankerületi főigazgatót a vallás- és a közoktatásügyi miniszter felterjesztésére az uralkodó nevezte ki. Mint másodfokú szerv irányította és ellenőrizte a kerülethez tartozó állami középiskolákat. Az autonóm felekezeti iskolákban pedig az állami főfelügyeletet látta el. *A tanfelügyelők hatásköre a tankerületre*

terjedt ki (1876. évi XXVIII. tc.). A tankerületben levő alsó és felső népoktatási (polgári, kereskedelmi, tanítóképző) intézmények szakszerűségét felügyelte, továbbá meghatározott rendelkezési jogot gyakorolt a miniszter vonatkozó utasításainak előírásai szerint.

A két világháború között az 1927. évi XIII. tc. alapján a külföldi magyar intézetek (*Collegium Hungaricumok*) kiépítésére nagy gondot fordítottak, hogy magyar tudósok, művészek és szakemberek magasabb képzése előmozdíttassék. Ezekben az intézetekben a külföldi tanulmányok megkönnyítésére ösztöndíjasokat helyeztek el. Intézetek létrehozására Bécsben, Berlinben, Rómában és Zürichben szereztek ingatlanokat. A törvényhozás az ösztöndíjak odaítélésére Ösztöndíj Tanács felállítását is elrendelte.

Új egyetem lett az 1920-ban felállított Közgazdaságtudományi Kar, majd 1934-ben a Műegyetemmel egyesítve a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Szegeden kapott elhelyezést az egykori kolozsvári, Pécsen pedig az egykori pozsonyi egyetem. A pécsi tudományegyetem (evangélikus) Teológiai Kara Sopronba került.

A *tanügyi közigazgatást* az 1934. évi XI. tc. szervezte újjá. A középiskolai igazgatás változatlanul a *tankerületi főigazgatók hatósága* és felügyelete alatt folyt, de a *tankerületek beosztása változott*. Az alsóbb iskolák felügyelete a tanfelügyelők hatósága alatt maradt, akik, valamint az alsóbb iskolák is alá voltak rendelve a tankerületi főigazgatónak.

GAZDASÁGI IGAZGATÁS

A gazdaság egészét érintő központi igazgatási szervezetrendszerben – a 19. század végén – jelentősebb változásokat hajtottak végre. A *közmunka és a közlekedésügyi minisztériumot kereskedelmi minisztériummá, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumot pedig földművelésügyi minisztériummá szervezték át* (1889. évi XVIII. tc.). Így az előző hatáskörébe tartoztak: a vasutak, a hajózás, a közutak, a magaspépítészet, a kereskedelem, a szabadalomügyek, a posta és a postatakarék, a statisztika, míg a földművelésügyhöz az összes gazdasági ügyek, az állami erdők és erdőfelügyelet, a bányaiügyek, a ló- és állattenyésztés, a gazdasági szakoktatás, a vízjog, a vízszabályozások stb.

A kereskedelmi-ipari igazgatás a szakmai testületi önkormányzatok útján valósult meg. Ezt a célt szolgálták az ipartörvényekkel létesített *ipartársulatok és ipartestületek*. Az *ipartestületek szakmai érdekközösségek*. Felügyeleti szervük a rendőrkapitányság (tanács), illetve a szolgabíró. Másodfokú iparhatóságok: a törvényhatóságok, végül harmadfokon a miniszter.

A kereskedelem és az ipar érdekeinek képviselőit alapított *kamarák* közvetlenül a kereskedelmi miniszter felügyelete alatt állottak. Az iparfelügyelet (1893-tól) a munkásvédelem ellenőrzésére hivatott intézményként jött létre.

A földművelésügyi igazgatás sajátosságát az a körülmény is példázza, hogy a minisztérium a szakfeladatok irányítását *országos gazdasági érdekképviseleti szervek* keresztül végezte. Az igazgatást a törvényhatóságok látták el. A tárca körébe tartozó anyagi jogi szabályok megalkotása (növényvédelem, erdőtörvény, vízjogi törvény, ármentesítő, vízszabályozási társulatok stb.) jelentős változást eredményezett a szakfeladatok vitelében. A középfokú igazgatásban az általános igazgatási jogkörtől való leválasztás: *a dekoncentrált szervek*, így elsőként, az állattenyésztési kerületi felügyelőségek felállításával (1896) indult meg. Az állategészségügyi rendszert állami feladattá válásával pedig a folyamat tovább terjedt.

E szakigazgatási terület keretében történtek a legelőremutatóbb egyszerűsítési törekvések – figyelemmel a szakszerűségi és hatékonysági követelményekre. Korszerű újítást jelentett az erdészeti igazgatás átszervezése. Az ezt végrehajtó 1935. évi IV. tc. mind magánjogi, mind igazgatási szempontból korszerű alkotás volt. Biztosította – a magángazdaságokban – is az erdőállomány védelmét az erdőknek üzemterv szerinti kezelését és a szakértő személyzet alkalmazására vonatkozó rendelkezések végrehajtását. A törvény végrehajtására született rendelet 6 erdőigazgatóságot és 22 erdőfelügyelőséget szervezett. Alsó fokon erdőfelügyelőségek, középfokon erdőigazgatóságok alakultak, felsőfokon a miniszter járt el. A kincstári erdőket az erdőigazgatóságok alá rendelt erdőhivatalok (26) kezelték. A miniszter véleményező szerve erdészeti ügyekben az Országos Erdőgazdasági Tanács volt.

A 20. század harmadik évtizedében további minőségi változást az iparügyi minisztérium szervezése jelentette.

A kereskedelmi minisztérium ügykörét (1935-ben) ugyanis kettéosztották ipari, valamint kereskedelmi és közlekedésügyi ügyekre. Az *iparügyi minisztériumhoz* tartozó szervek között említendő a *Lakásépítési Állandó Bizottság* (LÁB). Eredetileg a népjóléti minisztériumhoz tartozott, csak ennek megszűnte után került át a kereskedelmi minisztériumhoz, majd az iparügyhöz. A családi házépítések előmozdítására alakult, s azért létesült, hogy a lakásépítéseknek államsegéllyel történő előmozdítását, a nyújtható építési hiteleket elbírálja és engedélyezze. Az iparügyi minisztérium ügykörébe került még a hatósági munkaközvetítés, amelyet Budapesten az *Állami*, másutt *Hatósági Munkaközvetítő Hivatalok* láttak el, amelyek felett a közvetlen felügyeletet a *budapesti Állami Munkaközvetítő Hivatal* gyakorolta. A munkavédelemre az iparfelügyelőik ügyeltek, mely szervezetet már 1893-ban törvény létesített. A *bányahatósági jogkör* is az *iparügyi minisztérium* ügykörébe tartozott. A bányászati közigazgatást I. fokon a *bányakapitányságok* (budapesti, miskolci, pécsi és salgótarjáni),

II. fokon az iparügyi miniszter látta el. Az iparügyi minisztérium végezte a mérnöki kamara, valamint az ipartestületek felügyeletét is.

A *kereskedelemügyi és közlekedési minisztérium* ügykörében maradt a külkereskedelem, az idegenforgalom, a közlekedésügy (beleértve az útügyet, közlekedési vállalatokat) és a posta. Ezek közül a külkereskedelemben jelentős szerepe volt a *m. kir. tengerészeti hivatalnak* (1921. évi L. tc.), amely a magyar tengeri kereskedelmi hajók lajstromozását látta el. Újonnan felállított szerv volt az idegenforgalom egységes megszervezésére, felügyeletére, valamint az idegenforgalom fejlesztésével foglalkozó szervezetek és alakulatok együttműködésének biztosítására az 1928-ban létrejött *Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács*, illetve ennek Intéző Bizottsága. A közutak építését, kezelését és fenntartását pedig az *államépítészeti hivatalok* végezték a közúti kerületi felügyelők felügyelete alatt (1890. évi I. tc.). A *kereskedelmi és iparkamarák* is a kereskedelemügyi miniszter felügyelete alá tartoztak.

A nemzeti szakigazgatás szervezetének áttekintéséhez feltétlenül hozzátartozik – akárcsak utalásszerűen is – a közös miniszterek tanácsának helyzetmegítélése.

A két törvényhozás – a monarchia valamennyi országát érintő közös, illetve közös érdekű ügyekből – két jogi alapot statuált a kiegyezésre. Ebből a többi között sajátos következtetésre jutott Brauner professzor – a már hivatkozott klasszifikációval –, aki az így létrejött „államegyüttest” négy elméleti típusba sorolta be. Ezek a decentralizált egységes állam, a szövetségi állam, a reálunió és az államszövetség. Álláspontjával azonosulva, a reálunióért ugyanis a magyar teokratikusok szálltak síkra. Hiszen a közös ügyekre rendelt közös szervek nem az egyes államok fölé rendelt szövetségi állam szervei, hanem az egyes államoké, s az uralkodó, az osztrák császár és a magyar király pozícióját egy személyben egyesíti, és mellette vannak mindkét állam közös miniszterei, akik pedig az osztrák és a magyar miniszterek pozícióját egyesítik. A delegációk pedig olyan parlamenti bizottságok (60-60 fővel), amelyek egyezményes törvény-előkészítésre hivatottak csupán. A teljesség igényével említendő végül, hogy a közös ügyek mellett mindkét kiegyezési törvény közös érdekű ügyeket is taxált (kereskedelmi, vám-, bank, függő államadósság stb.), a két szerződő fél érdekeinek találkozása okán célszerűnek vélte ezeket a monarchia államaiban azonos elvek alapján rendezni.¹⁶⁹

A dualizmus tehát olyan sajátos jogi konstrukció, amely a két állam mind-egyikének független akarátán és nem korlátozásán nyugszik. A közös ügyekre vonatkozó struktúra kiépítése az abszolutisztikus rendi állam elméletéből is következett. A kül- és hadügy ugyanis előjoga és nem „parlamentarizált” hatásköre volt az uralkodónak, amelyeket az országgyűlésekkel együttműködve

¹⁶⁹ Vö. BALOGH 2007, 2–7. p.

gyakorolt. Az együttműködés azonban a törvényhozásban volt erősebb, kevésbé akkor, amikor a vonatkozó tevékenység az igazgatás keretén belül maradt. Noha az uralkodó törekvése mindvégig arra irányult, hogy a közös miniszterek tanácsa dikasztériális formává alakuljon, ez a törekvés hiábavalónak bizonyult, a közös minisztertanács csupán tanácskozó testületként működött.¹⁷⁰

A többfokozatú területi igazgatás: megye-járás-község

A KÖZÉPSZINTŰ ÉS A HELYI IGAZGATÁS

A területi igazgatás többfokozatúsága, a középszintű igazgatás területének és szervezetének, továbbá a város és község viszonyának meghatározása a polgári állam kiépítésében döntő kérdésként szerepelt.¹⁷¹

A liberális reformok képviselői a megye szerepének megítélésében egyértelmű álláspontot képviseltek. A „megye [...] helyhatósági szerkezet, és nem más; és mint minden helyhatósági szerkezet csak annyiban, és addig erős és biztos, a meddig saját körében marad, a meddig tisztán az önkormányzat elvét valósítja” meg – fogalmazta meg Eötvös József 1869-ben.¹⁷²

Deák szerint „a megyék nem koordinált testületek a státushatalom irányában, hanem olyan testületek, amelyek az összes kormányzati rendszernek alkatrészét képezik, melyeknek az állam a kormányzat czélszerűsége tekintetében is autonómiát adott. [...] A megyék nem föderatív részei az összes államnak, s nem bírhatnak az államtól elkülönzött, vagy azzal éppen ellenkező jogokkal.”¹⁷³

Az önkormányzat elvének megvalósítását az 1870–1871. és az 1886. évi törvényhatósági törvények fejezték ki. A jogalkotás állomásai az önkormányzatok fokozatos visszaszorítását reprezentálják. Míg a harmadik szakaszt az 1891. évi XXXIII. tc. fémjelzi, ami az autonómia nyílt felszámolását, az államossítást tartalmazza. A rövid, két szakaszból álló törvény szerint a vármegyékben a közigazgatás állami feladat, amit a kinevezett állami tisztviselők hajtanak végre. A nevezetes törvényt (*Lex Szaparyana*) a koalíciós kormánynak hatályon kívül kellett helyeznie (1907).¹⁷⁴

¹⁷⁰ SOMOGYI ÉVA: *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában*. Budapest, 1996, História–MTA Történettudományi Intézete, 83. p. Lásd még KOMJÁTHY MIKLÓS: *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914–1918)* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 10.) Budapest, 1966, Akadémiai Kiadó, 1–137. p.

¹⁷¹ EREKY ISTVÁN: *A magyar helyhatósági önkormányzat I–II*. Budapest, 1908, Grill

¹⁷² *Képviselőházi napló*, 1869. II. kötet. 91. p.

¹⁷³ VÁCZY JÁNOS (szerk.): *Gondolatok 1833–1873. Deák Ferencz emlékezete I*. Budapest, 1889, Ráth Mór, 448. p.

¹⁷⁴ BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS (szerk.): *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzatok múltjáról*. Budapest, 1971, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Az államosítási tendenciák mellett a másik szembetűnő sajátosság, hogy *a város jogi fogalmát számúzték*, s csupán a községet ismerték el a törvényhozásban. Mint ismeretes, az 1848-as forradalmi átalakulás időszakában született tétel: a szabad állam alapja a szabad község – új helyzetet teremtett. Míg a feudális korszak ismerte a városokat, mezővárosokat, s ezek különböző válfajait, addig periódusunkra egy új fogalmat, mint egyedülit és kizárólagost; *a község jogi fogalmát hirdették* meg. Az egyetlen különbség a községek között csupán fokozati volt, mégpedig a kisebb községek és a magasabb kommunális kötelek között egy járási (vagy tartományi) szinten. *A község új jogi fogalma így a város feudális felfogásának polgári liberális antitézisét testesítette meg.* A város jogi fogalma azonban mégsem tűnt el teljesen a jogi szabályozásból. A törvényhatósági jogú város a megyei szerkezettel egyeztetésre került.

A 19. század 80-as éveitől a közigazgatást a specializált szakfeladatok differenciálódása jellemezte. A feladatok és módszerek a községi törvények elveit kikezdték. Az újonnan kiadott építésügyi, közegészségügyi stb. előírásokban már más mércével mérték az egyes települések közigazgatási feladatainak ellátását. Ha egy városi település az újonnan keletkezett igazgatási feladatok tárgyának bizonyult, a városnak önálló jogi fogalomként kellett megjelennie, bár inkább urbanisztikai, mint jogi értelemben. A különböző ösztönzések közül, amelyek a város új felfogását életre hívták, egy új tudományág: az urbanisztika volt kiemelkedő. Az urbanisztika a városok felépítésének technikai problémáit igyekezett a szociológiai és szociálpolitikai kérdések széles körében felkutatni. Noha az urbanisztikai álláspontok tükröződtek az egyes közigazgatási törvényekben, megteremtve a város új jogi felfogásának előfeltételeit, mégis az urbanisztikai elmélet és a gyakorlati törvényhozás között továbbra is megmaradt a hagyományos jogi konstrukció.

A TÖRVÉNYHATÓSÁGOK

Az 1870., 1886. évi törvények a *középszintű igazgatás szerveként a törvényhatóságot: a vármegyét és a törvényhatósági jogú (thj) várost jelölték* ki. *A közigazgatás alsó fokán a községi törvények értelmében, a fokozatonként elkülönülő községek* helyezkedtek el.

A VÁRMEGYÉK

A megyei önkormányzat, az első szabályozásnál mind a szabályrendelet – alkotás, mind a jogalkalmazás terén alig korlátozott, mivel a kormány beavatkozásának csupán az érdekeltek fellebbezése esetén volt helye, jóváhagyását pedig,

eltekintve a hivatalsszervezéstől, csak a pénzügyi tárgyat érintő határozatok igényelték.

A törvényhatóságok *belső szervezete* lényegében a cenzusos országgyűlési választójogon és a virilizmuson felépült törvényhatósági képviselőtestületből, s kezdetben a választott, szakképzettség elsajátítására nem kötelezett tisztviselőkből állott.

Az 1886. évi XXI. tc. alapvető változtatásokat eszközölt, amit az is kifejez, hogy az előző szabályozást részben beépítve az új szövegbe, azt teljes egészében hatályon kívül helyezte. *A megye hatáskörét: belügyeinek önálló intézésére az állami közigazgatás közvetítésére, s a politikai ügykörre szorította.*

A megye testületi szervét a *törvényhatósági bizottságot* továbbra is a választott és a virilista tagok fele-fele arányban alkották. A választójogi novella nyomán viszont a feltételeket súlyosbították. A *nyers virilizmus* intézménye, a legtöbb adót fizetők kijelölt összességét jelentette. A közgyűlés kompetenciájába a vármegyei költségvetés megvitatását, a tisztségviselők megválasztását, a szabályrendelet-alkotást vonták. A törvényhatóságok élén a kormány megbízottjaként működő, az uralkodó által kinevezett főispán igen kiterjedt jogkört kapott. Ugyanis, ha a főispán valamely közgyűlési határozatot törvénybe vagy miniszteri rendeletbe ütközőnek, avagy az állam érdekeire sérelmesnek vélt, úgy annak felülvizsgálat végett történő felterjesztését elrendelhetette. Az ilyen határozat csak a miniszteri jóváhagyás után volt végrehajtható. Főispáni mérlegeléstől függhetett továbbá a törvényhatóság első tisztviselőjének, az alispánnak az intézkedése is. Amennyiben ez vitatható volt, úgy a főispán a kivételes jogkör alapján elrendelte a másirányú végrehajtást, az esetleg ellenszegülő tisztviselőket pedig felfüggesztette. Az ilyen törvénytelen rendeletek, eljárások ellen kaptak panaszjogot (garanciális panasz) a törvényhatóságok.

Az *adminisztratív gyámkodás* kiterjesztését a szabályrendeletek bemutatási záradékkal történő ellátatása, valójában jóváhagyási kötelezettsége, sőt a saját hatáskörben hozott szabályrendeletek ideiglenes jellegű pótlása, a kormányzat félreérthetetlen szándékát példázta. Ez a beavatkozás a községi önkormányzat felé is kiterjedt. Míg az 1871. évi községi törvény szerint a megye a község belügyeibe (fellebbezésen kívül) csak olyan esetekben avatkozhatott, ha azt a község képviselő-testülete igényelte.

Az új rendezés ezt akkor is megengedte, ha a közbiztonság és a közigazgatás érdekei megkívánták, vagyis bármikor. Az „adminisztratív tutela” újabb példáját szolgálta az az intézkedés, amely a községekben a bíró, a jegyző, az orvos kijelölésének jogát kivette a képviselő-testület kezéből, és azt a főszolgabíróra mint a tisztújító szék elnökére ruházta. S végül az új törvény a községi előljárást az állami hatóságokkal is közvetlen alárendeltségi viszonyba helyezte. A megelőző tc.-ben az előljárást csak a képviselő-testület határozatait és a törvényhatóság rendeleteit volt köteles végrehajtani. A módosítás viszont kiterjeszkedett

mindazokra a teendőkre, amelyeket a törvények és felsőbb hatósági rendeletek a községekre ruháztak.

A törvényhatóság *első tisztviselője az alispán* volt, aki a vármegyei közigazgatást vezette, minden ügyben eljárta, amit nem utaltak más szerv hatáskörébe. A *belső tisztviselőkhöz* sorolandók továbbá: a főjegyző, a *tiszti főügyész*, az árvaszéki elnök és az állami szakigazgatás *beosztott tisztviselői*. A megye *külső tisztviselői*: a *főszolgabírók*, *szolgabírók*, a *járásban* teljesítenek szolgálatot. A *járás nem testületi* szerv. A főszolgabíró a községek felügyeletét, irányítását látja el, hatósági jogkörben pedig elsőfokú fórum.

A vármegyében működő másik jelentős testületi szerv az 1876-ban életre hívott *közigazgatási bizottság*. Alapvető funkciója a koordináció biztosítása az önkormányzati igazgatás és a kihelyezett állami szakigazgatási (dekoncentrált) szervek között. E fórum elnöki tisztét is a főispán látta el. A bizottság az önkormányzati közigazgatás tisztviselőit, az állami szakigazgatás vezető tisztviselőit (adófelügyelő, tanfelügyelő, államépítészeti hivatalfőnök stb.) és a törvényhatósági közgyűlés által választott, delegált tagokat fogta össze. *Felügyeleti, fegyelmi és közigazgatási fellebbviteli jogkört gyakorolt*.

Az elsőt a koordinációval valósította meg. Havonként ülésezett, a közigazgatási ágak vezetői itt mutatták be jelentéseiket. Fegyelmi hatóságként első fokon saját tagjait érintően, míg a tisztviselők, alkalmazottaknál másodfokú hatóságként szerepelt. A fellebbvitelt – törvények alapján – plénumon és albizottságokban végezte (pl. közegészségügy, gyámügy, adóügy, iparügy stb.).

A VÁROSOK

Vázoltuk, hogy a városokat csupán törvényhatósági keretben és községi fokozatban ismerték el a törvények. A törvényhatósági jogú város első és másodfokon látta el a közigazgatás intézését. Szerepköre a megyével rokon volt. Testületi szerve a városi tanács, első tisztviselője a *polgármester*. Vezető tisztviselői: a polgármester-helyettesek, főjegyző, tanácsnokok, árvaszéki elnök, tiszti ügyész.

A városi igazgatásra jellemző az ügyosztályrendszer: azaz a tisztviselőknak az egy-egy közigazgatási ágazatot vagy szakjellegű funkciót vezető tisztviselő köré, ügyosztályban történt csoportosítása. Általános: a pénzügyi, katonai, oktatási, mérnöki, egészségügyi stb. ügyosztály.

A városoknak, szemben a megyével, jelentős *magánvagyonuk* is volt. Ehhez járult még, hogy a városok a közvetett államadókra is vethettek ki pótdát, továbbá a város területén illetékeket, helypénzeket, vámokat szedhetett, s végül az állam által igénybe nem vett új adókat hozhatott be.

A városok erőteljesebb fejlődésével azonban az egyre növekvő közigazgatási költségeik mellett, a saját szükségleteikre, különösen a csatornázási, útépitési, vízvezetéki, világítási beruházásokra felvett kölcsönök kamata költségvetésüket megterhelte. Adóztatási jogukat pedig az egyre súlyosbodó állami adórendszer veszélyeztette. Ezekre tekintettel a városok kezdeményezték állami segítyezésüket, amit a kormányzat a városok fejlesztéséről szóló törvényben (1912) akceptált. A törvény jogot adott arra is, hogy a városi üzemek igénybevételéért a város használati díjakat és járulékokat szedhetett.

A KÖZSÉGEK

A községek jogállásuk szerint *három kategóriába* voltak sorolhatók.¹⁷⁵ Az elsőfokú bírói joghatósággal felruházott mezővárosok utódai a *rendezett tanácsú városok* közvetlenül a megye alá tartoztak. A törvényhozás a külön községi jegyzőt tartó, de rendezett tanáccsal nem bíró mezővárosokat, falvakat *nagyközségekké*; a közös jegyzőt tartó helységeket *pedig kisközséggé* minősítette. A kis- és nagyközségek a járási szervezet részét képezték, a megyével a főszolgabíró útján volt kapcsolatuk. *Minden területnek valamelyik községhez kellett tartoznia.* A községhez tartozást a személyi kötelék is kifejezte. Ezt a célt szolgálta a *községi illetőség* intézménye.

A község a törvény korlátai között önállóan intézte belügyeit, s végrehajtotta a törvénynek, a kormánynak és a törvényhatóságoknak az állami és az önkormányzati igazgatásra vonatkozó rendelkezéseit. Hatásköre kiterjedt a községi utakra, iskolákra, a mezei és tűzrendészetre, a szegényügyre.

A *községi képviselő-testület* (rendezett tanácsú városnál, városi tanács) végrehajtó szerve a *községi elöljáróság* volt. Az elöljáróság az egyedi tisztviselők (bíró, jegyző, esküdtek, közgyám, orvos) gyűjtőfogalma, külön hatáskörrel nem bíró szerv. A képviselő-testületnek megközelítően az a funkciója, ami a törvényhatósági bizottságnak a törvényhatóságokban. A rendezett tanácsú városok a törvényhatósági jogú városok szervezetével voltak párhuzamba állíthatók; elsőfokú igazgatási, gazdálkodási jogkört kaptak. A városok fejlesztéséről szóló törvény (1912) alapján minden község, s rendezett tanácsú város segítyezésben részesülhetett, ha felvette a magasabb fokozatú szervezetet és feladatkört. Az újabb részlettörvények az államigazgatási teendők legnagyobb részét az adóbeszedéstől az állategészségügyig, végső soron, a község

¹⁷⁵ ALSÓ László: *A község-szervezés alapelvei. A községek szervezési beosztásának racionális rendezése.* Budapest, 1935, Magyar Közigazgatási Intézet; KONCZ János: *Önkormányzat és közigazgatás.* Budapest, 1937, MTI

kötelezettségévé tették, aminek következtében teendői nagymértékben megsaporodtak, de tulajdonképpen csak egy képzett tisztviselője volt, a jegyző, illetve körjegyző.

FŐVÁROSI KÖZMUNKÁK TANÁCSA

A törvényhatósági törvények az ország fővárosát nem érintették. A „három város” egyesítését megelőzően azonban a törvényhozás egy speciális szerv felállításáról rendelkezett.

A *Fővárosi Közmunkák Tanácsának* általános feladatát az 1870. évi X. tc.

- az egész fővárosra vagy egyes városrészekre kiterjedő szabályozások előkészítésében, a szükséges mérnöki felvételek elrendezésében s ellenőrzésében, a tervekre vonatkozó pályázati programok kidolgozásában,
- a nagyobb rendezési munkálatok végrehajtásának irányításában,
- az úthálózat meghatározásában, valamint
- az építésügyi javaslatok kidolgozásában jelölte meg.

Az elnök, alelnök vezetésével működő 18 tagú testületbe 9 főt a kormány nevezett ki, 9-et pedig Pest és Buda szabad kir. városok közgyűlése delegált.

A Tanács, a főváros ipari kereskedelmi és közlekedési centrummá válását előmozdítandó a szükséges beruházásokra sorsolási kölcsönt vett igénybe. A kölcsönből létesített vállalatok fenntartására, a jövőbeni fejlesztésekre, végül saját kiadásainak fedezésére, a kisajátításból származó összegekből fővárosi pénzalapot létesített. Részben ennek az alapnak a segítségével épült ki a dunai rakpart, a Nagykörút, a mai Andrássy út, s ez tette lehetővé a Margit-sziget fővárosi tulajdonba vételét.

A Közmunkák Tanácsa – a fentiekén túl – másodfokon építésügyi hatóságként is eljár. A Duna-parti városok középítési bizottságának tervei csak a Tanács jóváhagyásával voltak végrehajthatók. Véleménykülönbség esetén, a vitás kérdésekben a Belügyminisztérium döntése volt az irányadó.

A fővárosi törvényhatóságot: Buda-Pest és Óbuda mezőváros, valamint a Margit-sziget egyesítésével (Buda-Pest főváros néven) az 1872. évi XXXVI. tc. rendezte.

A törvényhatóság a törvények korlátai között gyakorolta az önkormányzatot, az állami közigazgatás közvetítését, foglalkozhatott továbbá közérdekű és országos ügyekkel, az ezekre vonatkozó állásfoglalásait közönlhetette a kormánnyal. Megillette a tisztviselők választásának joga, gondoskodott költségei fedezetéről (a közvetett államadókra pótdót vehetett ki), végül önkormányzati hatáskörének korlátai között szabályrendeleteket alkothattott. A törvényhatóság egyetemét, a 400 tagból álló bizottság képviselte. A bizottsági tagok felét

a legtöbb egyenes adót fizetők sorából, a másik felét pedig az összes választók közül választották. A törvényhatósági választójog feltételeként – a többi között az országgyűlési képviselői választójogosultság mellett, meghatározott vagyoni és műveltségi cenzust, valamint kétévi helyben lakást írtak elő.

A bizottság (közgyűlés) hatáskörébe: a szabályrendelet-alkotás, a közigazgatási és a választókerületek kialakítása, a költségvetés és zárszámadás elfogadása, a tisztviselők választása, új hivatalok felállítása, továbbá a tanácstól fellebbezett ügyek (másodfokon) és a kerületi elöljáróságoktól fölterjesztett ügyek (harmadfokon) elbírálása tartozott. Közgyűlést szükség szerint, de évenként legalább két alkalommal kellett tartani. Az ügyrendet szabályrendelet állapította meg.

A főváros élén a *főpolgármester* állt, akit az uralkodó által – belügyminiszteri ellenjegyzéssel – jelölt három személy közül a közgyűlés hat évre választott. Mint a végrehajtó hatalom képviselője az önkormányzati és az állami közigazgatás érdeke fölött őrködött. Valójában a kormány intencióit érvényesítette és a főispánhoz hasonlóan, jogköre igen kiterjedt volt. A rendeletek végrehajtásában kivételes hatalmat élvezett. A nem engedelmeskedő tisztviselőket felfüggeszthette. Kivételt csupán a polgármester jelentett, akit csak belügyminiszteri jóváhagyással vonhatott eljárás alá. Sérelmes intézkedései ellen ugyanakkor a törvényhatóság a képviselőháznál kérhetett orvoslást.

A törvényhatóság másik testületi szerve a *fővárosi tanács* volt. A tanács az önkormányzati és állami közigazgatás körében végrehajtó szervként működött, s eljárt mindazokban az ügyekben, amelyeket a törvények, szabályrendeletek első és másodfokon hatáskörébe utaltak. Különös feladatát a főváros közvagyonának, közjövödelmeinek nyilvántartása, a fővárosi pénztárak, valamint a törvényhatóság felügyelete alatt levő pénzalapok kezelése képezte. A tanács elnöki tisztét a polgármester töltötte be; lényegében az alispáni szerepkört valósította meg. Tagjai – a közgyűlés által megállapított létszámban – az alpolgármester(ek) és tanácsnokok voltak. A tanácsban a közigazgatási ágak szerint ügyosztályok szerveződtek. Az osztályokra tagozódást a tisztikar és a kezelőszemélyzet számát, fizetését, továbbá az önkormányzati körben hozott határozatokat tekintve, a fellebbezés módját – belügyminiszteri jóváhagyással – szabályrendelet határozta meg.

Változások a közép- és helyi szintű igazgatásban

Középfokú szervezet maradt a dualista korban kiépült törvényhatóságok szervezete, amely vármegyei és városi törvényhatóságokból állt. Alsó szinten változatlanul a községek álltak. Ezek közül a kis- és nagyközségek – éppúgy, mint az előző korban – a járás felügyelete alá sorolódtak, mely a megyének a községek fölé kihelyezett szerve volt.

A vármegyei beosztás és hatáskör kiterjedt tehát az ország egész területére, csupán Budapest székesfőváros és a törvényhatósági jogú városok voltak joghatóságuk alól kivéve. A 19. században történt területrendezés után a társországok vármegyéinek leszámításával, a szorosán vett magyar (korona joghatósága alatti) területen 63 *vármegye* volt. A trianoni békeszerződés azonban mindössze 33 *vármegyét* hagyott az országnak, de ezek közül csupán 10 maradt sértetlen állapotban, míg 23 *ún. csonka-vármegye lett*. Az 1923. évi XXV. tc. „ésszerűségi okokból” ezeket a csonka vármegyéket egyesítette, s így összesen 25 vármegyei törvényhatóság lett csupán. Az egyesített vármegyéket „közigazgatásilag egyelőre egyesített” (k. e. e.) vármegyéknek nevezték.

A városi szervezetben a harmadik községi fokozat, a rendezett tanácsú város – a testület megszűnésével, s hatáskörének a polgármesterre történő átruházásával – *megyei várossá* alakult.

Budapest székesfővárost ugyancsak több törvényi módosítás érintette. Először a törvényhatósági bizottság újjáalakítását elrendelő (1920. évi IX. tc.) szabályozás említendő.

A kardinális változást – a közigazgatás rendezésével párhuzamosan – a *fővárosi törvény reformját* reprezentáló 1930. évi XVIII. tc. jelentette. A törvény hatályon kívül helyezte a releváló 1872. évi XXXVI. tc.-et, és a főváros igazgatásának három általános jellegű központi szervét hozta létre (törvényhatósági bizottság, törvényhatósági tanács, polgármester). A polgármester hatásköre jelentősen bővült, a régi fővárosi tanács jogkörét kapta meg. Az 1934. évi fővárosi novella pedig az egyszemélyi vezetés erősítésére újabb intézkedéseket hozott.

A 20. század első felében azonban a gazdasági válság nyomán a racionalizálási tendenciák is megerősödtek, s a hasznosság és eredményesség az igazgatás működésének követelményeivé váltak, aminek az 1929. évi XXX. tc. – a *közigazgatás rendezéséről* – kívánt megfelelni. A törvény négy fő részből állt, melyhez a vegyes és az életbeléptetést elrendelő V. rész járult. Az I. részben, mely az önkormányzati bizottsági tagok számát: a vármegyékben az eddigi 600 helyett 150–450-ben, a városi törvényhatóságokban 400 helyett 120–180-ban állapította meg. A *nyers virilizmust megszüntette*. A virilis tagok száma egyenlő volt az összes választó által választott tagok számával, de mindegyik az eddigi fél-fél arány helyett $\frac{2}{5}$ - $\frac{2}{5}$ arányban lett a törvényhatósági bizottságokban képviselve, míg az ötödik egyötöd más jogcímenen (örökös tag, érdekképviselő, szakszerűség, tisztviselői tagok) került be a törvényhatósági bizottságba.

A törvény a közigazgatási ügyekben hozott határozatok ellen csak *egyfokú fellebbevitelt engedett* meg, s a másodfokú határozat ellen csupán jogszabálysértés esetén biztosított *felülvizsgálati kérelmet*.

A törvény III. része az egyes önkormányzati tisztviselők és alkalmazottak személyi és szolgálati viszonyairól rendelkezett. „Emelni akarta a vármegyei tisztviselők szellemi színvonalát”, alaposabbá kívánta tenni az elméleti és a gyakorlati

képzést. A törvény bevezette fogalmazási tisztviselők részére a *közigazgatási gyakorlati vizsgát*, melynek végrehajtását ténylegesen az 1933. évi XVI. tc. rendelte el.

Végül a törvény IV. része az önkormányzati tisztviselők elleni *fegyelmi eljárást* szabályozta. A fegyelmi jogszolgáltatás terén új intézményt teremtett a végső fokon ítélkező fegyelmi bíróság megszervezésével, amely a belügyminiszter elnökletével két közigazgatási bíróból és két belügyminisztériumi főtisztviselőből állott.

A területi önkormányzatok mellett, a testületi önkormányzatok rendszerében, szabályozásában is jelentős módosulások következtek be.

A közigazgatás-tudomány *testületi önkormányzatoknak az érdekképviselőteket* (kamarákat) nevezi, amelyek a magyar közigazgatásban is szerepet vittek, s törvény vagy más jogszabály alapján elláttak bizonyos állami funkciókat. Közvetlenül a kiegyezés után hívták életre a kereskedelmi és iparkamarákat (1868. évi VI. tc.), ezt követték 1874-ben előbb *az ügyvédi* (1874. évi XXXIV. tc.), majd a *közjegyzői kamarák* (1874. évi XXXV. tc.), s ilyenek voltak az egykori feudális céhek helyébe lépő, de most már az iparszabadság alapján szervezett *ipar-testületek* (1884. évi XVII. tc.). 1920-ban a *mezőgazdasági kamarák* intézményét (1920. évi XVIII. tc.) rendszeresítették. A korszak elején még a *mérnöki kamara* felállítására került sor, egyelőre azonban csak Budapesten (1923. évi XVII. tc.). Az érdekképviselőtek nagyobb szerepet ez időben nem kaptak, bár az állami szervezetbe való beépülésük fokozódott. Előbb a felsőházi törvény (1926. évi XXII. tc.) biztosított az újonnan szervezett felsőházban tagsági helyet a mezőgazdaság, a kereskedelem, az ipar, az ügyvédi, közjegyzői és mérnöki kamarák választott képviselőinek a törvényben meghatározott keretben, majd a közigazgatás reformjáról szóló 1929. évi XXX. tc. – mint azt említettük – a törvényhatósági bizottságokban (hasonlóképpen a fővárosi törvény 1930. évi XVIII. tc.) az érdekképviselőteknek ugyancsak helyet tartott fenn.

Az intézmény kiterjesztését a kormányzó 1935. évi országgyűlést megnyitó beszéde fémjelezte. Így a meghatározó szabályok az 1936. évi I. törvénycikkkel életre hívott orvosi kamarák, majd a mezőgazdasági érdekképviselőtekről szóló 1920. évi XVIII. tc. kiegészítéséről és módosításáról rendelkező 1937. évi XVII. tc. Eredeti feladatkörük, a szakmai érdekek védelme a faszizmus előretörése folytán Magyarországon is egészen eltorzult, és a jogegyenlőség megcsúfolásának kíméletlen eszközévé váltak. A *zsidótörvények korlátozó rendelkezései* szinte legjobban a kamarai rendszerben érvényesültek. A kamarák tehát ezzel az emberi szabadságjogokat megfosztó drasztikus erőszakszervvé váltak. Ez érvényesült az 1938. évi XV. törvénycikkkel létrehozott *sajtókamarában*, majd az 1940. évi XIX. törvénycikkkel életre hívott *művészeti kamarákban* is.

Az érdekképviselőtek érvényesülése jelentkezett – mint azt a magyar közigazgatás-történettudomány kiváló művelője, Csizmadia Andor professzor

hangsúlyozta – Teleki Pál miniszterelnök 1940-ben készített alkotmánytervezetében is, amelyben az alsóházban – a területi alapon közvetett választás kiküldött képviselők mellett – 40%-ban hivatásrendi alapon, ugyancsak közvetett választás útján kiküldött képviselők foglaltak volna helyet. Teleki tervete szerint az érdekképviseltek a parlamenti képviseltetésen túl „az anyagi államigazgatás szerves részei” lettek volna, melyek „az államgépezettel összefonódva a termelés szabályozását az egyéni gazdaságokig le (!) szolgálják és irányítják”.¹⁷⁶

Judicativa

A bírói hatalom, bírósági szervezet

Az országos önkormányzat (országgyűlés) és a területi önkormányzatok (vármegyék) hatáskörének egyeztetését, a megyék bírói kompetenciájának elvonását úgy oldotta meg a kormányzat, hogy többlépcsős szabályozást produkált. Először az *1868. évi polgári perrendtartás* keretében *határozta meg a felsőbbbírói szervezettel*, létrehozta a korábbi három felsőbbbíróiságból (hétszemélyes, királyi tábla és váltófeltörvényszék) a *magyar királyi Curia*t, valamint több megyére kiterjedően felállította az ítéltáblákat (kezdetben kettőt: a pesti és marosvásárhelyi ítéltáblát).

Második lépcsőben (1869-ben) a *bírák kinevezéséről*, a *bírói kvalifikáció meghatározásáról*, a *bírói függetlenség és összeférhetetlenség* kimondásáról rendelkezett. Az elvi tételeket tartalmazó törvényt követően a köztörvényhatóságok, községek rendezésére került sor (1870–1871), míg a rendes bírósági szervezet fórumrendszerének a kialakítását az 1871. évi törvényhozás vállalta magára.

A bírói hatalom elméleti kérdéseit rendező törvény alaptétele a *bírói függetlenség* deklarálása volt. *A bíró csak a törvénynek, lelkiismerete tisztaságának tartozott felelősséggel*. A rendeletek törvényessége felett maga döntött. A függetlenség biztosítását a bíró elmozdíthatatlansága, áthelyezhetetlensége, továbbá az szolgálta, hogy fizetését leszállítani nem lehetett.¹⁷⁷

A Curia és az ítéltáblák szervezetének változatlanul hagyásával, az 1871. évi XXXI. és XXXII. tc. létrehozta a *királyi törvényszéket* mint általános hatáskörű elsőfolyamodású bíróságokat. Ilyen létesült minden megyeszékhelyen, számuk

¹⁷⁶ CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó, 443. p.

¹⁷⁷ STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998, Debrecen University Press, 124. p.

102 volt. Ezt a szervezetrendszert az 1875. és 1885. évi érintett törvényhozás jelentősen redukálta, úgy, hogy végül is 64 törvényszék működött az egész ország területén. Budapesten külön váltó- és kereskedelmi törvényszéket szerveztek, amit azonban 1915-ben (az 1911. évi I. tc., új polgári perrendtartás hatálybalépésekor) beolvasztottak a budapesti törvényszékbe. A törvényszék társas bíróság volt, élén elnök – nagyobb törvényszékeken alelnök is – állt. Büntető- és polgári ügyekben egyaránt mindig háromtagú tanácsban ítélt. Kereskedelmi perekben a tanács két tagja a kamarák által választott ülnök is volt. A törvényszék *mint cégbíróság* látta el a kereskedelmi cégbejegyzéssel kapcsolatos teendőket is.

Az 1871. évi bírósági törvények a kisebb vagyoneértékű polgári ügyeket és a kriminalitás határán mozgó ún. kisbűncselekményeket *járásbírói hatáskörbe* utalták. 360 járásbíróságot szerveztek, melyeknek a számát később annyival növelték, amennyivel a királyi törvényszékek számát csökkentették. A *járásbíróság* mint általános hatáskörű bíróság az *osztrák modellből került átvételre*.¹⁷⁸

A fővárosban, 1913-ban pedig központi járásbíróságot hoztak létre, kizárólag a polgári ügyek intézésére, míg a járásbírói hatáskörbe tartozó bűnügyekre – az egész főváros területére kiterjedő illetékességgel „budapesti büntető járásbíróságot” szerveztek. A járásbíróság élén a járásbíró állott. Vezetőjét járásbírói elnöknek, beosztott bírót járásbírónak címezték.

A járásbíróság ítélete ellen polgári perekben mindig a törvényszékhez: büntetőügyekben eleinte egyenesen az ítéltáblához, 1900-tól kezdve ezekben is törvényszékhez lehetett fellebbezni. A *telekkönyvek vezetése fokozatosan átkerült a járásbíróságokhoz*, és 1915 után ezekben az ügyekben a járásbíróság mint telekkönyvi hatóság járt el.

Ügyészség – Ügyvédség – Közjegyzőség

A királyi törvényszékek, járásbíróságok életre hívásával egyidejűleg került sor a királyi ügyészség megszervezésére (1871. évi XXXIII. tc.).¹⁷⁹

A közvád képviselőjére rendszeresített fórumok a *vádhatóságok* voltak. Tagjait a király nevezte ki. A törvényszékek mellett *királyi ügyészség* működött. Élén a *királyi ügyész* állt, akihez egy vagy több alügyész volt beosztva. Az ítéltáblák mellé királyi főügyészségeket állítottak fel, főügyészhelyettessel.

¹⁷⁸ MÁTHÉ Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875.* Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó, 139–141. p.

¹⁷⁹ VÖ. NÁNÁSI László: *A magyar királyi ügyészség története, 1871–1945.* Budapest, 2011, Legfőbb Ügyészség

A főügyész felügyeletet gyakorolt az ügyészségek felett, az eljáró ügyészeket utasíthatta. A főügyészségek közvetlenül az igazságügy-miniszter alá tartoztak. A királyi Curia mellé az 1871-ben szervezett – de csak az 1896. évi bűnvádi perrendtartással életre hívott – *koronaügyészi állás* társult. A koronaügyész – és a hozzá beosztott koronaügyész-helyettesek – feladata a Curia előtti vádképviselés és a jogegységi perorvoslatok intézése volt. A járásbíróságok mellé külön ügyészszerkezetet nem rendszeresítettek. Itt a közvádat ún. ügyészi *megbízott* (Staatsanwalt-substitut) képviselte, aki megbízását az igazságügy-minisztériumból kapta, de nem volt az ügyészi szervezet tagja.¹⁸⁰

Az igazságszolgáltatásban, a harmadik fő tényezőnek titulált ügyvédség, az 1874. évi XXXIV. törvénycikkkel a *kamarai rendszert* honosította meg.¹⁸¹ Az ügyvédi kamarák egy-egy terület ügyvédeknek önkormányzati testületei, amelyek az ügyvédek felett fegyelmi hatóságot is gyakoroltak, és ügyvédi érdekvédelmet láttak el. Az ügyvédi képesítést kezdetben jogtudományi doktorátushoz és háromévi ügyvédjelölti gyakorlathoz, valamint ügyvédi vizsga letételéhez kötötték. 1913-tól egységesítették a bírói és az ügyvédi vizsgát, s a kvalifikációs feltételekhez szigorításként a négy év gyakorlati időt kívántak meg.

Az ügyvédi szervezethez hasonlóan a közjegyzői intézménynél is a *kamarai kényszer* érvényesült. A kamarák számának és székhelyének megállapítása az igazságügy-miniszter hatáskörébe tartozott. *Kamarákat csak a törvényszéki székhelyekre lehetett telepíteni.* Az egy törvényszék területén működő közjegyzők ugyanazon kamarához tartoztak. A kamara elnökét és tagjait a kerületbeli közjegyzők – közgyűlésen – maguk közül, titkos szavazással választották. A közjegyzőkről szóló 1874. évi XXXV. törvény a kamarák hatáskörébe utalta: az éves közgyűlések mellett a közjegyzők és helyetteseik közötti vitás kérdések rendezését, a felek által bejelentett panaszok kivizsgálását és végül a testületi képviselés és ügyvitel ellátását. A kamara az igazságügy-miniszterrel közvetlenül érintkezett.¹⁸²

¹⁸⁰ KAJTÁR István: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai.* Budapest–Pécs, 2003, Dialóg Campus

¹⁸¹ Vö. KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon.* Budapest–Pécs, 2012, Dialóg Campus Kiadó

¹⁸² Vö. ROKOLYA Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban.* Budapest, 2013, Gondolat Kiadó (Jogtörténeti Értekezések 43.)

Különbíróságok rendszere

„A senkit illetékes bírójától elvonni nem lehet” – tétel törvényi megfogalmazása elvileg kizárta a rendes bírósági szervezeten kívüli jogszolgáltatást.¹⁸³ A *törvény előtti egyenlőség elvének* részbeni csorbulását jelentették a különbíróságok. Így az 1909. évi XVI. törvénycikkkel relevált *Főudvarnagyi Bíróság* felállítása, mely a királyi család tagjainak és az udvartartásukhoz tartozó személyeknek polgári peres és peren kívüli ügyeiben járt el. Sajátos szerepet töltött be az 1907. évi LXI. törvénycikkkel szervezett *Hatásköri Bíróság*, amely a közigazgatási szervek és a bírói fórumok között kialakult kompetencia konfliktusokban döntött. Héttagú tanácsban ítélt, melyet felerészben a Kúria, felerészben pedig a Közigazgatási Bíróság bíráiból alakítottak, és ülését évenként felváltva a Kúria és a Közigazgatási Bíróság elnöke vezette.

A különbíróságok sorát a Szabadalmi Hivatalból átalakult *Szabadalmi Bíróság* (1895) színezte. A szabadalmak elismerését és jegyzékbevételét a mérnökökből alakult bírói kar minősítette.

A dualizmus korának *külön bíróságait* a törvényszékeken és néhány járásbíróóság, az 1913-ban szervezett *fiatalkorúak bíróságai* reprezentálták még.

A Közigazgatási Bíróság

Az alkotmányosság eszméjének és gyakorlatának térhódítása a német nyelvterületen, s nálunk a magyar királyságban is a 19. század második felére annyira előrehaladt, hogy a polgári szabadság és jogegyenlőség, a bírói függetlenség olyan széles garanciák segítségével nyert megerősítést, hogy a jogállam kiteljesedhetett.

A jogállam fejlődéseként a polgári szabadság és jogegyenlőség, majd a bírói függetlenség garanciális megerősítésével a törvények végrehajtásáért felelős közigazgatás került a tudományos vizsgálódás középpontjába. Nemcsak az állam polgáraitól kívánták meg a jogszerű magatartást, hanem az állami szervektől is megkövetelték a jogi normák betartását.¹⁸⁴ Szemléletesen magyarázza ezt a minőségi irányváltást a szakirodalom – amire már a korábbiakban is utaltunk –, kiemelve, hogy a pozitivisták jogállamiság a törvény, a közigazgatás és az egyén közötti viszony olyan rendjét jelenti, amelyben a közigazgatás sem a törvény ellenében (*contra legem*), sem megfelelő törvényes alap nélkül

¹⁸³ RÁCZ Attila: *Az igazságszolgáltatási szervezet egysége és differenciálódása*. Budapest, 1972, Akadémiai Kiadó

¹⁸⁴ A közigazgatási bírászkodás ausztriai modelljére koncepciózus értékelésére lásd OLECHOWSKI, Thomas: *Az 1867. évi osztrák Decemberi Alkotmány: alkotmányosság – alapjogok – közjogi bírászkodás*. *Jura*, 2017. 2. sz. 150–156. p.

(praeter, illetve ultra legem) nem avatkozhat be az egyéni magánszférába. De nemcsak az egyén – közigazgatási szerv domináns, hanem a szervek jogilag szabályozott kapcsolatában is elsődleges a joghoz kötöttség. Ennek pedig garanciája a bírói felülvizsgálat lehetősége a rendkívüli bíróságok között kiemelkedő közjogi jelentőségű Közigazgatási Bírósággal, amelyet 1896-ban relevált a parlament. A magyar Közigazgatási Bíróság a német–osztrák modellt követte, s törvénykezésnek az egyfokozatú, fővárosi székhellyel működő modellt preferálta. Számunkra az volt a legmeggyőzőbb, hogy ez az önálló fórum a magánjogi jogi helyzetek köréből kiszabadította a közigazgatási jogot, és az egyre kiteljesedő jogterület, a magánjog–büntetőjog mellett harmadikként dogmatikailag is megerősödjön. Az önálló bíróság azért fontos továbbá, mert vitathatatlan a jogfejlesztő szerepe. A Közigazgatási Bíróságok által alkotott döntvények – amelyek valamely elvi jelentőségű vitás kérdést rendeztek a jogszolgáltatás egyöntetűsége céljából – súlya, szerepe kiemelkedő, noha a korabeli államok többségében sem voltak a közigazgatási szervekre kötelezőek, mégis a gyakorlatukban alkalmazkodtak a közigazgatási bíróságok szentenciáihoz. Ebből pedig következett, hogy a közigazgatási kontenciózus ügyek elbírálására a külön közigazgatási bírói fórumok a legmegfelelőbbek.¹⁸⁵ Elvileg a fellebbezéssel meg nem támadható határozatok ellen kívántak jogorvoslatot biztosítani, ámde a törvény mégis taxatívra sorolja fel azokat az ügyeket, amelyek ellen panasszal lehet élni. A bíróság hatáskörét pedig külön törvényekkel fokozatosan bővítették. A bíróság két osztályra: az általános közigazgatási és a pénzügyi osztályra tagozódott. Öttagú tanácsban ítélezett. Bírának – kik a Kúria bíráival voltak azonos rangban – felét bírákból, felét pedig vezető közigazgatási tisztviselőkből nevezték ki.

A bíróság döntvényei, határozatai nagyban hozzájárultak a hazai közigazgatási jogi dogmatika fejlesztéséhez.

A magyar egyszintű Közigazgatási Bíróság közel ötvenéves működése alatt (1897–1943) 1,4 millió ügyet bírált el, melynek egyharmada az általános közigazgatási osztályát, míg kétharmada a pénzügyi osztályát terhelte.

A bíróság „jogalakító tevékenységét” pedig az általános közigazgatási osztályon 15 döntvény, 13 osztályülési és 54 jogegységi megállapodás, továbbá 1895 elvi jelentőségű határozat, míg a pénzügyi osztályon 36 döntvény, 398 jogegységi megállapodás és 2301 elvi jelentőségű határozat reprezentálja.¹⁸⁶

¹⁸⁵ SZONTAGH Vilmos: *A közigazgatás szabad belátása. Diszkrecionális közigazgatás. Közigazgatási dogmatikai tanulmány.* Miskolc, 1928, Magyar Jövő

¹⁸⁶ MÁRFFY Albin: *A Magyar Közigazgatási Bíróság 50 éve 1897–1947.* Budapest, 1947, Máté Ny.

ZÁRÓGONDOLATOK

Az Osztrák–Magyar Monarchia másfél évszázados jubileumára született tudományos kutatási eredmények és a magyar közjog elemi forrásait vizsgáló kutatócsoport tapasztalatai alapján joggal vethető fel, hogy a 19. század Közép-Európájának 20. századi lerombolása után a jelenben:

- a történeti Ausztria–Magyarország modellje mennyiben lehet példaértékű?
- Közép-Európa, mint szellemi elv, miben hathat eredményesen?

Hivatkozott kutatásainkban – a többi között – közös értékítéletet képviseltünk abban, hogy a regionális, határokon átnyúló összefogások járható alternatívák a regionális gazdasági központokban; a gazdasági forgalom területén a jogegységesítés kívánatosnak tűnhet, de nem válhat kizárólagossá, továbbá bizonyított, hogy különböző jogrendszerek és jogi körök fennállhatnak párhuzamosan. Összességében – minden államjogi sérelem mellett – egy domináns jellemzőt nem feledhetünk: azt, amivel a monarchia mindkét fele 1867 után hozzájárult a jogállam fejlődéséhez. Ahogy azt kifejezően, s meggyőződéssel írta Werner Ogris professzor: „lehet, hogy mindez nem volt perfekt, de mindenkor és ma is, őrizni, erősíteni, javítani kell. Ugyanakkor Ausztria – Magyarország eszmei, gondolati és esetleg intézményi örökségeként mindenképpen be kellene vinni az európai jövőbe.”¹⁸⁷

További tanulság az, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia sok évszázad fejleménye volt, amely két tényezőnek köszönhette létét: a gazdasági-politikai szükségszerűségnek, és egy küzdelmek árán elért, s így kiforrott közjogi megállapodásnak.

¹⁸⁷ Vö. MÁTHÉ 2015a, 11. p.

A „kiegyezési mű” példája a bölcstatusférfi szilárd meggyőződésében, jogász argumentációinak erejébe vetett hitében. Meggyőződéssel vallotta, hogy senkit sem lehet kizárni a *discussióból*. Az eszmecsere nem élesíti, hanem enyhíti a tanácskozásokat. Az elfojtott szó sokszor több keserűséget okoz, mint a kimondott őszinte szabad szó. A vitákban a közjogilag indokolt kompromisszumokat tartalmazó nézeteit így nem tekintette örökkévalónak, ennek jegyében ismerte el a jövő nemzedékek alkotmányformáló, a megváltoztatásukra irányuló lehetőségeit és jogait is.

„Meggyőződésem a kiegyenlítésre nézve, hosszas s higgadt megfontolásnak, szenvedély s önérdék nélküli elhatározásnak volt eredménye; s mégis, ha valaki olyan érvekkel, melyek a tárgyból magából merítvék s magára a kérdésre vonatkoznak, s melyeket én a vitatkozások hosszas folyama alatt nem hallottam, nem ismertem, meggyőz arról, hogy e kiegyenlítés káros, sőt veszélyes: vagy hogy nem csak képzeletben, nem csak elméletben, hanem gyakorlati valóságban is keresztülvihető egy más, jobb, czélszerűbb módja a kiegyenlítésnek, mely nagyobb veszély nélkül hazánk jövőjét inkább biztosítja, s az országot boldogabbá teszi: kész vagyok minden pillanatban azokkal egy térre lépni, kik az ily jobb módot javaslatba hozzák. De míg meggyőződésem érvekkel megingatva nincs, első és szent kötelességem ahhoz ragaszkodni.”¹⁸⁸

Jelenünk ugyancsak nagy válaszút előtt áll. A tudatosan felépített 19. század eredményeinek 20. századi eliminálását követő posztmodern 21. századunk sorsdöntő kihívásnak néz elébe. Szellemesen írja a Magyar Páneurópa Unió alelnöke, Wodianer-Nemessuri Zoltán, hogy a história egyik sajátossága: a politikai szereplők annak tanulságait a lehető legritkábban veszik figyelembe. Így a célok és az eredmények közötti összhang megbomlásának modern kori példája az Európai Unió, mely egy ideje nem a nemzetek harmonikus együttműködésére törekszik, hanem a transzatlantizálódás vezérkategóriájaként kezelt globalizáció érdekeinek kiszolgálója, az az uralom-világ, amely elvileg tagadja a nemzetek markáns szerepét a gazdasági folyamatokban. Pedig a „Páneurópa Mozgalmat 1921-ben létrehozó Coudenhore-Kalergi gróf nem unióról, hanem szövetségről beszélt. Utóda, Habsburg Ottó a maga hitvallását egy mondatban foglalta össze: A nemzetek határok nélküli Európáját akarjuk.” Vagyis nem az uniós központokban „kiagyalt konglomerátum a cél, amelyet a francia–német–brit együttműködés vagy konfrontáció határoz meg, hanem a társulás, amely figyelembe veszi a történelmi sajátosságokat és a gazdasági kulturális különbségeket” – értékeli a jelent az alelnök *Az Európai Unió és az Osztrák–Magyar Monarchia* című esszéjében.¹⁸⁹

¹⁸⁸ DEÁK Ferenc: *Gondolatok*. Budapest, 1889, Ráth Mór, 436–436. p.

¹⁸⁹ WODIANER-NEMESSURI Zoltán: *Az Európai Unió és az Osztrák–Magyar Monarchia*. *Magyar Nemzet*, 2013. 104. sz. 6. p.

Pedig az Európai Unió történelmi küldetése, hogy az európai nemzet-jogállamok harmonikus együttműködésével garantálja a civilizáció feltételrendszeireinek működését. A civilizáció ugyanis a világrend attribútuma és magállamai a rend forrásai.

A 21. században ezért a meghatározó értékünk a jogállam. Ez volt a klaszszikus jogállam születésének századában is. A jogállam vezérgondolata tehát a jobbiztonság, amelyben a jog az állam működésének „mérő factora”. A jogállam: *alkotmányos állam*, amely szabályozza a törvényhozás menetét; *törvényi állam*, amely szabályozza az egyén viselkedését, állami szerveket állít fel, amelyek felépítését és kompetenciáját meghatározza, *jogvédő állam*, amely az alkotmány és a törvények betartását megfelelő intézmények segítségével biztosítja. Címzavakban jellemzője még: *a törvényhozó alkotmányhoz kötése*, *az alapjogok védelme*, állami szervek felelőssége *a jogszabályok betartásáért*, s végül *a jogi rendelkezések megfogalmazása és kihirdetésének egyértelműsége*.

A domináns jellemzők között, a hatalommegosztással összefüggésben említendő még egy, ám *másik jelentéstartalmú* kategória: *a fékek és ellensúlyok* rendszere. A közhiedelemmel ellentétben – az alapító atyák nem hatalommegosztásos kormányzati rendszert építettek ki, hanem elkülönített intézményeket hoztak létre, amelyek kölcsönösen részesednek egymás hatalmából. Az amerikai alkotmány tehát *az állami funkciókat ellátó szerveket rendeli elkülöníteni*, *az állami funkciók tekintetében* azonban nem így, hanem *ellenkező módon rendelkezik*. A szakirodalom megfogalmazásában Henry J. Merry amerikai professzor odáig jut el, hogy „*a cheks and balances*, mint alkotmányos berendezkedés különbözik a hatalommegosztástól, mivel azt az elemet foglalja magában, hogy politikai hatalmat politikai hatalommal kell/lehet ellenőrizni”. Az viszont tény, hogy akár önálló kormányformának, *akár a hatalommegosztás egyik válfajának tekintjük a fékek és ellensúlyok rendszerét, az tulajdonképpen két, egymástól eltérő forma kombinációja*.¹⁹⁰

A jogállam fent összegzett államelméleti prioritásaira figyelemmel, a közös valuta jegyében fogant, s a „magállamok által működtetni kívánt” EU egész szervezetét, döntéshozatali mechanizmusát tehát újra kell alakítani, mégpedig nem a globalizációhoz, hanem Fernand Braudel megfogalmazásában: egyszerűre több gazdasági világhoz.¹⁹¹

Tudott dolog, hogy Európán belül kialakíthatók a közös értékhordozó régiók, s az is ismert, hogy azok egybeesnek az EU jelenkori gazdasági trendjeivel. Merjük újragondolni kulturális identitásunkat, mely egyben a jövőnk is!

¹⁹⁰ SÁRI János: *A hatalommegosztás történelmi dimenziói és mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája*. Budapest, 1995, Osiris Kiadó, 46–48. p.

¹⁹¹ BRAUDEL, Fernand: *A kapitalizmus dinamikája*. Budapest, 2008, Európa Kiadó

ELEMENTARE QUELLEN DES UNGARISCHEN STAATSRECHTS VOM 16. BIS 20. JAHRHUNDERT – ZUSAMMENFASSUNG

Zeitgeschichtliche Übersicht

Die auf eigentümliche Weise große Epoche der europäischen Geschichte zwischen 1480 und 1560 könnte ein Abbild auch unserer heutigen Welt sein, meint der hervorragende deutsche Publizist Günter Ogger. Er schrieb ein historisch und wirtschaftlich anspruchsvolles, authentisches Buch über die Dynastie der Fugger, die bekannten Bankiers. Sie spielten im 15. bis 16. Jahrhundert auch in der ungarischen Geschichte eine wichtige Rolle, und ohne sie wurde weder ein Kaiser noch ein Papst gewählt, aber ohne sie wurde auch kein Krieg geführt oder Frieden geschlossen. Mit ihrem Namen verknüpft ist die Schaffung des ersten multinationalen Konzerns der Geschichte und dazu seiner Organisationsformen, die bis heute nicht überholt sind, schreibt der Verfasser des Buchs über die Fugger, die Bankiers für Kaiser und Könige.

Günter Ogger erörtert die damaligen politischen Ereignisse und Herrschaftsverhältnisse in seiner hervorragenden Bewertung mit logischer Argumentation. Er zeigt die Zusammenhänge und analysiert sie. So zum Beispiel stellt er Jakob Fugger, das Oberhaupt des ganz Europa durchflechtenden Konzerns dar. „Jakob dachte in großen Zusammenhängen und langen Zeiträumen und trachtete deshalb nach einer dauerhaften Lösung des Ungarnproblems. Am zweckmäßigsten schien es ihm, wenn das bisher selbstständige Königreich ganz dem Machtbereich Habsburgs zugeschlagen würde, damit ein für allemal Ruhe sei. [...] Der Plan für die Eingliederung Ungarns in die Habsburger Monarchie war zwar nicht neu, aber Maximilian hatte ihn bisher eher halbherzig verfolgt. Jakob machte deshalb im Frühjahr 1515 neue Kredite davon abhängig, dass die deutsch-ungarischen Verhandlungen wieder aufgenommen wurden. Sein Ziel war es, einen der beiden Enkel des Kaisers mit der ungarischen Königstochter zu vermählen, damit nach dem Tod des greisen Wladislaw die Stephanskronen endgültig an einen Habsburger fiel. Da der ungarische König ein Bruder des

polnischen Königs Sigismund war und der Kaiser wie der Fugger Ruhe auch im Nordosten haben wollte, bot sich ein Dreier-Gipfel förmlich an.“ „Mit dem politischen Ergebnis des Dreiergesprächs konnte Jakob zufrieden sein.“ Wladislaw bestellte Maximilian und den polnischen König Sigismund zum Vormund seines Sohnes Ludwig. Durch diesen Umstand wurde die Realität des habsburgischen Anspruchs auf die Stephanskronen bestärkt, denn es ging darum, dass die Krone spätestens nach dem Tod Ludwigs an Maximilians Enkel Erzherzog Ferdinand fallen sollte.¹⁹²

Das nächste entscheidende Ereignis war der Tod von Maximilian im Jahre 1519, und für den Preis der Stimmen der Kurfürsten bei Abwicklung der Nachfolge leistete wieder die Bankierdynastie Gewähr. Um die Macht seines Vermögens zu demonstrieren, kaufte Jakob Fugger die deutsch-römische Kaiserkrone für den spanischen König. Er zog in die Geschichte als Karl V. ein, und mit seiner Wahl gelangte ein Kaiser auf den Thron, der unter Leitung des Österreichischen Hauses zur Tradition des einheitlichen Reichs wiederkehrte. Der junge Kaiser verspürte aber außerordentliche Umstände und gigantische Probleme. Laut Aussagen der historischen Literatur hätte nicht einmal ein erfahrenes gekröntes Haupt diese komplizierte Lage beherrschen können. In Mittel- und Südamerika eroberten nämlich spanische Konquistadoren die ersten Kolonien, in Oberitalien wüstete der Krieg gegen Frankreich, und im Osten rüstete sich der Sultan des Osmanenreichs gegen das ungarische Königtum.

Der von uns für notwendig gehaltene historische Überblick exponiert schließlich die mit dem Tod von Ludwig II. eingetretene Reihe von Ereignissen. In der Strömung der politischen Ereignisse forderte Erzherzog Ferdinand die Heilige Stephanskronen sofort nach dem Tod des Königs für sich selbst, und mit Hilfe der ungarischen Königswitwe ließ er sich zum König von Ungarn und Böhmen ausrufen. Als Antwort darauf avancierte Johann Zápolya, Wojewode von Siebenbürgen, im November 1526 zum Gegenkönig. Die Endgültigkeit der juristischen Situation trat mit dem Krönungseid von Ferdinand, durch den Gesetzesartikel vom Jahre 1527 ein.

*

Bei dieser Entwicklung des politischen Geschehens zieht der in der Geschichtsschreibung entstandene Konsens die Grenze zwischen dem lange Jahrhunderte währenden Mittelalter und der Neuzeit beim Jahr 1517, in dem die in Wittenberg angesteckten berühmten Thesen von Martin Luther

¹⁹² OGGER, Günter: *Die Fugger. Bankiers für Kaiser und Könige*. München–Zürich, 1978, Droemer-Knaur, 203–204. p.

zur Lösung der ersten Krise des europäischen Bewusstseins die Richtung gewiesen haben.

Die Verkündung der Reformation, wie bekannt, hatte eine immense Auswirkung auf die Entwicklung des Westens, und dies wurde durch das besondere Interesse der Habsburger ergänzt, den mitteleuropäischen Raum permanent umzugestalten.

Dieser Prozess wird in den Kapiteln unter die Lupe genommen, in denen die Entstehung und Wirkung der elementaren Quellen des ungarischen öffentlichen Rechts analysiert werden.

Unsere Werte in der Geschichte des öffentlichen Rechts sind rechtshistorische Kennzeichen der Rechtsentwicklung

(Kapitel I. Kontinuität unserer historischen Werte im öffentlichen Recht. Kapitel II. Rechtshistorische Kennzeichen der Rechtsentwicklung)

Die Analyse fasst die allgemeinen Kennzeichen des öffentlichen Rechts und der Rechtsentwicklung in der Zeit vor der Reformation zusammen. Sodann wird auf dieser Bewertung die Kategorie Staatsrecht aufgebaut, welche die Grundsätze der Ausübung der Staatsgewalt festhält, und für die Zeit des Dualismus im 19. Jahrhundert öffnet in Richtung öffentliches Recht, mit Rücksicht auf das Verhältnis zwischen Staatsfunktion und Staatsbürger.

Allgemein bekannt sind die drei Integrationsphasen in Europa. Die erste spielte sich im 8.–9. Jahrhundert ab, als Karl der Große ein starkes Reich ausbaute. In dieser Ära kam es zur ungarischen Staatsgründung durch Stephan den Heiligen (1001), und untrennbar damit verbunden ist das Symbol der ungarischen königlichen Macht, die Heilige Stephanskrone, die Jahrhunderte lang die Rechtskontinuität des ungarischen Staates darstellte. In dieser Epoche kommen ihre öffentlich-rechtlichen Attribute auf eine besondere Art und Weise zum Ausdruck.

- Sie ist – analog der englischen Idee von der Krone – die von der Person des Königs getrennte *corporatio sola*;
- vom 15. Jahrhundert Rechtssubjekt der Staatspersönlichkeit, bis 1848 das gegenständliche Symbol der parallelen Staatshoheit, die 1848 durch die verfassungsmäßige Gesetzgebung zur Einheit,
- aber durch die Entscheidung der in den Freiheitskampf gezwungenen Nation auf bedauerliche Weise zur Isolierung (Entthronung 1849),
- aber nach einem zwei Jahrzehnte langen Abstecher (Ausgleich 1867) zur Vollkommenheit wurde.

Die Heilige Stephanskrone ist also ein öffentlich-rechtlicher Wert, der über eine besondere öffentlich-rechtliche Bedeutung verfügt, *ein staatliches Hoheitszeichen, zugleich die historische Entsprechung der Souveränität.*

Der Souveränitätsbegriff entstand im 12. Jahrhundert, als die Juristen das Axiom „*rex est imperator in regno suo*“ formulierten. Auf diese Weise entwickelte sich unter den Staaten des Mittelalters eine Art rechtlich geregeltes Beziehungssystem, das auf dem Prinzip der Personalität beruhte. Im juristischen Denken wurde die Alleinherrschaft des Personalprinzips (das sich in den dominanten privatrechtlichen Beziehungen verkörperte) im Zusammenhang mit den sich ändernden Rechtsauffassungen der Staaten vom Territorialprinzip abgelöst. Die Staaten bauten ihre interne Rechtsordnung auf Basis der territorialen Souveränität immer fester aus, wie auch die dazu erforderliche Gerichtsbarkeit.

Gemäß den rechtshistorischen Forschungen bedeutete der Westfälische Frieden 1648 den Wendepunkt, denn damit begann die Entfaltung der territorial organisierten modernen Staatsstruktur und entstand das territorial festgebundene Rechtssystem. Die Staaten im modernen Sinn entstanden zur Zeit der absolutistischen Monarchien, denn sie verfügten schon über die spezifischen Kennzeichen eines modernen Staates. In der Theorie der internationalen politischen Systeme wurde die Zeit nach dem Westfälischen Frieden als ein System definiert, das auf dem Prinzip der Territorialität, Souveränität und Legalität beruht. Das bildete die Grundlage für die Herrschaft des Völkerrechts. Diese Epoche dauerte 270 Jahre und beruhte auf zwei Säulen, auf zwei gleichwertigen Rechtsgebieten, die die Rechtsverhältnisse zwischen den neuen Rechtssubjekten regelten: auf dem Recht des Kriegs und des Friedens.

In diesem europäischen Trend wird die herausragende Rolle des ungarischen Königtums und der ungarischen Krone eindeutig.

Die Krone ist das Symbol der gemeinsamen Machtausübung. Die *corona regni* behielt sich das Recht vor, den Monarch beim Besteigen des Throns mit einer Fülle der Herrschaftsrechte auszustatten. Neben der Krönung wurden Garantien in Gesetzen verankert, wie der Krönungseid, das Inauguraldiplom, in dem sich der König verpflichtet, die Unabhängigkeit des Landes zu verteidigen und die Grundgesetze des Landes in Ehren zu halten. Das Inauguraldiplom und der Krönungseid bedeuten die öffentlich-rechtliche Form des Vertrags zwischen Nation und König über die Machtübertragung. Im Tripartitum von Werbőczy steht eindeutig, dass die Quelle der Macht das *populus Werbőczyanus* wird, das seine Macht mit der Krönung auf den Monarchen überträgt, der zurückadelt /*translatio imperii*/. Der Adel als Teil der Krone, ist an der Gesetzgebung beteiligt. Die gesetzgebende Gewalt steht – so im Tripartitum – dem *communitas* zu, und zur Gesetzgebung kommt es, wenn Sachen auftauchen, die alle Mitglieder der Gemeinschaft gleichermaßen

betreffen. Gemäß dem Grundsatz *populus maior principe* steht der Gemeinschaft die Gesetzgebungsmacht neben dem Monarch und über dem Monarch zu. *Dieser Zustand stellt die Monarchie mit Ständevertretung – den ständischen Dualismus dar, das heißt, der Herrscher ist an die gemeinsam gegebenen Gesetze gebunden, das Prinzip legibus solutus verpflichtet definitiv den mit der ungarischen Krone gekrönten König. Eine besondere öffentlich-rechtliche Abhängigkeit ist das, der souveräne Herrscher ist durch die ungarische Krone an das interne Gesetz gebunden.*

Zwei besondere Gesetze des Staatsrechts

(Kapitel III. Zwei besondere Gesetze des Staatsrechts:
das Dekret von 1687 und die Pragmatische Sanktion. Kapitel IV.
Staatsrechtliche Bewertung der Dekrete von 1790
mit Hinweisen auf die damit verbundenen Rechtsnormen)

Sollte auf einem Gebiet unter Rechtshoheit der Stephanskronen eine andere Norm gelten als z. B. in anderen Erbländern der habsburgischen Krone, war die entstandene Krise nur durch einen Kompromiss zu lösen. Diese Problematik wird in den Kapiteln III und IV behandelt.

Das ungarische Königreich wurde von der anderthalb Jahrhunderte währenden Türkenherrschaft befreit. Im Landtag von 1687 verzichteten die Stände auf das Recht der freien Königswahl und erkannten die Erbfolge des deutsch-spanischen männlichen Zweigs des Hauses Habsburg nach der Primogenitur an. Auf Anregung Leopolds I. stimmten sie – bei Beibehaltung der Freiheitsrechte und Privilegien des Adels – der Eliminierung des in Artikel 31 der Goldenen Bulle verankerten Widerstandsrechts zu.

Die Entscheidung der ungarischen Stände ist als ein realistischer Kompromiss zu werten. Die Stände setzten sich in den Landtagsverhandlungen über ihr Misstrauen hinweg, denn der Verzicht auf die freie Königswahl bedeutete für sie nicht so viel, wie die gesetzmäßige Krönung, der dabei geleistete Eid sowie das Inauguraldiplom. Über die weitsichtige Erkenntnis gar nicht zu sprechen, dass wegen der militärischen Siege über die Türken die deutsche Kaiserkrone auch weiterhin den Habsburgern zustehe, was für die Ungarn eine vorteilhafte Personalunion bedeute.

Den anderen Kompromiss, der wirklich von historischer Tragweite war, stellt die Pragmatische Sanktion dar. Die Pragmatische Sanktion ist ein Grundlagenvertrag, der den Modus Vivendi des Habsburgerreichs mit dem selbstständigen ungarischen Königreich festhielt. Grundsätzlich ist sie eine besondere interne Regelung der Dynastie über die Erbfolge des Hauses Habsburg. Während der Herrschaft von Karl III. bestand die wichtigste Aufgabe

in Aufrechterhaltung und Verteidigung des mosaikartig zusammengesetzten Reichs mit bis dahin ausschließlicher männlicher Erbfolge. In Ermangelung eines männlichen Nachkommens führte Karl III. – seine Tochter war Maria Theresia – die sekundäre weibliche Erbfolge im Habsburgerreich ein. Die Änderung der Erbfolge ging mit komplizierten diplomatischen Taktiken einher, so begannen 1712 im ungarischen Landtag die Verhandlungen um das Jawort der Ungarn. Die Stellungnahmen dieser Beratungen hatten eine Auswirkung auf die Gesetzgebung des ausgehenden 18. Jahrhunderts, und sie waren ab den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts unentbehrlich für die rechtliche Vorbereitung des Ausgleichs. So wurden folgende Grundsätze im ungarischen Staatsrecht zu Relevanzen:

- das auf den Thron gesetzte weibliche Mitglied des Herrscherhauses besitzt sämtliche Erbländer in einem Körper, untrennbar und unspaltbar;
- die Stände der österreichischen Erbländer erklären, mit dem ungarischen Königreich ein Bündnis zu schließen, und
- sie verpflichten sich, zur Aufrechterhaltung des militärischen Grenzschutzes mit später festzusetzenden Beträgen beizutragen.

Diese Bestimmung über die Verpflichtung zur Verteidigung liegt der Tatsache zu Grunde, dass das ungarische Königreich das Reich sogar das zweite Mal vom Zerfall gerettet hat. Zur ersten „Zerreißprobe“ des Bündnisses kam es mit der Krönung des ersten frei gewählten ungarischen Königs Ferdinand I. Sie wurde von Ferenc Deák sogar als „die tatsächliche Gründung des Reichs“ angesehen. Es ist eine Tatsachenfrage, dass die Fachliteratur die zukunftsfähige Entscheidung Ferdinands anerkennt, mit der er „den mitteleuropäischen Staatskomplex“ des österreichischen Zweiges der Habsburger zentralisiert hat.

Die Pragmatische Sanktion deklarierte die Einheit des Reichs, und sie knüpfte die Anerkennung der weiblichen Erbfolge an die Erfüllung einer wichtigen Voraussetzung. *Ungarn schließt den Vertrag mit der Gesamtheit der anderen Teile als eine selbstständige Partei und verlangt, dass der weibliche Nachkomme, der den Thron besteigt, dem Land durch Diplom und Eid versichert, es nicht wie andere Erbländer und Länder zu regieren, sondern gemäß seiner eigenen Verfassung und seinen eigenen Gesetzen.*

An das für das Staatsrecht grundlegende Gesetz von 1723 schlossen sich gegen Ende des Jahrhunderts weitere wichtige, für die Verfassungsgeschichte bedeutende kardinale Rechte an, die aber janusköpfig waren. Sie enthielten nämlich im Rahmen der ständischen Verfassungsmäßigkeit all die Garantien für den Landtag, die von den Ideen des 18. Jahrhunderts für die auch aus Vertretern der Bürger bestehende Gesetzgebung bestimmt waren. Als Beispiele sollen hier die Unabhängigkeit des ungarischen Staates, die Gewaltenteilung, und das Verbot der Regierung durch Patente hervorgehoben werden. Diese

ungarische Aufklärung war eigenartig. Ferenc Eckhart, ein hervorragender ungarischer Professor der Rechtsgeschichte bewertete sie wie folgt: „Der Genius der Aufklärung hielt in der einen Hand Montesquieu und Rousseau, und in der anderen Hand das Tripartitum.“ In der Literatur ist *communis opinio*, dass die Rechtskontinuität, also die einzige dogmatisch begründete Verbindung zwischen den staatsrechtlichen Garantien der Unabhängigkeit des Landes vor 1848 und den Aprilgesetzen die Pragmatische Sanktion darstellte.

Das Kapitel IV wollte die Thesen des historischen ungarischen Rechts überzeugend beweisen, und zwar durch Darstellung der wichtigsten Themen in der Diskussion Deák gegen Lustkandl (das ungarische Königreich als selbstständige, unabhängige Entität; Regieren gemäß den eigenen Gesetzen; rechtlicher Umfang des Gesetzes und des Inauguraldiploms; das Verhältnis zwischen Gesamtmonarchie und selbstständiges ungarisches Königreich) und auch durch Darstellung der aus der unterschiedlichen dogmatischen Vorbereitung resultierenden Unterschiede zwischen den Diskussionspartnern.¹⁹³

Die Lehren aus der einzigartigen Diskussion im ungarischen öffentlichen Recht sind zugleich glänzende Beweise für das geistige Arsenal von Ferenc Deák und auch für seine elegante Argumentation. Dies trifft dermaßen zu, dass sie sich auch im Meisterwerk von Deák, im Ausgleich – Gesetz Nr. II. und XII. vom Jahr 1867 – eindeutig zeigen.

Schließlich ist – im Hinblick auf die analysierte Diskussion – zum Thema Rechtsauslegung ein kurzer Hinweis zu machen. Die Forschungen vom Professor János Zlinszky und Péter Bónis analysieren die Wirkungen des Römischen Rechts und des ungarischen Rechts, die Problematik *ius commune* – *ius patrium*. Sie stellen fest, dass das gemeinsame Recht (*ius commune*) kein Gesetzesrecht, sondern Recht der Jurisprudenz ist, das von den Rechtswissenschaftlern geschaffen wird. Das *ius commune* ist Recht ohne Staat, denn das Europa des Mittelalters ging in der Legislative nicht den Weg der Unifikation. Das *ius commune* und das eigene Recht, das *ius proprium* bilden ein weiteres, miteinander fest verbundenes System, in dem das Römische Recht selbst dann eine Rolle spielt, wenn es nicht rezipiert wurde.

¹⁹³ Die Bände von Ferenc Deák und Wenzel Lustkandl über das öffentliche Recht. S. Fn. 42.

**Die Untersuchung der Fragen, wie
der öffentlich-rechtliche Inhalt
des Ausgleichs und die öffentlich-rechtlichen
Verhältnisse des „langen 19. Jahrhunderts“,
sowie die Stationen der Verfassungsgebung
in der verfassungsmäßigen Monarchie
beurteilt werden**

(Kapitel V. Öffentlich-rechtliche Verhältnisse
im 19. Jahrhundert; Grundsätze der Zusammenarbeit zwischen
den Gründern des Wiener Kongresses. Kapitel VI.
Staatsrechtliche Ergebnisse und Folgen des Ausgleichs.
Kapitel VII. Beurteilung des staatsrechtlichen Meisterwerks)

Die Stellungnahmen in der Fachliteratur machen es eindeutig, dass die großartige Schöpfung des konstruktiven Geistes die Rechtsordnung ist, die ergänzt durch die moralischen Prinzipien die zwei auf einander aufgebauten Elemente der Weltordnung bildet, und sie wird durch die politische Ordnung betätigt. Die Gründer der Heiligen Allianz verabschiedeten 1815 auf dem Wiener Kongress im Geiste der obigen Gedanken die Prinzipien der territorialen Neuordnung und der Zusammenarbeit: die Legitimität, d. h. die Machtausübung auf Grund der Erbfolge oder von Wahlen, dann war der Bund im Gleichgewicht stehender Staaten das Kriterium, und schließlich dominierte bei Lösung der Konflikte das Verantwortungsbewusstsein gegenüber der Zukunft. Es ist allgemein bekannt, dass die Bedingungen nicht unbedingt erfüllt wurden, denn die europäischen Revolutionen haben im Jahre 1848 das europäische Bauwerk wirklich erschüttert.

So entstanden auf Wirkung der ungarischen Revolution von 1848 durch den gemeinsamen Willen auch bei uns die 31 Gesetze zusammen mit dem Artikel 11 über Siebenbürgen, die als erste konzeptionelle bürgerliche Verfassung unserer Geschichte anzusehen sind. Die Aprilgesetze schufen gegenüber einer absolutistischen Regierung die rechtlichen Voraussetzungen für die auf Freiheit und Eigentum beruhende Umwälzung durch – um hier nur einige zu nennen – Deklarieren einer dem Parlament verantwortlichen Regierung, durch das Wahlrecht zur Volksvertretung, durch die gemeinsame Lastentragung, durch Aufhebung der Urbariallasten, durch Regelung der Freiheitsrechte. Der Art. Nr. III vom Jahre 1848 regelte zwar nur ein Element der Machtausübung, aber § 13 des Gesetzes rechnete schon mit Sachen von Interesse für die Länder und für die Erbländer, und dafür wurde der Ministerposten neben dem Herrscher geschaffen. Das Wichtigste ist also, dass die öffentlich-rechtliche Grundlage im Getrenntsein des ungarischen Königreichs

von den Erbländern bestand, und nicht im Ungarn als Teil der Erbländer. *Davon kann die ungarische öffentlich-rechtliche Formel abgeleitet werden, die die über eine selbstständige Verfassung verfügende Nation, die die in der Stephanskronen verkörperte Rechtskontinuität repräsentiert und zugleich eine garantierte Sicherheit für die durch die Krone vermittelten öffentlich-rechtlichen Befugnisse bedeutet, d. h. die Krönung stellt das Grundelement des persönlichen Verhältnisses zwischen dem Monarchen und der Nation dar.*

Trotz der Reaktion nach Niederschlagung der Revolution und nach vielen Opfern von Märtyrern prägte der Vormärz ein ideenrechtliches Wertesystem in unser Denken ein, indem es das 48er „Maß“ schuf, das bis heute die Grundlage unseres öffentlichen Rechts bildet. Es ist eine Tatsache, dass ohne 1848 der Ausgleich nicht hätte zustande kommen können!

Die Stationen der Verfassungsgebung und der territorialen Regelungen (1848, 1849, 1851–1852, 1860–1861, 1865–1867) widerspiegelten eindeutig die Art und Weise der Entwicklung der öffentlich-rechtlichen Situation zwischen dem Habsburger Kaiser, den Erbländern und dem ungarischen Königreich.

Es ist allgemein bekannt, dass das Patent von 1806 das Heilige Römische Reich als aufgehoben betrachtete, und seine Territorien wurden zusammen mit den übrigen Teilen des Kaisertums Österreich zu „souveränen Staaten“. Der Deutsche Bund als eine Vereinigung souveräner Staaten ist ein Staatenbund. Das Kaisertum Österreich mit seinen ehemaligen Reichsgebieten gehört aber nicht in Gänze dazu. Obwohl die Staatsgewalten im Monarchen „vereint sind“, müssen auch die ständischen Verfassungen der Länder eingehalten werden, um das Prinzip der monarchischen Legitimität zu wahren. Das Konzept der Souveränität war nämlich mit dem Kaisertum Österreich als Vielvölkerstaat nicht vereinbar. *Deshalb gesellte sich die Länderdifferenzierung in der Welt des Vormärz zum frühen Konstitutionalismus, was insbesondere in den Fällen von Böhmen, Ungarn, der Lombardei und Venedig relevant war. Die Gesamtmonarchie war also ein früher verfassungsmäßiger Staat mit differenziertem Föderalismus.*

Fasst man die Momente der Verfassungsentwicklung zusammen, kann man feststellen, dass die ungarischen Verfassungsgesetze vom 11. April 1848 die Erklärung der Souveränität ermöglichten, da die Gesamtmonarchie in Personalunion geteilt werden kann. Die Kontroverse dazu war im Hof die Meinung, dass Ungarn innerhalb des Gesamtstaates nur eine Stufe seiner besonderen Stellung bekommen und sein Föderalismus sich weiter differenziert habe. Und diese Differenzierung wurde im Neoabsolutismus zu einem durch den Gesamtstaat erwünschten Maß zurückgedrängt. Die Konklusion für den Monarchen war, dass Ungarn trotz der Verfassung von 1848 ein dem Gesamtstaat untergeordnetes Land ist. Dazu kam noch die Verwirkungstheorie, dass nämlich die Ungarn mit ihrem Freiheitskampf ihre Verfassung verwirkt hätten.

Der 1860–1861 kaum ins Leben gerufene differenzierte Föderalismus führte mit Abschluss der Sistierungszeit (1865–1867) zu tiefgreifenden rechtlichen Änderungen im Kaisertum Österreich. Das Ergebnis der Verhandlungen über den Ausgleich war ein Verdienst von Ferenc Deák, der die europäischen politischen Realitäten erkannte und die Interessen der Gesamtmonarchie und die des selbstständigen ungarischen Staates mit hervorragender politischen und rechtsdogmatischen Argumentation legierte und so zum Erfolg führte.

Und der politische Kompromiss wurde im Wesentlichen in der Form von Österreich–Ungarn zur Realität, wo der Kaiser mit dem Ausgleich „die Befugnisse der ungarischen Landesgewalt zur Reichsgewalt“ erhob, und so entstand aus dem differenzierten Föderalismus der Dualismus. Auf diese Weise wurden die Länder der ungarischen Krone von Cisleithanien getrennt. Daraus folgte, dass die Länder des Österreichischen Kaisertums, also der Staat Österreich und der ungarische Staat, der die gleiche Rechtsstellung hatte, zwei Staaten bildeten (Doppelmonarchie), die wegen der gemeinsamen Sachen durch gemeinsame Organe miteinander verbunden waren. Die in der einheitlichen Kompetenz der Gesamtmonarchie verbliebene gemeinsame Außenpolitik, Kriegswesen und die dazu nötigen Finanzen waren Prärogativen des Monarchen, aber sein alleiniges Verfügungsrecht war durch die Verfassung eingeschränkt.

Dieses geschlossene, logische Ergebnis (Kapitel VI) folgte aus der „dritten, mit einander verbundenen Zerreißprobe“ des früher bereits zitierten Verhältnisses zwischen den Habsburgern und den Ungarn (1527–1867). Mit Hinweis auf die Thronrede zur Eröffnung der Landesversammlung 1865 wie auch auf das im Zusammenhang mit den Vorschlägen des 67er Ausschusses Gesagten ist hervorzuheben, dass Deáks öffentlich-rechtliches logisches Argumentsystem in diesem „Status-Spiel“ am überzeugendsten ist. Hierbei formuliert er – unter anderen – die drei Grundsätze des ungarischen öffentlichen Rechts, die Formel der tätlichen Rechtskontinuität und die rechtliche Bewertung des historischen Verhältnisses zwischen dem Reich und Ungarn; mit Hinweis auch auf die Lustkandlsche Diskussion in Verbindung mit der hervorragenden rechtswissenschaftlichen Synthese „*Beiträge zum ungarischen öffentlichen Recht*“.

Das Kapitel VI behandelt zum Schluss die rechtlichen Wunderwerke der Geschichte des öffentlichen Rechts im 19. Jahrhundert: die Gesetze des Ausgleichs zwischen Österreich und Ungarn, den mit diesen zusammenhängenden Inhalt, die Auswirkungen der politischen Folge und die Fragen der politischen Nation; während sich der darauf folgende Teil (Kapitel VII) der Beurteilung des Meisterwerks annahm.

Mit der Geburt der Nationalstaaten im 19. Jahrhundert wurden also die Durchsetzung des nachhaltigsten Organisationsprinzips der menschlichen Kulturgeschichte und der Ausbau des rechtsstaatlichen Institutionssystems

möglich! Die europäische Tradition des klassischen Naturrechts war die Widerspiegelung einer statischen Weltordnung, und die klassische Idee der Gerechtigkeit setzte eine umfassende vollkommene Ordnung voraus, die das Recht zu legitimieren vermochte und Kriterien lieferte, gemäß denen bei rechtlichen Entscheidungen festgestellt werden konnte, was rechtmäßig und was unrechtmäßig ist – stellte Professor Helmut Coing in seinem Werk „Grundzüge der Rechtsphilosophie“ fest.

Kapitel VIII, das letzte Kapitel der Studie stellt den Prozess dar, im Ergebnis dessen das Institutionssystem des ungarischen Rechtsstaates geschaffen wurde. Unser Nationalstaat im 19. Jahrhundert ist ein Rechtsstaat mit einer historischen Verfassung, die das Wesen der staatlichen Einrichtung durch eine Vielzahl von aufeinander gebauten Gesetzen zum Ausdruck bringt. Das ist die Art der verfassungsmäßigen Monarchie, deren Grundidee in der Formel „rex regnat, sed non gubernat“ steckt. Eine dem Parlament verantwortliche Regierung ist das Prinzip des Rechtsstaates. Der zur Freiheit und mit unveräußerlichen Rechten geborene Mensch schloss – um diesen seinen Zustand zu sichern – einen Sozialvertrag ab. Daraus folgt einerseits, dass er als Vertreter des souveränen, über sich selbst herrschenden Volks den Hüter der Volkssouveränität, das Parlament schuf, dessen Funktion darin besteht, die Verhaltensregeln in berechenbaren, planbaren Verhältnissen festzulegen und die Durchsetzung der Heiligkeit der Freiheit und des Eigentums zu gewährleisten.

In der zweiten Hälfte des „langen Jahrhunderts“ war bereits klar, dass die Aufnahme der machtpolitischen Prinzipien, die eine neue Sichtweise verlangen, zur Notwendigkeit der Zeit wurde. Dieser Begriff des frühen Rechtsstaates wurde zur Summierung der Wünsche des politischen Liberalismus. So wurden zur Anforderung: Unterordnung des Monarchen dem positiven Recht; Bindung der Staatstätigkeit an das Recht, und zum Schluss die Bedingung: die Möglichkeiten der Gesetzgebung und der vollziehenden Gewalt dürfen nicht zur rechtswidrigen Einmischung in die Grundrechte der Bürger benutzt werden. Das verlangte eine Organisationsform, die die Gewaltenteilung, die richterliche Unabhängigkeit, sowie die Gleichheit der Einzelnen und die Freiheit der Bürger umfasste. In der ungarischen Politik war der Ausbau des Rechtsstaates ein bestimmender Faktor, also die Konstruktion „der Staat als Hüter der Gesetzlichkeit“, die man in der Gewaltenteilung als gesichert vermutete, so war das Verhältnis zwischen Legislative und Exekutive durch die Vertretung auf Grund von Wahlen mit Steuerzensus, das Primat der Gesetze, bzw. die dem Parlament verantwortliche Regierung gekennzeichnet. Die Studie analysiert eingehend die Rolle des Landtags, den Prozess der Gesetzgebung, wie auch die Tätigkeit der Exekutive (Ministerpräsidium, Ministerrat) – auf Grund von archivalischen Quellen.

Außerdem schenkt Sie besondere Aufmerksamkeit dem Verhältnis zwischen allgemeiner und besonderer Verwaltung, sowie den Organisationsprinzipien des bürgerlichen Staates. Die Korrelation Zentralisation – Dekonzentration wurde auch im Hinblick auf das Verhältnissystem Regierung – Munizipium – Gemeinde analysiert. Der Überblick umfasst nicht nur den Ausbau des Institutionssystems, sondern er reicht bis zu den Jahrzehnten nach Eliminierung der Monarchie.

Sinngemäß war auch das dritte Element der Staatsgewalttriade, die Judikative Gegenstand der Untersuchung. Neben den Gesetzen über die Justiz und die Richter nahmen die ordentlichen Gerichte, die Staatsanwaltschaft, die Anwaltschaft und das Notariat einen besonderen Platz in der umfassenden Zusammenfassung ein.

*

In den zusammenfassenden Zeilen des Bandes unternahm der Verfasser, die im Laufe der Monarchie-Forschungen entstandenen Standpunkte zu umreißen. Bei Festhaltung des oben Gesagten beziehen wir uns erneut auf die von der Fachliteratur anerkannte zeitbeständige Entscheidung unseres frei gewählten neuzeitlichen Königs Ferdinand I., dass er nämlich „den mitteleuropäischen Staatskomplex des österreichischen Zweiges der Habsburger zentralisiert hat“. – Es werden dabei besonders hervorgehoben: die auch durch die Geschichte bewiesene Unentbehrlichkeit der Doppelmonarchie; ihr durch Ergebnislosigkeit auch begleiteter Erfolg, und vor allem ihre „durch nichts gerechtfertigte“ sinnlose Aufhebung, und die Verstümmelung des Ungarischen Königreichs.

Aus einer diesbezüglichen Rede (1982) eines korrekten Staatspräsidenten, Francois Mitterand soll hier seine Wertschätzung zitiert werden: „... dies war eine Erbsünde, denn anstatt irgendetwas gelöst zu haben, wurden noch größere Sünden auf die Welt losgelassen.“

Schlussgedanken

Auf Grund der Erfahrungen von wissenschaftlichen Forschungen anlässlich des 150jährigen Jubiläums der Doppelmonarchie und der Ergebnisse eines Teams zur Untersuchung der elementaren Quellen des ungarischen öffentlichen Rechts stellen sich mit Recht zwei Fragen bezüglich der Gegenwart, nachdem Mitteleuropa des 19. Jahrhunderts im 20. Jahrhundert zerstört wurde:

- Inwiefern kann das historische Modell Österreich–Ungarn als Beispiel dienen?
- Wo kann Mitteleuropa als geistiges Prinzip seine Wirkung mit Erfolg entfalten?

In unseren vorgenannten Forschungen vertraten wir – unter anderem – ein gemeinsames Werturteil darüber, dass sich regionale, grenzüberschreitende Kooperationen in regionalen Wirtschaftszentren als gangbare alternative Wege erweisen und Rechtsvereinheitlichung im Wirtschaftsverkehr wünschenswert sein könnte, aber nicht mit Ausschließlichkeit. Es ist außerdem erwiesen, dass verschiedene Rechtsordnungen und Rechtsräume nebeneinander, parallel bestehen können.

Bei allem staatsrechtlichen Unrecht darf aber im Endergebnis ein dominantes Kennzeichen nicht vergessen werden: Beide Teile der Doppelmonarchie haben nach 1867 einen Beitrag zur Entwicklung des Rechtsstaates geleistet. Wie sich Professor Werner Ogris dazu sehr ausdrucksvoll und mit Überzeugung äußerte: „Möglicherweise war das alles nicht perfekt, aber er (der Rechtsstaat) muss jederzeit und auch heute gewahrt, gestärkt und verbessert werden. Er müsste jedoch als ideelles, gedankliches und vielleicht auch als institutionelles Erbe von Österreich–Ungarn auf jeden Fall in die europäische Zukunft eingebracht werden.“

Es ist bekannt, dass innerhalb Europas Regionen mit gemeinsamen Werten ausgestaltet werden können, und diese fallen mit den gegenwärtigen Wirtschaftstrends der EU bekanntlich zusammen.

Eine weitere Lehre für die Gegenwart ist die Tatsache, dass die Doppelmonarchie Österreich–Ungarn das Ergebnis mehrerer Jahrhunderte war, und ihre Existenz zwei Faktoren zu verdanken hatte: der wirtschaftlich – politischen Notwendigkeit und einer schwer erkämpften, aber deshalb gut ausgereiften öffentlich-rechtlichen Vereinbarung.

FORRÁSOK – QUELLEN

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAI – HABSBERG BIRODALOM (LÄNDER DER UNGARISCHEN KRONE – HABSBERGERREICH)

Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár (Ungarische
Gesetzsammlung)
(CJH – MT)

I. Ferdinánd császár és király koronáztatási esküje és az 1527. évi törvénycikkek*

(Krönungseid des Kaisers und Königs Ferdinand I. und
die Gesetzesartikel 1527)

1. cikkely

A pártitűtők számára határidő kitűzése, hogy a királyhoz való hűségre visszatérjenek.
Mindenekelőtt végeztük: hogy bizonyos nemesek, a kik a vajda pártján állanak és vele az erdélyi részekben tartózkodnak,

1. § Ugyszintén Simon zágrábi püspök, Alsóindvai Bánffy János, valamint Bolondoki Bánffy Antal, Táhi János és Homonnai Ferencz, az egyedüliek, a kik mindkét renden levő urak sorából a királyi felségnek tartozó hűség fogadása végett eddigelé a királyi felség elébe menni vonakodtak:

2. § Általában pedig ez országnak és az alája vetett részeknek összes megyei ispánjai kötelesek legyenek és tartozzanak a nevezett legkegyelmesebb urunknak tartozó

* A törvénytár korábbi kiadásaiban a cím így hangzik: I. Ferdinánd császárnak és királynak az 1527. évi országgyűlésen koronáztatása után azonnal kiadott és szóról-szóra ide iktatott törvényei.

Az e törvényt megelőző királyi esküforma magyarul:

Ferdinánd császárnak és királynak esküje, melyet Székésfehérvárott koronáztatása alkalmával tett.
„Mi Ferdinánd, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország királya stb. esküszünk az élő Istenre, az ő szent anyjára, szűz Máriára és minden szentekre, hogy mi az Istennek egyházait, a főpapurakat, bárókat, nemeseket, szabad városokat és az összes országlakosokat mentességeikben és szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban, valamint régi jó és helybenhagyott szokásaikban meg fogjuk tartani és mindenkinek igazságot fogunk szolgáltatni, a néhai fenséges András király decretumait tiszteletben fogjuk tartani; Magyarországnak határait és mindazt, a mi bármiféle jögon és czimen ahhoz tartozik, el nem idegenítjük, sem meg nem kisebbítjük, hanem tehetségünkhöz képest növeljük, és kiterjesztjük, és minden egyebet megteszünk, a mit csak az összes rendeknek és egész Magyarországnak közjávára, becületére és gyarapodására igazságosan megtehetünk. Isten minket úgy segéljen és minden szentei.”

hűség és engedelmesség nyilvánítása céljából szent Katalin szűz és vértanú ünnepén Ő felsége előtt megjelenni.

3. §. Különbben azonnal és tényleg a felségsértés bűnének büntetésében elmarasztaltaknak és levelesítetteknek tekintendők.

2. cikkely

A pártütők megtérítését a királyi felség számára tartjuk fönn.

Hogy János vajda pártütésének a fejeit, kik még nem javultak meg és Ő felsége szerencsés megkoronáztatására eljönni vonakodtak, Ő felségének az ő első, t.i. pozsonyi megválasztásakor az összes rendek részére adott levele értelmében, megkegyelmezés és jó utra térítés végett Ő felségére bizzák.

3. cikkely

A decretumok egy egészbe gyűjtendők.

Hogy Ő felsége az ő elődjeinek összes decretumait ama tizenhat kiválasztott jogtudóssal és másokkal, a kikkel Ő felségének tetszik, a következő országgyűlés ideje alatt javtassa ki és kijavítás után gyűjtse egy egészbe s a jövő országgyűlésen ez ország minden rendének beleegyezésével kegelmesen erősítse meg.

[...]

7. cikkely

János vajda adományainak megerősítése

Hogy János vajdának minden intézkedése és adománya semmisnek nyilvánítandó.

CJH – MT 1526–1608. 1–14. p.

I. Lipót 1687. évi decretuma

Előbeszéd, melyben a karok és rendek Ő felségének irántuk való kegyelmes s több mint atyai gondoskodásáért, s pártfogásáért, és az említett országnak a török járom alul már nagy részben, szerencsésen történt felszabadításáért s az országgyűlésnek részükre az előbb említett módon történt kihirdetéséért, tartozó hálát nyilvánítanak s alázatosan esedeznek, hogy az ez alatt alkotott alábbi törvénycikkeket jóságosán megerősíteni méltóztassék.

Hogy Ő legszentségesebb felsége nemcsak az ő Magyarországával, mint az egész kereszténységnek legrégebbi védbástyájával, hanem ez országnak hozzá hű első rangú fejeivel s oszlopaival, és ezek követőivel, sőt az egész római szent birodalom legnevezetesebb kulcsával, Bécs városával, s többi örökös uradalmaival s tartományaival, s a mi még több, saját és az övéinek legfelségesebb személyével, s ez országnak szent koronájával együtt (melyet a haza némely nyugtalan és törvénysértő, önző és irigykedő s a kereszténység végromlására fondorul törekvő veszedelmes pártosai, lázító bujtogatósaikkal s a felingerelt török hatalomnak részükről célba vett csábos felhívásával vagy

kiindításával nyílt és örökké siralmas veszélynek tettek ki) végre, Isten kegyelmének segítségével, saját és szövetséges társainak egész törekvését s atyai szívének kegyeletos szeretetét kegyesen arra a célra méltóztatott irányozni: hogy ez említett országot, hű lakosaival s a többi fent említett uradalmait, az annyira reménytelen s annyira súlyos veszély hajjótöréséből a biztosság és megmenekülés kikötőjébe vezethesse.

[...]

Az előírt esküforma tartalma következő legyen:

Mi József, Isten kegyelméből Magyarország királya stb. Esküszünk az élő Istenre, annak legszentebb anyjára, szüz Máriára s minden szentekre: hogy mi Isten anyaszentegyházait, a főpap urakat, bárókat s nemeseket, a szabad városokat s minden országlakost, mentességeikben és szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban s régi jó és helybenhagyott szokásaikban, a mint ezeknek értelmezése s használata iránt a király s a karok és rendek országgyűlésileg közösen megegyeznek, megőrizzük, s mindnyájuknak igazságot szolgáltatunk, néhai felséges András király decretumát (kizárva s félretéve azonban ugyanazon decretum 31-ik cikkelyének záradékát, mely így kezdődik : Hogyha pedig mi stb. e szavakig: ellentmondhassanak mindörökké) megtartjuk, Magyarországunk határait, s mindazt, a mi ahhoz bármi jogon vagy czimen tartozik, el nem idegenítjük, s meg nem csorbítjuk, sőt, a mennyire lehet, öregbitjük s kiterjesztjük, s minden egyebet megteszünk, a mit az összes karoknak s egész Magyarországnak közjávára, díszére s gyarapodására igazságosan tehetünk, Isten minket ugy segéljen s minden szentek.¹⁹⁴

2. cikkely

*A mostani császári és királyi szent felség fenséges finemü örökösének elsőszülötteit Magyarország s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilváníttják*¹⁹⁵

És, minthogy Ő császári és királyi legszentségesebb felsége, dicsőséges és győzedelmes fegyvereivel, a keresztyén név iszonyu ellenségét, a törököt, számos véres és döntő ütközetben megverte, Isten segítő hatalmával, az ő naponkint élethalálra kinzott nyakukról elüzte s annak torkából, melyben ekkorig, oly hosszas időtől fogva, ez egész nemzetnek legnagyobb veszélyével nyögének, ez országnak legnevezeteseb erősségeit, s ezek közt az egykor legvirágzóbb királyi székhelyet, Budát, s ez annyiszor említett országnak védbástyáját, ennek nagyobb részével együtt kiragadta s e legédesebb hazának felszabadítására ezeket, s a még fentebb bővebben elszámált áldozatokat hozni méltóztatott:

1. §. Ez oly nagy s örökké hálával említendő jótéteményeknek emlékezetére, s alázatosan kedveskedő lelküknek mindenkorra felismerhető hálája jeléül, e Magyarországnak s kapcsolt részeinek összes karai és rendei kinyilatkoztatják, hogy mostantól jövőre s örök időkre senkit mást, mint fennczimzett Ő császári s királyi felségének saját ágyékából

¹⁹⁴ V.ö. 1454:I., 1715:II., 1741:II. és IV., 1790:II., 1792:II., 1836:I. 1867:II. t. cz.

¹⁹⁵ V.ö. a következő 3. cikkelyt, továbbá 1547:V., 1723:I. és II. t.cz. – E t. cikk alapja a pragmatica sanctionak.

származott fiörökösei közül az első szülöttet (ugyanazt határozván az 1547-ik évi 5-ik s más e felől alkotott törvényezikkek) fogják törvényes királyuknak s uruknak ismerni és azt mindenkor és annyiszor, valahányszor ily felavatás újból bekövetkezik, a fentebb kijelentett hitlevélben foglalt cikkelyek előrebocsátandó elfogadása, vagy királyi biztosítása s e felől oly alakban, mint elődei teljesítették, leteendő eskü után, országgyűlésileg, e Magyarországon belül, meg fogják koronázni.

3. cikkely

Fentisztelt Ő császári s királyi felsége fiágának magszakadása után következni fognak a fennirt uralkodásban: a mostani felséges spanyol király fiörökösei ugyancsak az első szülöttek; csak ezeknek kihalása után nyerjen helyet, a karok és rendek ősi, régi, helybenhagyott szokása s előjoga a királyválasztásban.

Ha pedig (a mit a jó Isten századokra kegyelmesen elhárítani méltóztassék) Ő császári s királyi felsége fiágának magvaszakadása bekövetkeznék, akkor az ilyen átszállandó s felveendő uralkodásban való utódlás (szintén megelőző s a fennkijelölt módon előre bocsájtandó királyi biztosítás, s az említett hitlevélben foglalt cikkely elfogadása és az ezekre teendő eskü után) háruljon és menjen át Spanyolország királyának, második Károly urnak hasonlóképen fiágu magvára, s így csak abban az esetben (melyet Isten kegyelmes jósága távol tartson), ha ugy a fentisztelt Ő császári és királyi szent felségének, mint Spanyolország említett felséges királyának fimagva kihalna, nyerjen helyet a mondott karok és rendek ősi és régi helybenhagyott szokása, s előjoga a királyok választására s koronázására nézve.¹⁹⁶

4. cikkely

Jeruzsálemi II. Endre király 1222. évi 31. t. cikkelyét bizonyos részében megmagyarázzák.

Megemlékezvén ezenfelül a karok és rendek Ő legszentségesebb felsége jóságos előterjesztéséről, mely ugyanis a második Endre király 1222-ik évben kelt 31-ik cikkében foglalt annak az egyetlen záradéknak, vagyis inkább a királyoknak való ellenmondás s ellenállás szabadságának az ugyanott felsorolt okokból, a kijavítását czélozza, noha ugyane cikkelynek említett részében a helyes értelmet csak némely egyeseknek rossz akaratu magyarázása törekedett netán más elrontott értelemre csavarni s Ő legszentségesebb felsége józanabb hü karainak és rendeinek sohasem volt eszükbén, hogy annak értelmében (mint ezt a gonosz szándékuak s lázadók elferdítették) törvényes királyuk és uruk ellen valaki fegyverre kelhessen s fellázadhasson:

1. §. Mindamellott a karok és rendek e pontban is, hódolatuknak és mocsoktalan hűségük kötelességének további tanusítására, s a bizalmatlanságnak, mely a király s az ország és annak kapcsolt részei közt e miatt netalán a jövendőben felmerülhetne, gyökeres kiirtására alázattal kedveskedő s hódoló lélekkel beleegyeztek, hogy az ellenmondás s ellenállás szabadságáról beigtatott emez előbb mondott záradékot, második Endre király fentebb említett decretuma előbb idézett 31-ik cikkelyének

¹⁹⁶ V.ö. az előző 2. cikkelyt, amely a 3. cikkelylyel együtt hatályát veszítette a *pragmatica sanctio* rendelkezései következtében.

tartalmából s értelméből, következésképp az előbb leirt módon letett koronázási esküből is, e jelen törvényes rendelettel kizárják s eltávolítják.

2. §. Egyebekben azonban ugyanaz a törvényezikk és decretum, minden pontjaiban, feltételeiben s záradékaiban előbbi erejében s állapotában marad.

3. §. Nem kételkedvén, sőt semmit bizonyosabbnak nem tartván, minthogy Ő fensége, s annak említett örökösei s más utódai, az Ő legszentségesebb felsége előterjesztésében kifejezett jószágos atyai ajánlatának értelmében is, ugyane karokat és rendeket, nemkülömben utódjaikat is összes közös ősi jogaikban, kiváltságaikban, szabadságaikban s törvényeikben (előbb említett hitlevelének cikkei szerint) királyi uralkodásuknak minden idejében, kegyelmesen megvédik és sértetlenül megtartják.¹⁹⁷

CJH – MT 1657–1740. 329–337. p.

III. Károly 1723. évi decretuma

[...]

Hogy a karok és rendek karok és rendek sérelmeiből s legalázatosb kívánalmaiból Ő legszentségesebb felsége jószágos elhatározása mellett kidolgozott, s egyértelmű szavazattal s megegyezéssel (ugyanannak jószágos hozzájárulásával) megalkotott alábbirt cikkelyeket kegyelmesen elfogadni, és királyi hatalmával helybenhagyni s megerősíteni, s úgy ő maga jószágosán megtartani, mint bárki mással is megtartatni méltóztassék.

1. cikkely

*Az ország s az ahhoz kapcsolt részek karai és rendei Ő császári és királyi szent felségének szabadságaik s kiváltságaik atyai és legkegyelmesebb megerősítéseért s a karok és rendek közepette saját legszentségesb személyében megjelenéséért legnagyobb köszönetét mondanak.*¹⁹⁸

Ő császári s királyi legszentségesebb felségének, a jelen országgyűlésre szerencsésen és igen nagy, valaha alig látott számban egybegyűlt országos karok és rendek iránt való atyai legkegyelmesebb hajlamát s ezeknek fenmaradására s Magyarországnak, meg kapcsolt részeinek közállapota gyarapodására, s a szomszéd örökös országokkal és tartományokkal minden eshetőségre, és a külső erőszak ellenében is megállapítandó egységre és a belső nyugalom fentartására irányzott valóban atyai gondját és aggodását, ugyancsak Ő legszentségesebb császári és királyi felségének az ország s az ahhoz kapcsolt részek karaihoz és rendeihez intézett királyi leveléből, s legujabban tett előterjesztéseiből, jobbagyi hűségük hódoló buzgalomával s állandó melegével legalázatosabban megértvén, ez atyai indulatnak irányukban legkegyelmesebben nyilvánított különös kegyéért, és azért, hogy nem szolgálván akadályul bármely ellenkező,

¹⁹⁷ V.ö. 1715:II., 1741:II. t. cz.

¹⁹⁸ Az 1. és a 3. t. cz. tartalmazzák a trónöröklést is szabályozó *pragmatica sanctiot*. V.ö. 1687:I. és 1867:XII. t.cz.

a római szent birodalmat s az európai békét érdeklő igen nehéz gondjai és munkái, hü karai közé eljönni s ezeket legtiszteletreméltóbb és legmagasabb személyében atyailag megvizasztalni, s először és mindenekelőtt, a hü karoknak és rendeknek minden eziránt előrebozsátott, megelőző legalázatosabb esedezése nélkül, tisztán csak irántuk viseltetett atyai indulatból felajánlani méltóztatott azt, hogy örökös Magyarországnak s az ehhez kapcsolt részeknek, országoknak és tartományoknak összes karait s rendeit minden, ugy a hitlevélbe foglalt, mint bármely más, ekkorig engedett és alkotott s a jelen országgyűlésen s jövőben is országgyűlésileg alkotandó törvényekben, jogokban, szabadságokban, kiváltságokban s mentességekben, szokásokban, előjogokban megtartandja, s azokat és azok mindegyikét legkegyelmesebben megerősíteni kegyeskedett, Ő császári és királyi legszentségesebb felségének legalázatosabb s tőlük kitelhető legnagyobb hálát nyilvánítanak azért is:

1. §. Hogy legfelségesebb osztrák háza nőágának is Magyarország királyi koronájára, s az e szent koronához tartozó részekre, országokra és tartományokra, ez ágnak s az abból leszármazóknak kihalásáig, az ország és az ahhoz kapcsolt részek összes karainak s rendeinek egyértelmű szabad akaratával történt kikiáltását s ugyancsak a karoknak és rendeknek Ő legszentségesebb császári és királyi felségéhez Bécsbe menesztett ünnepeles küldöttsége utján meghívását.

2. §. És az illetén felajánlást oly kegyesen s kegyelmesen és hálás lélekkel fogadni s hü karainak és rendeinek kegyeletes és üdvös óhaját nemcsak helybenhagyni méltóztatott:

3. §. Hanem ezt az örökösödést Magyarország szent koronájában s a hozzá kapcsolt részekben, országokban és tartományokban, a fiágéval azonos elsőszülöttség rendje szerint oly módon, a mint azt Ő legszentségesebb felsége az ő Németországában s azon kívül fekvő örökös országaiban és tartományaiban már szabályozta, megállapította, kihirdette s elfogadta, elválthatatlanul s ugyanazon ág fokozatának egyenlősége esetében a finemüek előjogának figyelembevételével kívánja rendezni, megtartani s megőrizni.

4. §. Akképen, hogy azt a nőt, vagy annak férfi örökösét, a ki a felséges osztrák házban elfogadott, említett elsőszülöttségi rend szerint, a felséges osztrák ház előbb mondott országainak s tartományainak örököse lesz, ugyanezen utódlás és örökösödés jogán, a jelen és minden jövő esetben, egyszersmind az ugyancsak feloszthatatlannak értenődő Magyarország s az ahhoz kapcsolt részek, országok és tartományok kétségtelen királyának tartsák s koronázzák.

2. cikkely

*Ő császári és királyi legszentségesebb felsége fölséges osztrák háza nőágának Magyarország szent koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről*¹⁹⁹

Noha Ő legszentségesebb császári és királyi felségének magyarországi s az ehhez kapcsolt részekből való hü karai és rendei az ő élénk és virágzó, s legjobb állapotban levő korát, erejét s egészségét látva, s Isten áldásában teljesen megnyugodva, igen

¹⁹⁹ V.ö. az 1. cikkely jegyzetét. A 2. cikkely tartalmazza a trónöröklés rendjének részletes szabályozását; v.ö. 1867:I, II, III, XII. t. cz.

nagyon biznak abban, hogy ő, hű karainak e végett a mindenható Istenhez intézett s szünetlenül intézendő imái következtében is, nagy és dicső finemű utódokkal a leg-gazdagabban meg lesz áldva, s az ország hű karai az ő fiörököseinek szakadatlan sorával meg lesznek vigasztalva.

1. §. Minthogy azonban azt is különösen át kell látniok, hogy a királyok és fejedelmek is, a többi emberrel egyenlően, a halandóság végzetének vannak alávetve; ezért éretten s gondosan megfontolva, mind Ő legszentségesebb császári és királyi felsége elődeinek, boldogult néhai atyjának Lipótnak, és testvérének Józsefnek, Magyarország dicsőséges királyainak, mind pedig és kiváltképen a most legkegyelmesebben uralkodó legszentségesebb császári és királyi felségnek, a haza közjavanak gyarapítására s hű polgárai örök boldogítására hadban és békében véghezvitt legdicsőségesebb tetteit s cselekedeteit, a midőn nemcsak ez örökletes Magyarországot s az ehhez kapcsolt részeket, országokat s tartományokat az említett dicső elődeitől hagyott állapotban megtartotta, hanem a legutóbbi török háboru alkalmával is annak legdühösebb támadásai ellenében lelkesedéssel bátorságba helyezte s ugyanezt diadalmas és szerencsés fegyvereivel, a hozzá kapcsolt országokra s tartományokra is, nevének halhatatlan dicsőségével s a karok és rendek, valamint az ország magánpolgárainak örök, biztonságára, kiterjesztette, hogy bármely jövő időkben minden külföldi s belső, zavaroktól s veszélyektől megóva legyen, és áldástadó folytonos nyugalomban és a lelkek őszinte egységében, minden külső erőszak ellenében is legszerencsésebben fenmaradhasson.

2. § S ezenkívül mindenféle belső mozgalmakat, s az uralkodás szüneteléséből könnyen támadható és a karok és rendek előtt régóta igen jól ismert bajokat is gondosan megelőzni óhajtván,

3. §. Őseiknek dicséretes példái után indulva:

4. §. S Ő legszentségesebb császári és királyi felsége, legkegyelmesebb uruk iránt hálájukat s hűségüket a legalázatosabban kimutatni kívánva:

5. §. Ő legszentségesebb császári és királyi felsége férfiágának magvaszakadtával (mely magszakadást Isten legkegyelmesebben távol tartani méltóztassék) az öröklési jogon való utódlást e Magyarországon és koronájában, s az Isten segedelmével már visszaszerzett és visszaszerzendő ehhez tartozó részekben, országokban és tartományokban, felséges osztrák házában nőgára is és pedig első helyen a fentisztelt most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felségnek,

6. §. Azután, ennek magvaszakadtával, a néhai boldogult Józsefnek,

7. §. S ezeknek is magvaszakadtán, a néhai dicső Lipótnak, császároknak s Magyarország királyainak ágyékából leszármazókra, és ezeknek törvényes, római katolikus, mind két nemű ausztriai főherceg utódaira, a most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felség részéről a Németországban s azon kívül fekvő és Magyarországgal, meg az ehhez kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal, az előrebocsátott jog és rend szerint, feloszthatatlanul s elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen örökösödésileg birtoklandó más országaiban s tartományaiban is megállapított elsőszülöttségi rendhez képest, uralkodás és kormányzás végett átruházzák.

8. §. S az említett utódlást elfogadják;

9. §. És ekképen, a felséges osztrák házba behozott és elismert eme női utódlást (kiterjesztve arra most, mindenkorra az 1687. évi 2. s 3, és hasonlóképen az 1715. évi 2. és 3. törvénycikkeket) a fentebb említett rend szerint megállapítják.

10. §. S elhatározzák, hogy azt e felséges ház említett nőága az előbbi módon örökösökül és utódokul megjelölt mindkét nemű ausztriai főhercegek azt elfogadják, helybenhagyják és az ország s a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendeinek az előrebocsátott és a legszentségesebb császári és királyi felségtől hasonlóan legkegyelmesebben előzetesen megerősített hitleveles, valamint más fentebb kijelentett szabadságaival s előjogaival együtt, a fent idézett cikkek tartalma szerint, minden következő időkből, koronázás alkalmával megtartsák.

11. §. S a király választására és koronázására nézve a karok és rendek ősi és régi, helybenhagyott s bevett szokását és előjogát oly értelemben tartják fenn, hogy annak csakis az említett nőág teljes kihalása után legyen helye.

3. cikkely

Az ország s kapcsolt részei karainak és rendeinek jogait, kiváltságait és szabadságait megerősítik.

Ő legszentségesebb császári és királyi felsége az ország s az ahhoz kapcsolt részek összes hű karainak s rendeinek minden, úgy hitlevélbe foglalt, mint bármely más jogait, szabadságait, kiváltságait s mentességeit, és előjogait, az alkotott törvényeket s helybenhagyott szokásokat (a jelen országgyűlés 1. és 2. törvénycikkelyének megfelelően, melyek az 1715-ik évi 1., 2. és 3. törvénycikkelyek s az ott foglalt esküforma értelmében veendő) kegyelmesen megerősíti s meg fogja tartani.

1. §. Hasonlóképen utódai is, Magyarország s az ahhoz kapcsolt részek törvényesen megkoronázandó királyai, az ország s ahhoz kapcsolt részek karait és rendeit ugyanazon kiváltságokban s az említett mentességekben és törvényekben sértetlenül megtartandják.

2. §. Melyeket ezenkívül Ő legszentségesebb felsége az övéi részéről, bármely rendiek, rangok s állapotok legyenek is, meg fog tartani.²⁰⁰

4. cikkely

A nádori s egyszersmind helytartói hatalomról.

És mivel az ország s a hozzá kapcsolt részek karainak és rendeinek az előbbi módon legkegyelmesebben megerősített szabadságai közé, Magyarországon, ennek régi szokása s törvénye szerint, a nádor s egyszersmind helytartó hatalmát és kiváltságát is, az 1715-ik évi 5. és 33. és az ezekben idézett s egyéb erről alkotott törvények értelmében bele kell érteni.

1. § Ezért Ő császári királyi legszentségesebb felsége a nádori s egyszersmind helytartói hatalmat és joghatóságot is a fentebb idézett törvények értelmében jóságosan megerősíti.

²⁰⁰ V.ö. 1741:II., VIII., 1790:II., 1792:II., 1836:I., 1867:II. V.ö. még 1490: I., 1537:XXIX., 1546:XV., 1548:XXII., 1550:LXXVI., 1552:XXX., 1567:XL., 1572:II. (5. §), K.e. 1608:XVI., 1622:II. (7. §) t.cz.

2. § Azzal a kijelentéssel, hogy a nádor a királyi fiscus birtokában levő fekvőjóságokat ne adományozhassa.
3. § A nádori fizetésről ennek utána is gondoskodás leend.²⁰¹

[...]

7. cikkely

Az országgyűlések tartásáról.

Mivel az országgyűlések megtartása, az 1659. évi első törvényczikkely értelmében, az orvoslandó sérelmeknek üdvös gyógyszere: azokat az 1715. évi 14-ik törvényczikk szerint meg kell tartani.²⁰²

1. §. S két hónapon tul, (ha csak Ő legsz. felsége az idő és szükség kívánata szerint meg nem hosszabbítaná) ne terjedjenek.
2. §. Azokra az 1608. koronázás utáni első t. cz. szerint a főpapok, mágnások és nemesek annak idejében megjelenni;
3. §. A vármegyék pedig, meg azok az említett mágnások, a kik személyesen részt nem vehetnének, az 1625. évi 62. törvényczikk értelmében birtokos nemes, s nemes családból származott követeket küldeni;
4. §. Horvát-, Dalmát- és Szlavonországok pedig magukat az 1625. évi 61-ik törvényczikkelyhez alkalmazni.
5. §. S a magyar királyi cancellária útján a kegyelmes királyi előterjesztéseknek átvétele után Ulászló király 2-ik decretuma 25. törvényczikke szerint, minden magántügyet félretévén, a közügyek felett mérséklettel és komolysággal s csendben tárgyalni és határozni;
6. §. Az egymással összefüggő tárgyakat sor szerint rendezni s Ő legszentségesebb felségének ekképen bemutatni;
7. §. És az országgyűlés bezártáig törvényes büntetés terhe alatt jelen lenni tartozzanak.
8. §. Hogy pedig a maguk és családjaik, meg az országgyűlésen panaszkodók biztonságáról, s így az országgyűlés köznyugalmáról gondoskodva legyen, az országgyűlés vagy köztanácskozás helyén minden sértegetéstől s annyival inkább verekedéstől tartózkodni kell.
9. §. Ha pedig ilyesmit elkövetnének: az ilyeneket s megbizóikat is, az épen most említett törvényczikkely rendeletéből, harmadnapra megidézzék s felettük a királyi ítélőtáblán ítéletet hozzanak ugy, hogy a rágalmazókat s becstelenítőket mindannyiszor a sértett félnek fizetendő kétszáz forint büntetéssel, a verekedőket vagy megbuzókat pedig nagyobb hatalmaskodás büntetésével elengedhetlenül megfenyítsék,

²⁰¹ V.ö. 1485. nádori cikkek, 1848:XXVIII. és 1867:VII. t. cz.

²⁰² 1715. évi 14. cikkely

Az országgyűlések tartásáról.

Mínthogy a közönséges országgyűlések megtartása az ország sérelmei megszüntetésének üdvös orvoslási módja: ezért elhatározták, hogy az ország közgyűlését mostantól jövőre minden harmadik évben, vagy ha az ország közhaszna vagy szüksége úgy kívánja, még előbb is meg kell tartani.

az említetteknek az országgyűlés folyama alatt gonosz szándéku meggyilkolót vagy meggyilkoltatót pedig ily idézés előre bocsátásával, sulyosbitott halálbüntetéssel sujtásák.

CJH – MT 1657–1740. 563–571. p.

II. Lipót 1790. évi decretuma

2. cikkely

A királyi hitlevél, melyet Ő királyi szent felsége szerencsés fölavattatása és megkoronáztatása előtt az ország karainak és rendeinek adott, az ország köztörvényei közé iktattatik.

Nemes Magyarország s a hozzá kapcsolt részek hű karai és rendei Ő királyi felsége által szerencsés megkoronázása végett országgyűlésre összehivatván, igen jól emlékeznek, hogy az 1723: 1., 2. és 3. cikkelyek erejénél fogva a trónöröklés joga Magyarorszában s a hozzá kapcsolt részekben királyságokban és tartományokban, a felséges ausztriai ház nőágára szállott át; és hogy minden a törvények rendelkezéséhez képest végrehajtandó fölavatásnak alkalmával, mindenkor a hitlevéli cikkelyek előrebocsátandó elfogadása és az eskü letétele mellett, azt, a kit a megállapított trónutódlási rend szerint az örökösödés illet, törvényes királyuk és uruk gyanánt tekinteni és megkoronázni készeknek nyilvánították magukat.

Midőn azért a császári királyi szent felség, a törvényes és közvetlen trónutódlás utján az ország kormányzását kezébe vette, és az esküt abban a formában, melyben felséges anyja, Mária Terézia apostoli királynő által letéttetett, letette, és országgyűlésileg szerencsésen megkoronáztatott, s az ország törvényeit, jogait, szabadságait és régi kiváltságait tiszteletben tartani kegyelmesen megígérte volna: jónak látták a karok és rendek a hitlevéli cikkelyeket, vagis magát a szent hitlevelet és az esküformát, a törvények közé iktatni és beinni...

A királyi eskü szövege pedig ez vala:

Mi II. Lipót, Isten kegyelméből választott felséges római császár, Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát-, Szlavonország stb. apostoli királya, Ausztria főhercege stb., mint a fentebb említett Magyarország és a hozzá kapcsolt többi országok és részek királya, esküszünk az élő Istenre, szent anyjára szűz Máriára, és minden szentekre, hogy Isten egyházait, a főpap, országzászlós, mágnás és nemes urakat, a szabad városokat és minden rendü lakosokat mentességeikben és szabadságaikban, jogaikban, törvényeikben, kiváltságaikban s régi jó és helybenhagyott szokásaikban megtartandjuk; mindenkinek igazságot szolgáltatunk; néhai felséges András király törvényeit (kivéve és kizárva mindazonáltal azon törvény 31. cikkelyének záradékát, mely így kezdődik: Quodsi vero nos etc., egészen azon szavakig: in perpetuum facultatem) megtartandjuk; Magyarországunk határait, és a mi hozzá bármely jogen és czimen tartozik, el nem idegenítjük, se meg nem csonkítjuk; sőt, a mennyire lehet, gyarapítjuk és kiterjesztjük,

s megteendjük mindazt, a mit minden rendeknek és egész Magyarországunknak közjavára, dicsőségére és öregbitésére igazságosan megtehetünk. Isten Minket ugy segéljen s annak minden szentei.

3. cikkely

Hogy a király fölavatása és koronáztatása minden trónváltáskor fél éven belül végrehajtassék.

Minden kétség elhárítása végett, a mely a királyi szent felség által elfogadott és kiadott fölavató hitlevélnek Magyarország örökös királyai megkoronáztatásáról szóló némely szavainak tartalmából az ország alaptörvényei ellenére támadt, vagy jövendő időkben támadhatna: kegyelmesen beleegyezett Ő császári királyi apostoli felsége, hogy a királyi fölavatás és koronázás minden egyes trónváltáskor az elhunyt király halálától számított hat hónap lefolyása alatt törvényes szertartás szerint multhatatlanul végrehajtassék; épségben maradván azonban a közbenső idő alatt is a királynak minden örökös jogai, melyek az országnak közönséges és az alkotmányal megegyező kormányzására tartoznak; épségben maradván nem kevésbé a király iránt tartozó alattvalói hűség kötelezettségei; ugy azonban, hogy a kiváltságok osztogatása ezentul is csupán csak a törvényesen megkoronázott királyi felség részére maradand meg.

[...]

9. cikkely

A királyi felségnek az országban való személyes lakásáról

A karok és rendek alázatos kérelmére, hogy ugyanis a királyi felségnek az országban való személyes tartózkodásáról alkotott törvények megújittassanak, Ő szent felsége, királyi jóságának és a magyar nemzethez való különös vonzalmának bővebb bizonyosságául kegyelmesen kijelentette:

1. § Már a minap, midőn karai és rendei körében, habár sokkal rövidebb ideig, mint maga is óhajtotta volna, tartózkodott, érezte volt, mily nagy hasznára van a közügyeknek, hogy mind a király a maga népét, mind ez a maga királyát közelebbről ismerje, s így a kölcsönös bizodalom kötelékei szorosabbra fűződjenek; minélfogva saját szive ösztönzéséből is teljesebben hajlandó ezen hű örökös országának kebelébe gyakrabban eljönni, s itt, a mennyire más örökös birtokai kormányzásának gondjai engedik, hosszabban időzni.

2. § A mely kegyes kijelentését Ő királyi felségének a karok és rendek hálás lélekkel fogadják.

10. cikkely

Magyarország és a hozzákapcsolt részek függetlenségéről

Az ország karainak és rendeinek alázatos előterjesztésére, Ő szent felsége is kegyesen elismerni méltóztatott, hogy ámbár a felséges ausztriai ház nőágának az 1723: 1. és 2. cikkelyek által a magyar királyságban és a hozzá kapcsolt részekben megállapított örökösödése ugyanazt a fejedelmet illeti, a kit a megállapított trónöröklési rend szerint a Németországban és azon kívül fekvő, elválaszthatatlanul és föloszthatatlanul

birtoklandó többi ország és tartományokban illet: mindazonáltal Magyarország, a hozzá kapcsolt részekkel együtt, szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg (bele értve mindenféle kormányzásait) független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró, s ennél fogva az 1715: 3., valamint az 1741: 8. és 11. cikkelyek rendelkezésének megfelelően, törvényesen megkoronázott örökös királyától, és így Ő szent felségétől s örököseitől, Magyarország királyaitól, tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgatandó és kormányozandó ország.

11. cikkely

Hogy az ország határai el ne idegeníttessenek, és hogy az azokra nézve támadt viták eldöntetvén, az elszakítottakat vissza kell állítani.

Ő szent felsége, a karok és rendek előterjesztésére, királyi tiszte földadataihoz tartozónak nyilvánította ügyelnie arra, hogy az ország és a hozzá kapcsolt részek határai el ne idegeníttessenek; a bármely szomszédokkal a határok felől akár most folyó, akár nem a törvény által előírt uton befejezett, akár ezután keletkező viták pedig az országgyűlésileg erre kinevezendő biztosok által, az országgyűlés végével, az illető tartományok részéről Ő felsége által kinevezendő biztosokkal együttesen azonnal megvizsgáltassanak, s a felek kellő meghallgatása után eldöntessenek, és az elszakított területek, a mennyiben Ő felsége más örökös birtokaihoz csatoltattak volna, meg akkor is, ha azon tartományok adórajstromába be vannak véve, királyi hatalommal visszakapcsoltassanak.

12. cikkely

A törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlásáról

Hogy a törvények alkotásának, eltörlésének s magyarázásának hatalma Magyarorszában és a hozzá kapcsolt részekben, az 1741: 8. cikk rendeletének sérelme nélkül, a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybegyült országos karokat és rendeket közösen illeti, s rajtok kívül nem gyakorolható: Ő szent felsége magától és önként elismeri, s kegyesen kijelentette, hogy Ő a rendek ezek jogát sértetlenül megtartandja, és a mint azt dicsőült elődeitől kapta, azonképen csorbitatlanul szállítandja át felséges utódaira, biztosítván az ország karait és rendeit, hogy soha sem fogja az országot és a kapcsolt részeket rendeletekkel vagy ugynevezett pátensekkel, melyek különben is az országnak soha egy törvényszékén sem fogadhatók el, kormányozni; pátensek kiadása csupán azon esetre tartatván fenn, midőn a törvényvel egyébként megegyező dolgokban, a kellő eredménnyel való kihirdetés egyedül ez uton lenne eszközölhető. Továbbá:

Hogy a bíróságoknak törvényvel megállapított vagy megállapítandó szervezete királyi hatalommal nem fog megváltoztatni; sem a törvényes ítéletek végrehajtása parancsokkal gátoltatni, sem hogy azt mások gátolják, megengedtetni nem fog; sem pedig a bíróságok törvényes ítéletei megmásíthatni, vagy akár a királynak, avagy valamely politikai kormányszéknek felülvizsgálata alá vonatni nem fognak; hanem a vallás-

különbség nélkül választandó bírák az országnak érvényben álló, vagy ezután hozandó törvényei és bevett szokásai szerint tartanak törvényszékeket; a végrehajtó hatalmat pedig nem másként, mint a törvények értelmében gyakorlandja a királyi felség.

13. cikkely

Az országgyűlések időszakos tartásáról

Ő királyi felsége három évenként, vagy az ország közhaszna és szüksége kívánván, hamarabb is, az e tárgyban alkotott országos törvények, jelesen az e helyen megújított 1655: 49. cikk, 1715: 14. cikk és 1723: 7. cikk rendelkezései szerint, országgyűlést fog egybehívni, melyen a karok és rendek minden akadály felretételével megjelennek, és az országgyűlési ügyeket törvényes szabadsággal tárgyalandják. Hogy pedig a királyi javaslatok kellő módon lett tárgyalása után az ország egyetemes karainak és rendeinek összes igazságos sérelmei minden országgyűlésen valósággal és multhatatlanul orvosoltassanak, és az egy-egy országgyűlésen alkotandó törvények pontosan végrehajtassanak és foganatba vétessenek: arról Ő királyi felsége jövődőre is minden körülmények közt, királyi tisztehez képest, gondoskodni fog.

14. cikkely

A magyar királyi helytartó-tanácsról

Hogy az ország alaptörvényeiből folyólag Ő szent felsége Magyarország és a hozzá kapcsolt részek dolgait és ügyeit az 1608. kor. e. 10. és 11. s az 1741: 61. cikkelyek értelmében magyarok által intéztethesse és a maga módja szerint azok tanácsával élhessen: fönt nevezett Ő szent felsége kegyes jóváhagyásával határozatlik, hogy a magyar királyi helytartó-tanács rendeltetésénél fogva is föl levén ruházva azzal a hatáskörrel, mely a törvények foganatosításáról való gondoskodás és azok megsértésének elhárítása végett szükséges, mint Magyarország legfőbb politikai kormányzója, a mely különben is a fennálló törvények erejénél fogva minden más kormányzóktól függetlenül, közvetlen Ő felségének van alája rendelve, ha netalán törvénytelen parancsok küldetnének az országba, azokra vonatkozólag Ő szent felségének, azon hűség nélkül fogva, melylyel iránta és az ország iránt kötelezve van, a maga főnforgó észrevételeit előterjeszteni tartozzék; Ő felsége pedig királyi tisztehez és a törvények megtartására tett ünnepélyes fogadalmához képest, az ily ellenvetéseket igazságos megfontolás alá veendi; egyébként a vármegyéknek és az ország összes törvényhatóságainak törvényes állapota és hatásköre érintetlenül maradván.

15. cikkely

Az ifjuság neveléséről

Mivelhogy a köztársadalom jóléte főképen az ifjuság nevelésétől függ: azért Ő királyi felsége jóváhagyásával határozatlik a karok és rendek, hogy a nemzeti nevelés és a sajtószabadság általános elvei rendszerének kidolgozására, a királyi jogok sérelme nélkül, országos bizottság neveztessek ki, mely azután munkálatát átvizsgálás és helybenhagyás után az ország törvényei közé iktatása végett bemutatandja.

16. cikkely

Hogy a nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyar nyelv pedig megtartassék

Ő szent felsége biztosítja a karokat és rendeket, hogy bármiféle ügyekre nézve idegen nyelv nem fog használtatni; hogy pedig a magyar hazai nyelv jobban terjedjen és csinosodjék, a gymnásiumokon, akadémiákon és a magyar egyetemen a magyar nyelv- és írástan számára külön tanár fog beállíttatni, hogy azok, a kik e nyelvet nem tudják s meg akarják tanulni, vagy a kik azt már tudják, magukat tökéletesíteni kívánják benne, alkalmat nyerjenek bármelyik irányban kívánságuk teljesedésére; a kormányászéki ügyek pedig most még latin nyelven lesznek tárgyalandók.

17. cikkely

Az 1741: 11. cikkely foganatosításáról

Az 1741: 11. cikkely érvénye ezennel egész terjedelmében helyreállítván, Ő szent felsége kegyelmesen méltóztatott önként kijelenteni, hogy ő ezen cikkely foganatosítását a maga részéről szíven viselendi, s azért mind az államministeriumhoz magyarokat alkalmazand, mind pedig rendeleteket ad, hogy ha a magyar nemzetből különben a szükséges tehetségekkel és minősültségekkel bíró egyének követségi állások betöltésére hajlandóságot mutatnak, olyanoknak a belső állami kancelláriában minden megkívántató alkalom nyujtassék a maguk beható kiképzésére; és hogy végre a karok és rendek azon kívánságait, mely szerint ugy a bel-, mint a külügyek, még pedig amazok magyarok által, emezek pedig magyaroknak is közrejárlásával vezetessenek és így közvetlenül Ő felsége határozata alá terjesztessenek, igazságosan teljesítendi; jövődében pedig fönt nevezett Ő felsége gondoskodni fog, hogy az országnak a törökkel való békekötésre vonatkozó szentesített törvényei foganatot nyerjenek.

18. cikkely

Hogy a magyar kormányzéseknel szolgáló egyének miképen tegyenek esküit, és hogy azok, följelentés esetében, meghallgattatásuk előtt hivatalukról ne mozdítassanak el

Mivel a köztársadalom jóléte és a polgárok boldogsága a törvények tiszteletben tartásától és a mi ezzel kapcsolatban áll, a helyes és pontos közigazgatástól függ, s annál-fogva fontos, hogy a közigazgatás föladatai a király és ország javára teljesíttessenek, Ő királyi felsége elrendelendi:

1. § Hogy, a mennyiben a magyar kormányzéseknel az ország törvényei megtartására tett esküvel való kötelezés nem volna behozva, az behozassék, és ezután azoknak tagjai a törvények megtartására is hitbéli esküvel kötelezzék magukat; épségben maradván a honlakosoknak joga az országgyűlésen és a többi sérelmek között panaszt emelniök az olyan ellen, a ki esküvel erősített hite ellenére cselekednék.
2. § Ő királyi szent felsége az igazság- és méltányosságban gyökerezőnek, sőt saját királyi szolgálata természetével megegyezőnek ismeri el, hogy egyszerű föladásra senkit se lehessen hivatalától megfosztani, nehogy a véletlen ártatlanokat sujtson; s azért senki viselt szolgálatából ne bocsáttassék el előbb, mint a vád pontjai az ilyen beárult

tisztviselővel, a körülmények különféleségéhez képest Ő felsége által meghatározandó módon közöltetnének, és neki a maga tisztítására teljes alkalom nyujtának. Épségben maradván egyebekben a fönálló törvényeknek a hivataloktól való elmozdításra vonatkozó rendeletei.

CJH – MT 1740–1835. 145. p.

Ferencz 1792. évi decretuma

[...]

7. cikkely

A magyar nyelv tanításáról és használatáról

Az 1791:16. törvénycikkely czéljának gyorsabb elérése végett, Ő királyi felsége helyeslésével határozzák a karok és rendek, hogy a magyar nyelv tanítása ez ország határai között ezentul rendes tantárgy legyen, hogy ily módon bizonyos idő lefolyása alatt lassankint közhivatalt az ország határain belül csak olyanok nyerjenek, a kik egyéb, rendszeren elvégzett tanulmányaik mellett a hazai nyelv ismeretét is a tanárok bizonyítványával igazolni tudják. A kapcsolt részekben pedig maradjon rendkívüli tantárgynak. Azok a külföldiek azonban, a kik a közműveltségi tudományok tanulása végett látogatják a magyar egyetemet, vagy az akadémiákat, és nem szándékoznak valaha ez országban alkalmaztatást nyerni: a magyar nyelv tanulásának kötelezettsége alól mentessenek föl.

Arra a kérelemre nézve pedig, mely szerint a királyi helytartó-tanács azon vármegyéknek, melyek magyar nyelven teendik fölterjesztéseiket, ugyanazon ügyekben magyarul válaszoljon: Ő szent felsége kegyelmesen el fogja rendelni, hogy a helytartó-tanács szervezése dolgában munkálkodó bizottság fontolja meg, és a legközelebbi országgyűlés elé terjeszzen véleményes jelentést az iránt, hogy a helytartó-tanács a hozzá magyarul író magyar törvényhatóságoknak, az ország határain belül folyó helyi közigazgatás teendőit illetőleg, az Ő szent felsége által junius 22-ikéről a karokhoz és rendekhez intézett kegyelmes rendeletében világosan kifejezett elvekhez képest, miképen válaszolhasson magyar nyelven.

[...]

11. cikkely

Erdélyről, valamint a Magyarországot illető vármegyék és kerületek visszacsatolásáról és bekebelezéséről

Habár az 1741:18. cikkelyben is határozott szavakkal el van ismerve, hogy Erdélyt Ő felsége, mint a magyar szent koronához tartozó országot, magyar királyi minőségében birja: mégis a karok és rendek ez iránt tett előterjesztéséhez Ő szent felsége

kegyesen hozzájárulván, határozatlik, hogy az országnak Erdélylyel való szorosabb egyesülése érdekét a közpolitikai országos bizottság tárgyalás alá vegye, s arról a jövő országgyűlésen jelentést tegyen.

A mi pedig az imént idézett czikkely fogatosítása végett Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd vármegyék, valamint Kővár vidéke óhajtott visszacsatolását illeti: főntebb nevezett Ő felsége nyilvánítani méltóztatott, hogy az erdélyi urakat a legközelebb tartandó országgyűlésen meghallgatandja és azok nyilatkozatát megkapván, saját kegyelmes határozatát tudatni fogja az ország karaival és rendeivel.

CJH – MT 1740–1835. 245–249. p.

AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG (ÖSTERREICH–UNGARN)
A MAGYAR JOGÁLLAMOT RELEVÁLÓ TÖRVÉNYEK
DEN UNGARISCHEN RECHTSSTAAT RELEVIERENDE GESETZE
 Magyar Törvénytár (Ungarische Gesetzessammlung)
 (MT)

1867. évi XII. törvény-cikk

*A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.*²⁰³
 (Gesetzartikel 1867:XII. Ueber die zwischen den Ländern der ungarischen Krone und den übrige 1868n unter der Regierung Seiner Majestät stehenden Ländern ob-schwebenden gemeinsamen Angelegenheiten und über den Modus ihrer Behandlung. /Sanktioniert am 12. Juni 1867. Kundgemacht in beiden Häusern des Reichstages am 12. Juni 1867/)

Ő császári s apostoli királyi Felsége, miután többi országait és tartományait alkotmányos jogokkal ruházta fel, legmagasabb trónbeszédében, melylyel a jelen országgyűlést megnyitni méltóztatott:

Felszólítja az országgyűlést, hogy a pragmatica sanctiónak, mint kölcsönösen elismert jogalapnak, elveiből kiindulva, gondoskodnék oly módokról, melyeknél fogva mind Magyarország és társországainak a pragmatica sanctió által is biztosított közjogi és belkormányzati önállósága, mind a birodalom biztosságának és együtt maradásának életfeltételei sértetlenül megóvassanak, egyszersmind pedig a fenérintett közös ügyek alkotmányos elintézésénél egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felsége többi országai és tartományai alkotmányos befolyása biztosíttassék.

Őszinte örömmel üdvözölte az országgyűlés Ő császári s apostoli királyi Felségének ezen legmagasb elhatározását, mely szerint az alkotmányos kormányzat rendszerét az egész birodalomban megállapítani óhajtván, ez által trónjának fényét s a birodalom erejét és hatalmát mindannyi népeinek a közügyek iránti érdekelttségére, mint természetszerű s ennél fogva legszilárdabb alapra kívánta fektetni.

Ez okból Magyarország főrendei és képviselői nem mulaszthaták el gondoskodni oly módokról, a melyek lehetővé tegyék, hogy azon alapszerződés, a mely az 1723. évi I., II. és III-dik törv. cikkek által a felséges uralkodóház és Magyarország közt létrejött, a mely egyrészt a birodalmi kapcsolathoz tartozó országok és tartományoknak az 1723. I. és II. törvénycikkek értelmében együttes és elválaszthatlan birtoklását, másrészt pedig Magyarországnak önálló törvényhozási és kormányzati függetlenségét biztosította, lényegében jövőre is sértetlenül fentartassék.

²⁰³ E. t. cikk hatályának a társországokra kiterjesztéséről v.ö. 1868:XXX. t. cz. 4. § és 1880:LIV. t. cz. 6. § a) Az ezen törvény teremtette államjogi viszony büntetőjogi védelméről v.ö. 1878:V. t. cz. 127. § 2.p, 173. §

Ennélfogva szükségessé válván, hogy a magyar korona országai és az Ó Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekü viszonyok pontosan és határozottan kijelöltesse; s hogy a két egymástól független alkotmányos képviselőlet közti érintkezés módja eme közös viszonyok elintézése körül szabatosan megállapíttassék: az országgyűlés erre vonatkozólag a következőkben állapotott meg:

1. §. Azon kapcsolat, mely egyrészlől a magyar korona országai, másrészlől Ó Felségének többi országai és tartományai között jogilag fenáll, az 1723: I., II. és III. törvény-czikkek által elfogadott *pragmatica sanctio*n alapszik.

2. §. Megállapított ez ünnepélyes alapszerződés a Habsburg-ház nőágának trónöröklési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok és tartományok, melyek a megállapított öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, feloszthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandók.²⁰⁴ E határozottan kimondott elv folytán a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fentartása oly közös és viszonyos kötelezettség, mely egyenesen a *pragmatica sanctio*nól származik.

3. §. De ezen megállapított kötelezettség mellett határozottan kikötötte a *pragmatica sanctio* azon föltételt is, hogy Magyarország alkotmányos közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fentartassék.

4. §. E két alapeszmét tartotta szem előtt a magyar országgyűlés azon viszonyok meghatározásánál, melyek Magyarországot a közös fejedelem uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik. S valamint egyrészlől kész volt Magyarország a multban s kész leendő jövőben is mindenkor teljesíteni mindazt, a mit a *pragmatica sanctio* szerint a közös biztosságnak együttes erővel védelme és fentartása mulhatlanul megkiván: úgy másrészlől oly kötelezettségeket, melyek e czélon túlterjednek, s annak elérésére nem elkerülhetlenül szükségesek, magára nem vállalhat.

5. §. Ezelőtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintett viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyűlés s a magyar király közt egyetértéssel intézkedtek és ez intézkedések megállapításánál más ország befolyással nem birt, mert a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok abszolút fejedelme, azon országoknak érdekeiről és teendőiről abszolút hatalommal rendelkezett.²⁰⁵ Most azonban, a legmagasabb trónbeszéd szerint, lényegesen változott a helyzet az által, hogy Ó Felsége «alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait, azokat tehát abszolút hatalommal ezentúl nem képviselheti, s azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti».

²⁰⁴ A királynak címéről, továbbá az osztrák–magyar monarchia vagy osztrák–magyar birodalom cím használatairól v.ö. az 1868. nov. 14-én kelt legf. kéziratot (1868. R.T. 540).

²⁰⁵ Az osztrák monarchia egész területére az 1849 márcz. 4-én kelt cs. kiáltvánnyal kibocsátott nyilt parancs állapított meg egy egységes birodalmi alkotmányt (aus eigener Macht des Kaisers, «eine Reichsverfassung für das gesammte Kaiserthum Oesterreich 1849. B. T. L., pótkötet, I. r. 149–151. sz.), mely (25–30. §§.) Ez alkotmányt Magyarországra is kiterjesztették, de ennek területén csakhamar (az 1849 máj. 22-én kelt cs. belügymin. rendelettel, 1849. B. T. L. pótkötet, I. r. 251.l.) felfüggesztették a szabad költözködést biztosító 25. §-t. Az 1849-iki alkotmányt felfüggesztette az 1851. decz. 31. kabinetirat, módosítva egyidejűleg az abban biztosított alapjogokat is (1852. B. T. L. 2., 3.). Az 1860. márcz. 5-én kibocsátott ny. par. állapította meg a megerősített birodalmi tanács intézményét (1860. B. T. L. 56., 57.). Az 1860. okt. 20. kiáltvánnyal a monarchia jövődbeli alakulásáról (1860. B. T. L. 225.) jelent meg az 1860. okt. 20. diploma a monarchia államjogi viszonyairól (1860. B. T. L. 226.), melyet követett az 1861. febr. 16. ny. par. a birodalmi képviselőlet szabályozó alaptörvény tárgyában (1861. B.T.L. 20.).

6. § Irányadóknak tekinti az országgyűlés e szempontokat, midőn kijelöli a főelvet, melyek a közös viszonyok megállapításánál alapul szolgálnak. Kiindulási pontja e részben a *pragmatica sanctio*, melyet mind Ő Felsége, mind az országgyűlés közösen elismert kiindulási pontul tűzött ki.

7. § A *pragmatica sanctio* szerint közös ugyan az uralkodó, a mennyiben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban is uralkodik; de még ez nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapittassanak meg. Ily közös megállapodást a *pragmatica sanctio*ban kitűzött cél nem igényel, Magyarország alkotmányos önállásával pedig s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez, hogy a magyar országgyűlés, a felelős magyar ministerium előterjesztésére, külön szavazza meg a magyar király udvartartása költségeit. Az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása tehát közös ügynek nem tekintetik.²⁰⁶

8. §. A *pragmatica sanctio*ból folyó közös és együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az Ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik. Ennélfogva a birodalom diplomaticai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmerülhető intézkedések, mindkét fél ministeriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződések mindenik ministerium saját törvényhozásával közli. Ezen külügyeket tehát Magyarország is közöseknek tekinti, s kész azoknak közösen meghatározandó költségeihez azon arány szerint járulni, mely az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt módon fog megállapittatni.

9. §. A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg s az arra vonatkozó intézkedések, egy szóval: a hadügy.²⁰⁷

10. §. Tekintetbe véve mindazt, a mi fenebb, különösen az 5. pont alatt elmondott, a hadügynek közösségre nézve következő elvek, állapittatnak meg:

11. §. Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és belsővezetere vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.²⁰⁸

12. §. De a magyar hadseregnek időnkinti kiegészítését s az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, ugyszintén a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket, az eddigi törvények alapján, mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében, az ország magának tartja fen.²⁰⁹

²⁰⁶ Az udvartartás költségeinek megállapításáról v. ö. 1868: XXVI. t. cz. 5. 8. (1868: XXX. t. cz. 6. §): 1869: XXIV. t. cz. 1. §.; 1870: V. t. cz. 1. §.; 1870: XLIX. t. cz. 2. §.; 1873: III t. cz.; 1875: XXII. t. cz. 2. §.; 1879: XLIII. t. cz.; 1889: XXXIX. t. cz. A közös külügyminiszter egyuttal a császári és királyi Ház miniszterei címét is viseli. (Bécsben 1895. okt. 4. kelt If. kézirat a külügyminiszterhez, közzétéve a Budapesti Közlöny 1895. okt. 6. számában). Ebbéli hatáskörét l. a közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött és 1868. jan. 19-ére összehívott bizottság Naplójának 101. lapját.

²⁰⁷ V.ö. a véderőről szóló 1868:XL. és (az ezt hatályon kívül helyező) 1889:VI. t. cz. rendelkezéseit.

²⁰⁸ V.ö. a honvédségről szóló 1868:XLI. t. cz. 11. §-át (1890:V. t. cz.)

²⁰⁹ V.ö. 1889: VI. t. cz. 14. §

13. §. Kijelenti továbbá az ország, hogy a védelmi rendszernek megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik. Miután azonban az ily megállapítás épen úgy, mint a későbbi átalakítás is, csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerűen: ennél fogva minden ily esetben, a két ministerium előleges megállapodása után, egyenlő elvekből kiinduló javaslat fog terjesztetni mindkét törvényhozás elé. A törvényhozások nézeteiben netalán fölmerülhető különbségek kiegyenlítése végett a két törvényhozás egymással küldöttségek által érintkezik.

14. §. A magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai és kötelezettségei fölött, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a magyar törvényhozás és illetőleg a magyar kormányzat fognak intézkedni.²¹⁰

15. §. A hadügynek összes költségei olyképen közösek, hogy azon arány, mely szerint ezen költségekhez Magyarország járulni fog, az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt előleges értekezés után, kölcsönös egyezkedés által állapittatik meg.

16. §. A pénzügyet annyiban ismeri a magyar országgyűlés közöseknek, a mennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a fenebbiekben közöseknek elismert tárgyakra fordítandók. Ez azonban úgy értelmezendő: hogy az említett tárgyakra megkívántató összes költségek közösen határozottassanak meg azon módon, mely a kezeléstről szóló alábbi szakaszokban előadatik; de azon összegnek, mely a költségekből az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt módon megállapítandó arány szerint Magyarországra esik, kivetéséről, beszédéséről s az illető helyre leendő áttételéről Magyarország országgyűlése és felelős ministeriuma fognak intézkedni, oly módon, a mint a kezeléstről szóló alábbi pontok megállapítják.

17. §. Magyarország minden egyéb államköltségét, a magyar felelős ministerium előterjesztésére, az országgyűlés alkotmányos uton fogja elhatározni; azokat, mint általában minden adót, a magyar ministerium, minden idegen befolyás teljes kizárásával, saját felelőssége alatt veti ki, szedi be és kezeli.

18. §. Ezek azon tárgyak, melyeknek a fenirt módon közösek a *pragmatica sanctio*ból folyónak tekintetik. Ha ezekre nézve mindkét fél egyetértésével megtörténik a megállapodás: kölcsönös alku által előre kell meghatározni azon arányt, mely szerint a magyar korona országai a *sanctio pragmatica* folytán közöseknek elismert ügyek terheit és költségeit viselendik.²¹¹

19. § Ezen alku s megállapítás oly módon történik, hogy egyrészről a magyar korona országainak gyűlése, másrészről Ő Felsege többi országainak gyűlése, mindenik a maga részéről, egy hasonló számú küldöttséget választ. E két küldöttség, az illető felelős ministeriumok befolyásával, részletes adatokkal támogatott javaslatot fog ki dolgozni az említett arányra nézve.²¹²

²¹⁰ V.ö. 1871:XVIII. t. cz. 5. §; 1872:XXXVI. t. cz. 1. §; 1886: XXII. t. cz. 4. §; 1889:VI. t. cz. 62. §. A katonai bíraskodás körét korábban az 1851 decz. 22-én kelt cs. ny. par. (1851. B. T. L. 255.) szabályozta volt.

²¹¹ Ez arány megállapításáról v. ö. 1867:XIV.; 1872:IV.; 1878:XIX.; 1887:XXIII. t. cz. V.ö. még fönn a 8., 15. és 16. és alább a 41. és 61. §-okat.

²¹² L. a 18. § jegyzetét.

20. § E javaslatot mindenik ministerium az illető országgyűlés elé terjesztendi, hol az rendszeren tárgyalandó. Mindenik országgyűlés az illető ministeriumok útján közlendi határozatait a másik országgyűléssel, s a két félnek ily módon eszközzendő megállapodásai szentesítés végett Ő Felsége elé fognak terjesztetni.

21. § Ha a két küldöttség a javaslatra nézve nem tudna egymással megegyezni: mindenik félnek véleménye mind a két országgyűlésnek elébe terjesztetik. Ha pedig a két országgyűlés nem tudna egymással kiegyezni: akkor a kérdést, az előterjesztett adatok alapján, Ő Felsége fogja eldönteni.

22. § Az arányra nézve kötendő egyezkedés csak határozott időre terjedhet; annak elteltével ismét ugyanazon módon új egyezkedésnek leendő helye.

23. § A mi a fenebb körülírt tárgyak kezelését illeti: az e részben ezelőtt törvényesen fenállott módnak megváltoztatása szorosán véve nem a *pragmatica sanctio*ban meghatározott kötelezettségből foly: hanem a helyzetnek azon változása, mely a fenebbi 5. pont alatt elmondott, teszi azt czélszerűvé. Kimondja az országgyűlés, hogy Ő Felsége többi országaival érintkezni akar, mint alkotmányos népekkel, mindkét fél függetlenségének megóvása mellett.

24. § Ez lévén a közös ügyekre és azok kezelési módjára vonatkozó jelen határozat indoka és czélja, önként következik, hogy annak egyik alapföltételét Magyarország alkotmányának fentartása képezi.

25. § A másik alapföltétel az, hogy a teljes alkotmányosság Ő Felsége többi országaiban és tartományaiban életbe lépjen: mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselőivel léphet bármilyen közös viszonyokra nézve érintkezésbe. S Ő Felsége maga is azért kívánta ez ügyek tárgyalásának eddigi módját megváltoztatni, mert alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait is, s a közös ügyek kezelésénél ezek alkotmányos befolyását nem tartja mellőzhetőnek.

26. § Ezen két alapföltétel mellett a közös ügyek kezelési módja a következő lenne:

27. § Egy közös ministeriumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek, mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak, se Ő Felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E ministerium a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek külön kormányzata ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat. Felelős lesz e ministerium minden tagja mindazokra nézve, a mik köréhez tartoznak, felelős lesz az egész ministerium is együtt, oly hivatalos intézkedéseire nézve, melyeket együtt állapított meg.

28. § A közös ügyek azon részére nézve, mely nem tisztán a kormányzat köréhez tartozik, Magyarország se teljes birodalmi tanácsot, se bármilyen néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerűnek nem tart, s ezeknek egyikét sem fogadja el; hanem ahhoz ragaszkodik, hogy, miután Ő Felsége legmagasabb trónbeszéde szerint is, közös kiindulási pont a *pragmatica sanctio*: egyrészt a magyar korona országai együtt, másrészt Ő Felsége többi országai és tartományai együtt úgy tekintessenek, mint két külön s teljesen egyenjogú fél. Következve: a két fél között a közös ügyek kezelésére nézve mellőzhetlen föltétel a teljes paritás.

29. § Ezen paritás elvénél fogva Magyarország részéről a magyar országgyűlés válaszszon saját kebeléből egy meghatározott számú bizottságot (*delegatio*) és pedig az országgyűlés mindenik házából. Válaszszanak Ő Felsége többi országai és tartományai

is hasonlóul alkotmányos módon egy épen annyi tagból álló bizottságot a maguk részéről. Ezen bizottságok tagjainak száma a két fél egyvetérsévével fog meghatározatni. Ezen szám egy-egy részről hatvanat meg nem haladhat.²¹³

30. § E bizottságok csak egy évre, vagyis az országgyűlésnek egy ülészakára választandók, s az év leteltével, vagyis az új ülészak kezdetével, azoknak minden hatásköre teljesen megszűnik. Tagjaik azonban ismét megválaszthatók.

31. § A bizottságok mindegyike külön, saját kebeléből, szabadon választja elnökét, tollvivőjét, s a mennyiben szüksége lesz más hivatalos személyzetre is, annak minden tagját; s maga állapítja meg ügyrendét.²¹⁴

32. § A bizottságokat mindenkor Ő Felseége fogja összehívni bizonyos határnapra és azon helyre, hol Ő Felseége azon időben tartózkodik. Óhajta azonban a magyar törvényhozás, hogy az ülések fölváltva, egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy ha Ő Felseége többi országainak gyűlése és Ő Felseége így akarná, azon országok más valamelyik fővárosában tartassanak.

33. § Mindenik bizottság külön tart üléseket s azokban fejenkinti szavazással s a bizottsági összes tagok abszolút szótöbbségével határoz s a mit a többség elhatározott, az egész bizottság határozatának tekintendő. Külön véleményt az egyes tagok, saját igazolásuk végett, igtattathatnak ugyan a jegyzőkönyvbe, de ez a határozat erejét nem gyöngíti.

34. § A két bizottság egymással, együttes ülésben, nem tanácskozhatik, hanem mindenik írásban közli nézeteit és határozatait a másikkal, s írott üzenetek által igyekeznek véleménykülönbség esetében egymást fölvilágosítani. Ezen üzeneteket mindenik bizottság saját nyelvén készíteni el, oda mellékelve a hiteles fordítást is.

35. § Ha ezen írásbeli üzenetek által nem sikerülne a két bizottságnak véleményét egyesíteni: akkor a két bizottság, együttes ülést tartand, de egyedül csak egyszerű szavazás végett. Ez együttes ülésben a két bizottság elnökei felváltva, egyszer az egyik, másszor a másik, fognak elnökölni. Határozat csak úgy hozhatik, ha mindenik delegatio tagjainak legalább két harmada jelen van. A határozat mindenkor abszolút többséggel hozandó. Mivel pedig a paritas elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében épen a szavazásnál legfontosabb: az esetben, ha az egyik vagy másik fél delegatiójából bármely okból egy vagy több tag hiányzik, a másik fél delegatiója is tartozik tagjainak számát leszállítani olyképen, hogy mindkét fél delegatiója, tagjainak számára nézve, teljesen egyenlő legyen. A leszállítást a többségben levő delegatio a maga keblében sorshuzás útján eszközli. A jegyzőkönyv mindenik fél nyelvén fog vezetettetni a két fél tollvivői által, s közösen hitelesíttetik.

²¹³ A delegatio tagjainak számát a képviselőház 1867. decz. 27-én tartott ülésében állapította meg olyképen, hogy a képviselőház 40, a főrendiház 20 tagot választ a delegatióba, megfelelő számú póttaggal. A bizottságból kilépett tagok, ugyanez ülés határozata szerint, a póttagok közt foglalnak helyet és mint ilyenek a megürült állásra a többi póttag előtt hivandók be. A többi póttag, ha rájuk kerülne a sor, megválasztásuk sorrende szerint lépnek be a bizottságba. A főrendiház e határozathoz decz. 28-án tartott ülésében hozzájárult.

²¹⁴ A delegatio tagjainak napidíjait Bécsben munkálkodásuk idejére nézve a szokásos díjnak kétszeres összegében és így 10 forintban állapította meg a képviselőház 1867. decz. 29-én tartott ülésében. A 31. §-ban érintett ügyrendet az első delegatio 1868. jan. 27-én tartott IV. ülésében állapította meg.

36. § Ha három üzenetváltás sikereden maradt: joga van mindenk félnek a másik részt felszólítani, hogy a kérdés közös szavazás által döntessék el; mely esetben a két fél elnökei együtt állapítják meg a szavazási ülés helyét, napját és óráját, s arra mindenik elnök meghívja a maga bizottsága tagjait.

37. § E bizottságok hatásköréhez csak azon tárgyak tartozhatnak, melyek a jelen határozatban, mint közösek, határozottan e bizottságokhoz vannak utasítva. Ezeken túl a bizottságok intézkedéseikben nem terjeszkedhetnek s a magyar országgyűlés és magyar kormányzat részére fentartott ügyekbe nem avatkozhatnak.

38. § A közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság, az országgyűlés által szabadon választva, a jelen határozatban kijelölt és körvonalozott ügyekben és módon, az országgyűlést Ő Felsége többi országainak irányában képviseli. E bizottság előleges utasítások által meg nem köthető.

39. § Az eljárás módjára nézve megállapítatik, hogy azon tárgyat, mely a jelen határozat szerint e bizottságok elé tartozik, a közös ministerium mindenik bizottságnak külön adja elő. Mindenik bizottságnak joga lesz kérdéseket intézni a közös ministeriumhoz, vagy a szakok szerint, annak illető tagjához, kérhet azoktól feleletet s felvilágosításokat; ugyanazért a közös ministeriumnak jogában álland, s midőn arra felszólítatik, köteles is leend, egyik bizottságnál ugy, mint a másiknál, megjeleni, felelni, és szóval vagy írásban, s ha az kár nélkül történhetik, a szükséges iratok előterjesztése mellett is, felvilágosításokat adni.

40. § A közös költségvetés megállapítása leend e bizottságok feladatának évenként előforduló legfontosabb része. E költségvetést, mely egyedül azon költségekre terjedhet, a melyek a jelen határozatban közöseknek vannak kijelölve, a közös ministerium mind a két külön felelős ministeriumnak befolyásával fogja készíteni, s ugy adja azt át mindenik bizottságnak külön. A bizottságok a fenebb körülírt mód szerint fogják azt külön tárgyalni, s észrevételeiket egymással írásban közlik, s a mely pontra nézve nézeteik meg nem egyeznének, azt együttes ülésben szavazattal határozzák el.

41. § Az ily módon megállapított költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik azon arány szerint, mely (a jelen határozat 18., 19., 20., 21. és 22. pontjaiban körülírt módon) előre megállapított, a közös költségvetésből reá eső részt viselni. De mivel ezen közös költségekre nézve a kivetés, beszédés s az adórendszernek megállapítása Magyarországra nézve, a magyar országgyűlés és magyar felelős ministerium köréhez tartozik; a magyar ministerium a magyar országgyűléshez terjesztendő költségvetésébe is fölveendi mindig azon összegeket, melyek a már megállapított közös költségvetésből az említett arány szerint Magyarországra esnek, csakhogy ezen rovatok, a mennyiségre nézve, vitás alá többé nem vehetők. Beszedetvén az ekként megállapított közös költségekre szükséges összeg a magyar felelős ministerium által, a havonként befolyt államjövendelmekből a közös költségek fedezésére szolgáló rész a magyar pénzügyminister által havonként a közös pénzügyministerhez áttétetik, azon arány szerint, a mely arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminister felelős lesz az általvett összegnek a kitűzött célokra leendő fordításáért; magában értetődvén, hogy az, a ki az összegeket kezeli, szoros számadással fog tartozni.

42. § Az efféle számadások megvizsgálása hasonlóul az említett bizottságokat illeti; azok e számadásokra nézve is a fentebb körülírt módon fognak eljárni.

43. § Hasonló eljárás követendő minden egyéb tárgyakban is, melyek mint közös ügyek, az érintett bizottságok köréhez tartoznak. Ezeket is a közös ministerium mindenik bizottságnak külön adja be, a bizottságok külön tárgyalják, nézeteiket egymással írásban közlik, és ha ily módon egymással meg nem egyezhetnének, akkor, mint fentebb mondatott, szavazó együttes ülésben határoznak. Magában értendőik, hogy határozataik, a mennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, Ő Felségének fölterjesztendőik, s ha Ő Felsége által megerősítettnek, kötelező erővel birandnak. Az ily fejedelmi jóváhagyással megerősített határozatokat azonban Ő Felsége mindenik országgyűlésnek az illető külön felelős ministerium által adhatja tudtára. Azon határozatokat, melyek a delegatiókban a feniirt módon hozattak s Ő Felsége által szentesítetttek, miután a magyar országgyűlésnek tudtára adattak, Magyarországon Ő Felsége csak a felelős magyar ministerium által hajthatja végre. Ugyanazért mindazon költségeket is, melyek a bizottság ily módon hozott és szentesített határozatának folytán Magyarországra háramlanak, a magyar felelős ministerium fogja az országgyűlésileg megállapított magyarországi budgettel együtt kivetni és beszedni.

44. § Azokon kívül, a miket a közös felelős ministerium terjeszt elő a közösügyi bizottságoknak (delegatio), e bizottságok mindegyike bir kezdeményezési joggal, de csak oly tárgyakra vonatkozólag, melyek mint közös ügyek, a jelen határozat szerint szorosan e bizottságok köréhez tartoznak. Mindegyik bizottság tehet ilyenemű javaslatot, s azt a másik bizottsággal írásban közölheti. Az ekkép indítványozott javaslat pedig szintugy lesz tárgyalandó, mint egyéb, a bizottságok köréhez tartozó kérdésekre nézve már fentebb elmondatott.

45. § A bizottságok ülései rendesen nyilvánosak lesznek. A kiveteli szabályok e részben az ügyrend állal fognak megállapíttatni. Határozat azonban csak nyílt ülésben hozhatatik.

45. § Az esetben, ha Ő Felsége valamelyik országgyűlést fölösztatná, a fölösztatott országgyűlésnek delegatiója is megszűnik, s az újabb országgyűlés új bizottságot (delegatio) választ.

47. § A bizottságok tagjai a jelen határozat szerint közösekül kijelölt ügyeknek tárgyalása közben tett nyilatkozataikért feleletre soha nem vonathatnak; sőt megbizatásuk megszűntéig se oly kereset miatt, mely személyes letartóztatást vonhat maga után, se bűntény vagy vétség miatt, a tetten érés esetét kivéve, az illető országgyűlésnek, ennek együtt nem léte esetében pedig azon bizottságnak, melynek tagjai, elleges jóváhagyása nélkül, se le nem tartóztathatnak, se közkereset alá nem vétethetnek. Tagjai tetten érés esetében történt letartóztatásának folytathatása vagy megszüntetése iránt, az illető országgyűlés együtt nem létében hasonlóképen maga az illető bizottság rendelkezik. Egyébiránt, a tanácskozások alkalmával netalán történhető rendetlenségek megelőzése végett az ügyrendi szabályzat által fognak intézkedések tétetni.²¹⁵

²¹⁵ A delegatio tagjainak büntetőjogi védelméről v.ö. 1878:V. t.cz. 152. § 2.p.; 163. § utolsó bekezd.; 173. §

48. § Ha az egyik vagy másik bizottságnak valamely tagja időközben meghalna, vagy törvényes ítélet által fosztatnék meg szabadságától, ugyszintén, ha állásáról alapos okoknál fogva lemondana, az ekkép megüresedett állás az illető országgyűlés részéről azonnal betöltendő. Ennek eszközzése végett az országgyűlés, midőn a bizottságot megválasztja, a kitűzött számon felül egyszersmind póttagokat is választ, meghatározván egyuttal azon sort, mely szerint a póttagok a megüriült állásra az illető bizottság elnöke által meghivandók.²¹⁶

49. § Lemondás esetében a lemondás okainak alaposságáról s a lemondás elfogadásáról az illető országgyűlés vagy annak együtt nem létében az illető bizottság fog itélni.

50. § A mi a közös ministerium felelősségét s annak módját illeti: mindenik bizottságnak joga leend oly esetekben, midőn az alkotmányos törvények megsértése miatt szükségesnek látja, a közös ministeriumnak vagy e ministerium egyes tagjának perbefogását indítványozni, s ezen indítványát írásban a másik bizottsággal is közölni. Ha a perbefogást mindenik bizottság elhatározza, vagy ha az, az eltérő vélemények miatt, a fenebbiek szerinti szavazó ülésben többséggel elhatározzatik: e határozat azonnal jogérvényesnek tekintendő.

51. § Az ily módon elhatározott pernek bírósága következő módon lesz alakítandó: mindenik bizottság, nem ugyan saját kebeléből, hanem azon országoknak, melyeket képvisel, független állásu s törvénytudó polgáraiból külön-külön 24 tagot hoz javaslatba. Mindenik bizottság birni fog azon joggal, hogy a másik bizottság által javaslatba hozott 24 tag közül 12-öt, okadás nélkül, kitörölhet. A vádlottaknak szintén joguk van együtt és összesen tizenkét tag kitöröltetését követelni, ugy mindazonáltal, hogy a megmaradt tagok számában mindenik bizottság választott biráinak száma egyenlő legyen. S az így fenmaradt tagok lesznek a pörnek birái.

52. § Azon enebb körülirt közös tárgyakon kívül, melyek, a *pragmatica sancti*óból kiindulva, tekinthetők közösen elintézendőknek, vannak még más nagy fontosságú közügyek, melyeknek közössége nem foly ugyan a *pragmatica sancti*óból, de a melyek, részint a helyzetnél fogva, politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva; czélszerűbben intéztethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönözve.

53. § Az államadósságokat illetőleg Magyarországot, alkotmányos állásánál fogva, oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, szorosan jogilag nem terhelhetik.²¹⁷

54. § De kijelentette már ezen országgyűlés, hogy: ha a valóságos alkotmányosság hazánkban is, Ő Felsege többi országaiban is minél előbb tetteg életbe lép, kész azt, a mit tennie szabad s mit az ország önállása és alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, a törvényszabta kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetektől megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, Ő Felsege többi országainak jólléte, s azzal együtt Magyarországé is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következései elháríttassanak.²¹⁸

²¹⁶ V.ö. a 29. § jegyzetét.

²¹⁷ V.ö. 1867: XV., 1878: XXVI., 1887: XXVII. t. cz.

²¹⁸ V.ö. 1867: XV., 1878: XXVI., 1887: XXVII. t. cz.

55. § E tekinteteknél fogva tehát, s egyedül ezen alapon, kész az ország az államadóságok terhének egy részét elvállalni, s az iránt, előleges értekezés folytán, Ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel, egyezkedésbe bocsátkozni.

56. § Jövendőre nézve pedig közös lesz a hitelügy oly esetekben, midőn mind Magyarország, mind Ő Felségének többi országai, a felforgó körülmények közt saját érdekekben, czélszerűnek látandják valamely új kölcsönt együtt s közösen venni föl. Ily kölcsönöknél mindaz, a mi a szerződés megkötésére s a fölvett pénznek miként használására s a visszafizetésére vonatkozik, közösen fog elintéztetni. De annak előleges elhatározása, hogy valamely kölcsön közösen vétessék-e föl, Magyarországra nézve minden egyes esetben a magyar országgyűlést illeti.²¹⁹

57. § Egyébiránt ünnepélyesen kijelenti az ország jelen határozata által is, hogy a valóságos alkotmányosság azon alapelvénel fogva, miszerint az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, Magyarország jövődjére sem fog semmi oly államadóságot magára nézve kötelezőnek elismerni, melynek fölvételéhez az országnak törvényszerűen s határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járult.

58. § A kereskedelmi ügyek közösége sem foly a *pragmatica sancti*óból: mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedhetnek s vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket.²²⁰

59. § Miután azonban Magyarország és Ő Felsége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak, kész az országgyűlés arra, hogy a kereskedelmi ügyekre nézve egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felségének többi országai között időnkint vám- és kereskedelmi szövetség köttessék.²²¹

60. § E szövetség állapítaná meg azon kérdéseket, melyek a kereskedelemre vonatkoznak, s meghatározná az egész kereskedelemügy kezelési módját.²²²

61. § A szövetség megkötése kölcsönös alku által történék, oly módon, mint két egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek. A két fél felelős ministeriumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot s terjeszse azt mindenik az illető ország gyűlése elé, s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek Ő Felsége szentesítése alá terjesztendők.²²³

62. § Ugyanazért, midőn a közös költségek aránya a fenebbi 18., 19., 20., 21. és 22-dik szakaszokban körülírt módon meghatározatik, azzal egyidejűleg a fenebbi 59. és 61-dik szakasz által megállapított mód szerint, egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felsége többi országai és tartományai között vám- és kereskedelmi szövetség lesz kötendő, melyben kimondatik egyszersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed.²²⁴

²¹⁹ V.ö. 1867. XV. t. cz. 4. §

²²⁰ V.ö. alább a 68. §-t.

²²¹ V.ö. alább a 66. és 68. §-okat.

²²² V.ö. alább a 68. §-t.

²²³ V.ö. 1867:XV. és XVI. t. cz. L alább a 63., 65–68. §-okat.

²²⁴ V.ö. 1867:XVI. t. cz. és alább a 68. §-t.

63. § Ez alkalommal, szintén a fenebbi 59. és 61. §§. szerinti egyezkedés által, határozhatatnak meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban levő közvetett adók nemeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályok, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak vagy felelős kormánynak e részbeli intézkedései a másik fél jövedelmeinek csönkítésát vonhassák maguk után; megállapíthatatik egyszersmind jövedőre; azon módozat, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldöntetni.

64. § Meghatározatnék az is, hogy az összes vámvonalok egyforma kezelése fölött ki által és mikép gyakoroltassák a felügyelet, s kimondatnék, hogy a vámokból befolyó jövedelmek a közös költségek fedezésére fordítandók; e jövedelmi összeg tehát mindenekelőtt le fog vonatni a közös költségek összegéből.

65. § A kereskedelem előmozdításának egyik leglényegesebb eszköze lévén a vasutak, ugyanakkor, midőn a vám- és kereskedelmi szövetség megkötöttik, a fenebbi 59. és 64. §§. értelmében létesítendő egyezkedés által határozthatatik el, hogy melyek azon vasutvonalak, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek, és hogy ezen intézkedések mennyire terjedjenek. Minden egyéb vasuti vonalak fölött kizárólag azon ministeriumot és országgyűlést illeti az intézkedés, melynek területén ezek keresztülmennek.²²⁵

66. § A kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll a pénzrendszernek (Münzwesen) és általános pénzlábnak megállapítása is. Nemcsak kívánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges is, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a köten-dő vámszövetséghez tartozandó országokban egyenlő legyen. Ugyanazért a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése alkalmával, a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leend, az 59. és 61. §§. értelmében, egyezkedés útján intézkedni. Ha pedig az így megállapított intézkedések megváltoztatása vagy új pénzrendszernek és pénzlábnak megállapítása utóbb szükségesnek vagy czélszerűnek mutatkoznék, ez a két ministerium kölcsönös egyetértésével s a két országgyűlés helybenhagyásával fog történni. Magában értetődik, hogy a pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király fejedelmi jogai teljes épségökben fenmaradnak.

67. § A quota meghatározásával s a vámszövetség megkötésével egyidejűleg lesz egyszersmind az államadósságok után Magyarország által elvállalendő évi járulék, az 55. és 61. szakaszokban kijelölt módon, szabad egyezkedés által megállapítandó.

68. § Magában értetődik, hogy ha, és a mennyiben a fenebbi 58–67. §§-okban elsorolt tárgyak fölött az egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.

69. § Azon mód és arány, mely szerint a magyar korona országai részéről ezen határozat folytán kiküldendő bizottságban (delegatio) a társországok részt veendenek, később fog megállapíthatni.

Ezen, a főnebbieken elősorolt megállapodás Ő Felségének királyi jóváhagyásával szentesítettén, törvénybe ígattatik.

²²⁵ L. A 62. § jegyzetét.

E törvénycikknek azon rendeletei azonban, melyek a közös ügyek kezelésének módjára vonatkoznak, tetteleg csak akkor fognak hatályba lépni, midőn azok tartalmához Ő Felségének a magyar koronához nem tartozó országai részökről is alkotmányos uton hozzájárultak.²²⁶

Mi tehát kegyelmesen meghallgatván és elfogadván említett Hiveinknek az országos Főrendeknek és képviselőknek alázatos esedezését, a fen érintett módon Felségünk elé terjesztett törvénycikkeket ezen levelünkbe szóról-szóra beigtatni rendeltük, s azokat összesen és egyenkint helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak vallván, folyó évi Szentivánhó 12-én, és a mai alulirt napon hozzájuk királyi megegyezésünket, jóváhagyásunkat adtuk, s azokat királyi hatalmunknál fogva helyben hagytuk, megerősítettük és szentesítettük, biztosítván Hiveinket az országos Főrendeket és Képviselőket az iránt, hogy minden a fen beigtatott törvénycikkelyekben foglaltakat mind Magunk megtartjuk, mind más hiveink által is megtartatjuk, miként is azokat jelen levelünk ereje és bizonyysága szerint elfogadjuk, helybenhagyjuk és királyi aláírásunkkal megerősítjük. Kelt a mi őszintén kedvelt hívünk tekintetes és nagyságos csikszentkirályi és krasznahorkai Gróf Andrássy Gyula magyarországi miniszterelnökünk kezéből, – birodalmi fővárosunkban Bécsben Ausztriában, Szent-Jakabhó huszonnyolczadik napján az Ur ezernyolczszáz hatvanhetedik esztendejében.

Ferencz József, s. k.
(P. H.)

Gróf Andrássy Gyula, s. k.

MT 1836–1868. 333–346. p.

Landesgesetz-Sammlung für die Jahre 1865/67 und 1868* – XII. Gesetzartikel

*Ueber die zwischen den Ländern der ungarischen Krone und den übrigen unter der Regierung Seiner Majestät stehenden Ländern obschwebenden gemeinsamen Angelegenheiten und über den Modus ihrer Behandlung
Sanktionirt am 12. Juni 1867. Rundgemacht in beiden Läufern des Reichstages am 12. Juni 1867.*

* Zweite verbesserte amtliche Ausgabe. Pest, 1872. Betrag von M. Ráth

²²⁶ V.ö. az 1867. decz. 21. törvényt az ugyanazon napon kelt alaptörvények életbelépéséről (1867. B T. L. 147), a mely alaptörvények közt van az 1867: XII. t. cikknek megfelelő 1867. decz. 21. törvény (Behandlung der allen Landern der österr. Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten (1867. B. T. L. 146)

Seine kaiserliche und königlich-apostolische Majestät haben, nachdem Allerhöchstdieselben auch Ihren übrigen Ländern konstitutionelle Rechte zu verleihen geruhen, in der allerhöchsten Thronrede, mit welcher der gegenwärtige Reichstag eröffnet wurde, den Reichstag aufgefordert, daß derselbe, von den Prinzipien der als gegenseitige Rechtsbasis anerkannten pragmatischen Sanktion ausgehend, für Modalitäten sorgen möge, mittelst welcher sowohl die, auch durch die pragmatische Sanktion gewährleistete staatsrechtliche und innere administrative Selbstständigkeit Ungarns und seiner Nebenländer, als auch die Lebensbedingungen der Sicherheit und des einheitlichen Bestandes der Monarchie unversehrt gewahrt werden, zugleich aber einerseits den Ländern der ungarischen Krone und andererseits den übrigen Königreichen und Ländern Sr. Majestät die konstitutionelle Einflußnahme auf die verfassungsmäßige Behandlung der oben erwähnten gemeinsamen Angelegenheiten gesichert werde. Mit aufrichtiger Freude begrüßte der Reichstag diese a. h. Entschließung Sr. Majestät, durch welche Allerhöchstdieselben das konstitutionelle Regierungssystem in der ganzen Monarchie zu begründen und hiedurch den Glanz Seines Thrones und die Kraft und Macht der Monarchie auf die Betheiligung aller Seiner Völker an den öffentlichen Angelegenheiten, als auf die naturgemäße, somit festeste Grundlage zu basiren wünschten.

Aus diesem Grunde konnten es die Stände und Abgeordneten Ungarns nicht unterlassen, für Modalitäten zu sorgen, welche es möglich machen, daß jener Fundamentalvertrag, welcher durch die Gesetzartikel: 1, 2 und 3 vom Jahre 1723 zwischen dem aller durchlauchtigsten Herrscherhause und Ungarn zu Stande kam, und welcher einerseits im Sinne der Gesetzartikel 1 und 2 vom Jahre 1723 den einheitlichen und untheilbaren Besitz der zum Verbände der Monarchie gehörigen Königreiche und Länder, andererseits aber die selbstständige legislative und administrative Unabhängigkeit Ungarns sicherte, im Wesentlichen auch für die Zukunft unversehrt aufrecht erhalten werde.

Da es sonnt nothwendig wurde, daß die zwischen den Ländern der ungarischen Krone und den übrigen, unter der Regierung Gr. Majestät stehenden Ländern obschwebenden gemeinsamen Verhältnisse klar und bestimmt bezeichnet werden, und daß der Berührungsmodus zwischen den zwei von einander unabhängigen konstitutionellen Vertretungen bezüglich der Behandlung dieser gemeinsamen Verhältnisse genau festgesetzt werde, hat der Reichstag in dieser Beziehung Folgendes festgestellt:

§ 1.

Der Verband, welcher einerseits zwischen den Ländern der ungarischen Krone, andererseits zwischen den übrigen Königreichen und Ländern Sr. Majestät rechtlich besteht, beruht auf der durch die Gesetzartikel 1, 2 und 3 vom Jahre 1723 angenommenen pragmatischen Sanktion.

§ 2.

Indem dieser feierliche Fundamentalvertrag das Thronfolgerecht der weiblichen Linie des Hauses Habsburg feststellte, sprach es zugleich aus, daß die Königreiche und Länder, welche der festgestellten Erbfolgeordnung gemäß unter einem gemeinsamen Herrscher stehen, einen untheilbaren und unzertrennlichen gemeinsamen Besitz bilden. - Diesem ausdrücklich ausgesprochenen Prinzipie zufolge begründet die

Vertheidigung und Aufrechthaltung der gemeinsamen Sicherheit mit gemeinsamen Kräften eine gemeinsame und wechselseitige Verpflichtung, welche direkt aus der pragmatischen Sanktion entspringt.

§ 3.

Allein nebst dieser so festgestellten Verpflichtung setzte die pragmatische Sanktion auch ausdrücklich die Bedingung fest, daß die verfassungsmäßige staatsrechtliche und innere administrative Selbstständigkeit Ungarns unversehrt aufrecht erhalten werde.

§ 4.

Diese zwei Grundideen hat der ungarische Reichstag bei Bestimmung jener Verhältnisse vor Augen gehalten, welche Ungarn mit den übrigen unter der Regierung des gemeinsamen Fürsten stehenden Ländern gemeinsam betreffen. - Und so wie Ungarn einerseits in der Vergangenheit bereit war und auch in Zukunft immer zur Erfüllung all' dessen bereit sein wird, was nach der pragmatischen Sanktion die Vertheidigung und Aufrechthaltung der gemeinsamen Sicherheit mit vereinter Kraft unumgänglich erfordert, ebenso kann es andererseits solche Verpflichtungen, welche sich Über dieses Ziel hinaus erstrecken, und zu dessen Erreichung nicht unumgänglich nothwendig sind, nicht auf sich nehmen.

§ 5.

Ehedem verfügten in Betreff Ungarns bezüglich all' dessen, was sich auf die erwähnten Verhältnisse bezieht, der ungarische Reichstag und der ungarische König im gemeinsamen Einverständnisse, und bei Feststellung dieser Verfügungen hatte kein anderes Land Einfluß; denn der ungarische König, als absoluter Fürst der übrigen unter seiner Herrschaft stehenden Länder, verfügte über die Interessen und Agenden jener Länder mit absoluter Macht. Jetzt hat sich jedoch, nach der allerh. Thronrede die Lage dadurch wesentlich geändert, daß Se. Majestät „Seinen übrigen Ländern konstitutionelle Rechte verliehen hat“, somit dieselben nicht mehr mit absoluter Macht vertreten und deren verfassungsmäßigen Einfluß nicht umgehen kann.

§ 6.

Der Reichstag sieht diese Gesichtspunkte als maßgebend an, indem er jene Hauptprinzipien bezeichnet, welche bei Feststellung der gemeinsamen Beziehungen als Grundlage dienen. In dieser Hinsicht ist somit sein Ausgangspunkt die pragmatische Sanktion, welche sowohl Se. Majestät als der Reichstag als gemeinschaftlich anerkannten Ausgangspunkt bezeichneten.

§ 7.

Der pragmatischen Sanktion gemäß ist der Herrscher wohl gemeinsam, insofern die Krone Ungarns demselben Fürsten zukommt, welcher auch in den übrigen Ländern regiert; doch macht dieses noch nicht nothwendig, daß das Budget des fürstlichen Hofhaltes gemeinsam festgestellt werde. - Eine solche gemeinsame Feststellung erfordert der in der pragmatischen Sanktion bezeichnete Zweck nicht; wogegen es mit der verfassungsmäßigen Selbstständigkeit Ungarns und mit dem fürstlichen erhabenen Ansehen des ungarischen Königs viel besser vereinbarlich ist, daß der ungarische Reichstag über Vorlage des verantwortlichen ungarischen Ministeriums die Hofhaltungskosten des ungarischen Königs abgesondert votire. Die Botirung und Aussolgung der Hofhaltungskosten wird somit nicht als gemeinsame Angelegenheit angesehen.

Ein Mittel der aus der pragmatischen Sanktion fließenden gemeinsamen und simultanen Vertheidigung ist die zweckmäßige Leitung der auswärtigen Angelegenheiten. Diese zweckmäßige Leitung erfordert Gemeinsamkeit bezüglich jener auswärtigen Angelegenheiten, welche die unter der Herrschaft Sr. Majestät stehenden gesummten Länder simultan betreffen. Deßhalb gehören die diplomatische und kommerzielle Vertretung des Reiches gegenüber dem. Auslande sowie die hinsichtlich der internationalen Verträge etwa nothwendigen Verfügungen, im Hinverständnis mit den Ministerien beider Theile und unter deren Zustimmung, zu den Agenden des gemeinsamen Ministers des Auswärtigen. Die internationalen Verträge wird jedes Ministerium seiner eigenen Legislatur mittheilen. Diese auswärtigen Angelegenheiten erkennt somit auch Ungarn als gemeinsam an und ist bereit, zu deren gemeinsam zu bestimmenden Kosten nach jener Proportion beizutragen, welche auf die, in den weiter unten folgenden Punkten 18, 19, 20, 21 und 22 präzisirte Weise festgestellt wird.

§ 9.

Ein zweites Mittel der gemeinsamen Vertheidigung ist die Armee und die hierauf bezüglichen Verfügungen, kurz: das Kriegswesen.

§ 10.

In Anbetracht all' dessen, was bereits oben, insbesondere im Punkte 5 gesagt wurde, werden in Betreff, der Gemeinsamkeit des Kriegswesens nachstehende Prinzipien festgestellt:

§ 11.

In Folge der verfassungsmäßigen Herrscherrechte Sr. Majestät in Betreff des Kriegswesens wird all' das, was auf die einheitliche Leitung, Führung und innere Organisation der gesammten Armee, und somit auch des ungarischen Heeres, als eines ergänzenden Theiles der Gesamttarmee, Bezug hat, als der Verfügung Sr. Majestät zustehend anerkannt.

§ 12.

Allein die zeitweise Ergänzung des ungarischen Kriegsheeres und das Recht der Rekrutenbewilligung, die Bestimmung der Bedingungen dieser Bewilligung und der Dienstzeit, ebenso auch die Verfügungen hinsichtlich der Dislozierung und Verpflegung des Militärs behält sich das. Land im Sinne der bisherigen Gesetze, sowohl im Bereiche der Gesetzgebung als auch der Administration vor.

§ 13.

Ferner erklärt das Land, daß die Feststellung oder Umgestaltung des Wehrsystems in Bezug auf Ungarn jederzeit nur mit Zustimmung der ungarischen Legislative stattfinden darf. Nachdem indeß eine solche Feststellung, gleichwie die spätere Umgestaltung, nur nach gleichartigen Prinzipien zweckmäßig durchzuführen ist, so wird in jedem solchen Falle nach vorangegangenem Einvernehmen beider Ministerien ein von gleichen Prinzipien ausgehender Entwurf beider Gesetzgebungen unterbreitet werden. Zur Ausgleichung der etwa in den Anschauungen der Legislationen auftauchenden Differenzen werden die beiden Legislationen mit einander durch Deputationen in Berührung treten.

§ 14.

Ueber alle jene ungarischen bürgerlichen Verhältnisse, Rechte und Verpflichtungen der einzelnen Mitglieder des ungarischen Kriegsheeres, welche sich nicht auf den Militärdienst beziehen, wird die ungarische Legislative, respektive die ungarische Regierung verfügen

§ 15.

Die Gesamtkosten des Kriegswesens sind derart gemeinsam, daß jene Proportion, nach welcher Ungarn zu diesen Kosten beizutragen hat, nach einer in den weiter unten folgenden Punkten 18, 19, 20, 21 und 22 beschriebenen vorhergehenden Verhandlung im Wege eines wechselseitigen Uebereinkommens festgestellt werden wird.

§ 16.

Das Finanzwesen erkennt der ungarische Reichstag insoweit als gemeinsam an, als die Kosten gemeinsam sein werden, welche auf die im Obigen als gemeinsam anerkannten Gegenstände zu verwenden sind. Dies ist jedoch so zu verstehen, daß die zu erwähnten Gegenständen erforderlichen Gesamtkosten auf jene Weise gemeinschaftlich festgestellt werden sollen, welche in den über die Behandlung sprechenden weiteren Paragraphen angegeben ist; allein über die Umlage, Einhebung und die an die betreffende Stelle zu veranlassende Ueberweisung jener Summe, welche von diesen Kosten, der in den folgenden Punkten 18, 19, 20, 21 und 22 präzisirten Proportion gemäß, auf Ungarn entfällt, werden der Reichstag und das verantwortliche Ministerium Ungarns dergestalt verfügen, wie dies in den von der Behandlung sprechenden nachfolgenden Punkten festgestellt ist.

§ 17.

Sämmtliche sonstige Staatskosten Ungarns wird über Vortrag des ungarischen verantwortlichen Ministeriums der Reichstag auf konstitutionellem Wege bestimmen. Dieselben, sowie überhaupt alle Steuern, wird das ungarische Ministerium mit gänzlicher Ausschließung jedes fremden Einflusses unter eigener Verantwortlichkeit umlegen, einheben und manipuliren.

§ 18.

Dies sind die Gegenstände, deren oberwähnte Gemeinsamkeit, als aus der pragmatischen Sanktion fließend, angesehen wird. Wird in Bezug auf diese mit Zustimmung beider Theile ein Uebereinkommen erzielt, so muß durch einen wechselseitigen Pakt im vorhinein die Proportion bestimmt werden, nach welcher die Länder der ungarischen Krone die Lasten und Kosten der, gemäß der pragmatischen Sanktion als gemeinsam anerkannten Angelegenheiten tragen werden.

§ 19.

Dieser Pakt und diese Feststellung wird dergestalt erfolgen, daß einerseits der Reichstag der Länder der ungarischen Krone, andererseits die Vertretung der übrigen Länder Sr. Majestät, jede von ihrer Seite eine aus einer gleichen Anzahl von Mitgliedern bestehende Deputation wählen. Diese zwei Deputationen werden unter Einflußnahme der betreffenden verantwortlichen Ministerien einen mit detaillirten Daten belegten Vorschlag bezüglich der erwähnten Proportion ausarbeiten.

§ 20.

Diesen Vorschlag unterbreitet jedes Ministerium dem betreffenden Reichstage, wo derselbe ordnungsgemäß verhandelt wird. Ein jeder Reichstag theilt seine Beschlüsse

im Wege der betreffenden Ministerien dem andern Reichstage mit und die dergestalt zu bewirkenden Vereinbarungen beider Theile werden Sr. Majestät zur Sanktionirung unterbreitet werden.

§ 21.

Sollten die zwei Deputationen bezüglich des Vorschlages sich nicht einigen können, so wird das Entachten eines jeden Theiles beiden Reichstagen vorgelegt. Sollten jedoch die zwei Reichstage sich nicht einigen können, dann wird die Frage aus Grund der unterbreiteten Daten Se. Majestät entscheiden.

§ 22.

Das bezüglich der Proportion abschließende Uebereinkommen kann sich blos auf eine bestimmte Zeit erstrecken; nach Ablauf derselben findet neuerdings aus dieselbe Weise eine neue Vereinbarung statt.

§ 23.

Was die Behandlung der obbezeichneten Gegenstände betrifft, so ist die Abänderung des diesbezüglich bisher gesetzlich bestandenen Modus strenge genommen nicht in den in der pragmatischen Sanktion bestimmten Verpflichtungen begründet, allein es erscheint dieselbe in Folge jener Veränderung der Lage zweckmäßig, die in dem Punkte 5 angeführt ist. Der Reichstag erklärt, unter Wahrung der Unabhängigkeit beider Theile, mit den übrigen Ländern Sr. Majestät als konstitutionellen Völkern in Berührung treten zu wollen.

§ 24.

Da dies das Motiv und der Zweck des, die gemeinsamen Angelegenheiten und deren Behandlungsmodus betreffenden gegenwärtigen Beschlusses ist, so folgt selbstverständlich, daß die Aufrechthaltung der Verfassung Ungarns eine Grundbedingung desselben bildet.

§ 25.

Die zweite Grundbedingung ist die, daß die volle Berfassungsmäßigkeit auch in den übrigen Königreichen und Ländern Sr. Majestät ins Leben trete, weil Ungarn nur mit den konstitutionellen Vertretungen dieser Länder, bezüglich welcher immer gemeinsamer Verhältnisse in Berührung treten kann. Und auch Se. Majestät haben selbst aus dem Grunde den bisherigen Modus der Behandlung dieser Angelegenheiten abzuändern gewünscht, weil Allerhöchstdieselben auch Ihren übrigen Ländern konstitutionelle Rechte verliehen und bei Behandlung der gemeinsamen Angelegenheiten den konstitutionellen Einfluß derselben für nöthig erachten.

§ 26.

Unter diesen beiden Grundbedingungen wäre die Behandlungsweise der gemeinschaftlichen Angelegenheiten folgende:

§ 27.

Ein gemeinsames Ministerium muß für die Gegenstände errichtet werden, welche, als in der That gemeinsam, weder unter die gesonderte Regierung der Länder der ungarischen Krone, noch der übrigen Länder Sr. Majestät gehören. Dieses Ministerium darf neben den Angelegenheiten die besonderen Regierungsgeschäfte weder des einen noch des andern Theiles führen, noch auf dieselben Einfluß üben. Verantwortlich wird ein jedes Mitglied dieses Ministeriums bezüglich alles dessen sein, was in sein Bereich gehört; verantwortlich wird aber auch das ganze Ministerium

zusammengenommen, bezüglich jener amtlichen Verfügungen sein, welche es gemeinschaftlich festgestellt hat.

§ 28.

In Betreff jenes Theiles der gemeinsamen Angelegenheiten, welcher nicht rein Sache der Regierung ist, hält Ungarn weder einen vollen Reichsrath noch ein wie immer zu benennendes gemeinsames oder Zentralparlament für zweckmäßig, und nimmt keines derselben an, sondern hält daran fest, daß, nachdem auch nach der allerhöchsten Thronrede Sr. Majestät die pragmatische Sanktion der gemeinsame Ausgangspunkt ist, einerseits die Länder der ungarischen Krone zusammen, andererseits die übrigen Königreiche und Länder Sr. Majestät zusammen als zwei gesonderte und ganz gleichberechtigte Theile angesehen werden mögen. Folglich ist die vollkommene Parität der beiden Theile bei Behandlung der gemeinsamen Angelegenheiten eine unerläßliche Bedingung.

§ 29.

Diesem Prinzipie der Parität zufolge soll seitens Ungarns der ungarische Reichstag eine Delegation von bestimmter Mitgliederzahl wählen, und zwar aus beiden Häusern des Reichstages. Gleichermaßen mögen auch die übrigen Königreiche und Länder Sr. Majestät auf verfassungsmäßigem Wege eine Delegation aus ebenso vielen Mitgliedern von ihrer Seite wählen. Die Zahl der Mitglieder dieser Delegationen wird im Einverständnisse beider Theile festgestellt werden. Diese Zahl darf auf jeder Seite 60 nicht überschreiten.

§ 30.

Diese Delegationen sind blos auf Ein Jahr, das ist auf eine Sitzungsperiode des Reichstages, zu wählen und mit Ablauf des Jahres oder dem Beginne der neuen Session hört deren Wirkungskreis vollständig auf. Die Mitglieder derselben können indessen aufs neue gewählt werden.

§ 31.

Jede Delegation wählt gesondert aus ihrer Mitte frei ihren Vorsitzenden und Schriftführer, und so weit sie auch eines anderen Personales bedarf, sämtliche Mitglieder derselben und stellt selbst ihre Geschäftsordnung fest.

§ 32.

Die Delegationen werden jederzeit von Sr. Majestät für einen bestimmten Termin und an jenen Ort einberufen werden, wo Se. Majestät zu jener Zeit verweilt. Doch ist es der Wunsch der ungarischen Legislative, daß die Sitzungen abwechselnd in dem einen Jahre in Pest, im folgenden Jahre aber in Wien oder, wenn die Bertretung der übrigen Königreiche und Länder Sr. Majestät selbst es wünschen sollten, in irgend einer anderen Hauptstadt jener Länder abgehalten werden mögen.

§ 33.

Jede Delegation hält gesonderte Sitzungen und beschließt in denselben mit Abstimmung nach Köpfen und der absoluten Stimmenmehrheit sämtlicher Delegationsmitglieder, und was die Majorität beschloß, ist als Beschluß der ganzen Delegation anzusehen. Eine Sondermeinung können die einzelnen Mitglieder wohl zu ihrer eigenen Rechtfertigung in das Protokoll aufnehmen lassen, doch schwächt dies die Kraft des Beschlusses nicht ab.

§ 34.

Die beiden Delegationen dürfen miteinander nicht in gemeinsamer Sitzung berathen, sondern jede theilt ihre Ansichten und Beschlüsse der anderen schriftlich mit, und im Falle einer Meinungsdivergenz bestreben sie sich, sich gegenseitig durch schriftliche Nuntien auszuklären. Diese Nuntien fertigt jede Delegation in ihrer eigenen Sprache an, und schließt denselben eine authentische Uebersetzung bei.

§ 35.

Sollte es mittelst dieser schriftlichen Nuntien nicht gelingen, die Meinungen der zwei Delegationen zu vereinigen, dann halten beide Delegationen eine gemeinsame Sitzung, doch lediglich behufs einfacher Abstimmung.

In dieser Plenarsitzung werden die Präsidenten beider Delegationen abwechselnd, einmal der eine, das andere Mal der andere präsidiren. Ein Beschluß kann nur dann gefaßt werden, wenn wenigstens zwei Drittel der Mitglieder jeder Delegation anwesend sind. Die Beschlußfassung erfolgt jederzeit mit absoluter Mehrheit. Da aber die praktische Anwendung des Paritäts-Prinzips im Interesse beider Theile eben bei der Abstimmung am wichtigsten ist, so muß in dem Falle, wenn von der Delegation des einen oder anderen Theiles aus was immer für einem Grunde ein oder mehrere Mitglieder fehlen, auch die Delegation des anderen Theiles die Zahl ihrer Mitglieder derart herabmindern, daß die Delegation beider Theile hinsichtlich der Zahl ihrer Mitglieder völlig gleich sei.

Die Herabminderung wird die in Majorität befindliche Delegation in ihrem Schoße durch das Loos veranlassen.

Das Protokoll wird in der Sprache beider Theile durch die beiderseitigen Schriftführer geführt und gemeinsam authentizirt werden.

§ 36.

Wenn ein dreimaliger Nuntienwechsel erfolglos geblieben ist, so hat jeder Theil das Recht, den andern dazu aufzufordern, daß die Frage durch gemeinschaftliche Abstimmung entschieden werde, in welchem Falle die Präsidenten beider Theile dann den Ort, Tag und die Stunde der Abstimmung mit einander vereinbaren und jeder Präsident ladet die Mitglieder seiner Delegation dazu ein.

§ 37.

In den Wirkungskreis dieser Delegationen können nur jene Gegenstände gehören, die in dem gegenwärtigen Beschlusse ausdrücklich als gemeinsam diesen Delegationen zugewiesen werden. Ueber diese Gegenstände hinaus dürfen diese Delegationen ihre Thätigkeit nicht erstrecken und in die, dem ungarischen Reichstage und der ungarischen Regierung vorbehaltenen Angelegenheiten sich nicht einmengen.

§ 38.

Die zur Behandlung der gemeinsamen Angelegenheiten entsendete Delegation - vom Reichstage frei gewählt - wird in den in dem gegenwärtigen Beschlusse bezeichneten und abgegränzten Angelegenheiten, und unter den hierselbst bestimmten Modalitäten den Reichstag gegenüber den übrigen Ländern Sr. Majestät vertreten. Diese Delegation kann durch vorhergehende Instruktionen nicht gebunden werden.

§ 39.

Bezüglich des modus procedendi wird bestimmt, daß der Gegenstand, welcher nach dem gegenwärtigen Beschlusse vor diese Delegationen gehört, durch das gemeinsame

Ministerium jeder Delegation besonders vorgelegt werde. Jede Delegation wird das Recht haben, an das gemeinsame Ministerium oder je nach dem Ressort an betreffende Mitglieder desselben Fragen zu richten, und von demselben Antwort und Aufklärung zu verlangen.

Eben darum wird das gemeinsame Ministerium das Recht und - wenn es hiezu aufgefordert wird - die Pflicht haben, bei der einen Delegation, so wie bei der andern zu erscheinen, zu antworten und mündliche oder schriftliche Aufklärungen zu geben, oder, wenn es ohne Nachtheil geschehen kann, auch die nöthigen Dokumente vorzulegen.

§ 40.

Die Feststellung des gemeinsamen Budgets wird den jährlichen wiederkehrenden wichtigsten Theil der Aufgabe dieser Delegationen bilden. Dieses Budget, welches sich bloß aus jene Ausgaben erstrecken darf, die in dem gegenwärtigen Beschlusse als gemeinsam bezeichnet sind, wird das gemeinsame Ministerium mit Einflußnahme der beiden besonderen verantwortlichen Ministerien ausarbeiten und so jeder Delegation gesondert vorlegen. Die Delegationen werden es nach dem oben beschriebenen Modus abgesondert verhandeln, und ihre Bemerkungen einander schriftlich mittheilen; über die Punkte, in Betreff welcher ihre Ansichten sich nicht vereinigen würden, entscheiden sie durch Abstimmung in gemeinschaftlicher Sitzung.

§ 41.

Das auf diese Weise festgestellte Budget kann von den einzelnen Ländern nicht mehr einer Behandlung unterzogen werden, sondern es ist jedes Land verpflichtet, nach dem Verhältnisse, welches (auf die in den Punkten 18, 19, 20, 21 und 22 des gegenwärtigen Beschlusses beschriebene Weise) in voraus festgestellt worden ist, den aus dem gemeinsamen Budget auf dasselbe entfallenden Theil zu tragen. Nachdem jedoch bezüglich dieser gemeinsamen Ausgaben die Umlage, die Einhebung und die Festsetzung des Steuersystems, was Ungarn anbelangt, in den Wirkungskreis des ungarischen Reichstags und des ungarischen verantwortlichen Ministeriums gehört, so wird das ungarische Ministerium in seinem, dem ungarischen Reichstage vorzulegenden Budget auch immer jene Summen ausnehmen, die aus dem bereits festgestellten gemeinsamen Budget nach dem erwähnten Verhältniß auf Ungarn entfallen; nur dürfen diese Posten bezüglich ihrer Höhe keiner weitem Diskussion unterzogen werden. Nachdem die zu den dergestalt festgesetzten gemeinsamen Ausgaben nöthige Summe durch das ungarische verantwortliche Ministerium eingehoben worden ist, wird der ungarische Finanzminister von den monatlich einfließenden Staatseinkünften den zur Deckung der gemeinschaftlichen Kosten dienenden Theil dem gemeinschaftlichen Finanzminister monatlich nach dem Verhältnisse übermitteln, in welchem Verhältnisse die Summe des Gesamt-Budgets zum Landes-Budget steht. Der gemeinsame Finanzminister wird für die Verwendung der übernommenen Summe zu den bestimmten Zwecken verantwortlich sein, wobei es sich von selbst versteht, daß derjenige, welcher mit diesen Summen gebahrt, zu genauer Rechnungslegung verpflichtet sein wird.

§ 42.

Die Revision derartiger Rechnungen kommt ebenfalls den erwähnten Delegationen zu; diese werden auch in Bezug auf diese Rechnungen in der obenbeschriebenen Weise vorgehen.

§ 43.

Ein ähnliches Vorgehen ist auch bei allen anderen Angelegenheiten zu beobachten, welche als gemeinsame Angelegenheiten in den Kreis der erwähnten Delegationen gehören. Auch diese legt das gemeinsame Ministerium jeder Delegation separat vor; die Delegationen behandeln solche separat, theilen sich ihre Ansichten schriftlich mit, und wenn sie sich auf diese Weise nicht einigen könnten, dann beschließen sie, wie oben bemerkt wurde, in einer Abstimmungs Gesamtsitzung. Es versteht sich von selbst, daß ihre Beschlüsse, insofern sie der landesfürstlichen Sanktion unterliegen, Sr. Majestät zu unterbreiten sind; wurden sie von Sr. Majestät sanktionirt, so werden sie bindende Kraft besitzen. Solche durch landesfürstliche Sanktion bestätigte Beschlüsse wird jedoch Se. Majestät jedem Reichstage durch das betreffende besondere verantwortliche Ministerium zur Kenntniß bringen lassen. Jene Beschlüsse, welche in den Delegationen in der oben beschriebenen Weise gefaßt und durch Se. Majestät sanktionirt wurden, kann Se. Majestät, nachdem sie dem ungarischen Reichstage mitgetheilt worden, in Ungarn nur durch das verantwortliche ungarische Ministerium vollziehen lassen. Daher wird auch das verantwortliche ungarische Ministerium alle jene Ausgaben, welche in Folge der auf solche Weise gefaßten und sanktionirten Beschlüsse auf Ungarn entfallen, mit dem auf verfassungsmäßigem Wege festgestellten ungarischen Budget zusammen umlegen und einheben.

§ 44.

Außer dem, was das gemeinsame verantwortliche Ministerium den Delegationen für die gemeinsamen Angelegenheiten unterbreitet, besitzt jede dieser Delegationen auch das Recht der Initiative; aber nur bezüglich solcher Gegenstände, welche als gemeinsame Angelegenheiten nach diesem Beschlusse streng in den Wirkungskreis dieser Delegation gehören. Jede Delegation kann also einen derartigen Antrag stellen, und solchen schriftlich der anderen Delegation mittheilen. Der auf diese Weise eingebrachte Antrag wird aber auf dieselbe Weise zu behandeln sein, wie dies in Bezug auf andere, in den Wirkungskreis der Delegationen gehörige Fragen schon oben entwickelt wurde.

§ 45.

Die Delegationssitzungen werden in der Regel öffentlich sein. Die diesbezüglichen Ausnahmefälle werden durch die Geschäftsordnung festgestellt werden. Ein Beschluß kann jedoch nur in öffentlicher Sitzung gefaßt werden.

§ 46.

Für den Fall, daß Se. Majestät einen Reichstag auslösen sollte, hört auch die Delegation des aufgelösten Reichstages auf, und der neue Reichstag wählt eine neue Delegation.

§ 47.

Die Mitglieder der Delegationen können für ihre bei Verhandlung der nach gegenwärtigem Beschlusse als gemeinsam bezeichneten Angelegenheiten gemachtem Aeußerungen niemals zur Verantwortung gezogen werden; ja sie können bis zum Aushören ihrer Mission weder einer gerichtlichen Klage, welche eine persönliche Detention nach sich ziehen kann, noch eines Vergehens oder Verbrechens wegen, ausgenommen den Fall, wo sie auf der That ertappt werden, ohne vorhergehende Zustimmung des betreffenden Reichstages, oder für den Fall, daß dieser nicht versammelt ist, jener

Delegation, deren Mitglieder sie sind, weder verhaftet noch unter öffentliche Anklage gestellt werden. In Bezug auf die Fortdauer oder Aufhebung der Haft eines auf der That erappten Mitgliedes hat für den Fall, daß der betreffende Reichstag nicht versammelt ist, ebenfalls die betreffende Delegation zu verfügen, Uebrigens werden zur Verhütung von Unordnungen, welche bei den Berathungen etwa vorkommen könnten, durch die Geschäftsordnung Maßregeln getroffen werden.

§ 48.

Sollte irgend ein Mitglied der einen oder der anderen Delegation mittlerweile sterben, oder durch ein legales Urtheil seiner Freiheit beraubt werden, oder sollte es aus triftigen Gründen seiner Stellung entsagen, so ist die auf diese Weise freigewordene Stelle von Seite des betreffenden Reichstages sogleich zu besetzen. Zu diesem Behufe wird der Reichstag bei der Wahl der Delegation zugleich über die festgesetzte Zahl auch Ersatzmänner wählen, und gleichzeitig die Reihenfolge bestimmen, in welcher die Ersatzmänner durch den Präsidenten der betreffenden Delegation zu den freigewordenen Stellen zu berufen sind.

§ 49.

Für den Fall einer Abdankung wird der betreffende Reichstag, oder, falls er nicht versammelt ist, die betreffende Delegation über die Wichtigkeit der Gründe zur Abdankung und über die Annahme der Abdankung urtheilen.

§ 50.

Was die Verantwortlichkeit des gemeinsamen Ministeriums und die Art und Weise derselben anbelangt, so wird jede Delegation berechtigt sein, in Fällen, wo sie dies wegen Verletzung eines verfassungsmäßigen Gesetzes für nöthig findet, einen Antrag auf Versetzung in den Anklagestand des gemeinsamen Ministeriums oder eines einzelnen Mitgliedes dieses Ministeriums zu stellen und diesen Antrag auch der andern Delegation schriftlich mitzutheilen. Wenn jede Delegation die Anklage beschließt, oder wenn dieselbe, abweichender Ansichten wegen, in einer der Obigen entsprechenden Abstimmungssitzung mit Majorität beschlossen wird, so ist der Beschluß sofort als rechtsgiltig zu betrachten.

§ 51.

Das Gericht eines auf diese Weise beschlossenen Prozesses ist in folgender Art zu bilden: jede Delegation schlägt, und zwar nicht aus ihrer Mitte, sondern aus den unabhängigen und gesetzkundigen Bürgern jener Länder, welche sie repräsentirt, je 24 Mitglieder vor. Jede Delegation wird das Recht besitzen, aus den von der andern Delegation in Vorschlag gebrachten 24 Mitgliedern ohne alle Motivirung 12 zu streichen. Auch die Angeklagten haben gemeinsam und alle zusammen das Recht, die Streichung von 12 Mitgliedern zu fordern, jedoch so, daß in der Zahl der übriggebliebenen Mitglieder die Zahl der von jeder Delegation gewählten Richter eine gleiche sei. Und die auf diese Weise übriggebliebenen Mitglieder werden die Richter des Prozesses sein.

§ 52.

Außer den oben bezeichneten gemeinsamen Angelegenheiten, welche auf Grund der pragmatischen Sanktion als gemeinsam zu behandelnde betrachtet werden können, gibt es noch andere hochwichtige öffentliche Angelegenheiten, deren Gemeinsamkeit

zwar nicht aus der pragmatischen Sanction folgt, welche jedoch, theils zufolge der Verhältnisse aus politischen Rücksichten, theils wegen Zusammenfallens der Interessen der beiden Theile, zweckmäßiger mittelst gemeinsamer Vereinbarung, als streng gesondert, erledigt werden können.

§ 53.

Die Staatsschulden betreffend, können Ungarn, kraft feiner verfassungsmäßigen Stellung, solche Schulden, welche ohne die gesetzliche Einwilligung des Landes kontrahirt wurden, nach strengem Rechte nicht zur Last fallen.

§ 54.

Allein dieser Reichstag hat bereits erklärt, daß, „wenn in unserem Vaterlande, so wie in den anderen Ländern Sr. Majestät ein wahrhafter Konstitutionalismus je früher faktisch ins Leben tritt, derselbe bereit ist, das, was ihm zu thun erlaubt ist und was er ohne Verletzung der Selbstständigkeit und konstitutionellen Rechte des Landes thun kann, auch über das Maß seiner gesetzlich vorgeschriebenen Pflicht hinaus auf Grundlage der Billigkeit und polnischen Rücksichten zu thun, damit unter jenen schweren Lasten, welche das Verfahren des absoluten Systems angehäuft, die Wohlfahrt der übrigen Länder Sr. Majestät und mit diesem auch jene Ungarns nicht zusammenbreche, und damit die schädlichen folgen der abgelaufenen schweren Zeiten abgewendet werden.

§ 55.

Aus diesen Rücksichten und allein auf Grund derselben ist das Land bereit, einen Theil der Staatsschuldenlast zu übernehmen und zu diesem Zwecke im Wege vorläufiger Verhandlungen mit den anderen Ländern Sr. Majestät als freie Ration mit einer freien Ration eine Vereinbarung zu treffen

§ 56.

In Zukunft aber wird die Kreditangelegenheit eine gemeinsame sein in solchen Fällen, wo sowohl Ungarn, als auch die anderen Länder Sr. Majestät, es unter den obschwebenden Verhältnissen in ihrem eigenen Interesse für zweckmäßig halten werden, irgend ein neues Anleihen zusammen und gemeinsam aufzunehmen. — Bei solchen Anleihen wird Alles, was sich auf den Abschluß des Vertrages und die Modalität der Benützung lind Rückzahlung des aufgenommenen Geldes bezieht, gemeinsam ausgetragen werden. Jedoch wird die vorläufige Bestimmung dessen, ob irgend ein Anleihen gemeinsam ausgenommen werden soll, in Betreff Ungarns in jedem einzelnen Falle dem ungarischen Reichstage zustehen.

§ 57.

Uebrigens erklärt das Land auch mittelst dieses Beschlusses feierlich, daß kraft jenes Grundprinzipes des wahren Konstitutionalismus, wonach das Land ohne seine Einwilligung mit Schulden nicht belastet werden darf, Ungarn auch in Zukunft keine Staatsschuld in Bezug auf sich für bindend anerkennen werde, bei deren Aufnahme die auf gesetzlichem Wege und bestimmt ausgesprochene Einwilligung des Landes nicht mitwirkte.

§ 58.

Auch die Gemeinsamkeit der kommerziellen Angelegenheiten folgt nicht aus der pragmatischen Sanktion; denn im Sinne der letzteren sind die Länder der ungarischen

Krone rechtlich abgesondert von den übrigen Ländern des Landesfürsten, könnten daher als solche durch ihre eigene verantwortliche Regierung und Gesetzgebung Verfügungen treffen und durch Zolllinien ihre kommerziellen Angelegenheiten regeln.
§ 59.

Nachdem jedoch zwischen Ungarn und den übrigen Ländern Sr. Majestät die gegenseitigen Berührungen der Interessen wichtig und zahlreich sind, so erklärt sich der Reichstag dazu bereit, daß rücksichtlich der kommerziellen Angelegenheiten der Länder der ungarischen Krone einerseits und den übrigen Ländern Sr. Majestät andererseits von Zeit zu Zeit ein Zoll- und Handelsbündniß geschlossen werde.

§ 60.

Dieses Bündniß hätte jene Fragen, welche sich auf den Handel beziehen und die Art der Behandlung des ganzen Handelswesens zu bestimmen.

§ 61.

Der Abschluß des Bündnisses hätte im Wege eines wechselseitigen Uebereinkommens zu geschehen, auf diese Weise, wie ähnliche Vereinbarungen zweier rechtlich von einander unabhängigen Länder zu geschehen pflegen. Die verantwortlichen Ministerien der beiden Theile haben im gemeinschaftlichen Einvernehmen den detaillirten Entwurf des Bündnisses anzufertigen, den betreffenden Reichstagen vorzulegen und die Beschlüsse der beiden Reichstage sind dann Sr. Majestät zur Sanktion zu unterbreiten.

§ 62.

Eben darum wird, wenn das Quotenverhältniß der gemeinsamen Ausgaben nach dem in den obigen Paragraphen 18, 19, 20, 21 und 22 präzisirten Modus festgestellt werden wird, zugleich zwischen den Ländern der ungarischen Krone einerseits und Sr. Majestät übrigen Königreichen und Ländern andererseits ein Zoll- und Handelsbündniß nach der in den §§. 59 und 61 bestimmten Weise abzuschließen sein, wobei zugleich ausgesprochen wird, daß die Geltung der bisher mit dem Auslande abgeschlossenen Handelsverträge auch auf Ungarn sich erstreckt.

§ 63.

Bei dieser Gelegenheit können ebenfalls durch eine den obigen §§. 59 und 61 gemäß Vereinbarung für die mit der Industrieproduktion in enger Verbindung stehenden indirekten Steuern, für deren gleichförmiges Ausmaß und für die Gebahrung derselben solche Normen festgestellt werden, welche die Möglichkeit dessen ausschließen, daß die eine Legislative oder die eine verantwortliche Regierung in dieser Beziehung Maßregeln träge, welche eine Verkürzung der Einkünfte des anderen Theiles nach sich ziehen könnten. Zugleich kann auch für die Zukunft der Modus festgestellt werden, wonach die bei diesen Steuern einzuführenden Reformen durch beide Gesetzgebungen übereinstimmend würden entschieden werden.

§ 64.

Ferner würde auch bestimmt werden, durch wen und in welcher Weise die Aufsicht über die gleichmäßige Behandlung aller Zolllinien auszuüben sei, und würde ausgesprochen werden, daß die Zolleinnahmen zur Deckung der gemeinsamen Auslagen zu verwenden sind; die Summe dieser Einkünfte wird daher vor Allem von der Summe der gemeinsamen Ausgaben abgezogen werden.

§ 65.

Da die Eisenbahnen eines der wesentlichsten Mittel zur Förderung des Handels sind, kann bei Abschluß des Zoll- und Handelsbundes durch ein im Sinne der obigen §§. 59 und 61 zu schließendes Uebereinkommen bestimmt werden, bezüglich welcher Eisenbahnlinien im Interesse beider Theile gemeinsame Verfügungen nothwendig sind, und wie weit sich diese Verfügungen zu erstrecken haben. Hinsichtlich aller anderen Eisenbahnlinien steht das Verfügungsrecht ausschließlich jenem Ministerium und Reichstage zu, dessen Territorium sie durchlaufen.

§ 66.

Mit dem Handel steht auch die Feststellung des Münzwesens und des allgemeinen Geldfußes in engem Zusammenhange. Es ist daher nicht nur wünschenswerth, sondern im Interesse beider Theile auch nothwendig, daß sowohl das Münzwesen als auch der Geldfuß in allen Ländern, welche zu dem zu schließenden Zollbund gehören werden, gleich sei. Bei Abschluß des Zoll- und Handelsbundes wird es daher nöthig sein, auch über das Münzwesen und den Geldfuß im Sinne der §§. 59 und 61, vereinbarte Verfügungen zu treffen. Sollte aber später eine Abänderung der in dieser Weise festgestellten Verfügungen oder die Feststellung eines neuen Münzsystems oder Geldfußes sich als nothwendig oder zweckmäßig herausstellen, so wird dies im gegenseitigen Einvernehmen der beiden Ministerien und unter Guttheißung beider Reichstage geschehen. Selbstverständlich bleiben die Majestätsrechte des Königs von Ungarn hinsichtlich der Prägung und Emission von Goldmünzen in vollständiger Unversehrtheit aufrecht.

§ 67.

Gleichzeitig mit der Bestimmung der Quote und dem Abschlusse des Zollbundes wird auch der auf die Staatsschulden bezügliche, von Ungarn zu übernehmende Jahresbeitrag nach der in den §§. 55 und 61 bezeichneten Weise durch ein freies Uebereinkommen festzustellen sein.

§ 68.

Es ist selbstverständlich, daß, wenn und in wiefern eine Vereinbarung über die in obigen §§. 58 bis 67 aufgezählten Gegenstände nicht gelingen sollte, das Land sich sein selbständiges gesetzliches Verfügungsrecht Vorbehalt, und alle seine Rechte auch in dieser Beziehung unversehrt bleiben.

§ 69.

Jene Modalität und Proportion, nach welchen in der durch die Länder der ungarischen Krone im Sinne dieses Beschlusses zu entsendenden Delegation die Nebeländer theilnehmen werden, wird später festgesetzt werden.

Diese in Obigem enthaltenen Bestimmungen werden, nachdem sie durch die königl. Bestätigung Sr. Majestät sanktionirt wurden, als Gesetz inartikulirt.

Jene Verfügungen dieses Gesetzartikels jedoch, welche sich auf die Behandlungsweise der gemeinsamen Angelegenheiten beziehen, werden thatsächlich erst dann in Wirksamkeit treten, wenn die übrigen, nicht zur ungarischen Krone gehörigen Länder Sr. Majestät dem Inhalte derselben auch ihrerseits auf konstitutionellem Wege beigetreten sein werden.

1868: XXX. törvény-cikk

a Magyarország, s Horvát-, Szlavon és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény beczikkelyezéséről²²⁷

(Gesetzartikel 1868: XXX. über die Inartikulierung des Übereinkommens über Ausgleich der zwischen Ungarn, Kroatien, Slawonien und Dalmatien bestandenen öffentlich-rechtlichen Fragen)

(Szentesítést nyert 1868. évi november 17-én. Kihirdettetett a képviselőházban 1868. évi november 19-én, a főrendek házában 1868. évi november 23-án. Megjelent az Országos Törvénytárban 1868. évi november 23-án.)

Egyrésről Magyarország országgyűlése, másrésről Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok országgyűlése közt a közöttük fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt, közös megállapodással egyezmény jöven létre, ezen egyezmény, ő császári s apostoli királyi Felsége által is jóváhagyva, megerősítve és szentesítve, mint Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok közös alaptörvénye, ezennel törvénybe ígattatik, a mint következők:

Miután Horvát- és Szlavonországok századok óta, mind jogilag, mind tetteleg, Sz. István koronájához tartoztak, s a sanctio pragmaticában is ki van mondva, hogy a magyar korona országai is elválaszthatatlanok egymástól: ezen alapokon, egyrésről Magyarország, másrésről Horvát- és Szlavonországok, a közöttük fenforgó közjogi kérdések kiegyenlítésére nézve, a következő egyezményt kötötték:

1. §. Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok egy és ugyanazon állami közösséget képeznek, mind az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok, mind más országok irányában.²²⁸

2. §. Ez állami közösségből és összetartozásból foly, hogy Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával, s egy és ugyanazon koronázási cselekvénnyel koronáztatik meg, s a Sz. István koronája alatt álló összes országok részére, ez országok közös országgyűlésén, közös koronázási oklevél állapítatik meg és állittatik ki.

²²⁷ A Horvát-Szlavon és Dalmátországokra vonatkozó korábbi törvényhozásra nézve v. ö. Hk. I. 94., 95.; II. 6., 65.; III. 1., 2., 3. L. továbbá a következő korábbi törvényeket 1464:XIII. t. cz.; 1484:XII. t. cz.; 1485:XII. t. cz.; 1492:I. és VIII. t. cz.; 1507:V. t. cz.; 1536:L. t. cz.; 1606:IX. t. cz.; 1608: k. e. X. és XI. t. cz.; 1609: XXVIII. t. cz.; 1622: XLIX. t. cz.; 1625: LXI. t. cz.; 1643: II. t. cz.; 1644: II. t. cz.; 1647: LI. t. cz.; 1649: VIII. és XXXIII. t. cz.; 1659: CIII. t. cz.; 1660: XV. t. cz.; 1662: VI t. cz.; 1687. XXII. és XXIII. t. cz.; 1715:XXX., CXVIII, CXX., CXXV. és CXXVII t. cz.; 1723: VII. t. cz.; 1725. LXXXVI. t. cz.; 1741: XVIII., XLVI., XLVII., L. és LXI. t. cz.; 1790/91: XXVI. t. cz. 14. §.; LVIII—LXI. t. cz.; 1792: XVIII. t. cz.; 1805:II. t. cz.; 1827:XIII. t. cz.; 1844: II. t. cz. 7. §. L. még: 1850. ápr. 7. ny. par. Horvátország, Szlavónia, a horvát tengerpartvidék és Fiume városának helyzetéről a császárságban. (1850. B. T. L. 344.) Az 1868: XXX. t. cikknek megfelel a horvát-szlavon autonóm 1868:I. t. cz.

²²⁸ V.ö. a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló 1879:L. t. cikk 1. §-át. V.ö. 1894:XXXI. t. cz. 147. §

E koronázási oklevél eredetije azonban, a magyar szöveg mellett horvát nyelven is szerkesztendő, Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnak is kiadandó, s abban Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnak integritása és országos alkotmánya is biztosítandó.

Az 1867-ki koronázási oklevél eredeti horvát szövegben utólag szintén kiállítatik, s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnak országgyűlésének mielőbb megküldetik.²²⁹

3. §. A fennebb érintett megoszthatlan állami közösségből következik továbbá, hogy mindazon ügyekre nézve, melyek a magyar korona összes országai, és Ő Felsége többi országai közt közösek vagy közös egyetértéssel intézendők, Magyarországnak, s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnak egy és ugyanazon törvényes képvisellel, törvényhozással, s a végrehajtást illetőleg közös kormányzattal kell birniok.

4. § Az 1867-ki magyar országgyűlés XII-ik törvénycikkét, mely a Sz. István koronája országai, és Ő Felsége többi országai közt fenforgó közös vagy nem közös ugyan, de egyetértőleg intézendő ügyeket, és azok kezelési módját meghatározza, valamint az e törvény alapján már létrejött egyezményeket, s különösen az 1867: XIV., XV. és XVI. törvénycikkeket Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnak is érvényeseknek és kötelezőknek ismerik el, azon határozott kikötéssel mindazáltal, hogy jövőre hasonló alaptörvények és egyezmények csak Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnak törvényes hozzájárulásával hozathassanak.

Az e szakaszban érintett alaptörvény és törvénycikkek utólag eredeti horvát szövegben is kiállítatnak, s kihirdetés végett a horvát, szlavón, dalmát országgyűlésnek mielőbb megküldetnek.

5. §. Azon tárgyakon kívül, melyek a Sz. István koronájának országai és Ő Felsége többi országai közt közösek, vagy egyetértőleg intézendők, vannak még más ügyek is, melyek Magyarországot, s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnak közösen érdeklik, s a melyekre nézve a magyar korona összes országai közt a törvényhozás és kormányzat közössége ez egyezmény által szükségesnek ismertetik el.

6. §. Ilyen közös ügye Sz. István koronája összes országainak mindenekelőtt az udvartartás költségeinek megajánlása.²³⁰

7. §. Közös ügy továbbá az ujonczajánlás, a védrendszer és hadkötelezettséget illető törvényhozás, s az intézkedés a hadsereg elhelyezéséről és élelmezéséről, mire nézve azonban Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnak illetőleg határoztatik:

a) hogy a közösen megszavazandó contingensből Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnak eső rész az összes népesség aránya szerint állapítatik meg, magában értetvén, hogy ha az eddigi védrendszer átalakítatik, az újonnan megállapítandó rendszer szabályai fognak Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnakban is alkalmaztatni;

b) a Horvát-, Szlavón- és Dalmátországnak eső ujonczok ezen országok ezredeibe soroztatnak;

c) végre a besorozásnál gond leszen arra, hogy az ujonczok minő fegyvernemre leginkább alkalmasak, s a tengerpart ujonczai főleg a hajóhadba osztatnak be.

²²⁹ V.ö. 1867: I, II. és III. t. cz.

²³⁰ L. a 10. § 4. jegyzetét.

8. § Közös Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok közt, mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben, az alább körülírt módon a pénzügy is. Ehez képest az összes adórendszer megállapítása, az egyenes és közvetett adók megajánlása, ez adóknak mind nemeire, mind számtételeire nézve, úgyszintén az adók kivetése, kezelése és behajtása, új adók behozása, a közös ügyek költségvetésének megszavazása, valamint a közös ügyek költségeit illető évi zárszámadások megvizsgálása, új államadósság fölvétele, vagy a mai meglévő adósságok convertálása, az ingatlan államvagyon kezelése, átalakítása, megterhelése és eladása, az egyedáruságok és királyi jövedelmek (jura regalia majora) fölötti rendelkezés, s általában minden oly intézkedés, mely a Sz. István koronája alatt álló országokkal közös pénzügyi tárgyra vonatkozik, a magyar sz. korona összes országainak közös országgyűlését illeti; a horvát-szlavon államföldbirtok eladására nézve mindazonáltal azzal a megszorítással, hogy e részben meghallgatandó a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés is, a melynek beleegyezése nélkül eladás nem történhetik. S mindezen tárgyakra nézve a közös pénzügyi kormányzat, mely a közös országgyűlésnek felelős magyar királyi pénzügyminister által gyakoroltatik, Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokra is kiterjed.

9. §. Közös ügyei a magyar korona összes országainak a pénz-, érczpenz- és bankjegyügy is, valamint a pénzrendszer és az általános pénzláb meghatározása, s azon kereskedelmi és államszerződések megvizsgálása és jóváhagyása, melyek Sz. István koronája országait egyaránt illetik; a bankokat, hitel- és biztosító intézeteket, szabadalmakat, a mértéket és súlyt, árubélyeget és mintabiztosítást, fémjelzést, írói és művészi tulajdont illető intézkedés; a tengerészeti, kereskedelmi, váltó- és bányajog, s általában a kereskedelem, vámok, távirtda, posták, vasutak, kikötők, hajózás s azon állami utak és folyók ügye, a melyek Magyarországot s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokat közösen érdeklik.

10. §. Az iparügy rendezésére nézve, a házaló kereskedést is ide értve, úgyszintén a nem közkereseti egyesületek ügyében, s az útlevel-rendszert, az idegenek fölött gyakorlandó rendőrséget, az állampolgárságot és honosítást illetőleg közös ugyan a törvényhozás, de ezen tárgyakra nézve a végrehajtás Horvát-, Szlavón- és Dalmátországoknak tartatik fenn.

11. §. Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok elismerik, hogy azon költségekhez, melyeket egyfelől a magyar korona országai és Ő Felsége többi országai között közöseknek ismert, másfelől maguk a magyar korona összes országai közt fennebb közöseknek jelölt ügyek igényelnek, adókéességük arányában volnának kötelesek járulni.

[...]

1868: XLIII. törvény-czikk

Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról
(Gesetzartikel 1868: XLIII. über die genaue Regelung
der Vereinigung von Ungarn und Siebenbürgen)

(Szentesítést nyert 1868. évi december 6-án. Kihirdettetett az országgyűlés mindkét házában 1868. évi december 7-én. Megjelent az Országos Törvénytárban 1868 december 9-én.)

1. § Miután már az 1848-ik évi kolozsvári I. törvényczikk által Erdély minden lakosa nemzetiségi, nyelvi és vallási különbség nélkül, egyenjogúnak nyilvánított; s Erdélynek minden ezzel ellenkező törvénye eltöröltetett; az addig létezett politikai nemzetek szerinti területi felosztások, elnevezések, s az ezekkel összekötött előjogok és kiváltságok, a mennyiben valamely nemzetiséget mások kizárásával illettek volna, megszüntetettek; és az egyesült Magyarország és Erdély összes honpolgárainak egyenjogúsága, polgári és politikai tekintetben újabban is biztosítottik.

2. § Erdély külön törvényhozása az 1848-ik évi pozsonyi VII. és kolozsvári I. törvényczikknél fogva meg levén szüntetve, a törvények hozásának, eltörlésének, és magyarázásának alkotmányos jogát az erdélyi területre nézve is kizárólag Magyarország törvényesen megkoronázott királya és törvényesen összehívott országgyűlése gyakorolják.

3. § A Magyarország erdélyi területén lakó honpolgárok országgyűlési képviseltetését illetőleg, a képviselők választásáról ideiglenes rendelkező 1848. évi kolozsvári II. törvényczikk a törvényhozás további intézkedéséig érvényben marad.

S mindazon teendők, melyek az említett törvényczikkben, s az annak 10-ik §-a értelmében 1866-ik év januárius 10-én kibocsátott kormányszéki utasításban az erdélyi királyi kormányzéknek voltak fentartva, ezentúl a belügyminister hatásköréhez fognak tartozni.

4. § Az erdélyi határország megszüntével köztörvényhatósággá alakult Naszód vidéke e minőségben meghagyatván, a magyar országgyűlés képviselőházába az 1848-ik évi kolozsvári II. törvényczikk szerint választandó két képviselő küldése jogával ruháztatik fel, s ehhez képest az erdélyi területbeli képviselők összes száma 75-re emeltetik.

5. § A magyarországi főrendiházban az 1848-ik évi pozsonyi VII-ik törvényczikk 1-ső §-ában foglalt tagokon kívül, az erdélyi vármegyék, Fogaras és Naszód vidékek, s a székelyszékek főispánjai, főkapitányai és főkirálybírái, úgyszintén a szászos ispánja (comes) is ülésel és szavazattal bírnak.

6. § A kormányzat az erdélyi területre nézve is a törvények értelmében Ő Felsege magyar felelős ministeriuma által gyakoroltatik.

7. § Az 1848-ik évi kolozsvári I. törvényczikk 3-ik §-ánál fogva ideiglen fentartott erdélyi királyi kormányzék a mellé rendelt központi segédhivatalokkal együtt felosztattatik, s működésének a jövő 1869-ik évi május 1-ső napjáig leendő megszüntetésével a ministerium megbizatik.

8. § Az erdélyi köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének visszaállítása iránt az országgyűléstől nyert felhatalmazás alapján a magyar felelős ministerium által

1867-ik évi július 27-én közzétett rendelet, nemkülönben az ennek 21-ik pontja nyomán az erdélyi városok szervezése tárgyában az erdélyi királyi biztos által kibocsátott utasítás, a törvényhatóságok rendezéséről alkotandó törvény létrejöveteléig érvényben marad, azon különbséggel, hogy az ezekben a kormányzásokra ruházott hatáskör a ministeriumot fogja illetni.

9. § A székelyszékek főkirálybíráit és a szász ispánt (comes) ministeri ellenjegyzés mellett, Ő Felsége a király nevezi ki.

10. § A királyföldi (fundus regius) székek, vidékek és városok belkormányzati jogainak biztosítása, képviselőtök szervezése és a szász nemzeti egyetem jogkörének megállapítása tekintetéből megbízatik a ministerium, hogy az illetők kihallgatásával az országgyűlés elé oly törvényjavaslatot terjesszen, mely valamint a törvényeken és szerződéseken alapuló jogokat, úgy az ezen területen lakó bármely nemzetiségű honpolgárok jogegyenlőségét is kellő tekintetbe vegye, és összhangzásba hozza.

S addig is felhatalmaztatik a ministerium, hogy a királyföldi székek, vidékek és városok szervezését és hatáskörét illetőleg, az itt kifejezett vezérelek szellemében ideiglen intézkedjék.

11. § A szász nemzeti egyetem (universitas) az 1791-ik évi erdélyi XIII. törvényekkel egyező hatáskörben, Ő Felsége legfelsőbb s a magyar felelős ministerium útján gyakorlandó felügyeleti jogának fentartása mellett, továbbra is meghagyatik, azon különbséggel, hogy az egyetemi gyűlés, a törvénykezési rendszerben történt változás folytán, bírói hatóságot többé nem gyakorolhat.

12. § Azon törvények alkalmazása, a melyek Magyarország és Erdély törvényhozásának egyesülését megelőzőleg, Magyarország külön országgyűlésén alkottattak az erdélyi területre nézve, a mennyiben szükséges lesz, törvényhozás útján fog eszközöltetni.

Addig is azonban ezen országgyűlésnek 1867-dik évi márczius 8. és 11-én kelt, s a ministeriumot az igazságszolgáltatás terén szükséges intézkedések megtételére felhatalmazó határozata a maga épségében tartatik fenn.

[...]

MT 1836–1868. 486–490. p.

1868: XLIV. törvény-czikk

a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában

(Gesetzartikel 1868: XLIV. in Sachen
der Gleichberechtigung von Nationalitäten)

(Szentelést nyert 1868. évi december 6-án. Kihirdettetett az országgyűlés mindkét házában 1868. évi december 7-én. Megjelent az Országos Törvénytárban 1868 december 9-én.)

Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja; minthogy továbbá ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik; a honpolgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni:

1. §. A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar levén, a magyar országgyűlés tanácskozási s ügykezelési nyelve ezentúl is egyedül a magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzeti-ség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók; az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában ezentúl is a magyar.
2. §. A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, a melyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egy ötödresze jegyzőkönyvi nyelvül óhajt. A különböző szövegekben mutatkozó eltérések eseteiben a magyar szöveg a szabályozó.
3. §. Törvényhatósági gyűlésekben mindaz, a ki ott szólás jogával bír, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem a magyar.
4. §. A törvényhatóságok az államkormányhoz intézett, irataikban az állam hivatalos nyelvét használják; de használhatják a mellett hasábosan még azon nyelvek bármelyikét is, melyet jegyzőkönyveikben használnak. Egymásközti irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár pedig azon nyelvek egyikét használhatják, a mely azon törvényhatóság által, melyhez az irat intéztetik, a második szakasz szerint jegyzőkönyvei vitelére elfogadtatott.
5. §. A belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők az állam hivatalos nyelvét használják; de a mennyiben az egyik vagy másik törvényhatóságra, vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna: az illető tisztviselők kivételesen törvényhatóságaik jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét is használhatják. Valahányszor azonban az állami felügyelet és a közigazgatás tekintetei megkívánják: a jelentéseik és az ügyiratok egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is felterjesztendőek.
6. §. A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják.
7. §. Az ország minden lakosa azon esetekben, a melyekben ügyvéd közbejötté nélkül akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben, személyesen, vagy megbízott által veszi és veheti igénybe a törvény ótalmát, és a bíró segélyét:
 - a) saját községi bírósága előtt anyanyelvét;
 - b) más községi bíróság előtt az illető község ügykezelési, vagy jegyzőkönyvi nyelvét;
 - c) saját járási bírósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;
 - d) más bíróságok előtt, akár legyenek azok saját törvényhatóságának, akár pedig más törvényhatóságnak bíróságai, azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, a melyhez az illető bíróság tartozik.

8. § A bíró a 7-ik §. eseteiben a panaszt vagy kérelmet, a panasz vagy kérelem nyelvén intézi el; a kihallgatást, tanúhallgatást, szemlét és más bírói cselekményeket úgy a peres, mint a peren kívüli, valamint a bűnvádi eljárásoknál a perben álló felek, illetőleg a kihallgatott személyek nyelvén eszközi; a perek tárgyalási jegyzőkönyveit azonban azon a nyelven vezeti, melyet a perlekedő felek a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei közül kölcsönös megegyezéssel választanak. Ha e tekintetben megegyezés létre nem jönne, a bíró a tárgyalási jegyzőkönyvet a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikén vezetheti, tartozik azonban annak tartalmát a feleknek szükség esetén tolmács segítségével is megmagyarázni.

Szintügy tartozik a bíró a felek előtt megmagyarázni s illetőleg tolmácsoltatni a per fontosabb okmányait is, ha ezek olyan nyelven volnának szerkesztve, melyet a perben álló felek egyike vagy másika nem ért.

Az idézési végzés a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén, különben pedig azon községnek, a melyben a megidézendő fél lakik, jegyzőkönyvi nyelvén, vagy pedig az állam hivatalos nyelvén fogalmazandó.

A bírói határozat a tárgyalási jegyzőkönyv nyelvén hozandó; de köteles azt a bíró minden egyes félnek azon a nyelven is kihirdetni, illetőleg kiadni, a melyen kívánja, a mennyiben azon nyelv a törvényhatóságnak, a melyhez a bíró tartozik, jegyzőkönyvi nyelveinek egyikét képezi.

9. §. Mindazon polgári s bűnvádi perekben, melyek ügyvéd közbejöttével folytatandók, az első bíróságoknál mind a perlekedésnek, mind a hozandó ítéleteknek nyelvére nézve addig, míg az első bíróságok végleges rendezése és a szóbeli eljárás behozatala fölött a törvényhozás nem határoz, az eddigi gyakorlat mindenütt fentartandó.

10. §. Az egyházi bíróságok maguk határozzák meg ügykezelési nyelveket.

11. §. A telekkönyvi hivataloknál a törvényszék felügyelésének tekintetéből is az illető törvényszék ügykezelési nyelve használandó; de ha a felek úgy kívánják, mind a végzés, mind a kivonat az állam hivatalos nyelvén, vagy azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek egyikén is kiadandó, a melynek területén a telekkönyvi hivatal van.

12. § A felebbezett perekben, ha azok nem-magyar nyelven folytattak, vagy nem-magyar okmányokkal vannak ellátva, a felebbviteli bíróság mind a pert, mind az okmányokat, a mennyiben szükséges, magyarra fordíttatja azon hiteles fordítók által, a kik a felebbviteli bíróságoknál államköltségen lesznek alkalmazva, s a pert ezen hiteles fordításban veszi vizsgálat alá.

Végzéseit, határozatait és ítéleteit a felebbviteli bíróság mindig az állam hivatalos nyelvén fogja hozni.

Leküldetvén a per az illető első bírósághoz, ez köteles lesz a felebbviteli bíróság végzését, határozatát, vagy ítéletét minden egyes félnek azon nyelven is kihirdetni s illetőleg kiadni, a melyen ez azt kívánja, a mennyiben az a nyelv a bíróságnak ügykezelési, vagy a törvényhatóságnak valamelyik jegyzőkönyvi nyelve volna.

13. §. Az államkormány által kinevezett minden bíróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar.

14. §. Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nemkülönben – az országos iskolai törvény korlátái között – iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.

15. §. A felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmaguk állapítják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközsegeikkel való érintkezés nyelvét. Ha ez nem az állam hivatalos nyelve volna: az állami felügyelet szempontjából a jegyzőkönyvek egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is hiteles fordításban felterjesztendők.

Ha különböző egyházak s egyházi felsőbb hatóságok érintkeznek egymással, vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy azon egyháznak nyelvét használják, a melylyel érintkeznek.

16. §. Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli, vagy jegyzőkönyvi nyelvöket s hasábosan az állam hivatalos nyelvét, a törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaikban az állam nyelvét; vagy, ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét; az egyházi községek pedig, mindezen hivatalos érintkezéseikben az államkormány és saját törvényhatóságai irányában az állam hivatalos nyelvét, vagy saját ügykezelési nyelvöket; más törvényhatóságok irányában pedig az illető törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatják.

17. §. Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási minster teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb czélja lévén; köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidékek közelében anyanyelvökön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.

18. § Azon területeken létező, vagy felállítandó állami közép és felső tanodákban, a melyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- s irodalmi tanszékek állítandók.

19. § Az országos egyetemben az előadási nyelv a magyar; azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmi számára, a mennyiben még nem állítottak, tanszékek állíttatnak.

20. § A községi gyűlések maguk választják jegyzőkönyvük s ügyvitelük nyelvét. A jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja.

21. §. A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni.

22. §. A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos, vagy saját ügykezelési nyelvét; más törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja.

23. §. Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be.

Más községekhez, törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető község, vagy törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét vagy nyelvei egyikét használhatja.

A törvénykezés terén a nyelv használatát a 7–13. §§-ok szabályozzák.

24. §. Községi s egyházi gyűlésekben a szólás jogával bírók szabadon használhatják anyanyelvöket.

25. §. Ha magánosok, egyházak, magán társulatok, magán tanintézetek es törvényhatósági joggal nem bíró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használnák: az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközlött hiteles fordítás is melléklendő.

26. §. Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak épen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejökkel, vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felállítani. E végből, s a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar- és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítása végett is, az egyes honpolgárok az állam törvény-szabta felügyelete alatt társulatokba, vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ilyen módon létrejött művelődési és egyéb intézetek – az iskolák azonban a közoktatást szabályozó törvény rendeleteinek megtartása mellett – az állam hasonló természetű s ugyanazon fokú intézeteivel egyenjogúak.

A magán intézetek es egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg.

A társulatok s általok létesített intézetek egymás között saját nyelvökön is érintkezhetnek; másokkal való érintkezéseikben a nyelv használatára nézve a 23. § határozatai lesznek szabályozók.

27. § A hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul; valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos bírói és közigazgatási hivatalokra, s különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak.

28. §. A korábbi törvényeknek a fennebbi határozatokkal ellenkező rendeletei ezennel eltöröltetnek.

29. §. Ezen törvény rendeletei a külön területtel bíró s politikai tekintetben is külön nemzetet képező Horvát-, Szlávón- és Dalmátországokra ki nem terjednek, hanem ezekre nézve nyelv tekintetében is azon egyezmény szolgálend szabályul, mely egyrészt a magyar országgyűlés, másrészt a horvát-szlavon országgyűlés között létrejött, s melynél fogva azok képviselői a közös magyar-horvát országgyűlésen saját anyanyelvükön is szólhatnak.

[...]

1869: IV. törvény-czikk

a bírói hatalom gyakorlásáról (Gesetzartikel 1869: IV. über die Ausübung der richterlichen Gewalt)

(Szentelést nyert 1869. évi július 14-én. Kihirdetett az országgyűlés mindkét házában 1869. év július 15-én.)

1. § Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítettik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.
2. § A bírói hatalom Ő Felsége a király nevében gyakoroltatik.
3. § Az ítéelő bírakat, az igazságügyminister ellenjegyzése mellett, a király nevezi ki.
4. § A bírói állomások betöltésénél különös figyelem fordítandó arra, hogy a kinevezések az első folyamodású törvényszékeknél és az egyes bíróságoknál a 6-dik és 7-dik §§-ban meghatározott képzettség mellett lehetőleg az első folyamodású törvényszéki kerület kebeléből, és az 1868: XLIV. törvényczikk 27-dik §-a határozmányához képest az illető törvényszéki kerületben lakó különböző nemzetiségi egyénekre való méltányos tekintettel történjenek.
5. §. Minden bíró az állampénztárból húzza fizetését, és a törvényben meghatározott illetékek és díjakon kívül ingyen tartozik a feleknek igazságot szolgáltatni. A bírák fizetése az államkötségvetésbe vétetik fel, s a kinevezett bírónak megállapított fizetése le nem szállítható.
6. §. Bírói hivatalt oly magyarországi honpolgár viselhet, a ki:
 - a) életének 26-dik évét betöltötte;
 - b) feddhetlen jellemű;
 - c) csőd vagy gondnokság alatt nem áll;
 - d) az 1868:XLIV. törvényczikk rendeletéinek megfelelni képes, melynek 43-dik §-a ezentúl is csak a felsőbb bíróságokra értetik. Végre
 - e) a következő 7. §-ban meghatározott elméleti és gyakorlati képzettséggel bír.
7. §. Jogi képzettség tekintetében kimutatandó, hogy:
 1. vagy a köz- és váltóügyvédi vizsgát letette; vagy pedig
 2. hogy:
 - a) a jogi tanulmányokból valamely felsőbb, akár hazai, akár külföldi nyilvános jogi tanintézetben, a hazai jogból pedig mindenestre valamely magyarországi ily intézetben a szabályszerű elméleti vizsgákat letette, és ezenfelül
 - b) az utolsó vizsga letételétől számítandó 3 éven át jogi gyakorlaton volt, és pedig: egy évig valamely bíróságnál, a más két év alatt valamely bíróságnál vagy ügyvéd mellett, s e három év letelte után a gyakorlati bírói vizsgálatot szintén sikerrel állta ki.
8. §. A bíró nem lehet egyszersmind:
 - a) országgyűlési képviselő;
 - b) gyakorló ügyvéd, vagy ügynök;
 - c) nem viselhet más, akár állami (polgári, katonai és fizetéses egyházi), akár törvényhatósági vagy községi valóságos vagy tiszteletbeli hivatalt vagy szolgálatot, kivéve a mennyiben a 32 éves koráig a tartalékban vagy a honvédségnél való katonai szolgálatra a véderőről szóló törvény által kötelezve van;

- d) nem lehet tanár vagy tanító
- e) nem folytathat kereskedést vagy iparüzletet vagy bármi oly foglalkozást, mely a bírói hivatalának függetlenségével össze nem fér, vagy mely által hivatalos kötelességei teljesítésében gátoltnak;
- f) nem lehet valamely politikai folyóiratnak sem tulajdonosa, sem kiadója, sem szerkesztője
9. §. A bíró nem fogadhat el magánosoktól sem nyugpénzt, sem bármi néven nevezendő adományt vagy javadalmazást, s ha ilyenre bírói hivatalra lépte előtt nyert jogot: tartozik erről hivatalának elfoglalását megelőzőleg lemondani.
10. §. A bíró, ha megválasztatik, tagja lehet ugyan a törvényhatósági vagy községi képviselő-testületeknek, de azoktól megbízatást vagy kiküldetést nem fogadhat el.
11. §. A bíró nem lehet tagja valamely politikai vagy munkás-egyletnek, illetőleg gyülekezetnek; nem vehet részt azok gyűléseiben; nem folyhat be sem közvetve, sem közvetlenül azok működéseibe, s nem járulhat az ily egylet vagy gyülekezet határozatához vagy kérvényéhez.
12. §. A bíró nem lehet valamely – az állam által segélyezett vagy biztosított – vállalat engedményének tulajdonosa, sem más részvényes, kereskedelmi vagy ipartársulat elnöke; igazgatója, vagy ily társulatok igazgatótanácsának, vagy felügyelő-, vizsgáló-, számoltató bizottmányának tagja, sem bárminő, habár csak ideiglenesen és fizetés nélkül működő közege.
13. §. Gyámságot vagy gondnokságot, melylyel vagyongazdálkodás, számadás vagy hatóságok előtti képviselés van egybekötve, csak azon esetben viselhet a bíró, ha a gyámság vagy gondnokság őt a törvénynél vagy végrendeletnél fogva illeti.
14. §. A bíró, kineveztetése után legkésőbb 3 hó alatt s mindenestre hivatalának elfoglalása előtt, köteles a bírói esküt letenni, azon törvényszék teljes ülésében; melyhez kineveztetett, vagy melynek kerületében székhelye van.
A hivatalba lépés s a bírói fizetés kezdete az eskületételtől számítatik. Az eskületételt a mondott határidő alatt elmulasztó bíró úgy tekintetik, mintha kinevezését el nem fogadta volna, s helye újból betöltetik.
15. §. A törvényesen kinevezett bíró, a törvényben meghatározott eseteken és módon kívül hivatalából el nem mozdítható.
16. §. A bírót a törvényben meghatározott eseteken kívül csak saját akaratával lehet székhelyéről más bírósághoz vagy más hivatalba áttenni vagy előléptetni.
E szabály alól kivételnek csak akkor van helye, midőn az előléptetés vagy áthelyezés más bírósághoz, a bírói szervezet változása folytán, történik; továbbá midőn a bíró családjának valamely tagja ugyanazon törvényszéknél alkalmazásban van vagy jön.

Ugyanazon törvényszéknél bírói hivatalra nem alkalmazhatók: kik fel- vagy lemenő ágbeli rokonok; vagy egymással harmadiziglen oldalrokonságban, vagy másodiziglen sógorságban, továbbá fogadott szülei vagy gyermeki viszonyban állanak.

17. § A bíró, miután 70-ik évét betöltötte, nyugalomba lép, kivéve, ha az igazságügy-minister által hivatalának folytatására felszólíttatik és szolgálni kíván.

Ezenkívül csak azon esetben helyezhető nyugalomba, ha testi vagy szellemi fogyatkozás miatt hivatalos kötelessége teljesítésére többé nem képes.

A nyugdíjrendszert a bírákra nézve külön törvény határozza meg.

18. §. Minden bíró évenként 6 heti szünidőt vehet igénybe, mire nézve részletesebben az ügyrendtartás intézkedik.

19. §. A bíró a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni.

A rendesen kihirdetett törvények érvényét kétségbe nem veheti, de a rendeletek törvényessége felett egyes jogesetekben a bíró ítéel.

20. §. Senkit illetékes bírójától elvonni nem szabad.

21. §. A törvényben meghatározott bíróságokat megszüntetni, vagy azokon kívül más bíróságot bármi szín és czim alatt felállítani, s a bíróságoknak a törvényben megállapított illetőségén vagy kerületén, úgyszintén a bírák számán a törvényhozás útján kívül változtatni néni szabad.

22. §. A bíró az igazságszolgáltatást senkitől meg nem tagadhatja, ki illetősége körében hozzá folyamodik; s a hivatalával járó teendőket vissza nem utasíthatja.

23. §. A bírák és bíróságok hivatalos megkeresésének eleget tenni, s általában az igazságszolgáltatás tárgyában kölcsönösen segédkezet nyújtani minden bíró köteles.

A bírák vagy bíróságok hivatalos megkereséseit a közigazgatási (úgy állami, mint törvényhatósági vagy községi) tisztviselők is, felelősség terhe alatt tartoznak teljesíteni.

24. §. A bírói felelősségről külön törvény rendelkezik.

25. §. A bíró s közigazgatási hatóságok közt felmerült illetőségi összeütközések elintézésére, a törvényhozás további intézkedéséig, a ministerium felhatalmaztatik.

Ha pedig valamely állam reclamatiója folytán bel- és külföldi bíróságok közt merülne fel illetőségi összeütközés: ez esetben az igazságügyi minister fog intézkedni.

26. §. A jelen bírói szervezet életbeléptetése alkalmával leendő kinevezéseknél a 7. §-ban meghatározott kellékek alól kivételt tehet az igazságügyminister azokra nézve, kik, most vagy régebben valamely rendszeresített bírói hivatalt viselvén, magokat különös képesség és szorgalom által kitüntették.

27. §. A bírósági segéd- és kezelő-személyzetet az igazságügyi minister nevezi ki.

1871: VIII. törvény-cikk

a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről

(Gesetzartikel 1871: VIII. über die Verantwortlichkeit der Richter und der Gerichtsbeamten)

(Szentesítést nyert 1871. évi márczius 13-án. Kihirdetett a képviselőházban 1871. évi márczius 18-án, a főrendek házában 1871. évi márczius 21-én.)

I. fejezet

Általános szabályok

1. § A bírák és bírósági hivatalnokok hivatali kötelességüknek szándékosan vagy vétkes gondatlanságból elkövetett megszegéséért felelősséggel tartoznak.

Felelősséggel tartoznak a bírák és bírói hivatalnokok azon károkért is, melyeket hivatali kötelességek megsértésével okoztak.

2. § Bírák és bírósági hivatalnokok alatt értetnek:

a) az ítéelő bírák;

b) a bíróságoknál alkalmazott ügyészek és a koronaügyész;

c) a bírósági segédszemélyzet;

d) a bíróságoknál alkalmazott ügyészek és a korona-ügyész segéd-személyzete;

e) a bíróságok, a bíróságoknál alkalmazott ügyészek és a korona-ügyész kezelő-személyzete;

f) a bíróságoknál állandóan alkalmazott szakértők.

Az ezen szakaszban elősorolt személyek hivataloskodásuk ideje alatt elkövetett hivatali bűntetteikért hivatali minőségök megszűnte után is felelősek.

3. § Hivatali bűntettek tekintetében a jelen törvény hatálya a választott bírákra is kiterjed.

4. § Hivatali bűntett esetében a felelősségre vonás közkereset útján, fegyelmi vétségek esetén pedig a IV. fejezet szabályai szerint történik.

5. § Ő Felsége legfőbb felügyeleti joga, melynél fogva felelős igazságügyi ministere által a bíróságok pontos és szabályszerű ügykezelése fölött őrökdi, e részben a tapasztalt hiányok orvoslásáról gondoskodik, az igazságügy általános érdekében, vagy egyes panaszok esetében a szükséges adatok felterjesztését elrendeli, a visszaélések megvizsgálása és megtorlása iránt intézkedik, jövőre is érintetlenül marad; azonban bármely hivatali bűntett, vagy vétség megfenyítése csak a jelen törvényben szabályozott úton és módon eszközölhető.

II. fejezet

A hivatali bűntettek

6. § A hivatali bűntett megbüntetése a rendes bűnvádi eljárás útjára tartozik, a büntetés mérvét a fennálló törvények és a törvényes gyakorlat határozzák meg. A bírói illetőség iránt szintén a fennálló törvények irányadók.

7. § Az ítélet, mely által a 2. §-ban elősorolt személyzetnek valamely tagja hivatali büntettségben bűnösnek ítéltetett, a rendes büntetésen és ennek következményein fölül, maga után vonja még azt is, hogy az elítélt egyén elveszti hivatalát, hivatalos címét, fizetését, nyugdíját, s általában minden igényét bármi egyéb javadalom iránt, a melyet szolgálata alapján az állam irányában igénybe vehetett volna.

A büntetés ezen következményei az ítéletben kiteendők.

8. § Ha a hivatali büntetést választott bíró követte el: a rendes büntetésen és ennek következményein felül választott bírói képességének elvesztése is ítéletileg lesz kimondandó.

9. § A hivatali büntetést által okozott károk a büntetett által, vagy ha többen volnának, ezek által egyetemlegesen megtérítendőek.

10. § Hivatali büntetést képez általában: ha a bíró vagy bírósági hivatalnok hivatali kötelességét cselekvőleg vagy mulasztólag azért sérti meg: hogy ez által magának vagy másoknak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon. Ha pedig hivatali kötelességének teljesítését, a fent körülírt célból, törvényes felsőbbségének meghagyása után is megtagadja, vagy feltűnőleg elhanyagolja: ez súlyosító körülménynek vétetik.

11. § Hivatali büntetést képez különösen:

- a) a hivatali titok közlése;
- b) a megvesztegettetés;
- c) a zsarolás;
- d) az erőszak;
- e) a hamisítás;
- f) a sikkasztás.

12. § A hivatali titok közlésének büntetést követi el azon bíró vagy bírósági hivatalnok, ki oly tényeket vagy iratokat, a melyeknek csak hivatali állásánál fogva jutott tudomására vagy birtokába, s a melyeknek titokban tartására hivatalánál fogva kötelezve volt, azon szándékból, hogy ez által valakinek kárt, vagy magának avagy másoknak illetéktelen hasznot okozzon, mással közöl, vagy az iratokat használat végett másnak átadja.

13. § A bíró vagy bírósági hivatalnok, ki hivatalába vágó valamely cselekménynek teljesítéséért vagy elmulasztásáért ajándékot vagy előnyt kíván vagy elfogad, vagy az erre vonatkozó ígéretet vissza nem utasítja, a megvesztegettetés büntetést követi el, – akár legyen az elkövetett cselekmény vagy mulasztás hivatalos kötelességével ellenkező, akár nem. Az ajándék vagy előny elfogadottnak tekintetik: ha a bíró vagy bírósági hivatalnok azt, a mi hozzá, vagy hozzátartozóihoz, habár akarata ellen, de megvesztegetési célból juttatott, az átvételtől vagy erről szerzett tudomásától számítandó három nap alatt vissza nem adja, vagy a tény fel nem jelenti.

14. § A bíró vagy bírói hivatalnok, ki hivatali hatalmával visszaél, hogy valakit valamely cselekvésre, tűrésre vagy mulasztásra törvényellenesen kényszerítsen, a zsarolás büntetést követi el.

15. § Az erőszak büntetést követi el azon bíró, ki valakit kinek ártatlanságát tudja, ellenséges indulatból bűnvizsgálat alá helyez; valamint az, ki valakit, a büntető törvényben és a büntető gyakorlatban s illetőleg büntető perrendtartásban meghatározott eseten kívül, személyes szabadságától megfoszt; úgy szintén, ki a törvényesen elrendelt

letartóztatást vagy fogságot a törvény által meghatározott időn túl meghosszabbítja, vagy ki a letartóztatottat a felmentő ítéletnek, vagy a vizsgálati fogság megszüntetését rendelő végzésnek jogerőre emelkedése után huszonnégy óra alatt szabadon, illetőleg szabad lábra nem bocsátja.

16. § Az erőszak büntettét követi el továbbá az a bíró vagy bírósági hivatalnok, ki hivatalának tekintélyét felhasználja arra, hogy valamely tanúra vagy szakértőre nyilatkozatának vagy véleményének érdemét illetőleg törvényellenes befolyást gyakoroljon; vagy a ki ezen cél elérésére a fél, vádlott, a tanú vagy szakértő irányában fenyegetést vagy kényszerítő eszközt használ.

17. § Hamisítást követ el azon bíró vagy bírósági hivatalnok, ki a jegyzőkönyvet vagy egyéb okiratot, melynek vezetésére, illetőleg szerkesztésére hivatalánál fogva kötelezve vagy jogosítva van, szándékosan nem hiven vezeti vagy szerkeszti; vagy ki e hűtlen vezetést vagy szerkesztést oly okira vonatkozólag követi el, mely valamely jog bebizonyítására lényeges, s azon szándékkal, hogy büntette által valaki részére illetéktelen haszon vagy jogellenes kár háruljon.

Az ezen szakaszban megjelölt okiratok szándékos megrontása vagy megmásítása hasonló büntettnek tekintetik.

18. § A fentebbi szakasz alkalmazandó a hiteles fordítóra is, ha ez az abban körülírt büntettet vagy írásban foglalt hivatalos fordítmány, vagy a bíróság előtt előszóval előterjesztett fordítás által követte el.

19. § A bíró vagy bírósági hivatalnok, ki a hivatalos minőségben átvett pénzt, értékpapírt vagy egyéb értékkel bíró tárgyat egészen vagy részben eltulajdonítja vagy elidegeníti; úgy szintén, ki a fentebbi 17. §-ban érintett, vagy a bíróság őrizete alatt lévő valamely okiratot szándékosan elrejt, elidegenít vagy megsemmisít: a sikkasztás büntettét követi el.

Mindazon károkért, melyek az 1869. évi 4. t. cz. értelmében kinevezett bírák és bírósági hivatalnokok hivatalos minőségben elkövetett sikkasztásai által magánfeleknek okoztattak, az állam felelős.

Az ily károk megtérítésére nézve az illetőknek bárhol és bármikor található vagyonából az államnak visszkéreseti joga van.

III. fejezet

A fegyelmi vétségek

20. § Fegyelmi vétséget követ el s a jelen fejezet szabályai szerint büntetendő azon bíró vagy bírósági hivatalnok:

a) ki hivatali kötelességét vétkesen, de nem azon bűnös célból szegi meg, hogy ez által magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon;

b) ki botrányos magaviselete miatt tiszteletre s bizalomra méltatlanná válik.

19. §. Fegyelmi vétségnek tekintendő különösen:

ha a bíró oly ügyben, melyben az eljárás és határozat azon bíróságot illeti, melynek ő tagja,

a) valamely fél részére per- vagy emlékiratot szerkeszt, a más által szerkesztettet helybenhagyás vagy megváltoztatás végett átvizsgálja, vagy a törvény által szabályozott hivatalos működésén kívül, a per mikénti vitelére útmutatást, vagy tanácsot ad;

b) a folyamatban levő jogügy mikénti elintézése vagy egyéb bírói cselekmény tekintetében, az eljáró bíróság valamelyik tagjára érdekeltségéből vagy ellenszenvből hatni törekszik;

c) a bírósági személyzethez nem tartozó egyének által használat végett ítéleti vagy érdemleges határozati tervezetet készített vagy elfogad.

Az a) és b) pont szabályai alól kivéttetik azon eset, ha a bíró az ott elősorolt cselekményeket saját vagy vele harmad-izig rokonságban, – vagy másod-izig sógorságban levő személyek ügyében követte el, ha egyszerűs mind a törvénykezési rendtartás 56. §-a zárpontjának rendeletét nem sértette meg.

22. § A fegyelmi vétség büntetése:

- a) rosszalás;
- b) feddés;
- c) pénzbüntetés;
- d) hivatalvesztés.

23. § Hogy ezen büntetések közül melyik alkalmazandó, azt a vétség nagyságához és netaláni ismétléséhez, úgy szintén az abból származó hátrányokhoz képest az illetékes fegyelmi bíróság saját belátása szerint határozza meg.

24. § Ha az illető időközben újabb fegyelmi büntetés alá nem esett, a rosszalás egy év után, a feddés két év után, a pénzbeli büntetés pedig három év után erkölcsi hatályát veszti.

25. § A pénzbüntetés az illető hivatalnok egy évi fizetésének egy harmadát nem haladhatja túl.

26. § A fegyelmi határozatban kimondott hivatalvesztés maga után vonja az illető czimének, fizetésének, valamint nyugdíjának s mindazon előnyöknek elvesztését is, melyeket az szolgálata alapján az állam irányában igénybe vehetett volna.

27. § Ha a bíró vagy bírósági hivatalnok a fegyelmi eljárás megindítása előtt, vagy ennek folyama alatt, de a véghatározat hozatala előtt hivataláról, illetőleg nyugdíjáról önkénytelen lemond, a fegyelmi eljárás megindítása – illetőleg folytatása – abbanhagyandó. Ily lemondás azonban a vagyoni felelősséget nem szünteti meg. (66. §)

28. § Csekélyebb rendetlenségek esetében az elnök hivatalosan megintheti a törvényszéknél vagy annak területén alkalmazott bírói tagokat és bírósági hivatalnokokat.

29. § A megintés előtt az illető nyilatkozatra szólítandó fel. A megintés írásban történik, mi ellen az, ki a megintésben sérelmet lát, orvoslásért a fegyelmi bírósághoz folyamodhatik.

IV. fejezet

A fegyelmi eljárás

30. § Fegyelmi vétségek felett a fegyelmi bíróság ítél.

31. § A fegyelmi bíróságot a kir. törvényszékek területén alkalmazott bírósági hivatalnokok és szakértők fölött (2. §. c) d) e) f) pont), a mennyiben a jelen törvény kivételt nem állapít meg: az első fokú kir. törvényszékek gyakorolják.

Az első fokú kir. törvényszék, mint fegyelmi bíróság, az elnökből vagy helyetteséből és két ítélő bíróból áll.

32. § Az első bíróságok alelnökei, ítélő bírái, valamint ügyészei és alügyészei, továbbá a kir. táblák segéd és kezelőszemélyzete: azon kir. ítélő tábla fegyelmi bíróságának vannak alárendelve, melynek területén hivatali székhelyök léteznek.

Ezen fegyelmi bíróság az elnökkel együtt a kir. tábla öt rendes ítélő bírójából áll. Elnöke az illető kir. táblai rendes elnök, és ha ez akadályozva van: a kinevezési sorrend szerint utána következő tanácselnök.

33. § Az első folyamodású kir. törvényszékek elnökei, a kir. táblák ítélő bírái fölött, ezek elnökeinek és alelnökeinek kivételével, továbbá a kir. táblák mellett alkalmazott kir. ügyészek és ezek helyettesei, végre a magyar kir. Curia összes segéd- és kezelőszemélyzete fölött a fegyelmi bíróságot a kir. legfőbb ítélőszék gyakorolja.

Ezen fegyelmi bíróság a legfőbb ítélőszék elnökéből, akadályoztatása esetében a kinevezési sorrendben következő tanácselnökeiből és hat ítélő-bírójából alakíttatik.

34. § Az első fokú kir. törvényszékek fegyelmi bíróságára nézve a kir. tábla fegyelmi bírósága; a kir. tábla fegyelmi bíróságára nézve pedig a kir. legfőbb ítélőszék fegyelmi bírósága képezi a II-od és utolsó fokú bíróságot.

Azon fegyelmi ügyek, melyekben a bíraskodás első fokban a legfőbb ítélőszék fegyelmi bíróságát illeti, felelbbvitel esetében a kir. Curia mindkét osztályának bíráiból alakuló fegyelmi bírósághoz tétetnek át. Ezen fegyelmi bíróság az elnökön kívül nyolcz tagból, felében a semmítőszék, másik felében pedig a legfőbb ítélőszék tagjaiból alakul. Az elnökséget a bíróságnál a semmítőszék elnöke viszi, a kit szükség esetén a semmítőszék alelnöke helyettesít.

35. § A kir. táblák elnökei és alelnökei, a kir. Curia elnökei és alelnökei, ítélő bírái, továbbá a koronaügyész fölött külön fegyelmi bíróság gyakorolja a fegyelmi hatóságot. Ezen fegyelmi bíróság, mely 36 rendes és 12 póttagból áll, felé részben a felsőház által minden országgyűlésen önkebeléből választandó tagokból, felé részben pedig a m. kir. Curia alelnökeiből és bíráiból alakíttatik, kineveztetésök sorrendje szerint. Elnöke a felsőház elnöke vagy másodelnöke, – ezek akadályoztatása esetében a felsőház által választott tagok közül az, ki legtöbb szavazatot nyert.

Ezen fegyelmi bíróságnak felsőházi tagjai a felsőháznak nyílt ülésében, bírói esküt tesznek le; lemondás esetében a lemondás okainak alaposága és a lemondás elfogadása felett a felsőház határoz; – megbízatásukat minden esetben mindaddig tartoznak folytatni, míg helyük új választás által be nem töltetett.

A bíróság az elnökön kívül tizenkettős tanácsban ítél. A bíróság tagjainak névjegyzéke a közvéadlóval és vádlattal legalább 24 órával a tárgyalás előtt közzétetik, és mindegyiknek jogában áll, úgy a felsőházi, mint a bírói tagok közül az okok megnevezése nélkül hatnak kihagyását kívánni.

Ha a felek ezen kihagyási jogot épen nem vagy nem egészen gyakorolják: az illető tanács a felsőházi tagok közül azon hat tagból, kik legtöbb szavazatot nyertek, a bírói tagok közül pedig a kinevezés sorrendje szerinti első hat tagból alakíttatik.

Ezen bíróság határozata végérvényes.

36. § A 31., 32., 33. és 34-ik szakaszokban körülírt fegyelmi bíróságok minden év elején sorshúzás útján újra alakíttatnak.

A sorshúzás mindenik ítélőszéknél külön és teljes ülésben történik.

A rendes tagokhoz – szintén sorshúzás útján – ugyanannyi póttag járul, a kik a rendes tagokat akadályoztatásuk esetén az évfolyamában a sorshúzás rendje szerint fogják helyettesíteni.

Az ekként megalakított fegyelmi bíróságok névjegyzéke az illető elnökök által az igazságügyminisiternek minden évben január 15-ig tudomás végett beküldendő.

A fegyelmi bíróság jegyzőjét az illető elnök nevezi ki.

37. § A közvádoló teendőit mindenik fegyelmi bíróság mellett az annál alkalmazott ügyész teljesíti.

Ha a fegyelmi eljárás a korona ügyésze ellen indítatik: a közvádoló teendőket a vizsgálat befejeztéig az igazságügyminisiter által kirendelt kir. ügyész teljesíti; ezentúl pedig a fegyelmi bíróság nevez ki közvádólót.

38. § A 31., 32., 33., 34. §§-ban körülírt fegyelmi bíróságok tagjai a közvádoló vagy a vádlott kifogása folytán, csak a polgári törvénykezési rendtartás 56. §-a által meghatározott esetekben mellőzhetők.

Az első folyamódású törvényszékek kebelében alakított fegyelmi bíróságokra nézve a polg. törv. perrendtartás 57. §-ában engedett bíróküldés is kérelmezhető.

A kifogás felett a fegyelmi bíróság határoz.

39. § A fegyelmi eljárás vagy a közvádoló hivatalos kívánatára, vagy magánosok kérésére, de mindig a vádlott és a közvádoló meghallgatása mellett, az illető fegyelmi bíróság által rendelhető el. A határozat a közvádólón kívül a vádlottnak is mindig kézbesítendő. Ezen határozat ellen, a mennyiben az nem a 35-ik §-ban foglalt bíróságtól ered, a közvádoló 3 nap alatt fölebbvitellel élhet.

40. § Ha a fegyelmi bíróság vizsgálatot lát szükségesnek: ennek teljesítésére az elnök vagy azon törvényszéknek, melynek kebeléből alakult, vagy valamely alsóbb törvényszéknek egyik tagját küldi ki.

A fegyelmi bíróság tagja ily vizsgálattal soha sem bizattathatik meg.

A kiküldött bíró kihallgatja a vádlottat, a panaszlót és a tanúkat; ez utóbbiakat, ha alapos aggodalom forog fenn arra nézve, hogy a fegyelmi bíróság előtti megjelenésük nem lesz lehetséges, meg is esketheti, megvizsgál minden körülményt, mely az ügy felderítésére szolgál, s az összes iratokat a közvádolóval közli.

41. § A közvádoló szintügy, mint a vádlott, – ha a vizsgálatot hiányosnak tartja, – annak kiegészítését kívánhatja. Ha ez iránt köztük és a vizsgáló bíró közt véleménykülönbség támad, a kérdés felett a fegyelmi bíróság határoz.

42. § A közvádoló a vizsgálat befejezte, illetőleg kiegészítése után az iratok vételétől számítandó 8 nap alatt köteles indítványát az összes iratokkal együtt a fegyelmi bíróság elnökének benyújtani.

43. § A közvádoló indítványa fölött a fegyelmi bíróság határoz. E határozat ellen, ha a bíróság a közvádoló indítványával ellenkezőleg az eljárás megszüntetését határozta el: a közvádoló 3 nap alatt fellebbezést használhat.

44. § Ha vádhatározat hozatott: az elnök az ügy tárgyalására határnapot tűz ki, a melyre mind a közvádólót, mind a vádlottat megidézi.

45. § Vádlottnak vagy megbízottjának jogában áll: az idézvény vétele után az iratokat a hivatalos órákban megtekinteni s azokat lemásolni.

46. § A tárgyalás szóbeli s az 1868:LIV. t. cz. 103., 104. és 105-ik szakaszainak korlátai között nyilvános.

47. § A vádhatározatban a tanúk és szakértők megidéztetése is elrendelendő.

A közvádoló, valamint a vádlott jogosítva van ezen határozat után is, mindazonáltal csak a tárgyalásra kitűzött határidő első felében, újabb tanúknak berendelését kérelmezni. Ezen kérelem felett a bíróság határoz.

A törvényesen megidézett tanú meg nem jelenés esetében az 1868:LIVI t. cz. 206-ik §-ának súlya alá esik.

48. § A tárgyalást az elnök, a kitűzött ügy megnevezésével, nyitja meg. Ezután a 40-ik §. esetében felolvastatja a vizsgálati iratokat; kérdéseket intéz a vádlotthoz s esetleg a tanúkhöz, szakértőkhöz vagy a panaszító félhez. Az elnök után a bírák is tehetnek kérdéseket.

A közvádoló, valamint a vádlott az elnök útján szintén intézhetnek kérdéseket mind a tanúkhöz, mind a szakértőkhöz.

49. § Befejeztetvén a tanúk kihallgatása, a közvádoló előterjeszti a vizsgálat eredményét s indítványt tesz a vádlott felmentésére vagy megbüntetésére s az utóbbi esetben a büntetés neme, s ha ez pénzbüntetésből állana, az összeg iránt is.

Ezen indítványra a vádlott válaszol.

További perbeszédnek nincs helye.

50. § A vádlott ügyvédet is hozhat magával a tárgyalásra, mely esetben a közvádoló vádjára mind a vádlott, mind az ügyvéd válaszolhat.

51. § A tárgyalásnál jegyzőkönyv vezetendő, a melyet az elnök és jegyző írnak alá.

52. § Ha a tárgyalás alatt felmerült körülmények újabb tanúk kihallgatását, vagy a vizsgálat folytatását teszik szükségessé: ezt a fegyelmi bíróság a tárgyalás elhalasztása mellett elrendeli.

53. § A fegyelmi bíróság a tárgyalás alkalmával felmerült bizonyítékokhoz képest hoz ítéletet, s a vádlott ellen felmerült vádak s a büntetés iránt, belátása szerint a 22-ik §. korlátai között határoz.

A tárgyalás alkalmával fel nem merült körülmények azonban a határozat tárgyát nem képezhetik.

A határozatot azon ülésben kell hozni, a melyben a tárgyalás befejeztetett, s az elnök azt azonnal szóval kihirdeti.

A határozat vagy felmentésre, vagy vétkesre szól; ez utóbbi esetben a fegyelmi bíróság megszabja egyúttal a büntetést, valamint megállapítja a fegyelmi eljárásnak a vádlott által viselendő költségeit is. Az első esetben pedig a vádlott költségei megtérítendőek, és pedig, ha a per hivatalból indított, az állam, különben a panasztevő által. Egyúttal, ha a fegyelmi bíróság a vádlottat felmenti s azt látja, hogy a magánfél részéről emelt panasz hamis állításokra, vagy a tényeknek szándékosan elferdített előadására alapított: a panaszlót 500 forintig terjedhető bírságban marasztalja el, a melynek megfizetésére a fél s ha ez által az ügyvéd írásban utasítva nem volt: az ügyvéd köteleztetik. Ezen bírság be nem hajthatás esetére fogságra változtatandó át, egy napot 5 forintra számítva.

54. § Mind a közvádó, mind a vádlott fél a határozatot kihirdetés után 24 óra alatt fölebbezhetik, és felebbezés esetében a kézbesítéstől számítandó 3 nap alatt a fölebbvitelt írásban is indokolhatják.

55. § Ha a szabályszerűleg megidézett vádlott nem jelent meg a tárgyalásra, sem elmaradását alapos okokkal nem igazolta, sem a tárgyalásra maga helyett ügyvédet nem küldött, sem pedig védelmét írásban be nem nyújtotta: az eljárás a fentebbi szakaszok értelmében mind a mellett is megtartandó, s a bíróság a vizsgálat eredményéhez képest hoz határozatot.

Ha ellenben a vádlott alapos okoknál fogva nem jelenhetik meg, s azokat a tárgyalás megkezdése előtt írásban igazolja, a tárgyalásra új határnap tűzendő ki.

Utólagos igazolásnak semmi hatálya nincs.

56. § A felebbezett fegyelmi ügyekben a fölebbviteli fegyelmi bíróság ugyanazon szabályok szerint jár el, a melyek az első folyamodású fegyelmi bíróságra nézve a fentebbi szakaszokban vannak megállapítva.

57. § Mind az első, mind a fölebbviteli fegyelmi bíróság indokolt határozata a kihirdetés után 24 óra alatt írásban kiadandó mind a közvádónak, mind a vádlottnak, s azon fölül 8 nap alatt közzelendő azon törvényszékekkel is, a melynél vagy a melynek területén a vádlott alkalmazva van.

Ha a büntetés hivatalvesztésre szól: a határozatot az igazságügyministerhez is 8 nap alatt fel kell terjeszteni.

58. § A fegyelmi bíróságnak ítélete ellen a perújítás megengedtetik.

59. § Ha a fegyelmi eljárás megindítását magánfél kérelmezi, ez a közvádó jogaiba lép, annyiban, a mennyiben a közvádó a 39., 43. és 54-ik §-okban engedett fölebbvitellel nem élne, sőt a mennyiben a közvádó akár a fegyelmi eljárás megszüntetését (42. §), akár a vádlott felmentését (49. §) indítványozná, az eljárás folytatására, illetőleg a vádlott elmarasztalására ellenindítványt tehet.

Ugyanezen jogok átszállnak a magánfélre akkor is, ha a közvádó által megindított fegyelmi eljárásba a vádhatározat (43-ik §.) előtt beavatkozott, azon eltéréssel mindazáltal, hogy e beavatkozásnak a fegyelmi eljárás korábbi jogeselekvényeire visszaható befolyása nincs. A vádhatározat után a magánfél többé be nem avatkozhatik.

Azonban e jogát a magánfél mindkét esetben csak ügyvéd által érvényesítheti, a kit köteles e célra külön meghatalmazvánnyal ellátni, s vagy mindjárt az első panaszlevélben, a melyben a fegyelmi eljárás megindítását kéri, vagy pedig beavatkozás esetén a beavatkozási kérvényben a fegyelmi bíróságnak bejelenteni.

Ezen esetekben a fegyelmi bíróság mindazon határozatokat, a melyek a jelen fejezet értelmében a közvádóval közzelendők, a magánfél ügyvédével is tartozik közölni, s ez a vizsgálati iratokat mind a bíróságnál, mind a közvádónál bármikor megtekintheti.

A fölebbviteli határidő a magánfélre nézve, a mennyiben neki e törvény szerint fölebbviteli joga van: azon naptól számítatik, a melyen a közvádónak fölebbviteli joga lejárt.

Ha a tárgyaláskor (49-ik §.) a közvádó a vádlott felmentését hozná javaslatba: a magánfél ügyvéde, ha a közvádó javaslatában meg nem nyugodnék, a vádlott megbüntetésére, a büntetés nemére s a pénzbüntetés összegére irányzott indítványát köteles azonnal megtenni a nélkül, hogy e célra a tárgyalás elhalasztását kérelmezhetné.

Ellenben a magánfélnek, a vádlott elleni fegyelmi eljárás megszüntetésére, vagy a vádlott felmentésére irányzott kérelme, a közvádló eltérő indítványának ellenében tekintetbe nem vehető.

60. § A fegyelmi bíróság, ha látja, hogy a panaszlott cselekmény, vagy mulasztás bűntettet képez: az iratokat további eljárás végett az illetékes büntető bírósághoz teszi át.

61. § Ha bármely hivatalnok ellen, ki a jelen törvény 2. §. alá tartozik, akár a fegyelmi eljárás folyama közben, akár pedig azt megelőzőleg bűnvádi eljárás indítattott: az illető bíróság köteles a büntető per befejeztével az összes bűnvádi iratokat a jogerejű ítélettel együtt a fegyelmi bírósághoz azonnal áttenni, még akkor is, ha a vádlott a büntető bíróság által a vád alól teljesen felmentetett.

A fegyelmi bíróság azon esetben, ha a vádlott a büntető perben valamely bűntettre nézve bűnösnek találtatott, de hivatalvesztésre nem ítéltetett: vádlottnak minden további kihallgatása nélkül az ellene megindítandó s illetőleg folytatandó fegyelmi eljárás iránt azonnal intézkedik.

Ha pedig a vádlott a büntető perben a bűntett vádja alól felmentetett, vagy csak valamely kihágás miatt ítéltetett büntetésre, a fegyelmi bíróság, a közvádló meghallgatása után a 39. §. értelmében mindenek előtt a fegyelmi eljárás megindítása vagy mellőzése iránt hoz határozatot.

V. fejezet

A felfüggesztés

62. § A fegyelmi bíróság hivatalától felfüggeszti a vádlottat:

- a) ha ellene a büntető bíróság által bűnvizsgálat rendeltetik el;
- b) ha a felfüggesztés a feljelentett fegyelmi vétség súlyos voltánál vagy természeténél fogva szükségesnek mutatkozik;
- c) ha az első folyamodású fegyelmi bíróság vádlottat hivatalvesztésre ítélte, s ez ellen a vádlott fellebbevitellel élt;
- d) ha ellene csőd nyitattott, vagy pazarlás miatt gondnokság alá helyeztetett.

63. § Különösen sürgős esetekben a bíróság elnöke is felfüggesztheti az alatta álló bírósági tagokat és közegeket, írásba foglalt és körülményesen indokolt végzés által. E végzés egyik példányát köteles az elnök a felfüggesztett hivatalnoknak kézbesíttetni s az egész eljárást a felfüggesztés után 24 óra alatt a fegyelmi bíróságnak indokoltan bejelenteni. A felfüggesztés fentartása vagy megszüntetése fölött a fegyelmi bíróság haladéktalanul határoz.

Vádlottnak szintén jogában áll az elnöki felfüggesztés ellen panaszt emelni, melyet vagy a felfüggesztést elrendelő elnöknel, vagy egyenesen a fegyelmi bíróságnál nyújthat be. E panasz azonban nem akadályozza az elnöki végzés foganatosítását.

64. § A felfüggesztett hivatalnok felfüggesztésének tartama alatt semmiféle hivatalos teendőben nem járhat el; és sem át nem helyezhető, sem magasabb rangba, sem magasabb fizetési fokozatba nem juthat. Ezen felül, ha a felfüggesztést a fegyelmi bíróság mondotta ki, a felfüggesztett hivatalnok fizetésének felét, csőd esetében pedig csak egy harmadát húzza.

65. § A felfüggesztés megszűnik és a felfüggesztett előbbi hivatalába ismét visszahelyeztetik:

- a) ha a vádlott a büntető törvényszék jogérvényes ítélete által büntetlennek nyilvánított, vagy csak kihágás miatt ítéltetett büntetésre és a fegyelmi bíróság akár egyik, akár másik esetben a fegyelmi eljárást mellőzendőnek határozza (61. §),
 - b) ha a vádlott a fegyelmi bíróság által felmentett, vagy nem hivatalvesztésre ítéltetett;
 - c) ha a bíróság elnöke által elrendelt felfüggesztést a fegyelmi bíróság megszüntetné.
- A felfüggesztés megszűntével, a vádlott fizetésének a 64. § értelmében visszatartott része neki teljesen megtérítendő.

VI. fejezet

A vagyoni felelősség

66. § Ha a bíró vagy bírósági hivatalnok hivatalos eljárásában cselekvése vagy mulasztása által valakinek akár szándékosan, akár vétkes gondatlanságból kárt okozott, – a mennyiben az a törvényben meghatározott perorvoslattal nem volt elhárítható, – teljes kártérítéssel tartozik.

Ha pedig a bíró vagy bírósági hivatalnok a perorvoslatra nyilvánvaló vétsége által okot szolgáltatott: a felsőbb bíróság azt a perorvoslat felett hozott határozatában, a fél kérelmére az okozott költségek fizetésében elmarasztalja.

Ezenkívül felelős a bíró vagy bírósági hivatalnok azon károkért is, melyekért a törvény vagy törvényes rendelet által felelőssé tétetett.

67. § A 66. §-ban körülírt vagyoni felelősség a 2. és 3-ik §-ban elősorolt személyeken fölül kiterjed mindazon közigazgatási (törvényhatósági vagy községi) hivatalnokokra is, kik a peres vagy peren kívüli eljáráshoz tartozó polgári ügyekben, úgy szintén büntető ügyekben, hatósági cselekmények teljesítésére vagy bírói meghagyások, illetőleg megkeresések foganatosítására hivataluknál fogva kötelezve vannak.

68. § A kártérítési kereset az utóbbi 71. §. esetének kivételével polgári perútra s a polgári törvénykezési rendtartás szerint illetékes bírósághoz tartozik; de a kereset megindíthatására szükséges: hogy a keresetőség, a IV-ik fejezetben szervezett fegyelmi bíróság által s az ugyanott szabályozott fegyelmi eljárás útján előzetesen megállapíttassék.

E szabály alól kivételnek van helye:

- a) ha a kárt okozó s büntetett vagy fegyelmi vétséget képező cselekményre vagy mulasztásra nézve a vádlott már az illetékes bíróság által bűnösnek vagy vétkesnek ítéltetett;
- b) ha a bíró vagy bírósági hivatalnok a fegyelmi eljárás megindítása vagy befejezése előtt hivataláról vagy nyugdíjáról lemondott;
- c) ha a kártérítési kereset a jelen törvény 3. és 67-ik §§-aiban érintett személyek ellen indíttatik;
- d) ha a kártérítési kereset a bíró vagy bírósági hivatalnoknak, vagy a 3-ik és 67-ik §-okban érintett személyeknek örökösei ellen indíttatik.

69. § A 68. § esetében a keresetőség megállapítása iránti kérvény mindig a fegyelmi bíróságnál nyújtható be.

E kérvényben a kötelességellenes cselekmény vagy mulasztás határozottan megjelölendő és részletesen körülírandó, vagy a további bizonyítékul szolgáló adatok elősorolandók.

A kérvény vagy a fél, vagy az e végett külön meghatalmazással ellátott ügyvéd által írandó alá.

70. § A fegyelmi bíróság határozata szintúgy, mint a büntető bíróság jogerejű ítélete oly alapot képeznek, a mely a polgári perúton indított kártérítési keresetben többé kifogás alá nem eshetik, s a polgári eljárása ily esetben azon kérdésen kívül: ha vajjon a panaszlott cselekmény vagy mulasztás által okozott-e kár s ha vajjon ez nem volt-e valamely törvényes perorvoslattal elhárítható, csak a megtérítendő összeg meghatározására szorítkozik.

71. § Ha a kárt okozó cselekmény vagy mulasztás mint büntett rendes bűnvádi eljárás tárgyát képezi, a károsult félnek választásától függ, kártérítési keresetét vagy a bűnvádi perben, vagy pedig ennek befejezése után polgári perúton (68. §.) érvényesíteni.

72. § Ha a kártérítési igényre nézve a kereshetőség a fegyelmi bíróság által megállapított (68. §.), tartozik a kérvényező a határozat kézbesítése után 30 nap alatt kártérítési keresetét a polgári törvénykezési rendtartás szerint illetékes polgári bírósághoz, különbeni jogvesztés terhe alatt, beadni.

73. § A ki kárkereseti jogát a jelen törvény 19-ik §-a alapján az állam ellen akarja érvényesíteni, köteles igazolni: hogy a kártalanítás tárgyát az illető hivatalnok hivatalos minőségben vette át, vagyis: hogy az az átvételre vagy törvény, vagy törvényerejű szabályrendelet, vagy elvégre bírói határozat által volt feljogosítva.

A kárt követelő fél választásától függ: az állam elleni kárkereseti jogának érvényesítése végett az államot a kártalanítási anyaperbe, mint szavatost megidézni, vagy pedig, ha azt nem tevé, az állam ellen külön pert indítani. Az állam mindkét esetben a vádlott jogaiba lép, s oly perben, amelyben sem mint szavatós, sem mint közvetlen alperes megidézve nem volt, kártérítésre érvényesen nem kötelezhető.

74. § A magánfélnek a 66. és 67-ik §-okban körülírt kártérítési keresete, hivatali bűntetteket kivéve, mind a 2-ik és 67-ik §-okban érintett személyek, s ezeknek örökösei, mind pedig az állam irányában, a 72. § esetén kívül, elévül még akkor is, ha az a kártérítési kereset s illetőleg fegyelmi eljárást a kárt okozó cselekmény vagy mulasztás elkövetésétől számítandó egy év alatt meg nem indította.

75. § A jelen törvény az első folyamodású bíróságok szervezetével egyidejűleg lép hatályba.

A bírák vagy bírósági hivatalnokok ezelőtt elkövetett, de a jelen törvény hatályba lépte után tudomásra jutandó visszaéléseinek büntethetősége az eddigi törvények szerint ítélandó meg; az eljárás azonban a jelen törvényben szabályozott mód szerint történik. Ugyanez áll a vagyoni felelősségre nézve is.

A folyamatban levő fegyelmi eljárások a fegyelmi bírósághoz teendők által, melynek elnöke meghallgatván az illető ügyészt: az eljárásnak a jelen törvény szabályai szerinti folytatása iránt intézkedik.

76. § Ezen törvény végrehajtásával az igazságügyminister bizatik meg.

1871: IX. törvény-czikk

a bírák és bírósági hivatalnokok áthelyezése
és nyugdíjazása körüli eljárás szabályozásáról

(Gesetzartikel 1871: IX. zur Regelung des Verfahrens bei Versetzung
und Pensionierung von Richtern und Gerichtsbeamten)

(Szentesítést nyert 1871. évi márczius 13-án. Kihirdettetett a képviselőházban 1871. évi márczius 18-án, a főrendek házában 1871. évi márczius 21-én).

1. § A bírót akarata ellenére csak a következő esetekben szabad más bírósághoz áthelyezni:

- a) ha a bírósági szervezetben törvényhozási intézkedések folytán változás történt;
- b) ha az ugyanazon bíróságnál alkalmazott bírák között egyenes vagy harmadiziglen oldalrokonság, vagy másodiziglen sógorság, vagy fogadott szülei vagy fogadott gyermeki viszony létezik vagy állt be.

2. § Az első szakasz eseteiben az áthelyezés iránt Ő Felsége felelős igazságügyministere által rendelkezik.

Az áthelyezett bíró fizetése le nem szállítható.

3. § Ha az ugyanazon bírósághoz kinevezett bírák között a fentebbi 1. szakaszban körülírt családi viszony tudtukkal létezik, vagy ilyen alkalmaztatásuk ideje alatt keletkezett: ezen körülményt kötelesek az illetők legfőlebb 10 nap alatt a kinevezés vagy a rokonság keletkezése után azon törvényszék elnökénél bejelenteni, melynek területén a rokonok hivatali székhelye létezik.

A törvényszék elnöke viszont köteles a neki bejelentett vagy bármiképp tudomására jutott körülményről az illető felek meghallgatása után az igazságügyministernek haladéknélküli jelentést tenni.

4. § Addig, míg az áthelyezés iránt intézkedés történik (2. §), az illetők külön tanácsba osztandók be az elnök által valamely ügynek elintézésében együtt nem vehetnek részt. A rokonok vagy sógorok közül az fog áthelyeztetni más bírósághoz, ki később nevezett ki jelenlegi állására, vagy kinek házassága által a bírák között sógorság keletkezett. Az áthelyezett alsóbb rangba nem helyezhető, de költözködési költségeinek megtérítését nem igényelheti.

5. § A bíróságoknál s a törvényszéknél levő ügyészeknél alkalmazott segéd- és kezelőszemélyzet mindazon tagjait, a kik nem tartoznak az ítélő bírák sorába, az igazságügyminister saját belátása szerint s a körülményekhez képest áthelyezheti más hivatalba vagy más székhelyre; azonban az illetőnek szabályszerű költözködési költségei, azon eset kivételével, ha az áthelyezés fegyelmi vétség következtében történt, az állampénztárból megtérítetnek.

[...]

1871: XXXI. törvény-czikk

az első folyamodású bíróságok rendezéséről
(Gesetzartikel 1871: XXXI. Gesetz zur Regelung
der erstinstanzlichen Gerichte)

(Szentesítést nyert 1871. évi június 8-án. Kihirdettetett az országgyűlés mindkét házában 1871. évi június 10-én).

I. fejezet

Az első folyamodású bíróságok szervezete

1. § Első folyamodású bíróságok:

- a) a kir. járásbíróságok;
- b) a kir. törvényszékek;

c) a buda-pesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszék

2. § A kir. járásbíróság áll: a járásbíróból, kihez szükség esetében egy vagy több al-járásbíró neveztetik.

A járásbíróság mint egyes bíróság jár el.

Több tagból álló járásbíróságoknál az ügyvitel vezetése a járásbíróé, a kit akadályoztatása esetében az al-járásbíró helyettesíti.

Az al-járásbíró azon ügyekben is, a melyeket a járásbíró hozzája utal, mint önálló bíró jár el.

3. § A járásbíróság ügykezelése fölötti felügyelet azon törvényszék elnökét illeti, a melynek kerületében a járás fekszik.

E célból köteles a törvényszéki elnök a járásbíróság ügykezelését évenként legalább egyszer személyesen vagy megbízottja által megvizsgálni.

Ha a járásbírónak vagy az al-járásbírónak akadályoztatása folytán helyettes szükségeltetnék, azt a törvényszéknek vagy más járásbíróságnak tagjai közül a törvényszék rendeli ki.

A törvényszék székhelyén alkalmazott járásbírókat a törvényszék szükség esetén mint szavazót a törvényszék ülésébe meghívhatja.

4. § A járásbíróság köteles az illetőségéhez tartozó bűnügyek és vizsgálatok állásáról a kir. ügyészséghez havi kimutatást terjeszteni.

5. § A törvényszék a hatásköréhez tartozó bűnügyekben teljesítendő vizsgálatok tekintetében a járásbíróságnak utasítást adhat.

6. § A kir. törvényszék élén az elnök áll, kit ott, hol alelnök rendszeresítve nincs, a törvényszék tagjaiból a kinevezés sorrendje szerint legidősből helyettesíti.

A bírói tagok számát a szerzendő tapasztalati adatok alapján később a törvényhozás fogja meghatározni; egyelőre megállapítása az igazságügyministerre bízatik.

Vizsgálóbírákat, rendszerint a törvényszéki bírák sorából, csekélyebb fontosságú esetekben a jegyzők közül, a törvényszék elnöke nevez.

A pertárnok teendőit a törvényszék elnöke által kijelölt jegyző végzi.

7. § A váltó- és kereskedelmi bíróságok hatásköréhez tartozó ügyek elintézésénél alkalmazandó kereskedői ülnököket ott, hol a kir. törvényszék székhelyén kereskedelmi

és iparkamara van, annak közös ülése és pedig fele részben a kereskedelmi, fele részben az iparos testület tagjai közül, más helyeken a kereskedői testület öntagjaiból, ha pedig a törvényszék székhelyén kereskedői testület sem lenne, a helybeli bejegyzett kereskedők közül a törvényszék választja.

A kereskedői ülnökök számát és birói működését a kereskedelmi ülnökökre vonatkozó törvények és törvényes szabályok határozzák meg.

8. § Bánya-ügyekben birói hatósággal felruházott törvényszékekhez oly ítélő bírák is nevezendők, kik egyszersmind bányaszakértők.

9. § A budapesti kereskedelmi- és váltótörvényszék áll: egy elnökből, hat rendes bíróból és tiz, a pesti kereskedelmi és iparkamara által választandó kereskedői ülnökből s a szükséges számú jegyzőkből.

10. § A polgári törv. rendtartás (1868:LIV. tc.) 5., illetőleg az 1870:XIV. tc. 1-ső §-ának a szavazók száma iránt tett rendelkezése a bűnügyekre is kiterjesztetik.

11. § Az első folyamodású bíróságoknál alkalmazott ítélőbírák fizetése, a szervezendő bíróságokhoz való kineveztetésöktől számítandó tiz évi folytonos szolgálat után, az eredeti fizetés tiz, minden további öt évi szolgálat után pedig annak öt százalékaival emelkedik, ha ezen idő alatt magasabb állásba elő nem léptettek vagy fegyelmi büntetés alá nem estek.

Fegyelmi büntetés esetében a fennérintett tiz illetőleg öt évi időszak, a büntetés hatályának elévülésére kiszabott idő lefolytával kezdődik.

12. § A végrehajtó közegekről külön törvény rendelkezik.

A törvényszéknek azonban jogában áll különös fontos esetben egyik birói tagját, különben pedig a járásbirót bizni meg a végrehajtással.

13. § Az első folyamodású bíróságoknál a segéd- és a kezelőszemélyzetnek a szükséges számban való alkalmazása iránt az igazságügyi minister intézkedik.

II. fejezet

Az első folyamodású bíróságok székhelyei és kerületei

14. § A kir. járásbiróságok és törvényszékek száma, székhelyei és a járásoknak a törvényszéki kerületekbe való beosztása iránt külön törvény rendelkezik.

III. fejezet

Az első folyamodású bíróságok hatásköre és illetősége

15. § A kir. járásbiróságok hatásköréhez egyelőre azon polgári peres és perenkivüli törvénykezési teendők tartoznak, melyeket a fennálló törvények és törvényes rendeletek az eddig fennállott egyes bíróságokhoz (jelesen a szolgabíró, városi bíró, kerületi főbíró és egyes bíróhoz) utasítanak.

[...]

1871: XXXIII. törvény-czikk

a királyi ügyészségről

(Gesetzartikel 1871: XXXIII. über die königliche Staatsanwaltschaft)

(Szentesítést nyert 1871. évi június 8-án. Kihirdettetett az országgyűlés mindkét házában 1871. évi június 10-én).

I. fejezet

A kir. ügyészség szervezete

1. § Az igazságszolgáltatás körül az állam közérdekeit a jelen törvény által meghatározott ügyekben a kir. ügyészség képviseli.

2. § A kir. ügyészséghez tartoznak:

a) a korona-ügyész, ki a kir. kuria mellé;

b) a kir. főügyészek, kik a kir. táblák mellé;

c) a kir. ügyészek, kik az első folyamodású törvényszékek mellé neveztetnek; végre

d) a koronaügyési és kir. főügyési helyettesek s a kir. alügyészek.

3. § A kir. ügyészség tagjait az igazságügyi minister ellenjegyzése mellett ő Felsége a király nevezi ki; a kinevezettek a hivatalos esküt azon törvényszék teljes ülésében teszik le, a mely mellé kinevezettek.

4. § A kir. ügyészségnél alkalmazandó segédszemélyzetet az igazságügyi minister – a kezelő személyzetet pedig kerületében a főügyész – nevezi ki, s a kinevezettek az esküt a főügyész, vagy az általa e célra kirendelt ügyészségi tag előtt teszik le.

5. § Az ügyészség a bíróságtól független és közvetlenül az igazságügyi ministernek van alárendelve. A kir. ügyészség tagjainak szolgálati viszonyát egymás közt és az igazságügyi minister irányában, a mennyiben a törvény nem intézkedik, az igazságügyi minister szabja meg.

6. § Az 1869:IV. törvénycikk 15. és 17. §-ainak határozatai a kir. ügyészség tagjaira is kiterjesztetnek.

Az igazságügyi minister azonban jogositva van az első folyamodású bíróságoknál alkalmazott ügyészségi tagokat ügyészi minőségben más bírósághoz áthelyezni.

7. § Az igazságügyi minister a kir. ügyészség bármely tagjától az ügyészi megbízást bármikor elvonhatja, mely esetben az illető ügyészségi tag, rangjának és fizetésének megtartása mellett azon törvényszék biráinak sorába lép át, a mely mellé rendelve volt, ha pedig ezen törvényszéknél üres hely nincs, más bírósághoz neveztetik ugyan ki, de ezen törvényszékhez való visszatérése, ha kérelmezi, a legelső üresedés alkalmával megengedendő.

A költözködési költségek a 6. és a jelen §-ban érintett esetekben megtérítetnek.

8. § A birói felelősségről és a nyugdíjazásról szóló törvények az alábbi 28. § a) pontjában foglalt módosítással, továbbá az első folyamodású bíróságok szervezéséről szóló törvény 12. §-a a kir. ügyészekre is kiterjesztetnek.

9. § Rendszerint minden első folyamodású törvényszéknél alkalmaztatik kir. ügyész.

Azonban az igazságügyi miniszter jogosítva van több törvényszékhez egy kir. ügyészt rendelni, s a kisebb törvényszék mellett a kir. ügyészt alügyész által helyettesíteni.

10. § A ki a törvényszék valamelyik tagjával fel- vagy lemenő ágban rokon, vagy avval harmadiziglen oldalrokonságban vagy másodiziglen sógorságban áll: azon törvényszéknél kir. ügyészi teendőket nem teljesítheti.

11. § A kir. ügyészség egyik tagja sem járhat el oly ügyekben:

- a) a melyekben önmaga a sértett fél; vagy
- b) a melyekben a vádlott vagy a sértett fél az illető ügyészségi tag jegyese vagy felesége, vagy felmenő vagy lemenő ágbeli rokona vagy negyediziglen oldalrokona, vagy másodiziglen sógora, vagy fogadott szülője vagy gyermeke gyámoltja vagy gondnokoltja; vagy
- c) a melyekben tanu vagy szakértő volt; végre
- d) a melyekben azelőtt mint bíró, meghatalmazott vagy védő működött.

12. § Mihelyt a kir. ügyészségi tagnak tudomására jut, hogy valamely ügyben a 11. §-ban érintett körülmények egyike forog fenn, köteles azt azonnal helyettesére bizni, illetőleg helyettesítése végett felebbvalójához jelentést tenni.

13. § Ügyészségi tag ellen a 10. és 11. §§ esetein kívül aggályossági kifogásnak nincs helye.

14. § A kir. ügyészi és alügyészi állomások pályázat útján töltenek be.

15. § A királyi ügyészséghez csak az nevezhető ki, a ki az 1869:IV. tc. 6. és 7-ik §§-aiban foglalt képesítési kellékekkel bír.

Királyi ügyésznek, főügyésznek, vagy koronaügyésznek azonban csak az alkalmazható, a ki a fennebbi általános képesítvényen felül, legalább három évi birói alügyészi, vagy önálló ügyvédi gyakorlatot igazol.

16. § Az 1869:IV. tc. 8-13. §-ainak rendeletei az ügyészség tagjaira is kiterjesztetnek.

II. fejezet

A királyi ügyészek hatásköre az első folyamodású bíróságoknál

A) Bűnvádi ügyekben

17. § Az ügyészek mindazon bűnvádi ügyekben, melyek azon törvényszék hatásköre és illetősége alá tartoznak, a mely mellé rendeltettek, a közvádloi teendőket végelik. E tekintetben különösen hivatvák:

- a) oly büntetendő cselekvények esetében, melyek hivatalból vétetnek vizsgálat alá, a büntető eljárás megindítását eszközölni;
- b) a bűnvizsgálat törvényes és czélszerű vezetése iránt a szükséges indítványokat megtenni;
- c) a bűnvizsgálat befejezte után az eljárás megszüntetése vagy a perbefogadás iránt indítványt tenni;
- d) a büntető perben közvádlókép eljárni;
- e) a büntető igazságszolgáltatás érdekében perorvoslattal élni akkor is, ha az a vádlott javára szolgálna;
- f) a jogerejüleg kiszabott büntetés végrehajtását eszközölni s arra felügyelni.

18. § Az ügyészségnek joga van a bűnvizsgálati iratokat a vizsgálat bármely szakában megtekinteni, s e célból az iratok közlését kívánhatja.

Az ügyész és a vizsgáló bíró egymással közvetlenül érintkeznek s a vizsgáló bíró köteles minden feljelentést 24 óra alatt az ügyészszel közölni.

19. § Az ügyész a bűnvizsgálat minden szakában indítványt tehet. Ha a vizsgáló bíró ezt el nem fogadná: a törvényszék határoz és határozatát a kir. ügyészszel rövid uton közli. A törvényszék a bűnvizsgálat tárgyában döntő határozatot nem hozhat az ügyész meghallgatása nélkül.

Az ügyész a törvényszék tanácskozásánál és szavazásánál jelen nem lehet.

20. § Az ügyész a vádlott kihallgatásán kívül minden más bűnvizsgálati cselekvénynél jelen lehet; bírói szemlék hatámapjáról, a mennyire lehetséges, mindig jó korán értesítendő és fel van jogosítva, azon ténykörülményeket és tárgyakat kijelölni, melyekre a vizsgálatot kiterjesztetni kívánja.

21. § Az ügyész feljelentéseket elfogadhat, azonban sem tanukat nem hallgathat ki, sem más bűnvizsgálati cselekvényt nem teljesíthet.

Előnyomozások megtételére, ugy a bírói, mint a törvényhatósági és községi, közigazgatási és közbiztonsági közegeket megkeresheti, kik megkereséseit a bírói felelősségi törvény 66. és 67. §§-ban körülírt felelősség terhe alatt teljesíteni kötelesek.

22. § A járásbiróság köteles az általa teljesített bűnvizsgálatokról az ügyészséghez havi kimutatást beküldeni.

Ezenfelül az ügyészek jogában áll: a vizsgálat folyamában tapasztalt hiányokat s szabályellenes eljárást a törvényszéknek intézkedés végett feljelenteni, a vizsgálatok viteléről személyes megtekintés alapján meggyőződni, s fontosabb bűnesetek vizsgálatának a törvényszéki vizsgáló bíróhoz való áttételét indítványozni a törvényszéknél. Általában az ügyészt a járásbiróságok hatáskörébe eső vizsgálatok tekintetében is a 18–20. §§-ban érintett jogok illetik, azon különbséggel, hogy az ügyész a feljelentésekről és bírói szemlék határidejéről csak fontosabb esetekben értesítendő.

23. § Azon bűntüvekre nézve, melyekben a járásbíró bírói hatósággal bír, a kir. ügyészt ellenőrzési jog illeti. E célból a járásbiróság köteles ezen ügyek állásáról a kir. ügyészhez rendes havi kimutatást küldeni.

A kir. ügyészt egyébiránt mindazon büntetendő cselekvényekre nézve, melyek hivataltól veendőik vizsgálat alá, a 18–20. §-ban érintett jogok illetik, s jogában áll, bármely esetben az iratok és az ítélet közlését az ügy befejezte után is kívánni, az eljárás körül tapasztalt hiányokra a járásbíróat figyelmeztetni, s szükség esetén a törvényszék intézkedését kikérni.

B) Fegyelmi ügyekben

24. § A kir. ügyész hatásköre a fegyelmi eljárás eseteiben a bírói felelősségről szóló törvényben van meghatározva.

Ezenfelül a kir. ügyész köteles azon fegyelmi eseteket, melyek miatt az eljárás megindítása hatásköréhez nem tartozik, a kir. főügyésznek feljelenteni.

C) Börtönök fölötti felügyelet

25. § Az ügyész a törvényszéki fogház fölött felügyel, és öröködi különösen, hogy a foglyokkal való bánásmód, azok őrizete, élelmezése, ruházata, a fogházak tisztán tartása, és egyáltalában a fogházi házrend és fegyelem iránt fennálló törvényes rendeletek pontosan végrehajtassanak, és e végett a fogházakat havonként legalább egyszer megvizsgálja.

III. fejezet

A kir. főügyész hatásköre

26. § A kir. főügyész azon kir. ítélő tábla területén, a mely mellé rendeltetett, minden ügyészégi teendőt bármely törvényszék előtt vagy maga személyesen végezhet, vagy e célra akár helyettesét, akár az alája rendelt ügyészek egyikét kiküldheti.

Az illető kir. ítélő tábla területén alkalmazott összes ügyészégi tagok a főügyésznek vannak alárendelve.

27. § A kir. főügyész hatásköre különösen kiterjed a következőkre:

a) a kerületében létező ügyészégi tagokra, s az ügyészégnél alkalmazott segéd- és kezelőszemélyzetre felügyel: e személyzet irányában őt illetvén azon jogok, a melyek a birói felelősségi törvény 28. és 63. §§-ban az elnökre ruházták;

b) az alárendelt ügyészségekhez a hatáskörükbe eső ügyek tekintetében kötelező utasítást bocsát;

c) fegyelmi eljárásban a birói felelősségi törvényben részére fentartott közvádloi teendőket végezi;

d) a törvényszéki fogházak fölött a főfelügyeletet gyakorolja;

e) minden év végén a büntető törvénykezés és a fogházak állapotáról jelentést tesz az igazságügyministerhez, és a szükséges javításokat indítványozza;

f) a bűnvádi ügykimutatásokat az ügyészek minden év végével ő hozzá küldik be.

[...]

MT 1869–1871. 359–363. p.

1896: XXVI. törvény-czikk

a magyar királyi közigazgatási bíróságról

(Gesetzartikel 1896: XXVI. über das ungarische königliche
Verwaltungsgericht)

*(Szentelést nyert 1896. évi július 27-én. Kihirdettetett az Országos Törvénytárban
1896. évi augusztus 1-én.)*

ELSŐ RÉSZ

A közigazgatási bíróság szervezetéről

1. § A Budapesten szervezendő m. kir. közigazgatási bíróság végérvényesen dönt a jelen törvény Második Részében felsorolt közigazgatási jogviták felett.

2. § A közigazgatási bíróság ítélőbirái:

egy elnök, a kir. Curia elnökével egyenlő ranggal és jelleggel;

egy másodelnök, a szükséges számú tanácselnökök és birák, a kir. Curia másodelnökével, tanácselnökeivel és biráival egyenlő ranggal és jelleggel.

A szükséges számú segéd- és kezelő-személyzet tagjait szintén a kir. Curia hasonló állású alkalmazottaival egyenlő rang és jelleg illeti meg.

Az elnököt akadályoztatása esetében a másodelnök helyettesíti.

3. § A közigazgatási bíróság elnöke és másodelnöke – hivatalának tartama alatt – a főrendiháznak tagja.

4. § Az alkalmazandó tanácselnökök, bírák, segéd- és kezelő-hivatalnokok, valamint a szolgák létszámát egyelőre a ministerium határozza meg.

Ha a bíróság létszámában az első szervezés után új állás rendszeresítésének vagy meglévő törlésének szüksége áll elő: az erre vonatkozó előterjesztéseket és javaslatokat esetről-esetre az állami költségvetés tárgyalása alkalmával kell eldönteni.

5. § A közigazgatási bíróság ítélőbiráit a ministerium előterjesztésére Ő Felsege a király nevezi ki.

Az ítélőbíráknak felerészét a magasabb birói hivatalok viselésére képesített egyének sorából (1869:IV. tc. 6. és 7. §-ai és 1891:XVII. tc. II. fejezete) kell kinevezni.

Az ítélőbíráknak másik felerészét az 1883:I. tc. 3. § értelmében közigazgatási hivatalok viselésére képesített azon egyének sorából kell kinevezni, kik valamelyik közigazgatási ágazat fogalmazási szakában már 5 évig szolgáltak, s ezen szolgálati időből legalább 3 évet magasabb hivatali állásban töltöttek.

A két elnök titkárt és a szükséges számú tanácsjegyzőket a szakministeriumok létszámából a ministerium osztja be, illetőleg nevezi ki. A beosztott tisztviselők azon ministerium személyzeti létszámában maradnak, melyhez előzőleg tartoztak. A kezelő személyzetet az 1883:I. tc. 19. §-a értelmében minősített egyének sorából a belügy- és a pénzügyminister nevezi ki. A szolgákat az 1873:II. tc. intézkedéseinek megfelelőleg a bíróság elnöke alkalmazza és bocsátja el.

6. § A közigazgatási bíróság ítélőbiráira teljes hatálylyal kiterjednek az 1869:IV. tc. 5., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 15., 19. és 22. §-ainak, továbbá az 1871:VIII. tc., az 1891:XVII. tc. 40., 41. és 44 §-ainak, valamint az 1892:XXX. tc. 1. §-ának határozatai, az azokban az igazságügyministerre ruházott hatóság gyakorlása azonban a közigazgatási bíróság körében a belügy- és a pénzügyministert illeti.

7. § A közigazgatási bíróság ítélőbirái évenként 8 heti szabadságidőt vehetnek igénybe.

8. § Az ítélőbírák fegyelmi vétségei, továbbá vagyoni felelősségek megállapítása, valamint az 1871:IX. tc. II. fejezetében körvonalozott kényszerű nyugdíjazásuk felett külön fegyelmi bíróság ítél.

Ezen bíróság, mely 24 rendes és 8 póttagból áll, felerészben a főrendiház által saját kebeléből választandó tagokból és más felerészben a közigazgatási bíróság tanácselnökeiből és a két osztály (11. §) rangidősebb bíráiból alakul.

Elnöke a főrendiház elnöke vagy másodelnöke, s ezek akadályoztatása esetében a legtöbb szavazatot nyert főrendiházi tag.

A főrendiházi tagok a ház nyílt ülésében birói esküt tesznek le.

A választást alapos ok nélkül nem lehet visszautasítani. A lemondás el- vagy el nem fogadása felett a főrendiház határoz. Mindenik főrendiházi tag köteles működését addig folytatni, míg helye új választás útján be nem töltetik.

A bíróság az elnökön kívül nyolczas tanácsban ítél. A bíróság tagjainak névjegyzéke a közvédlővel és vádlottal a tárgyalás előtt legalább 24 órával közöltetik, és

mindeniknek jogában áll mind a főrendiházi, mind a bírósági tagok közül négynek-négynek kihagyását kívánni.

Ha a fél és a közvádoló a visszavetés jogát épen nem, vagy nem teljes mértékben gyakorolják, a bíróság a legtöbb szavazatot nyert négy főrendiházi és a kinevezés sorrendje szerint idősebb négy bírósági tagból alakul meg.

A közvádoló teendőket az a közeg végzi, ki ezen tisztteljesítésére a kir. Curia körében is hivatva van.

9. § A közigazgatási bíróság segéd- és kezelő-személyzete felett a fegyelmi bíraskodást az 1871:VIII. tc. rendelkezései szerint a közigazgatási bíróság fegyelmi tanácsa gyakorolja, mely az elnöknek vagy helyettesének elnöklete alatt a bíróság teljes ülésében minden év kezdetén titkos szavazás útján választott négy ítélőbíróból áll. A fegyelmi tanács határozatai végérvényesek.

10. § A közigazgatási bíróság ítélőbíráinak és kezelő-hivatalnokainak nyugdíjazásánál, a kir. Curia hasonló rangú és jellegű tagjaira vonatkozó törvényes intézkedéseket kell alkalmazni (1871:IX., 1885:XI. és 1892:XXX. törvénycikk).

11. § A közigazgatási bíróság két osztályban működik.

A jelen törvény második részének II. fejezetében felsorolt összes ügyek – az adó- és illetékügyek kivételével – az egyik: az általános közigazgatási, az ugyanazon fejezet XV. czime alatt foglalt adó- és illetékügyek pedig a másik: a pénzügyi osztály körébe tartoznak.

A tanácselnököket és bírákat az elnök sorozza a két osztályba.

12. § Érvényes határozat hozatalára a közigazgatási bíróság teljes ülésében az összes bírói tagok kétharmad részének, az osztályok ülésében az illető osztályba sorozott bírói tagok kétharmad részének, tanácsülésekben pedig az elnökön kívül négy, legalább fele részben bírói minősítvényü (5. § második bekezdés) tagnak jelenléte szükséges. Előadó csak ítélőbíró lehet.

13. § A közigazgatási bíróság ítélőbíráinak az egyes ügyek tárgyalásából és az azok feletti döntésből való kizárása tekintetében, a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868:LIV. tc. 56. §-ában foglalt intézkedéseket kell alkalmazni.

14. § A közigazgatási bíróság ítélőbírái hivatalba lépésök alkalmával nyilvános ülésben a rendes bírák számára megszabott esküt teszik le (1869: IV. tc. 14. §-a).

15. § A rendes bíróságok és a közigazgatási bíróság, valamint az utóbbi és a közigazgatási hatóságok és közegek egymás megkereséseit kölcsönösen teljesíteni tartoznak.

MÁSODIK RÉSZ

A közigazgatási bíróság hatásköréről

I. fejezet

Általános határozatok

16. § A közigazgatási bíróság hatásköre, a törvényben felsorolt ügyeken kívül ministertanácsi felhatalmazás alapján kiadott ministeri rendelet útján, kiterjeszhető a ministeri rendeleteken és a szabályrendeleteken (vármegyei, törvényhatósági és rendezett tanácsu városi szabályrendeleteken) alapuló vitás kérdéseknek végérvényes

elbírálására. A hatáskör ezen kiterjesztése azonban nem módosítható, a míg az alapjául szolgáló ministeri rendelet vagy szabályrendelet érvénye fennáll.

17. § A közigazgatási bíróság hatósága rendszerint csak a hozzá utalt vitás kérdés tárgyalására és eldöntésére terjed ki.

Oly esetekben azonban, melyekben a közigazgatási bírósághoz tartozó vitás kérdéssel más oly, különben a közigazgatási hatóságok hatásköréhez tartozó kérdés kapcsolatos, melynek előzetes vagy együttes elbírálása nélkül a bíróság elé tartozó főkérdés el nem dönthető, az előbbi felett is a közigazgatási bíróság határoz.

Ha a közigazgatási bíróság eljárása folytán a közigazgatás körében valamely intézkedés válik szükségessé: a határozatról az intézkedés tételére hivatott közigazgatási hatóság is értesítendő.

18. § A törvény (rendelet) azon intézkedései, melyeknél fogva a felek a közigazgatási eljárás befejezése után a törvény rendes útján kereshetnek orvoslást: a közigazgatási bíróság elébe utalt ügyekre nézve hatályukat veszítik.

19. § A jog- és törvény-hasonlatosság elvének alkalmazásával a közigazgatási bíróság hatáskörét nem lehet kiterjeszteni.

20. § A jelen törvény hatályba léptével a II. fejezet alatt felsorolt ügyekből keletkező vitás kérdésekben a ministerek felügyeleti jog czimén sem intézkedhetnek.

21. § A közigazgatási bíróság előtt felmerült elvi jelentőségű vitás jogkérdéseket a bíróságnak azon osztálya, melynek körébe az ügy tartozik, saját ülésében dönti el. A döntvényekben foglalt elvi jelentőségű megállapodásokat a közigazgatási bíróság illető osztályának tanácsai mindaddig követni kötelesek, míg azokat újabb osztályülési megállapodás meg nem változtatja.

Az osztályülések megállapodásairól külön döntvénykönyvek vezetendők.

II. fejezet

A bíróság hatásköréről az egyes ügyekben

A közigazgatási bíróság előtti eljárásnak van helye:

I. CZIM

Községi ügyekben.

22. § A közigazgatási hatóságoknak azon határozata ellen, a melylyel a törvény, rendelet, szabályrendelet vagy jogszokás értelmében kiállítandó bizonylatok kiszolgáltatását megtagadják, illetőleg el nem rendelik.

23. § A vármegyei törvényhatósági és közigazgatási bizottságnak, a városi és székesfővárosi törvényhatósági bizottságnak (tanácsnak) azon határozata ellen, melylyel

1. a községi hatóságot valamely személyre vagy vagyponra vonatkozólag megállapítja vagy megtagadja (1886:XXII. törvénycikk 3., 4. §-ai és az 1872:XXXVI. tc. 14. és 15. §-ai);

2. valamely honpolgárnak a községben való települése, vagy a községben települtnek a községi kötelékbe való felvétele iránt intézkedik (1886:XXII. tc. 9., 10., 11. és 164. §-ai);

3. a községi kötelékbe felvett tagnak a törvény biztosította községi jogokban és kötelességekben való részesülése, valamint a felvételi díj fizetése és mértéke tárgyában dönt (1886:XXII. tc. 13., 14. és 164. §-ai).

24. § I. A közigazgatási bizottságnak azon határozata ellen, melylyel

1. a község és egyesek között, valamint az ugyanazon szolgabírói járás kísés nagyközségei között felmerülő illetőségi vitás ügyeket eldönti (1886:XXII. tc. 17. és 18. §-ai);
2. az ugyanazon törvényhatóság különböző járásaihoz tartozó kis- és nagyközségek között, valamint a rendezett tanácsu városokra nézve felmerülő illetőségi vitás ügyekben eljár (1886:XXII. tc. 18. §-a).

II. A belügyministernek ama határozata ellen, melylyel a különböző törvényhatóságok egész területére megtagadandónak talált községi illetőséget megállapítja (1886:XXII. tc. 18. §-a).

25. § A közigazgatási bizottságnak azon határozata ellen, melylyel

1. valakinek a községi (rendezett tanácsu városi) legtöbb adót fizetők névjegyzékébe való felvétele, vagy abból leendő törlése iránt intézkedik (1886:XXII. tc. 33. §-a);

2. a községi választók névjegyzékének összeállítása ellen beadott felebbezések felett dönt (idézett törvény 39. §-a);

3. valamely tagnak a képviselőtestületi tagok sorából való törlése, vagy a sorozatban ürességbe jött helyek betöltése körül felmerülő vitás esetekben intézkedik (idézett törvény 42. §-a);

4. a megválasztott községi képviselő választhatóságára és a választási eljárásra vonatkozó felebbezéseket eldönti (idézett törvény 50. §-a).

26. § A törvényhatósági vagy a közigazgatási bizottságnak azon határozata ellen, melylyel valamely képviselőtestületi tagnak vagy előljárónak a közgyűlési tárgyalásokban való részvétele vagy szavazatjoga felett dönt (1886:XXII. tc. 57. és 58. §-ai).

27. § A törvényhatósági bizottságnak azon határozata ellen, melylyel

1. a községi (kőr-) jegyző, s más községi, valamint a rendezett tanácsu városi alkalmazottak és hozzátartozóik illetménye, ellátása és részeltetése (nyugdíj, végkielégítés, özvegyi, nevelési és temetési járulék) ügyében intézkedik, a mennyiben az a kérdés válik vitássá, hogy az alkalmazottnak, illetőleg hozzátartozóinak jogos igényök van-e az ellátásra vagy részeltetésre, vagy hogy az alapul vett czimen mekkora összeg illeti meg őket;

2. az élvezett ellátás felfüggesztését vagy megszüntetését kimondja.

28. § A törvényhatósági bizottságnak azon határozata ellen, melylyel a kis- és nagyközségek választó közönségének,

a nagyközségek és rendezett tanácsu városok képviselőtestületének,

a körjegyző és körgyám tartására szövetkezett községek képviselőtestületei egyetemének, és

a körorvos és körállatorvos tartására szövetkezett községek képviselőiből és előljáróiból alakult közgyűlésnek

a községi, illetőleg rendezett tanácsu városi előljárók s a segéd- és kezelős hivatali személyzet tagjai, valamint a körjegyző, körgyám, illetőleg körorvos és körállatorvos választásában követett eljárása ellen a czimen emelt felebbezéseket eldönti: hogy az alkalmazottnak a törvény vagy a szabályok követelte minősítése nincs meg, vagy a választásnál a törvények és szabályok követelményei figyelmen kívül voltak hagyva (1886:XXII. tc. 81. §-a, 1876:XVI. tc. 144. §-a, 1877:XX. tc. 173. §-a és 1888:VII. tc. 129. §-a).

29. § A törvényhatósági bizottságnak az 1886:XXII. tc. 75. §-a c) és d) pontjaiban foglalt összeférhetlenségi ügyekben hozott határozata ellen.
30. § I. Az alispánnak azon határozata ellen, melylyel megállapítja, hogy a körállatorvost tartó községek mily mértékben járuljanak annak fizetéséhez és minő arányban vegyenek részt annak választásában (1888:VII. törvénycikk 129. §-a).
- II. A törvényhatósági bizottságnak azon határozata ellen, melylyel megállapítja, hogy a körjegyző tartására szövetkezett községek minő mértékben járuljanak a jegyzői és segédjegyzői fizetéshez s a többi közös kiadásokhoz (1886:XXII. törvénycikk 67. §-a).
- III. A közigazgatási bizottságnak azon határozata ellen, melylyel 1. megállapítja, hogy a körorvost tartó községek mily mértékben járuljanak annak fizetéséhez s minő arányban vegyenek részt választásában (1876:XIV. tc. 144. §-a);
2. a körgyám tartásával összekötött terhekhez a szövetkezett községek részéről való hozzájárulás mértékét megszabja (1877:XX. törvénycikk 173. §-a).
31. § A közigazgatási bizottságnak és a belügyministernek azon határozata ellen, melylyel több községből álló anyakönyvi kerületben a dologi kiadásokat az egyes községekre kivetí (1894:XXXIII. tc. 31. §-a).
32. § A törvényhatósági bizottságnak azon határozata ellen, melylyel a birói hivatal viselésétől kért felmentést rendkívüli akadályoztatás esetében, valamint akkor is megtagadja, ha az illető a birói tisztséget már egy éven át viselte, vagy a kiszabott birságot lefizette (1886:XXII. tc. 71. §-a).
33. § A törvényhatósági bizottságnak azon határozata ellen, melylyel
1. a községi (rendezett tanácsu városi) pótdadók kivetésének jogalapját és arányát megállapítja (1886:XXII. tc. 130. §-a);
2. a községhez közigazgatásilag csatolt puszták, illetőleg havasok és a rendszeres gazdasági terv szerint kezelt erdőtestek birtokosai részéről, a község belsejében levő utak és egyéb közlekedési eszközök, valamint a dülőutak és a községet vagy határát védő gátak fenntartásához való hozzájárulás kötelezettségét, nemét és mértékét eldönti (i. t. 135. §-a).
34. § A közigazgatási hatóságnak (közigazgatási bizottságnak) azon határozata ellen, melylyel
1. A községi (városi) pótdadónak az egyes adófizetőkre való kivetése és beszedése, illetőleg a pótdadómentesség tárgyában beadott felebbezéseket elintézi (1876:VI. tc. 58. §-a és 1886:XXII. tc. 138. §-a);
2. városokban (községekben) az állam által igénybe nem vett adónemeknek és a közvetett államadókra kivetett pótdadónak az egyes adófizetőkre való kirovása, az illetékek, piaci (vásári) helypénzek és vámok szedése (1872:XXXVI. tc. 10. §-a, 1886:XXI. tc. 15. §-a és 1886:XXII. tc. 132. §-a), valamint a némely közérdekű intézmények (vizvezeték, csatornázás, kövezés, világítás, husvágás, szemétfuvarozás, éjjeli őrség stb.) létesítése és fenntartása szempontjából a szabályrendeletek, illetőleg az engedélyokmányok értelmében egyesektől követelhető járulékok és díjak fizetése tárgyában dönt.
35. § A vármegyei törvényhatósági bizottságnak azon határozata ellen, melylyel
1. valamely község (rendezett tanácsu város) hatálybalépett szabályrendeletét hivatalból azon okból semmisíti meg, mert az a törvény-, kormányrendelet- vagy törvényhatósági szabályrendelettel ellenkezik (1886:XXII. tc. 28. §-a);

2. a községi (rendezett tanácsu városi) költségvetés jóváhagyását az 1886:XXII. tc. 126. §-a b) és c) pontjai alatt felsorolt feltételek fennforgása daczára megtagadja.

36. § Az alispánnak, törvényhatósági város tanácsának és a székesfőváros polgármesterének azon határozata ellen, melylyel

1. A katonaság beszállásolására szolgáló férőhelyekről vezetett nyilvántartási jegyzék ellen emelt felebbezéseket elintézi (1879:XXXVI. tc. 9., 10., 11., 15. és 20. §-ai);

2. a katonai gyakorlatok alkalmával okozott mezei károk felbecslését eszközöző bizottság költségeinek viselésére a magánfelet kötelezi (1895:XXXIX. tc. 13. §-a).

37. § A belügyministernek azon intézkedése ellen, melylyel a karhatalmi költségeknek az egyesek, községek vagy törvényhatóságok által való megtérítését elrendeli.

[...]

MT 1896. évi tcikkek 75–108. p.

1870: XLII. törvény-czikk

a köztörvényhatóságok rendezéséről

(Gesetzartikel 1870: XLII. zur Regelung der Behörden
des Gemeinrechts)

(Szentesítést nyert 1870. évi augusztus 1-én. Kihirdettetett a képviselőházban 1870. évi augusztus 2-án, a főrendek házában 1870. évi augusztus 3-án.)

I. fejezet

A törvényhatósági hatásköréről

1. § A vármegyék, székelyszékek, Jász-Kun, Hajdu- és nagyikikindai kerület, Kővár-, Fogaras és Naszód vidéke, a szepesi XVI város kerülete, és a szabad királyi valamint a 88-ik §-ban elősorolt városok, mint önálló törvényhatóságok, jövőre is gyakorolni fogják a törvény korlátai között:

a) az önkormányzatot,

b) az állami közigazgatás közvetítését,

c) ezeken felül a törvényhatóságok egyéb közérdekű, sőt országos ügyekkel is foglalkozhatnak, azokat megvitathatják, azokra nézve megállapodásaikat kifejezhetik, egymással és a kormánnyal közölhetik, s kérvény alakjában a képviselőházhoz közvetlenül felterjeszhetik.

Buda és Pest városok beligazgatási szervezéséről azonban külön törvény rendelkezik.

2. § Önkormányzati jogánál fogva a törvényhatóság saját belügyeiben önállólag intézkedik, határoz és szabály-rendeleteket (statutumokat) alkot; határozatait és szabály-rendeleteit saját közegei által hajtja végre; tisztviselőit választja; az önkormányzat és közigazgatás költségeit megállapítja, s a fedezetről gondoskodik; a kormánnyal közvetlen érintkezik.

3. § Határozat, mely

- a) a költségvetés megállapítására,
- b) ingatlan vagyon elidegenítésére, vagy ingatlan vagyon szerzésére,
- c) kölcsönvételekre,
- d) a helybenhagyott költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések kötésére, vagy felbontására, és közművek emelésére,
- e) új hivatalok rendszeresítésére, vagy a fennállók megszüntetésére vonatkozik, és általában minden határozat, melyre nézve a törvény felsőbb megerősítést rendel: csak ministeri jóváhagyás után hajthatók végre.

Ha a kormány a felterjesztéstől számítandó 40 nap alatt egyáltalában nem nyilatkozik, a felterjesztett határozatok helybenhagyottaknak tekintetnek és végrehajthatók.

4. § Magánfelek, a törvényhatóságnak az önkormányzat körében hozott sérelmes határozatai ellen a kézbesítéstől, illetőleg a szabályszerű kihirdetéstől 15 nap alatt az illető ministerhez folyamodhatnak.

A folyamodvány az alispánnak, illetőleg a polgármesternek adandó be, ki ezt 8 nap alatt véleményes jelentéssel felterjeszteni köteles.

Azt, hogy a határozat csak birtokon kívül felelbezhető, magában a határozatban világosan ki kell fejezni.

E záradék hiányában a határozat birtokon belől fellelbezhető.

5. § Szabályrendeleteket a törvényhatóság csak önkormányzati hatáskörének korlátai között alkothat.

A szabályrendeletek a törvénnyel, s a kormánynak hatályban levő szabályrendeleteivel nem ellenkezhetnek, a községek (faluk, mezővárosok) önkormányzati jogait nem sértetik, és csak a szabályszerű kihirdetéstől számítandó 30 nap után hajthatóknak végre.

6. § A szabályrendelet, ha csupán helyi érdekű, a törvényhatóság területén, ha közérdekű: az egész országban kihirdetendő.

7. § Szabályrendeletek ellen az érdeklettek a szabályszerű kihirdetéstől 30 nap alatt az illető ministerhez folyamodhatnak.

A minister a törvényhatóság meghallgatása után végérvényesen határoz.

A szabályrendeletet felfüggesztő vagy megsemmisítő kormányrendelet indokolandó.

8. § Az árva- és gyámhatóságot a törvényhatóságok fogják gyakorolni; ennél fogva ki-nevezik és ellenőrzik az árvagyámokat, megvizsgálják a gyámi számadásokat, felügyelnek az árvák vagyonára és nevelésére és intézkednek az árvák mindazon ügyeiben, melyek a rendes bíró illetőségéhez nem tartoznak.

A rendezett tanácsú városoknak árva- s gyámhatóságáról a községi törvény rendelkezik.

9. § Árva- és gyámhatóságát a törvényhatóság egy állandó központi árvaszék által gyakorolja, mely áll: egy elnökből, legalább két ülnökből, a tisztii ügyészből, a számvevőből, egy jegyzőből és a szavazattal nem bíró közigyámából.

Az árva- és gyámügyek a belügyministerhez fellelbezhetők.

10. § Az árvaügyek ellátására s az árvapénzek kezelésére nézve az egyes törvényhatóságokban divatozó gyakorlat, az árvaügy országos és végleges rendezéseig ideiglenesen fentartatik.

11. § Addig, míg a törvényhozás a törvényhatósági költségek fedezésének és beszedésének módját külön törvény által végleg szabályozza: a háziadó az egyenes (föld, ház, jövedelem, személyes-kereseti) államadó után százalékokban vettetik ki, az államadóval együtt szedetik be, és az illető törvényhatóságnak havonként előzetesen szolgáltat ki.

12. § Azon törvényhatóságokban, a melyekben rendezett tanácsú városok vannak, a törvényhatóság egyetemét közösen illető költségek a járásiaktól elkülönítve állapítatnak meg és vettetik ki.

A rendezett tanácsú városok csak a közös költségekhez járulnak.

13. § A törvényhatósági joggal felruházott városok közvetett államadókra is vethetnek községi pótdadót, a városban s annak területén illetékeket, helypénzeket, vámokat szedhetnek, s az állam által igénybe nem vett új adókat hozhatnak be.

E jog gyakorlására a kormány engedélye szükséges, mely azt, – a mennyiben az állam jövedelmeinek csökkenése, s az ipar s kereskedelem érdekeinek veszélyeztetése nélkül eszközölhető, – a helyi viszonyokhoz képest a város indokolt felterjesztésére megadhatja.

14. § A törvényhatóság a jövő évi költségvetést az őszi közgyűlésben állapítja meg; a zárszámadás pedig a tavaszi közgyűlésen vizsgálta meg.

Az előirányzat, a zárszámadás, s az állandó választmány (44. §), illetőleg városi tanács véleményes jelentése a közgyűlés előtt 15 nappal közszemlére kitétetik, és egyszermind a bizottsági tagoknak kézbesítetik.

Egyes adózók a költségvetésre és zárszámadásra észrevételeket tehetnek s azokat a közgyűlés előtt 5 nappal az állandó választmánynak, illetőleg tanácsnak beadhatják. A választmány, illetőleg tanács a beadott észrevételeket tárgyalni s véleményes jelentés mellett a közgyűlésnek bemutatni köteles.

15. § A törvényeket és a kormánynak a törvényhatósághoz intézett rendeleteit a törvényhatóság területén a törvényhatóság hajtja végre, saját közegei által.

Mennyiben van ezen általános szabály alól kivételnek helye: a törvény határozza meg.

16. § A törvényhatóság jelen törvény korlátai között felírhat egyes kormányrendelet ellen a végrehajtás előtt, ha azt törvénybe ütközőnek, vagy a helyi viszonyok miatt célszerűtlennek tartja.

De ha a minister a felhozott indokok ellenére a végrehajtást követeli, vagy ha a törvényhatóságot hozott határozatának foganatosításától másodizben eltiltja, a kormányrendelet azonnal és feltétlenül teljesítendő és végrehajtandó (58. § e) pont). Az ilyen, valamint a szabadságos és tartalékos katonák berendelését, és valamely, az állam veszélyezett érdekei miatt halaszthatlan rendőri intézkedést tárgyazó kormányrendelet csak a végrehajtás után, s csak annyiban szolgálhat közgyűlési vita és határozat tárgyául, a mennyiben a törvényhatóság a kormány eljárását netán sérelmesnek találván, a képviselőháznál keresne orvoslást.

17. § Kivételnek a végrehajtás kötelezettségének szabálya alól az országgyűlés által meg nem szavazott adó tényleges behajtására, vagy meg nem ajánlott ujonczok tényleges kiállítására vonatkozó rendeletek.

Az előmunkálatok azonban azonnal teljesítendőek.

II. fejezet

A törvényhatósági bizottságról

18. § A törvényhatóság egyetemét a bizottság képviseli, s a mennyiben a törvény kivételesen másként nem intézkedik, a hatósági jogokat a törvényhatósága nevében a bizottság gyakorolja.

19. § A bizottság áll fele részben a törvényhatóság területén legtöbb egyenes államadót fizető azon nagykoru honpolgárokból, kik országgyűlési képviselőválasztásra jogosítva vannak; hason fele részben pedig a választó közönség választottjaiból.

20. § Bizottsági tag általában nem lehet:

a) a ki írni és olvasni nem tud;

b) a ki a törvényhatóság területén legalább két év óta nem bir, vagy ugyanannyi idő óta ott nem lakik és adót nem fizet;

c) a ki a törvényhatóság közjavadalmaikat haszonbérli vagy a törvényhatósággal más számadási viszonyban áll.

21. § A bizottsági tagok számát a törvényhatóság lakosainak száma szabályozza, t. i. vármegyékben, székekben, kertületekben és vidékekben minden 500, törvényhatósági joggal felruházott városokban minden 250 lakos után egy bizottsági tag számittatik.

A bizottság választott és nem választott tagjainak összes száma azonban törvényhatósági joggal felruházott városokban 48-nál kevesebb és 400-nál több, más törvényhatóságokban 120-nál kevesebb és 600-nál több sehol sem lehet.

22. § A legtöbb adót fizetők névjegyzékét az adóhivatalok hivatalos kimutatásai alapján minden év végével a törvényhatóság igazolási válaszmánya állítja össze, illetőleg igazítja ki.

Az igazolási válaszmány áll: a közgyűlés által egy évre választott 5 tagból, és a főispán által a bizottsági tagok közül szintén egy évre kinevezett elnökből és 3 tagból; előadója a törvényhatósági jegyző.

Érvényes határozat-hozatalra az elnökkel 5 tag jelenléte szükséges.

A válaszmánya a kitzűzött és kihirdetett napokon nyilvánosan tartja üléseit s a megállapított névjegyzékét indokolt jelentés kíséretében a közgyűlésnek megerősítés végett bemutatja.

23. § A sorrend megállapításánál csak a törvényhatóság területén fekvő ingatlan vagy a törvényhatóság területén élvezett jövedelem összes egyenes államadója és a személyes kereseti adó vétetik számításba; továbbá az állami-, felekezeti-, községi- és magántanintézetek tanárai, a tudományos akademiák tagjai, a folyóirat- és lapszerkesztők, a lelkészek, az ipar- és kereskedelmi kamarák bel- és kültagjai, ugyszintén a magyar államban érvényes oklevéllel ellátott: tudorok, ügyvédek, orvosok, mérnökök, gyógyszerészek, sebészek, bányászok, erdészek és gazdatiszteknek összes egyenes államadója kétszeresen számittatik.

A férj vagy atya államadójába a nő, valamint a kiskoru gyermekek államadója is beszámítandó, ha a nőnek vagy a kiskoru gyermekeknek vagyonát kezeli.

Mindenki csak egy törvényhatósági bizottságnak lehet tagja; az, a ki több törvényhatóságban jön a legtöbb államadót fizetők sorába, azon törvényhatóság bizottságának lesz tagja, melyet maga jelöl ki.

Midőn ketten vagy többen fizetnek hasonmennyiségű államadót, ezek között a sorshuzás dönt; midőn pedig ezen eset olyan egyének közt fordul elő, kik közül az egyik egyszerűen, a másik pedig kétszeresen számított államadó folytán juthatna a bizottságba, az utóbbi bir elsőbbséggel.

Az, a ki öt év óta az országban lakik, folytonosan adót fizet s más államnak nem alattvalója, a sorrend megállapításánál a törvényhozás tüzetes intézkedéséig honpolgárnak tekintendő.

24. § Azok, a kik a 23. § kedvezményét igénybe venni kívánják, az ülések tartama alatt az igazoló választmány előtt szóval, vagy írásban jelentkezni, s jogosultságukat igazolni kötelesek.

A ki nem jelentkezett, vagy jogosultságát igazolni nem tudja, az adó kétszeres beszámításának kedvezményétől azon egy alkalomra elesik.

25. § A bizottsági tagok választása vármegyékben, székekben, kerületekben és azon törvényhatósági joggal felruházott városokban, a melyekben a választók száma a 600-at meghaladja, választó-kerületenkint eszközöltetik.

A választó-kerületeket az egymáshoz tartozó községek, illetőleg utcák, s a választási főhely kijelölésével a törvényhatóság maga alakítja meg. Egy-egy választó-kerületben 200 választónál kevesebb és 600 választónál több nem lehet.

Olyan mezőváros vagy falu, melyben legalább 200 választó lakik, külön választó-kerületet képez.

Ha a választók száma a 600-at meghaladja: a község 200-600 választóból al-választó-kerületet alkot.

26. § Minden választó-kerület és alkerület, lehetőleg páros számban, csak annyi bizottsági tagot választ, a mennyi a bizottságnak választás alá eső tagjaiból a kerület vagy alkerület választóinak a törvényhatóság összes választóihoz viszonyított aránya szerint a kerületre vagy alkerületre esik.

27. § Választó és választható a törvényhatóság mindazon lakosa, a ki országgyűlési képviselőválasztásra jogosítva van.

Az egyes választó-kerület választóit külön-külön betürendben a közgyűlés által küldött választmány állítja össze az országos képviselők választására jogosultak utolsó névjegyzékéből.

28. § A bizottság választás alá eső tagjai 3 évenként 6 évre választatnak.

A legelső alkalommal megválasztottak közül az első három év leteltével minden egyes választókerületre és alkerületre nézve külön-külön eszközölt sorshuzás útján a választottak fele kilép.

Jövőre pedig minden három év leteltével azok lépnek ki, a kik a szabályszerű 6 évet már kitöltötték.

A sorshuzást a közgyűlésen az elnök eszközli.

A kilépett tagok újra választhatók.

29. § Az, a ki elveszti időközben tagsági képességét, megszűnik tagja lenni a bizottságnak, helye pedig, valamint az időközben elhunyt és leköszönt tagok helyei is, minden év végével töltenek be azon kerület vagy alkerület által, a mely által megválasztattak.

30. § A bizottság választás alá eső tagjainak megválasztása csak a legtöbb adót fizetők névjegyzékének összeállítására, illetőleg kiigazítására (22. §) után történhetik.

A választás napját a közgyűlés tüzi ki.

Az alispán, illetőleg polgármester az igazolt tagok névsorát tájékozás végett közzétenni, s egyszersmind a választás napját kellő időben kihirdetni köteles.

31. § Ha olyan választatik meg, a ki mint egyik legtöbb adót fizető, már tagja a bizottságnak és a választást elfogadja, helye a sorrendbe következő legtöbb adót fizető által pótolatik.

32. § Az, a ki több helyen választatott meg, azon kerületet fogja képviselni, melyet a főispánhoz (főkirálybíró stb.) intézett nyilatkozata szerint képviselni kíván.

A többi kerület újból választ.

33. § A választás a szavazók nevének és lakhelyének nyilvános feljegyzése mellett személyesen beadott szavazatlapok által történik.

Ha a szavazatlap több nevet tartalmaz, mint a hány bizottsági tagot a kerület választani jogosítva van, az alólírott nevek számba nem vétetnek.

Ha többen egyenlő szavazatot nyertek, a fölött, hogy melyik legyen bizottsági tag, a választási elnök által kihuzott sors dönt.

34. § A választást, a helyi viszonyokhoz képest egy, vagy több kerületben, a közgyűlés e célra megválasztott küldötte, mint elnök vezeti.

A választók a választás megnyitásakor a küldött mellé 4 bizalmi férfit jelölnek ki maguk közül.

Ha e joggal élni nem akarnak, a bizalmi férfiakat a küldött nevezi ki.

A választásnál az érdekelt község birái és jegyzői, illetőleg a hatósági közegek hivatalból jelen lenni s a szavazók azonosságára felügyelni kötelesek.

35. § A választás egy s ugyanazon kerületben, illetőleg alkerületben egy napnál tovább nem tarthat.

Kezdődik reggeli 8 órakor és végződik esti 6 órakor.

A határidőn túl szavazatot elfogadni nem szabad.

A választások törvényhatósági joggal felruházott városokban 3, más törvényhatóságokban 8 nap alatt valamennyi kerületre és alkerületre nézve befejezendők.

36. § A szavazatok összeszámítása nyilvánosan történik.

Ha az összeszámítás félbeszakittatik, vagy egy napról a másikkra tétetik át, a jegyzőkönyv és a beadott szavazatlapok a szavazatszedési szekrénybe záratnak, melyet a küldött két bizalmi férfi s a községek előljárói lepecsételnek.

A választás eredményét a küldött azonnal kihirdeti, s a szavazatlapok s jegyzőkönyv bemutatása mellett, eljárásáról a törvényhatóságnak jelentést tesz.

37. § A választási eljárásra vonatkozó panaszok, vagy megválasztott tag választhatási képessége ellen tett észrevételek a választástól számított 15 nap alatt az igazoló választmányhoz (22. §) nyújtandók be.

[...]

1886: XXI. törvény-cikk

a törvényhatóságokról

(Gesetzartikel 1886: XXI. die Munizipien)

(Szentesítést nyert 1886. évi június 27-én. Kihirdettetett az Országos Törvénytárban 1886. évi július 8-án.)

1. § Az alább felsorolt vármegyék és törvényhatósági joggal felruházott városok – mint törvényhatóságok – törvénybe iktattatnak.

I. Vármegyék	Moson
Abauj-Torna	Nagy-Küküllő
Alsó-Fehér	Nógrád
Arad	Nyitra
Árva	Pest-Pilis-Solt-Kiskun
Bács-Bodrog	Pozsony
Baranya	Sáros
Bars	Somogy
Békés	Sopron
Bereg	Szabolcs
Besztercze-Naszód	Szatmár
Bihar	Szeben
Borsod	Szepes
Brassó	Szilágy
Csanád	Szolnok-Doboka
Csik	Temes
Csongrád	Tolna
Esztergom	Torda-Aranyos
Fejér	Torontál
Fogarad	Trencsén
Gömös és Kis-Hont	Turóc
Győr	Udvarhely
Hajdu	Ugocea
Háromszék	Ung
Heves	Vas
Hont	Veszprém
Hunyad	Zala
Jász-Nagykun-Szolnok	Zemplén
Kis-Küküllő	Zólyom
Kolozs	
Komárom	II. Törvényhatósági joggal felruházott városok
Krassó-Szörény	Arad sz. kir. város
Liptó	Baja t. h. város
Máramaros	Debreczen sz. kir. város
Maros-Torda	

Győr sz. kir. város
 Hódmező-Vásárhely t. h. város
 Kassa sz. kir. város
 Kecskemét t. h. város
 Kolozsvár sz. kir. város
 Komárom sz. kir. város
 Maros-Vásárhely sz. kir. város
 Nagy-Várad, t. h. város
 Pancsova t. h. város
 Pécs sz. kir. város
 Pozsony sz. kir. város

Selmecz- és Bélabánya sz. kir. város
 Sopron sz. kir. város
 Szabadka sz. kir. város
 Szatmár-Németi sz. kir. város
 Szeged sz. kir. város
 Székesfehérvár sz. kir. város
 Temesvár sz. kir. város
 Ujvidék sz. kir. város
 Versecz t. h. város
 Zombor sz. kir. város

III. Budapest fővárosról
 az 1872: XXXVI. t. cz. rendelkezik.

IV. Fiume város
 és kerület törvényhatósági ügyei, a törvény újabb rendelkezéséig, a fennálló törvényes gyakorlat szerint intéztetnek.

I. fejezet
 A törvényhatósági hatáskorról

2. § A törvényhatóságok jövőre is gyakorolni fogják a törvény korlátai között:

- a) az önkormányzatot;
- b) az állami közigazgatás közvetítését;
- c) ezeken felül a törvényhatóságok egyéb közérdekű, sőt országos ügyekkel is foglalkozhatnak, azokat megvitathatják, azokra nézve megállapodásaikat kifejezhetik, egymással és a kormánnyal közölhetik és kérvény alakjában a törvényhozás bármelyik házához közvetlenül fölterjeszhetik.

3. § Önkormányzati jogánál fogva a törvényhatóság saját belügyeiben önállólag intézkedik, határoz és szabályrendeleteket alkot; határozatait és szabályrendeleteit végrehajtja, tisztviselőit, az ezen törvényben megállapított kivételekkel (I. 80. §.) választja, az önkormányzat és közigazgatás költségeit megállapítja s a fedezetről gondoskodik és pedig a megyei törvényhatóság az 1883. évi XV. tc., a városi törvényhatóság pedig a községi törvény rendelkezései szerint.

A kormánnyal közvetlenül érintkezik.

4. § A belügyminister a törvényhatóságoknak az önkormányzati hatáskörben követett közigazgatási eljárását, belső ügyvitelét és pénzkezelését saját kiküldött közege által bármikor megvizsgáltathatja.

5. § Határozat, mely

- a) a költségvetés megállapítására (vármegyékben az 1883:XV. tc. városi törvényhatóságokban a községi törvény 123., 124. és 125. §-ai korlátai között);

b) ingatlan vagyon elidegenítésére vagy ingatlan vagyon szerzésére (városi törvényhatóságokban a községi törvény 110., 113. §-ának korlátai között);

c) kölcsönvételekre;

d) a helybenhagyott költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések kötésére vagy felbontására és közművek emelésére;

e) új hivatalok rendszerítésére vagy a fennállók megszüntetésére vonatkozó (vármegyékben az 1883:XV. tc. korlátai között) és általában minden határozat, melyre nézve a törvény felsőbb megerősítést rendel, csak külön indokolt felterjesztés alapján kieszközölt ministeri jóváhagyás után hajtatható végre.

Ha az illető minister a felterjesztéstől számítandó 40 nap alatt egyáltalában nem nyilatkozik, a felterjesztett határozat helybenhagyottnak tekintetik és végrehajtható.

6. § Ha a törvényhatóság valamely törvény által reá rótt kötelezettség teljesítésére szükséges kiadást költségvetésébe felvenni vonakodnék, a kormány a megfelelő összegnek a költségvetésbe való felvételét elrendelheti.

7. § A törvényhatóság azon határozatai, melyek természetüknél fogva az illető feleknek kézbesítendőek:

a) vármegyékben a járási főszolgabírák és rendezett tanácsú városi polgármesterek útján a községi vagy körjegyzők, illetőleg az 1875. évi X. tc. alapján kijelölt városi közeg;

b) törvényhatósági joggal bíró városokban ugyancsak az 1875. évi X. tc. alapján kijelölt közeg által kézbesítetnek.

Azon határozatok és szabályrendeletek pedig, melyek közérdekű voltuknál fogva közhírré teendőek:

a) vármegyékben a rendezett tanácsú városoknak közvetlenül, nagy- és kisközségeknek pedig a járási főszolgabírák útján nyomtatásban vagy könyomatu másolatban megküldetvén, ott a helybeli szokáshoz képest 8 nap alatt köztudomásra juttatandók;

b) városi törvényhatóságokban az ott szokásos módon (hirlapokban való közlés, falragaszok, kifüggesztés stb. által) szintén 8 nap alatt nyilvánosságra hozandók.

A közhírré tételnek a hitelesítéstől számítva 30 nap alatt mindenütt meg kell történnie.

8. § Magánfelek a határozatok ellen azok kézbesítésétől, illetőleg kihirdetésétől számított 15 nap alatt felebbezhetnek. A szabályrendeletek azonban a kihirdetésétől 30 nap alatt felebbezhetőek az illető ministerhez.

A határidő a kézbesítést, közérdekű határozatokra és szabályrendeletekre nézve pedig az illető községben lett kihirdetést követő naptól számítatik.

Ha a határidő utolsó napja vasárnapra vagy a Gergely-naptár szerinti ünnepre esik, a felebbezés a következő köznapon is benyújtható.

9. § A felebbezés az alispánnak, illetőleg a polgármesternek adandó be, ki azt 8 nap alatt jelentéssel felterjeszteni köteles. Rendszerint minden közigazgatási határozat birtokon belül felebbezhető.

Birtokon kívül való felebbezésnek kivételesen és csak akkor van helye:

a) ha ezt különös törvény rendeli el;

b) ha fontos közérdekből vagy közveszély elhárítása céljából a határozatnak azonnali foganatosítása, a tisztí ügyész meghallgatásával mulhatlanul szükségesnek találtatván, annak csak birtokon kívül való felebbezhetősége magában a határozatban világosan ki is mondatott.

10. § A kormány az e törvény 57. § és az 1876:VI. tc. 61. § értelmében hozzá felterjesztett, ugyszintén a törvényhatóságok közgyűlési jegyzőkönyveiben foglalt, avagy az elintézéses rendes folyamában hivatalból észlelt illetéktelen vagy törvénybe ütköző határozatokat megsemmisítheti és a mennyiben intézkedés tétele szükséges, új eljárást rendelhet el, s ha ez célzatra nem vezetne, a mennyiben törvények vagy törvényes rendeletek szerint intézkedni szükséges, közérdekű ügyekben határozhat.

Oly határozatok azonban, melyek az előbb idézett törvények rendelkezései alá nem esnek és valamely törvény értelmében tovább nem felelbevezhetők, csak e határozatok kézbesítésétől számított 30 nap alatt az érdekeltek által emelt panasz folytán vonhatók felülvizsgálat alá s a kormány azokat csak a netalán illetéktelen avagy törvénybe ütköző eljárás tekintetéből semmisítheti meg s rendelhet el új eljárást.

E határidő leteltével a jogérvényes határozatok felülvizsgálat tárgyát többé nem képezhetik.

11. § Szabályrendeleteket a törvényhatóság csak önkormányzati hatáskörének korlátai között alkothat.

A szabályrendeletek a törvényvel s a kormánynak hatályban levő szabályrendeleteivel nem ellenkezhetnek, a községek törvényben biztosított önkormányzati jogait nem sérthetik, és ha az illető minister által bemutatási záradékkal lettek ellátva, az azt követő szabályszerű kihirdetés után 30 nap mulva hajtathatnak végre.

12. § A szabályrendeletek ellen beadott felebbezések érdemében az illető minister végérvényesen határoz; határozathozatal előtt, ha szükségesnek találja a törvényhatóságot meghallgathatja.

Ha a bemutatási záradékkal való ellátás céljából felterjesztett szabályrendelettel az illető minister a bemutatási záradékkal való ellátást ideiglenesen vagy véglegesen megtagadja, ez esetben határozatát indokolni tartozik.

Oly szabályrendeletekre nézve azonban, melyeknek megalkotását valamely törvény teszi a törvényhatóság kötelességévé, joga van a kormánynak a szabályrendelet hiányainak pótlására módosításokat vagy átalakítást kívánni. Ha a szabályrendelet a törvénynek meg nem felel, vagy alaki vagy tartalmi fogyatkozásai miatt ezután sem volna arra alkalmas, hogy jogszabályul szolgáljon, vagy a törvényhatóság a szabályrendelet alkotását megtagadná, a kormány jogositva van rendeleti uton intézkedni. Ha a törvényhatóság később megfelelő szabályrendeletet alkotott, a megerősítés után a kormány szabályrendelete hatályát veszti.

13. § A gyámhatóságot a törvényhatóságok az 1877. évi XX., az 1885. évi VI. és az 1886. évi VII. törvénycikkek értelmében gyakorolják.

A rendezett tanácsú városok gyámhatóságáról ugyanazon törvények rendelkeznek.

14. § A törvényhatósági joggal bíró városok házi adója, az állami egyenes adók, u. m. a földadó, házadó, keresetadó nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója, bányá-adó, tőkekamat- és járadékadó után százalékokban vettetik ki.

Egyebekben a törvényhatósági joggal felruházott városok háztartási ügyeire nézve a községi törvény rendelkezései irányadók.

15. § A törvényhatósági joggal felruházott városok közvetett államadókra is vethetnek községi pótdadót, a városban s annak területén illetékeket, helypénzeket, vámokat szedhetnek s az állam által igénybe nem vett új adókat hozhatnak be.

E jog gyakorlására a kormány engedélye szükséges, mely azt – a mennyiben az állam jövedelmeinek csökkenése s az ipar s kereskedelem érdekeinek veszélyeztetése nélkül eszközölhető – a helyi viszonyokhoz képest a város indokolt felterjesztésére megadhatja. 16. § Az 1883. évi XV. tc. alapján a vármegyék által kivethető azon pótdóhoz, mely kizárólag a szolgabírói járások személyzetének illetményeivel, vagy a járási hivatalok elhelyezésével egybekötött közigazgatási költségek fedezésére vétetik igénybe, a rendezett tanácsú városok hozzájárulni nem tartoznak.

17. § A törvényhatóság a jövő évi költségvetést az őszi rendes közgyűlésen oly időben állapítja meg, hogy az október hó 31-ig a belügyministerhez fölterjesztethessék.

A zárszámadás, mely

a) vármegyékben az 1883. évi XV. tc. 8. §-a;

b) a városi törvényhatóságokban a községi törvény 109. és 141. §-ai értelmében szerkesztendő,

a tavaszi rendes közgyűlésen vizsgálják meg és 15 nap alatt felülvizsgálat végett a belügyministerhez terjesztetik fel.

Ugy az előirányzat, mint a zárszámadás, az állandó választmány, illetőleg városi tanács véleményes jelentésével a közgyűlés előtt 15 nappal közzemlére kitétik.

Egyes adózók a költségvetésre és zárszámadásra is észrevételeket tehetnek s azokat a közgyűlést megelőzőleg 5 nappal az állandó választmánynak, illetőleg tanácsnak beadhatják.

Az állandó választmány, illetőleg a tanács a beadott észrevételeket tárgyalni s véleményes jelentés mellett a közgyűlésnek bemutatni köteles.

18. § A törvényeket és a kormánynak a törvényhatósághoz intézett rendeleteit a törvényhatóság területén a törvényhatóság hajtja és hajtja végre.

Mennyiben van ezen általános szabály alól kivételnek helye: a törvény határozza meg.

19. § A törvényhatóság jelen törvény korlátai között felirhat egyes kormányrendelet ellen a végrehajtás előtt, ha azt törvénybe ütközőnek vagy a helyi viszonyok miatt célszerűtlennek tartja.

De ha a minister a felhozott indokok ellenére a végrehajtást követeli, vagy ha a törvényhatóságot hozott határozatának foganatosításától másodizben eltiltja, a kormányrendelet azonnal és feltétlenül teljesítendő és végrehajtandó (68. §. d), 73. §. e) pont).

Az ilyen, valamint a szabadságos és tartalékos katonák berendelését és valamely az állam veszélyezett érdekei miatt halaszthatlan intézkedést tárgyazó kormányrendelet csak a végrehajtás után s csak annyiban szolgálhat közgyűlési vita és határozat tárgyául, a mennyiben a törvényhatóság a kormány eljárását netán sérelmesnek találván, a képviselőháznál keresne orvoslást.

Ha valamely intézkedés halaszthatatlan végrehajtása az állam veszélyezett érdekei miatt követeltetik, ez a kormányrendeletben határozottan kifejezendő.

20. § Kivételnek a végrehajtás kötelezettségének szabálya alól az országgyűlés által meg nem szavazott adó tényleges behajtására, vagy meg nem ajánlott ujonczok tényleges kiállítására vonatkozó rendeletek. Az előmunkálatok azonban azonnal teljesítendőek.

[...]

SZAKIRODALOM AJÁNLÓ – EMPFOHLENE LITERATUR

- GERGELY, András – MÁTHÉ, Gábor (eds.): *The Hungarian State. Thousand years in Europa*. Budapest, 2000, Korona Publishing House
- BRUNNER, Georg (Hrsg.): *Ungarn und Europa. Rückblick und Ausblick nach tausend Jahren*. München, 2001, Südosteuropa-Gesellschaft
- MÁTHÉ Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. [Ein halbes Jahtausend der ungarischen Rechtsentwicklung. Werbőczy und das Tripartitum nach 500] Budapest, 2014, NKE
- MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Quadripartitum kézirat azonosítása – NK Iv. 1573*. [Identifizierung des Manuskripts des Quadripartitums] Budapest, 2015, NKE
- MÁTHÉ, Gábor: *Die Problematik der Gewaltentrennung*. Budapest, 2004, Gondolat Verlag
- MÁTHÉ Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. [Entwicklung der Organisation der ungarischen Rechtsprechung 1867–1875] Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó
- MÁTHÉ, Gábor – OGRIS, Werner (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?* Budapest–Wien, 2010, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
- MÁTHÉ, Gábor – MEZEY, Barna (Hrsg.): *Kroatisch-ungarische öffentlich-rechtliche Verhältnisse zur Zeit der Doppelmonarchie*. Budapest, 2015, Eötvös University Press
- MÁTHÉ Gábor – MENYHÁRD Attila – MEZEY Barna (szerk.): *A kettős Monarchia. Die Doppelmonarchie*. Budapest, 2018, ELTE Eötvös Kiadó
- GECSÉNYI Lajos – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sub Clausula 1920, 1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből*. Budapest, 2008, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
- GECSÉNYI Lajos – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sub Clausula 1956. Dokumentumok a forradalom történetéhez*. Budapest, 2006, Magyar Hivatalos Közlönykiadó
- GECSÉNYI Lajos – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sub Clausula 1989. Dokumentumok a politikai rendszerváltás történetéhez. A Grand Strategy*. Budapest, 2009, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó

- Souveränität – Rechtsstaat. *Annales Univ. Sci Bp de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Juridica* Tom. LIV. Bp. 2013, S. 95–115.
- MÁTHÉ, Gábor (Hrsg.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Budapest, 2017, Dialog Campus Verlag
- MÁTHÉ, Gábor: Post-Modern Rule of Law. *Civic Review. Learned paper for Economic and Social Sciences*, 2019. Vol. 15. (Special Issue) 226–236. p.
- HALECKI, Oscar: *Európa millenniuma*. [Das Millenium von Europa] Budapest, 2000, Századvég Kiadó
- OGGER, Günter: *Die Fugger. Bankiers für Kaiser und Könige*. München–Zürich, 1978, Droemer-Knaur
- OGGER, Günter: *A Fuggerek. Császári és királyi bankárok*. Budapest, 1999, Európa Könyvkiadó
- 匈牙利宪法与法律的发展 马泰·加博尔 (Máthé Gábor) Ludovica University Press 2020. Magyar alkotmány- és jogfejlődés. Szerk.: Máthé Gábor. Sinológiai szakértő: P. Szabó Sándor (Ungarische Verfassungs- und Rechtsentwicklung. Hrsg.: Gábor Máthé. Sachverständiger der Sinologie: Sándor P. Szabó)

Jogtörténeti Értekezések

(alapította Kovács Kálmán)

1. RÉVÉSZ Tamás: *A központi állami ellenőrzés szervezetének kialakulása Magyarországon 1867 után*. Budapest, 1971
2. BUZÁS József: *Székesfehérvár és Fejér vármegye közigazgatása az 1918–1919. évi polgári demokratikus forradalom idején*. Budapest, 1971
3. MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ Tamás: *Az esti- és levelező tagozatú oktatás fejlődése az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán (1945–1970)*. Budapest, 1972
4. RÁCZ Lajos: *A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon*. Budapest, 1972.
5. BUZÁS József: *Veszprém vármegye közigazgatása az 1918–1919. évi polgári demokratikus forradalom első két hónapjában*. Budapest, 1973
6. KOVÁCS Kálmán (hrsg. und eingeleitet von): *Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivilrecht. Studienband*. Budapest, 1974
7. NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin: *A jogtörténet-tudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után (helyzetelemzés)*. Budapest, 1975
8. DEGRÉ Alajos: *A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig*. Budapest, 1977
9. RÉVÉSZ T. Mihály: *A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiegyezés után*. Budapest, 1977
10. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A tanácshatalom jogpolitikája 1919-ben*. Tanulmánykötet. Budapest, 1979
11. MEZEY Barna: *A Rákóczi-szabadságharc országgyűlései*. Budapest, 1981
12. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből. XVIII–XIX. század*. Tanulmánykötet. Budapest, 1982
13. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon*. Budapest, 1983
14. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*. Tanulmánykötet. Budapest, 1984
15. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A jogalkotás és a jogalkalmazás egyes kérdései Magyarországon. 19–20. század*. Tanulmánykötet. Budapest, 1986

16. KOVÁCS, Kálmán – RÉVÉSZ, T. Mihály (hrsg. und eingeleitet von): *Zu den gegenwärtigen rechtsgeschichtlichen Forschungen*. Studienband. Budapest, 1987
17. MEZEY Barna: *A magyar polgári büntönügy kezdetei*. Budapest, 1995, Osiris–Századvég Kiadó
18. POMOGYI László: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon*. Budapest, 1995
19. MEZEY Barna (szerk.): *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Tanulmánykötet. Budapest, 1998, Osiris Kiadó
20. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEZEY Barna (szerk.): *A magyar büntönügy kutatásának alapjai*. Tanulmánykötet. Budapest, 1997 (2. kiadás, Budapest, 2000, Gondolat Kiadó)
21. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEZEY Barna (hrsg.): *Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert*. Studienband. Budapest, 1997
22. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (szerk.): *Tanulmányok a magyar büntönügy történetéből*. Tanulmánykötet. Budapest, 1998, Gondolat Kiadó
23. GÖNCZI Katalin: *Magyarok az amerikai Legfelsőbb Bíróság előtt*. Budapest, 2000, Osiris Kiadó
24. POMOGYI László: *Szegényügy és közösségi illetőség a polgári Magyarországon*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó
25. FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó
26. MEZEY Barna (szerk.): *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899)*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó
27. MEZEY Barna (hrsg.): *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes*. Studienband. Budapest, 2003, Gondolat Kiadó
28. MEZEY Barna (szerk.): *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Budapest, 2004, Gondolat Kiadó
29. HAJNAL Hugó: *Csemegi Károly*. Budapest, 2003, Gondolat Kiadó
30. KÉPES György: *A tökéletesebb unió: az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya*. Budapest, 2003, Gondolat Kiadó
31. MEZEY Barna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére*. Budapest, 2005, Gondolat Kiadó
32. BECCHI, Paolo – SEELMANN, Kurt: *Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás*. Budapest, 2005, Gondolat Kiadó
33. HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest, 2006, Gondolat Kiadó
34. LADÁNYI Andor: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944*. Budapest, 2007, Gondolat Kiadó
35. CHAUVEAU, Adolphe – HELIÉ, Faustin: *A bűnrészesség*. Budapest, 2008, Gondolat Kiadó

36. HORVÁTH Attila – KOLTAY András – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sapientia iniuria non potest fieri. Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére.* Budapest, 2009, Gondolat Kiadó
37. KÉPES György: *Dánia alkotmánytörténete a 13. század végétől napjainkig.* Budapest, 2009, Gondolat Kiadó
38. MEZEY Barna (szerk.): *Szimbolikus kommunikáció. A jog színházától a jogi rituáléig.* Budapest, 2011, Gondolat Kiadó
39. MEZEY Barna (szerk.): *Bor és jogtörténet.* Budapest, 2011, Gondolat Kiadó
40. BRAUNEDER, Wilhelm – KOHL, Gerald: *A jogtörténet-tudományi kutatások Ausztriában.* Budapest, 2011, Gondolat Kiadó
41. KÉPES György (szerk.): *Az abszolút monarchia.* Budapest, 2011, Gondolat Kiadó
42. ROKOLYA Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban.* Budapest, 2013, Gondolat Kiadó
43. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *Szuverenitáskutatás.* Budapest, 2020, Gondolat Kiadó
44. STIPTA István: *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem.* Budapest, 2020, Gondolat Kiadó
45. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – GOSZTONYI Gergely (szerk. és előszó): *A rendszerváltás harminc éve, avagy determinált volt-e a jogrendszer transzformációja?* Budapest, 2020, Gondolat Kiadó
46. NAGY Noémi (szerk. és előszó): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században.* Budapest, 2020, Gondolat Kiadó
47. KARÁCSONY András (szerk. és előszó): *Szuverenitáskérdések. Elméletek, történetek.* Budapest, 2020, Gondolat Kiadó
48. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *Hivatás és függetlenség.* Budapest, 2020, Gondolat Kiadó
49. RAYMUNDUS PARTHENOPEIS: *A törvények rövid, könnyű és hasznos foglalata.* (Fordította, sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta BLAZOVICH László) Budapest, 2021, Gondolat Kiadó
50. MEZEY Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában.* Budapest, 2021, Gondolat Kiadó